

**«АДАМИ КАПИТАЛ – ЖАҢҒЫРУ НЕГІЗІ»
тақырыбындағы XX студенттік
ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

МАТЕРИАЛЫ
**XX студенческой научно-практической
конференции на тему:**
**«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ –
ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ»**

**20-27 ақпан
февреля 2018**

ТАРАЗ

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі
М.Х. Дулати атындағы
Тараз мемлекеттік университеті

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың
«Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы
дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына
Жолдауына арналған **«Адами капитал – жаңғыру негізі»**
тақырыбында өткен жаратылыстану, техникалық,
әлеуметтік-гуманитарлық және экономика ғылымдары
бойынша студенттердің ХХ ғылыми-практикалық
конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

20 – 27.02.2018 ж.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Сарыбеков М.Н. – п.ғ.д., профессор, М.Х. Дулати атындағы Тараз
мемлекеттік университетінің ректоры (төраға).

Қойбақов С.М. – т.ғ.д., профессор; Бекбасаров И.И. – т.ғ.д., профессор;
Жанкуанышев М.Қ. – т.ғ.к., аға оқытушы; Серікбаев Е.Қ. – т.ғ.к.,
доцент; Керімбаева Р.Қ. – п.ғ.к., доцент; Кульбаева Д.Д. – ф.ғ.к.,
доцент; Мұқашев Т.Ә. – ф.ғ.к., доцент; Новожилова М.В. – п.ғ.к., доцент;
Жидекұлова Г.Е. – т.ғ.к., доцент; Сауир Б.А. – магистр, аға оқытушы;
Мадалиева Э.Б. – PhD доктор, доцент; Касымов С.Б. – доцент м.а.; Ткач
Е.В. – аға оқытушы; Махмуд М.Р. – э.ғ.к., доцент; Молдабекова А.Ш. –
э.ғ.к., доцент; Игликова А.Н. – магистр, аға оқытушы; Бекенова А.Б. –
з.ғ.к., доцент; Ернишев Қ.А. – з.ғ.к., доцент; Манапбаев Б.Ж. – т.ғ.к.,
доцент м.а.; Имандосов А.Т. – т.ғ.к., доцент; Сатаев Л.О. – аға оқытушы;
Жакаш А.Т. – т.ғ.к., доцент; Джурумбаева Р.А. – т.ғ.к., доцент т;
Абдешев Қ.Б. – магистр, аға оқытушы; Сағындықов А.А. – т.ғ.д.,
профессор; Маханбеталиева К.Т. – PhD доктор, доцент м.а.;
Джумабекова Г.Б. – доктор PhD, доцент м.а.; Аташева Д.О. – э.ғ.к.,
доцент; Әлімбаев Б.Ә. – т.ғ.д., профессор.

«Тараз университеті»
баспасы
Тараз, 2018

ӘОЖ 001(574)

КБЖ 72 (5каз)

М 16

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауына арналған **«Адами капитал – жаңғыру негізі»** тақырыбында өткен жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономика ғылымдары бойынша студенттердің ХХ ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Тараз: Тараз университеті, 2018. – 245 б.

ISBN 978-9965-20-860-7

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауына арналған **«Адами капитал – жаңғыру негізі»** тақырыбында өткен жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономика ғылымдары бойынша студенттердің ХХ ғылыми-практикалық конференциясының баяндамалары енгізіліп отыр.

ISBN 978-9965-20-860-7

Министерство образования и науки
Республики Казахстан
Таразский государственный университет
имени М.Х. Дулати

МАТЕРИАЛЫ

XX студенческой научно-практической конференции по
естественным, техническим, социально-гуманитарным и
экономическим наукам на тему: **«Человеческий капитал –
основа модернизации»**, посвященной Посланию
Президента РК «Новые возможности развития в условиях
Четвертой промышленной революции»
20 – 27.02.2018 г.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Сарыбеков М.Н. – д.п.н., профессор, ректор Таразского государственного
университета имени М.Х. Дулати (председатель).

Койбаков С.М. – д.т.н., профессор; Бекбасаров И.И. – д.т.н., профессор;
Жанкуанышев М.К. – к.т.н., ст.преподаватель; Серикбаев Е.К. – к.и.н.,
доцент; Керимбаева Р.К. – к.п.н., доцент; Кульбаева Д.Д. – к.ф.н.,
доцент; Мукашев Т.А. – к.ф.н., доцент; Новожилова М.В. – к.п.н.,
доцент; Жидекулова Г.Е. – к.т.н., доцент; Сауир Б.А. – ст.преподаватель,
магистр; Мадалиева Э.Б. - доктор PhD, доцент; Касымов С.Б. –
и.о.доцента; Ткач Е.В. – ст.преподаватель; Махмуд М.Р. – к.э.н., доцент;
Молдабекова А.Ш. – к.э.н., доцент; Игликова А.Н. – ст.преподаватель,
магистр; Бекенова А.Б. - к.ю.н., доцент; Ернншев К.А. - к.ю.н., доцент;
Манапбаев Б.Ж. – к.т.н., и.о.доцента; Имандосов А.Т. – к.т.н., доцент;
Сатаев Л.О. – ст.преподаватель; Жакаш А.Т. – к.т.н., доцент;
Джурумбаева Р.А. – к.т.н., доцент; Абдешев К.Б. – ст.преподаватель,
магистр; Сагындыков А.А. – д.т.н., профессор; Маханбеталиева К.Т. -
доктор PhD, и.о.доцента; Джумабекова Г.Б. – доктор PhD, и.о.
доцента; Аташева Д.О. – к.э.н., доцент; Алимбаев Б.А. – д.т.н., профессор.

Издательство
«Тараз университеті»
Тараз, 2018

УДК 001(574)

ББК 72 (5каз)

М 29

Материалы XX студенческой научно-практической конференции по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам на тему: **«Человеческий капитал – основа модернизации»**, посвященной Посланию Президента РК «Новые возможности развития в условиях Четвертой промышленной революции» – Тараз: Тараз университеті, 2018. – 245с.

ISBN 978-9965-20-860-7

В сборнике опубликованы доклады XX студенческой научно-практической конференции по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам на тему: **«Человеческий капитал – основа модернизации»**, посвященной Посланию Президента РК «Новые возможности развития в условиях Четвертой промышленной революции»

ISBN 978-9965-20-860-7

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

ӨОЖ 940.2. (574)

БІЛІМ – АДАМИ КАПИТАЛ САПАСЫН ЖАҚСARTUDЫҢ НЕГІЗІ

Демесбаев Б., Утепбергенова Г.С.

Сіз бен біз өмір сүріп отырған бүгінгі ХХІ ғасыр - білім мен интеллект ғасыры болып табылады. Яғни, қазіргі кезеңде мемлекетіміздің экономикасын, әлеуметтік әлеуетін және саясатын, бір сөзбен айтқанда, қоғамымыздың болашақ дамуын интеллектуалды адами капитал айқындайды. Әдетте капитал десе біздің ойымызға қаржы, байлық, ақша, құн, мұнай, газ, алтын мағынасында түсінік келеді. Ал, бүгінгі күні адам капиталы дегеніміз - адамның бойындағы білімі, қабілеті, тәжірибесі, даналығы, іскерлігі, бүгінгі бәсекелестік заманындағы оның адамдық, кәсіби құндылығы. Осыған байланысты білім, енді, экономикалық категорияға айналып отыр.

Адам сапасының дамуына салынған капиталдың, соның ішінде ең алдымен білімге, ден саулыққа және жеке адамның мәдени дамуына салынған капиталдың жоғары әлеуметтік-экономикалық дамуға қол жеткізуге мүмкіндік беретіндігін әлемдік тарихта алдыңғы қатарлы елдердің тәжірибесі көрсетіп берді. Оған мысал ретінде екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі Германия, Жапония, Оңтүстік Корея, Финляндия сияқты елдерді атауға болады. Аталған елдер мұнайдың, газдың, металл мен басқа да табиғи ресурстар қорының жоқтығына қарамастан, дәл осы адам ресурстарының сапасын арттыра отырып, айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Дәл осы адами капитал сапасын жақсарту бұл елдердің индустриалды-инновациялық дамыған елдер қатарына қосылуына мүмкіндік берді.

2017 жылғы мәлімет бойынша 186 мемлекет ішінде адам дамуының индексі жөнінен Қазақстан 56-шы орынды иеленді. Бұрынғы Кеңестер Одағы мемлекеттер АДИ жоғары Ресей мен Беларусь, олар 50-ші орынды бөлісіп тұр. Грузия –76, Азербайжан –78, Украина – 81 және Армения – 85 орындарда. Ал адами капитал сапасы дегенде ең алдымен әрине адамның білім деңгейінің көрсеткіші бірінші орынды алады. Білім – әлемдегі өркениетті дамыған елдердің барлығында дамудың негізгі көрсеткіші мен

негізгі бағыты болып табылады. Ғалымдардың баяғыдан бері анықтаулары бойынша, төрт жасқа дейінгі баланың бойына сіңірген білім мен тәрбие ісіне жұмсалған қаржы ең тиімді ұлттық инвестиция, ол бес еселеп қайтарылады. Ал, осы салада қаржы үнемдеу ол түбі қайыршылыққа апарады. Сондай-ақ 11 жасқа дейін балаға арналған инвестиция баланың жасампаздық қабілетін, күшін өсіреді, ал, оған мән берілмесе, кертартпа, тоқмейіл мінез қалыптасады.

Біздің қоғамымызда жастар арасында заңгер, экономист, қаржыгер сияқты мамандықтарға қызығушылық жоғары екендігі баршамызға белгілі. Алайда, Қазақстан экономикасында бұл мамандықтар бойынша бос орындар жоқ. Мәселен, жыл сайын жоғары оқу орындары 27 пайыз экономистер даярайды екен. Еліміздің еңбек рыногында әртүрлі экономикалық мамандықтар бойынша жұмыс істейтіндер саны 13 пайыздан аспайды. Біздің пікірімізше, «сәнді» мамандықтарға айналған бұл мамандықтардан гөрі, бүгінгі күнгі еңбек нарығының талабына сай келетін мамандықтарға көбірек бару керек.

Елбасымыз өз Жолдауларында білім беру жүйесіне зор мән беріп келеді. Және осы мәселеде Елбасы «Баршаға арналған тегін кәсіптік техникалық білім беру» жобасын қолға алып отыр. Баршаға арналған тегін кәсіби-техникалық білім беру елімізде 2017 жылдың қыркүйек айынан бастау алды. Қазіргі кезде еліміз техникалық мамандық иелеріне зәру. Сондықтан тегін кәсіптік техникалық білім беру – заман талабы болып табылады. «Қымбат адам» ол білімді, дені сау, ай сайын табысы бар, отбасын асырайтын, несиесін төлеуге қабілетті, денсаулығын күтетін азамат. Сонымен, Елбасы жолдауында белгіленген еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуы жаңашыл білім, ғылым, технологияға, әсіресе, тиімді инвестиция салуға лайық адами факторға басымдық бере отырып, қазіргі оқушылар мен студенттердің еліміздің болашағы және үміті екенін айтып өтті. Қорытындылай келе, қазіргі жастардың болашаққа деген ұмтылысы артуы үшін, өз елінің лайықты азаматы болуы үшін Елбасымыз барлық жағдай жасауда, осыны жастар дұрыс пайдалана отырып, өз елі үшін адал қызмет етуі тиісті.

ӘОЖ 94(3)

КӨНЕ ТҮРКІ ЖАЗБА ЕСКЕРТКІШТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Қиғамбек.Н., Мырзаханова Н.Р.

XIII – XIV ғасырлардағы көне түркі жазба ескерткіштері - біздің заманымызға келіп жеткен жәдігерліктердің бір бөлігі ғана. Ұмыт болып бара жатқан жазба ескерткіштеріміздің зерттелу тарихнамасын зерделеу, лингвистикалық және тарихи тұрғыдан алғандағы маңызды

мәселелердің бірі болып қала бермек. Олардың ішіндегі қыпшақтардың «Кодекс Куманикусы», сонымен қатар Алтын Орда дәуірінің құнды еңбектері Хорезмидің «Мухаббат – намесі», Кутбтың «Хұсрау уа Шырыны», С.Сарайдың «Гүлстан бит – түркі», Махмуд бин Әлидің «Нахдж-әл-фарадисі» т.с.с түптеп келгенде қазақ халқына ортақ дүниелер жиынтығы. Осы еңбектерді талдап, тарихнамасын қалыптастыруда өз үлестерін қосып кеткен, әлі күнге дейін қосып жүрген ғалымдарымыздың еңбектерінің маңызы зор.

Тек отандық ғалымдар емес, шетелдік ғалымдардың осы салада жасап кеткен жұмыстары аз емес. Шетелдік ғалымдар тарапынан П.М.Мелиоранский, В.Лейбниц «Кодек Куманикусты» француз тіліне аударған Генрих Юлий Клапорт, еңбекті латын тіліне аударып, бастырған Р.Кун, үшінші рет орыс аудармасымен басып шығарған В.В.Радлов, дат ғалымы К.Гренбек қыпшақ жазба ескерткішін зерттеуде тер төксе, Алтын Орда жазба ескерткіштерін зерттеуде, мысалға «Гулистан» жазбасы туралы алғаш хабарлаған – венгер ғалымы Тори Иозеф, жазбаның ең алғаш фотокошірмесі мен оның түрікше аудармасын басып шығарған дәрігер профессор. Ф. Н. Узлук, «Мухаббат-наме» шығармасын зерттеуде ғалым Ә.Наджип, академик В.В.Бартольд, «Хұсрау уа Шырын» дастанын зерттеуде поляк ғалымы А.Зайончковский сынды тұлғалар еңбек етті.

Қазақ ғалымдары тарапынан А. Қыраубаева, Ә.Қоңыратбаев, Ә.Қайдар, Ә.Құрышжанов, Ә.Ибатов, А.Аманжолов, Р.Сыздықова, Б.Әбілқасымов, Б.Қалиұлы, Ә.Төлеуов, М.Серғалиев, Б.Сағындықұлы сынды отандық ғалымдарымызды айтсақ болады.

Жалпы, осы түркі жазба ескерткіштерінің тек тарихи тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар бүгінгі қазақ тіліміздің қалыптасуындағы маңыздылығы зор секілді. Қазіргі қазақ тілінің жасалу, қалыптасуы б.жолдарын танып-білу үшін, Н.Т.Сауранбаев айтқандай, ескі қыпшақ тілінде жазылып қалған мұралардың тілін зерттеу, әрине, қажет-ақ, өйткені, «...племена кипчаков можно считать предками казахского народа». Мұны түркі жазба ескерткіштерін және олардың тілін зерттеу саласында ең алғашқы жол бастаушы Ә.Құрышжанов еңбектері де дәлелдей түсетіндей.

Біздің зерттеу жұмысымызға нысан болған XIII-XIV ғасыр жазба ескерткіштері Алтын Орда дәуірінде жазылған аса құнды ескерткіштер болып табылады. Алтын Орда әдеби тілінде, көбінесе, қыпшақ тілінің элементі басым болды. Жазба ескерткіштердің табылуы мен ғылыми әлемге танылуы, мазмұнының әр түрлі басылымдары, зерттелу тарихы, бұл ғылыми мұралардың ескі жазба ескерткіштерінің ішінен алатын орны, қазіргі қазақ тілінің қалыптасу тарихына байланысты мәселелері секілді әр алуан проблемалар туралы сөз болады. Ғалымдар жазба ескерткіштердің тілін зерттей келіп, қазіргі қазақ тілінен онша алшақ емес деп тұжырымдайды.

Қазіргі қазақ тілінің қалыптасуы мен дамуындағы тарихи процестерді ашып-айқындау – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Ғалымдар жазба ескерткіштерді зерттеу барысында оларға тек тарихи тұрғыда ғана баға беріп қойған жоқ,сонымен қатар олардың тілдік жазылу ерекшеліктеріне де кеңінен тоқталуға тырысты.Бұл материалдық ескерткіштердің құндылығы да сонда.Қай халыққа тән мұра екенімен ғана емес,қай тілде жазылғаны да еңбектің маңыздылығын айқындайды.Сондықтан орта ғасыр ескерткіштер тілі мен жаңа тілдің сабақтастығын айқындауда және оларға лингвистикалық тұрғыдан баға беруде XIII-XIV ғасыр жазба ескерткіштерінің маңызы зор.Ал кез-келген халықтың жазба ескерткіші – сол елдің өшпес байлығы болып табылады,себебі ол мұралар сол елдің өткен рухани,материалдық ерекшеліктерінен хабар береді.

УДК 314.74

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НЕМЕЦКОЙ ДИАСПОРЫ В КАЗАХСТАНЕ В XX ВВ.

Жаксыгелди Т., Ахатова Г.А.

Изучение истории казахов, русских, немцев, корейцев и других национальностей, проживающих на территории Республики Казахстан, является закономерным и объективным процессом в формировании целостной картины исторического прошлого Казахстана. В социокультурном и политическом аспектах оно призвано способствовать формированию казахстанского патриотизма, межэтнического согласия и толерантности.

История немцев в Казахстане насчитывает около двух столетий. До недавнего времени на территории Республики Казахстан проживало около миллиона немцев. Они являлись третьим по численности этносом в республике. Немецкая диаспора Казахстана, сложившаяся за этот период, сформировала в себе ряд особенностей, представляющих как исторический, так и теоретический интерес.

Во-первых, становление и развитие немецкой диаспоры Казахстана проходило в тесной зависимости от политики партийных и государственных органов. Это повлияло на такие социокультурные показатели немецкой диаспоры как занятость населения, владение родным языком, уровень образования. Процесс формирования немецкой диаспоры Казахстана был связан, преимущественно, с принудительными миграциями немцев в республику в 1930-1940-е гг.

Во-вторых, немецкая диаспора Казахстана объединила в себе, наряду с немецкой культурой, элементы российской и казахской культуры. Это отразилось на формировании менталитета, традиций и обычаев немцев Казахстана. С обретением Республикой Казахстан независимости немецкая диаспора приобретает новые черты, что связано с особенностями языковой, этнокультурной политики, изменениями в общественно-политической жизни республики, формированием новых традиций, обычаев.

В-третьих, миграционное поведение немцев Казахстана в 1980-1990-е гг. Анализ причин эмиграционного поведения немцев важен как для общего понимания последствий массового оттока населения за пределы республики - резкое уменьшение производственно-активной части населения, потеря квалифицированных кадров, так и для выработки адекватных мер по сохранению полиэтнического состава населения республики.

В-четвертых, углубление процессов демократизации гражданского общества любого государства, в том числе и Казахстана, неизбежно ставит на повестку дня вопрос о дальнейшем совершенствовании организационных и правовых форм защиты прав и основных свобод человека. Немецкая диаспора Казахстана является активным участником демократических преобразований в республике. В 1997 г. совместными усилиями правительства РК и Совета немцев Казахстана была разработана Государственная программа развития этнических немцев, проживающих в РК.

Основным лейтмотивом демографического развития немецкой диаспоры Казахстана в 1980-1990 гг. стала массовая эмиграция немцев из Казахстана. Основные миграционные потоки немецкого населения были связаны с выездом преимущественно в Германию. Немцы, проживающие в Казахстане, обладают развитыми ценностями толерантного отношения к представителям других этносов, что подтверждается значительным количеством межнациональных браков и дружеских привязанностей.

В целом, при изучении истории формирования и развития немецкой диаспоры Казахстана в XX веке, особенностей ее культурного и социального развития необходимо учитывать базисный слой менталитета, сложившийся в исторических условиях прежних мест проживания, а также мировоззренческие черты, приобретенные в советских условиях. Немецкая диаспора Казахстана в процессе своего развития и становления в XX веке превратилась в стабильный компонент демографической, социально-экономической, политической и культурной жизни Казахстана.

УДК 323 (574)

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Куралбек Д., Биназарова Н.Н.

Статья посвящена раскрытию основных проблем, обозначенных в программной статье Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания».

- I. Программная статья Главы государства имеет важное стратегическое значение, так как в ней определена основная цель нашего государства – вхождение в число 30-ти самых развитых государств мира. Как подчеркнул Глава государства, духовная модернизация должна опережать социально-политическую и экономическую модернизацию. При этом следует помнить одну истину, на которую Президент РК Н.А.Назарбаев обращает особое внимание – важным условием модернизации общественного сознания является сохранение национального кода. Без этого любая духовная модернизация обречена на провал.
- II. Ценность программной статьи Н.А.Назарбаева заключается в том, что Глава государства назвал приоритетные направления, которые должны обеспечить реализацию модернизации общественного сознания: это:
1. Конкурентоспособность; 2. Прагматизм; 3. Сохранение национальной идентичности; 3. Культ знания; 4. Эволюционное, а не революционное развитие Казахстана.
- II. Статья Президента раскрывает духовный, моральный аспект политики модернизации, которую сегодня Казахстан претворяет в жизнь. Она обращена к личности, к духовности, то есть к основе основ.
- IV. Как видно из указанных основных направлений модернизации общественного сознания, главная ценность государства – это человеческий капитал. Будущее государства будут определять не природные ресурсы: нефть, газ, драгоценные металлы, а человеческие – ум, инновации, передовые технологии, интеллект.
- V. Президент говорит о необходимости сохранения национально-культурного кода. Глава государства обращается к истории, говоря о том, что необходимо сохранить идентичность, но в то же время не забывать о прогрессивных концепциях развития, позволяющих двигаться вперед. Для возрождения нации необходимо пересмотреть все то, что тянет нас назад. Народу Казахстана

- исторически были присущи такие качества, как экологическое сознание, открытость и толерантность. Эти качества национального мировоззрения помогут нам преодолеть вызовы будущего.
- VI. Символическим выражением нового видения стала идея перехода казахского языка на латиницу как тот алфавит, который олицетворяет передовые технологии и новые знания современного информационного общества. Главная цель перехода на латиницу – это интеграция в мировое пространство. Языковая среда должна быть конкурентоспособной, отвечать современным реалиям. Латиница лидирует в мировом информационном пространстве, и переход на нее откроет для каждого казахстанца новые возможности.
- VII. В своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Глава государства отметил, что «само понятие духовной модернизации предполагает изменения в национальном сознании». Сегодня поэтапно реализуются задачи программной статьи, очерчивающие собственный вектор цивилизационного развития нашего народа. Среди них - проект «Новое гуманитарное знание. 100 новых учебников на казахском языке», призванный приобщить молодое поколение к общемировым интеллектуальным ценностям. Реализация данного проекта позволит талантливой казахстанской молодежи заниматься по лучшим учебникам мирового уровня, не выезжая за пределы Казахстана.
- VIII. Значимым является проект «Сакральная география Казахстана». Благодаря реализации данного проекта многие казахстанцы будут знать культурную историю, географию своего края. Ведь, как известно, любовь к малой Родине, учит людей понимать свою ответственность за свой родной край, Родину, государство.

ӨОЖ 373.2
КБЖ 74.102

МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНДА АУЫТҚУШЫЛЫҒЫ БАР ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ӨЗІНДІК САНА-СЕЗІМ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әкімжан А., Керімбаева Р.К.

Қазіргі таңда еліміздің егемендік алуы әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуымызға байланысты көптеген өзгерістер енгізді. Яғни, қоғамымыздың қарқынды әлеуметтік дамуы белсенді, жасампаз тұлғаны қалыптастыруға жоғарланған талап қояды. Әсіресе білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру, үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін

құру, оқу мен тәрбие үрдісінің сапасын жоғарылату мен білім беру үрдісінде оқушылардың тұлғалық сана-сезімдерін дамыту болды.

Білім беру үрдісінде жеткіншектердің тұлғалық сана-сезімдерінің қасиеттерін қалыптастыра отырып, болашағына жол сілтеу – қазіргі таңда ауқымды мәселе. Өйткені, тұлғалық сана-сезімдерін қалыптастыру тек білім берумен ғана шектелмейді, яғни ол үшін мектепте өткізілетін тәрбие жүйесінің іс-шаралары оқушылардың болашақта парасатты, білікті, мәдениетті, білімді және дүниетанымы жоғары болып, еліміздің мәртебелі азаматы болуына ықпалын тигізуіне түйінделуі қажет.

Оқушыларды тәрбиелеудің қазіргі қалыптасқан жүйесі психологиялық ғылымның қиыншылықтары мен мәселелерін айнадағыдай көрсетеді. Бала бақшасы білім беруді бірінші кезекке қоятын мекемеге айналды. Бала бақшасындағы сабақтар әдетте интеллектуалдық бағытта жүргізіледі. Мәдениетті және иманды адамды, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру екінші кезекке ығыстырылды. Жеткіншектердің эмоционалдық дамуы, балаға маңызды жеке мәселелердің шешілуі, оның өміріндегі оқиғаларды және жақын адамдармен қарым-қатынасын ойдан өткізуі ұйымдастырылған педагогикалық үрдістен тысқары қалды. Бала тұлғасын дамытуға бағытталған жаңа педагогикаға өтуді – тереңдете білім беру мәселесі ретінде шешу мүмкін емес. Бұл - біздің бүкіл өмірімізді қайта құру және ұрпақтар арасындағы байланысты қайта қалыпқа келтіру мәселесі болып табылады.

Педагогтардан алынған сауалнамаларға талдау жасау барысында олардың оқушыларда кездесетін девинттық мінез-құлықтардың алдын алу мәселесіне деген көзқарастарының өзгергендігін байқадық. Мәселелерді тұрмыстық тұрғыдан емес, ғылыми тұрғыдан қарастыра бастады. Тұлғалық бағыттағы алдын алу шараларының тенденциясы анықталып, жалпылама алдын алу шараларын девианттық мінез-құлықтардың белгілі бір түрімен ұштастыру қажеттілігі байқалды.

Мектепке қолдау көрсетуші мамандарды сұрастыра келе, жоғары сынып оқушыларының девианттық мінез-құлықтарының алдын алу шараларына қатысты жұмыстың мазмұнының өзгеріске ұшырағандығын анықтадық. Әдетте қолдаушы топ мамандарына девианттық мінез-құлық пайда болған кезде ғана жүгінеміз, енді бұл ұстанымның өзгергендігін байқадық.

Білім беру мекемелері басшыларын сұрастырған кезде жоғары сынып оқушыларының девианттық мінез-құлықтарының алдын-алу шараларына аса көңіл бөлгендігін көрдік. Алдын-алу шараларын ұйымдастыруға қатысты көзқарастары өзгерді: кадрлармен қамтамсыз ету, мекемедегі педагогикалық кадрларды дайындау, алдын алу жұмыстарының әдістемелік қамтылуы сияқты ұстанымдар пайда

болды. Мектептер жоғары сынып оқушыларына жәрдем беруші әр түрлі ұйымдармен байланысы үдей түсті. Басшылардың алдын алу шараларына қатысты өзіндік қатынасы да өзгерді. Бастапқы зерттеу барысында жастар арасындағы девианттық қылықтардың себебі деп қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуындағы қалыпсыздық пен көпшілік ақпарат құралдарын айтқан мекеме басшылары алдын алу шараларына теріс көзқараспен қарады. Жүргізіліп жатқан зерттеуге қатынасуы барысында өз пікірлерін өзгертті.

ӨОЖ 811.124:323

ЛАТЫН ӘЛІПБИІ - ТӘУЕЛСІЗ ЕЛ РЕТІНДЕГІ ЕРКІН ТАҢДАУЫМЫЗ

Айдарова Д., Куненова П.С.

«Дүниедегі жолдардың барлығы Римге алып барады» – деген секілді «Дүниедегі тілдердің барлығы латын тіліне алып барады». Бұл тілдің ғылыми әрі көркем жасалғаны соншалықты, тіпті одан кемшілік іздеудің өзі қылмыс секілді. Ал оның әліпбесінің тұғырының беріктігі соншалықты, екі мың жыл бойы тіпті ешқандай өзгеріске жолықпаған деуге де болады. Сондықтан да болар, қазіргі таңда дүниедегі тілдердің 80 пайызы осы латын әліпбесінде сөйлейді. Ашық демократиялық қоғам құрып, заманауи ғылым мен әлемдік өркениетке қол жеткізу. Латын әліпбиіне көшу арқылы еліміз осындай мүмкіндіктерге қол жеткізеді. Отандық ғалымдардың ортақ пікірі осыған саяды.

Латын әліпбиі біздің жыл санауымыздан 800 жыл бұрыннан келе жатыр, яғни үш мың жылға жуық уақыттан бері бар. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» деп айтқан еді.

Қазақ әліпбиінің латын қарпіне көшу үдерісін АҚШ-тағы қазақ диаспорасы қуана қолдайды. Осыдан екі жыл бұрын Америкадағы Мэриленд штатында қазақ тілін үйрету курсы ашылды. Қатысушылардың арасында қазақ диаспорасының өкілдері, дипломаттардың балалары және қазақ баласын асырап алған отбасылар да бар. Осылайша, АҚШ-та ұлы дала елінің тілін меңгеруге сұраныс жыл санап артып келеді, дейді Қазақ-

Америка қауымдастығының вице-президенті Аяулы Ақылхан. Оның айтуынша, енді Қазақстанның заманауи сандық технологиялар әлеміне енуіне жаңа мүмкіндіктері бар. Латын қарпі арқылы қазақ тілі барлық ұлт өкілдеріне қолжетімді болады.

ҚР Білім және ғылым министрлігі Түркі академиясының президенті Шәкір Ыбыраев әліпбиді латынмен ауыстырғанда біздің ұтатын жақтарымыз деп мынадай пункттерді атап көрсеткен болатын: Біріншіден, тіл тазалығы мәселесі. Тіліміздегі қазіргі жат дыбыстарды таңбалайтын әріптерді қысқартып, сол арқылы қазақ тілінің табиғи таза қалпын сақтауға мүмкіндік аламыз. Екіншіден, қазақ тілін оқытқан уақытта басы артық таңбаларға қатысты емле, ережелердің қысқартатыны белгілі. Ол мектептен бастап барлық оқу орындарында оқыту үрдісін жеңілдетеді. Уақыт та, қаржы да үнемделеді. Үшіншіден, латын әліпбиіне көшу – қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына жол ашады. Қазақ тіліне компьютерлік жаңа технологиялар арқылы халықаралық ақпарат кеңістігіне кірігуге тиімді жолдар ашылады. Төртіншіден, түбі бір түркі дүниесі, негізінен, латынды қолданады. Біздерге олармен рухани, мәдени, ғылыми, экономикалық қарым-қатынасты, тығыз байланысты күшейтуіміз керек.

Латын әліпбиіне көшу – қазақ халқының алға жылжуына, жаңа заман талабына сай өсіп-өркендеуіне, болашақта еліміздің жан-жақты дамуына үлкен үлес қосып, жемісі мен жеңісін әкелері сөзсіз. Біз латын әліпбиіне көше отырып, өркениетті елдердің қатарына қосылып, тіліміздегі дыбыстық жүйелерді нақ анықтап, қазақ тілінің жазылуы мен дыбысталу кезінде сөздер қолданысындағы артық кірме сөздерден арыламыз. Сондықтан латын әліпбиіне көшу біз үшін, болашақ үшін әлдеқайда маңыздырақ. Әліпби ауыстыру, бұл – ұлтымыздың тарихындағы ең маңызды бетбұрыс болып табылады. Сондықтан осындай жауапты қадамға әркім және баршаның атсалысқаны абзал. Елбасының алға қойған мақсат-міндеттерін жүзеге асыру жолында жұмыла жұмыс істеуіміз керек. “Ел бүгіншіл, менікі – ертең үшін” деген екен Ахмет Байтұрсынұлы. Қазір қолға алып жатқан дүниенің бәрі біз үшін емес, кемел келешек жолында жасалып жатқан ауқымды іс. Олай болса, Елбасының сындарлы саясатын қолдап, бірлік, білім, еңбекті ұштастырып, ортақ межеге қол жеткізуге атсалысуымыз керек.

Қорыта келгенде, латын әліпбиіне көшу ұлтымыздың санасын бұғаудан босатады, түркі және жаһандық әлемімен ықпалдасуға, қазақ халқы ертеден қолданған әліпбиімізге қайта оралып, ұлттық санамыздың қайта жаңғыруына жол ашады демекпін.

ӨОЖ 159.922.8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚОБАЛЖУ ДЕҢГЕЙІН ТӨМЕНДЕТУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Паримбай Г., Дәуренбекова Ә.К.

Қазіргі кезде эмоциялық тұрақсыздықпен, сенбеушілікпен, жоғары алаңдаушылықпен ерекшеленетін мазасыз балалар саны едәуір көп ұлғайған. Қобалжудың пайда болуы және орнығуы баланың жас кезеңіндегі қажеттіліктерінің қанағаттанбауымен байланысты. Қобалжудың тұрақты бейнесі, көбіне жеткіншек жас кезеңінде көрініс табады. Ал, оған дейін, бұзылыстардың кең шеңберін өндіруші болып табылады.

Мазасыз балалар үшін оқу жылдарының қаншалықты ауыр өтетінін, ата – аналар да, мұғалім де жақсы біледі. Ал мектептік кезең негізгі және балалық шақтың негізін қалаушы: бұл тұлғалық қалыптасу уақыты, өмірлік жолды таңдау, әлеуметтік нормалар мен ережелерді иемдену, бойға сіңіру. Егер де оқушы уайымының себебі өз - өзіне сенімсіздік болса, онда жеке тұлға да «күмәншіл» болып қалыптасады.

Әр жас кезеңдері үшін, қобалжудың тұрақты көрінісі немесе шынайы қатерсіз – ақ, көптеген балаларда жоғары үрейді тудыратын белгілі бір аймақтар, ақиқат объектілер болады. Бала өзінің күшінен, қабілеттілігінен күмандана бастайды. Бірақ қобалжу сабақтағы әрекет қана емес, жекелеген құрылымды да бұза бастайды. Сондықтан жоғарылаған қобалжудың пайда болу себептерін білу, бастауыш сынып жастағы балалардың адекватты құлығының қалыптасуы және мазасызданудың төмендеуіне септігін тигізетін, корекциялық – дамытушылық жұмысты жасап шығаруға және уақытында жүргізілуге әкеледі.

Мектепке барғанда қателік, ақымақтық жасау, ұятқа қалу, күлкіге қалу сияқты қорқыныш сұрақтарымен бала мектептік өмірдің жаңа сатысына қадам аттап жаңа қорқыныштармен соқтығысады. «Мектептік фобия» термині балада мектепке бару алдында туындайтын қорқынышты білдіреді. Яғни, ата – ана қамқорлығында ерекше ұзақ уақыт болған балаға мектеп өміріне үйренісіп кету қиынға соғады.

Зерттеулер бойынша, өзіне сенімді, сүйікті құрдастарымен болғысы келетін және оқудағы проблемаларды өз бетінше шешуге тырысатын белсенді балалар мектепке бару алдындағы қорқынышты сезбейді. Басқа жағдай, егер бала анасына тым жақын болып құрдастарымен қатынаста керекті тәрбиені мектепке дейін жинап үлгермесе, бұл балалар «ата –

анасының үмітін ақтай алмаймын ба» деп қорқып мектепке бейімделмейді, қиындық тудырып мұғалім алдында қорқады.

Көбіне бала қысымын жеңілдететін жанұясы болып табылады. Отбасында бала жеке тұлға ретінде нақтыланады, өз уайымдарымен бөлісетін шеңбер табады. Яғни, жанұя мен мектеп біріге отырып баланың тұлға болып қалыптасуына жол ашады. Ал бұл кезең тиісінше деңгейде өтпеген жағдайда бастауыш мектеп оқушысында эмоциональді бұзылыстар пайда болуы мүмкін. Міне осы – мектептік невроз. Ол іш ауруы, қызыуы көтерілуі, бас ауруы; агрессия кезінде; немесе балалық депрессияда да – көңіл күйдің төмендеуі жасаураушлық өлім туралы ойлану кезінде көрініс табады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей бастауыш сынып оқушыларының қобалжуларының жоғарылуының тағы бір маңызды себебі – олардың физиологиялық және интеллектуалдық дамуының жеткілікті деңгейде болмауы. Мектепке қадам басу кезі жастың дағдарысымен сәйкес келеді, одан әр бала түрлі кез бен әртүрлі үйренулерді алып шығады. Біреу белсенді де тез түсінетін, басқасы жай қозғалатын, үшіншісі ақымақ және ашуланшақ. Уақыт өте келе, балалар өздеріне деген сенімділікті жоғалтып алмаса, олардың қабілеттері біршама бірдей деңгейге жетеді.

Практика барысында балалардың қобалжуларын жеңуде – маңызды ситуацияларда қажетті құралдармен, әрекет тәсілдерімен қарулану – бастауыш мектеп жасындағылардың қобалжу деңгейін төмендету жұмысында елеулі рөл ойнайдығы байқалады.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып жастағы балалардың қобалжуын жеңуде психопрофилактикалық жұмысты әр баланың жекелік «әлсіз аймағына» және жасына бағыттап, қобалжу мен мазасызданудың барлық құрылымдық компоненттерін жасау – алғашқы орынға қойылуы тиіс екендігі анықталды.

ӘОЖ 159.922.8

ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫНДАҒЫ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сәдібек Ұ., Тұрдалиева Ш.Т.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне үлкен мән беріп, ақыл-ойын, тәрбиелік тәжірибесін пайдаланбай өмір сүрген емес. Сан ғасырлар бойғы өмір әліппесі – отбасы тәрбиесі. Отбасының мақсаты баланы өмірге келтіру ғана емес, оған әлеуметтік-мәдени ортаның құндылығын бойына сіңіру және өз қоғамына пайдалы мүше етіп жеткізу. Соған қарамастан

отбасын құрған ерлі-зайыптылар түрлі себептерге байланысты ажырасып жатады. Арты балалардың әкесіз не шешесіз өсуіне әкеледі. Толық емес отбасында өскен балалар психологиялық, эмоционалдық тұрғыдан күйзеліске ұшырайды. Бұл қазіргі таңдағы басты проблемалардың біріне айналып отыр. Отбасы осы ретте тұлғаның дамуына әсер ететін негізгі әлеуметтік-психологиялық фактор болып есептелінеді.

Тұлғаның әлеуметтену ортасының бірі – оның отбасы. Тұлға әлеуметтену барысында адамның бағыты, әлеуметтік тәжірибесі, құндылықтары арқылы қоғамға бейімделуін көрсететін, тұлғаның тұрпын (типизациясын) жүзеге асырып, өзінің табиғи автономдылығын, индивидуалдығы мен өзіндік көзқарасын тәуелсіз, бостандық негізінде дамытады. Себебі отбасы қоғамды құрушы әлеуметтік топ болып есептеледі. Сондықтан да отбасының атқаратын қызметіне байланысты оны макро және микроқұрылым болатын жүйе ретінде қарастыру қажет. Отбасы адамның өмір сүруіне қажетті әлеуметтік орта. Сол себепті отбасы тәрбиесі мен қарым-қатынасын адамның қоғам ережелерін бойына дарытуға әсер ететін негізгі фактор ретінде қарастыруымызға тура келеді.

Отбасы – басты тарихи қалыптасқан, жеке адамның әлеуметтік қажеттілігін қанағаттандыратын әлеуметтену институтының бір формасы. Қандай да болмасын отбасы қоғам талабына сай, арнаулы қоғамдық мемлекеттік заңдар мен тұлғалық құқық заңдары негізінде қалыптасып, өзінің отбасылық дәстүрлері мен ережелері негізінде өмір сүреді.

Қазіргі қоғамның жаңа талаптары мен жұмыссыздықтың етек алуынан отбасында қақтығыстар, түсінбеушіліктер деңгейі күрделіленіп, күнделікті әлеуметтік құбылыста ішімдік пен жеткіншек жастан бастап нашакорлыққа үйір болу, жағымсыз әрекеттерге еліктеушілік, ерте жүктілік, ойсыз жыныстық қатынастарға бару салдарынан ажырасулар мен бүтін емес отбасылар қалыптасуда. Бұл жеке тұлғаның өзін, отбасын әлеуметтік ортадан шеттетуге мәселелерін туындатады.

Өз тіршілігінің сан ғасырлық тарихының ішінде қазақ халқы бала тәрбиесі саласында мол тәжірибе жинақтады. Бірде-бір адамзат қоғамы өзінен бұрынғы жоғарғы буынның ақыл-ойын, тәрбиелік тәжірибесін пайдаланбай өмір сүрген емес. Ұзақ өмір әліппесі – отбасы тәрбиесі. Бала тәрбиесі қай кезде де назардан тыс қалып көрген емес, адами қасиеттерге баулу маңызды мәселе. Адамгершілік қасиеттің өзекті мәселесі қайырымдылық, достық. Халық ұғымында жақсылық пен жамандық, достық пен қастық адамгершілік қасиеттің екі түрлі белгісі ретінде қарастырылған. Қай халықта болмасын отбасын құрған ерлі – зайыпты баласының болуын армандайды. Сол сияқты қазақ халқы да

баласын үйлендіріп, қызын ұзатқан соң олардың ендігі тілегі немерелерінің өмірге келуі. Жаңа үйленген жастар алғашқыда бала мәселесіне онша мән бермейді. Соған қарамастан отбасы үшін баланың орны ерекше. «Балалы үй базар, баласыз үй мазар» деген халық мақалы бекер айтылмаған. Соны біле тұра қазіргі таңда жастар үйлене салып ажырасып жатады. Ажырасқаннан кейін балалардың жағдайын ата-ана ойлай бермейді. Бала заң жүзінде анасының қолында қалып тәрбиеленеді. Отбасы тұрақсыздығының нәтижесінде отбасының типтері қалыптасады.

Жалғыз ана, бір өзі балаларымен тұрады. Ауылдық жерде көбіне тұрақты жұмыс болмағандықтан ана алиментке, мемлекеттің тарапынан берілетін көмекке өмір сүреді. Мектеп жасына дейін баланы үйде өзі қарайды.

ӨОЖ 159.922:316

ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ АШУШАНДЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Абдрашитова С., Иманбаев А.А.

Американдық психолог Абрахам Маслоу кез келгенімізде кездесетін 5 қажеттілік деңгейін атап көрсетеді. Олар: Бірінші деңгей ағзаның өмір сүруі үшін арналған қажеттіліктер. Бұнда тамақ, ұйқы, демалыс секілді қажеттіліктер кіреді. Осылар жоқ болған жағдайда адам баласы өзін әлсіз сезініп, жылдам қозғалыстан қалады. Осы қажеттіліктері барынша өтелген адамдарды жек көре бастайды. Екінші деңгей қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Болашаққа жоспар құрып бүгінгі күнмен өмір сүруі үшін қауіпсіздікті қамтамасыз етуі керек. Бұл адамдардың шынайы кедергілерден қорғанғысы келгендігінен туған. Екінші деңгей өтелмеген жағдайда адамның бойын қорқыныш пен үрей билей бастайды. Үшінші деңгей әлеуметтік ортаны қажетсіну. Яғни отбасылық өмірде, достардың тарапынан, бейтаныс адамдардан болсын өзіне деген жылы қарым-қатынас қажет. Өтелмеген жағдайда жалғыздық қасіретіне тап болады. Төртінші деңгей қоршаған ортаның тұлға ретінде мойындауымен тікелей байланысты. Оған билік, атакқұмарлық, басқару ісіне араласу, марапаттарға ие болу жатады. Олар өтелмеген жағдайда адам іштей құлдырап, қоғамнан біржолата алыстайды. Бесінші деңгей адамның өзін көрсетуімен, өмірде өзі жақсы меңгерген сала бойынша орын таба білуімен тікелей байланысты. Бұл деңгей өтелмеген жағдайда өзгелерден ұялып, өзін кінәлі сезінеді. Осы қажеттіліктердің барлығы өтелген кезде ғана адам баласы шынайы бақытты болады.

Алған сұхбатымның қорытындысы бойынша, желідегі видеороликтерден және қарапайым ұзақ жүктеулерден жастар, тіпті кішкентай балалар да ашуланады. Баланың мінезі 12 жасқа дейін дамиды. Осы уақытта ата- ана жақсы тәрбие бере білуі керек. Ал менің қосар ойым, жастар қазіргі қоғамды түсінбегендіктен ашуланады. Біздің қоғамның жастар үшін ойластырған бағдарламалары мен іс-шаралары, кейбір жастарға кері әсер етуде. Қоғамның біздің өмірімізді жақсартамын деген идеялары, керісінше кейбіреулердің өмірін қиындатуда. Қарапайым мысал ретінде ҰБТ-ті алсақ, жылдан жылға қиындап келеді. Жастар осыдан ызаланып қана қоймай, өз-өзіне қол жұмауға дейін барады.

Еліміз біздерге, яғни жастарға жағдайды қолдан келгенше жасап жатыр. Осы жағдайды дұрыс пайдаланып, дұрыс, жұмыла қызмет атқарсақ, біздің алдымызда ешқашан қиындық туындамайды. Жастарымыз жалынды, ұлтымыз рухты болсын. Жас елдегі жастар және халық пен ұлтта тек жаңа жарқын болашақтың негізін құрып, ел мен Отанға қызметін адал және шын көңілмен атқарса екен - деп тілеймін!

Жастар әлеуеттің мәдениетті тобы. Олар әрбір іс- әрекетімен үлкенге құрметпен қарап, халыққа тиімді қызмет көрсетіп, өз ісінің дарынды, талапты, ізденімпаз, қайырымды, мейірімді, ұлтжанды азаматтары мен азаматшалары көп болса екен! Әр Қазақстанның жастары мен жас мамандары, өз еліне адал қызмет ететін, патриот қызметкерлер болса игі еді! Жалынды жастарымыз, жаңа ғасырда жаңа жетістіктерге жете және Қазақ елінің болашағы мен келешегі үшін тиімді қызмет атқарса екен! Жастарға халық та, елбасы да үлкен сенім артып, зор үміт күтеді. Осыған орай жағдай да жасайды.

Жастар саясаты қазіргі таңда дұрыс бағытқа қойылған. Өйткені, саясат бағыты тек жастар қауымына арналған және сол жүйеге сәйкес жұмыс жасауда. Мемлекеттік жастар жөніндегі саясаты көптеген елдердің қызметіндегі басым бағыттардың біріне жатады. Жастар ісімен айналысатын бағыттар қазіргі уақытта жастардың жекелей мәселелерімен айналысады және сол мәселені шешуге ұмтылады. Жастарды жекелей денсаулық жағдайына көңіл бөлуіне жағдайлар жасалуы тиіс. Жастар күнделікті өз денсаулықтарына аса жауапкершілікпен қарауы қажет. Жеке дене жаттығуларын жасап, салауатты өмір салтын ұстануы тиіс. Халықтың біраз тұрғыны жұмыспен қамтамасыз етіліп қалар еді. Бірақ, дәл қазіргі таңда ондай жұмыс орындарын бірден көбейтіп ашуға мемлекеттің де әл-ауқаты жетпей жатқан сыңайлы. Бірақ, бұл мәселені шешу үшін мемлекетте, халықта бірлесе, жұмыла қызмет атқаруы тиіс.

ӘОЖ 1(091):37.01

ӘЛ-ФАРАБИ ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ҮШІН ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Тоқтыбаева Ж., Омаров С.Ә.

Ғұламалардың ғұламасы, даналардың дарасы, әлемнің екінші ұстазы Әбу-Насыр әл-Фараби біздің жерлесіміз. Шығыс пен Батыстың мәдениетін, ғылымын салыстыра зерттеп, өмірінің сабақтастығын алғаш зерттеп көпір тұрғызған әл-Фараби Аристотельді түсінуге жол тапқан бірден-бір үлкен ғұлама. Аристотель шығармаларының түсініксіз болуы кейбір құнды еңбектері бұрмаланып, басым бөлігі тәжімаланбаған еді. Сол еңбектердің барлығын дерлік әл-Фараби нашар айтудан тазалап, түпнұсқасын тікелей аударады. Аристотельдің еңбектеріне түсіндірме жаза отырып, көптеген философиялық, психологиялық, логикалық, географиялық, математикалық, музыкалық еңбектер жазған. А.Нысанбаевтың пікірінше, әл-Фараби түсіну мәселесіне үлкен мән беріп, көне антика дүниесі мен ортағасырлық араб мәдениеті сұхбаттастығына үлкен үлесін қосты. Ол мәдениеттердің қарсы дәстүрлерін үйлестіретін талантқа ие болып, өзіндік жүйе құрды.

Аристотель ілімін танудың өзі қиын жұмбақ шешумен тең екендігін атап "Аристотель еңбектерінің неліктен жұмбақ түрінде екендігінің сырын ашу"-дейді. Толық мұның өзі пәнсананың биіктігін көрсетеді және Аристотель еңбектері арқылы ғалымдарды санағаныдығы айтылады. Бірінші себепке оқушы оюбасы, екінші себеп, философия ғылымының дәрежесін биік ұстау, яғни кім-көрінген емес, Тек шынайы ғалым боламын деушілер ғана айналысқанын қалаған. Үшіншіден, білім-ғылым жолында адам еңбегі адам ойын өсіретіндігі. Ал сегізінші тоғызыншы талаптарға философ болу үшін шарттарды түсініп, Аристотельді іліміне кіру үшін қандай қажеттік бар екенін ұғыну жолын айтады. Кітап соңында осы тоғыз шарттан бұрын жан тазалығы, ар тазалығы сынды бірнеше рухани байлық қорлары қажет екенін таразы салмағының басымдығы мен растайды. Дәлірек, бүгінгі таңда философ болуға көп адам ұмтылмаса да, адам болуға ұмтылу керек екенін және кез-келген бастама үшін таза жүрек, ақыл, қайрат, күш керек екенін Фараби тұжырымы тағы бір мәрте дәлелдейді.

Фараби кеселге шалдығу жолы надан орта мен білімсіз, сараң адам дейді. Сонымен қатар «рухани кесел» бүгінгі таңда «рухани індетке» айналғанын жасырмау керек. Олай болса «рухани індетті» адам дамуында қалайша орын алғандығын кезеңге бөліп көрейік: 1.Надан отбасы немесе қараң қалған орта. 2. Ақиқаттан безінген жүрек. 3. Оңай жол іздеу. 4.Сүйіспеншіліктен арылу. 5. Бұрыс жолға еліктеу.

Әл-Фараби «Адамға тән бір жақсы қасиет – өзін қоршаған әлемнің әсемдік сырларына үңілу, содан рухани нәр алу, өзінің нәзік сезімін образдар арқылы паш ете алу. Ғаклия көзбен қарасаң, Дүние – ғажап, сен – есік. Жаһлы көзбен қарасаң, Дүние – қоқыс, сен – меншік.» деп дәлелдей түседі. Түйіндегенім адамның сыртынан емес, ішінен адамдықты байқау керек. Адам болудың тағы да оңай формасы қарапайымдылық пен кішіпейілділік. адам болып туылу, адамдық қасиетке ұмтылу, мейірімді, уақыт қадірін ұға алатын, сын қабылдап, мін түзей біту, жақсылықты шынайылықпен, адалдықпен жасап, қарапайым әрі кішіпейіл болу нағыз адамның идеал формасы.

Адам болуда еңбекте талап етіледі. Егер ақиқатқа тігінен бет бұрсаңыз шаш етектен төгілген мақсат мүдделер жеңіл келеді. Өмір – қаламсап секілді. Қаламсапты қайда бағыттасаңыз сонда жазады. Сыясы біткенде парақты қырнап, қызметін доғарады. Егер себепсіз шималанса, өмірдің мәнсіздігі, ал көркем жазба болса, артында мұра қалғаны. Сол қаламсапты бағыттайтын – адам!

Әл-Фараби философиясында еңбектеген баладан, еңкейген қартқа дейінгі аралықта болатын құбылыстарды ашып айтар ой көп және алдын-ала не болатындығын айтып отыратын ескертпе даналықтар да жетерлік. Әл-Фараби тек ескертіп қоймай, бағыт-бағдар сілтеп, таңдау жасау үшін талаптар да қояды. Мектеп жасындағы оқушылар арасында еліктеу кезеңі әлеуметтік желіден басталады. Сондықтан әлеуметтік желілерде Фараби философиясын кеңінен тарату керек. Фарабидің философиясы жастарға кең көлемде жетілдіру керек. Бүгінгі таңда білім жүйесіндегі революция ғылымда, ал әл-Фарабидің пікірінше, ғылым білімге жол ашады. Сондықтан, қазіргі ғылымды дамыту үшін және жастарды тәрбиелеу үшін «Фарабитану» пәнін барлық оқу орындарына енгізуін ұсынамыз.

УДК 314.5

СОВРЕМЕННАЯ ПРОБЛЕМА ОДНОПОЛЫХ ОТНОШЕНИЙ: ЗА И ПРОТИВ!

Рыскул Э., Иманбаев А.А.

Почему же, несмотря на строгие запреты гомосексуализма в христианстве и исламе, неодобрения со стороны общества, и тысячелетия назад, и в наше время некоторые люди предпочитают создавать пары не с противоположным полом, а себе подобным, почему становятся гомосексуалистами? Согласно выводам исследований историков и социологов, количество гомосексуалистов, лесбиянок в

обществе во все времена было и остается примерно одинаковым - 5-7%, причем на эту величину никаким образом не влияет толерантность общества, традиции, принятые в том или ином социуме, исторический период и общепринятый возраст для начала половой жизни. Поэтому большинство психологов и сексологов на вопрос "почему становятся гомосексуалистами" отвечают однозначно: ключевую роль в сексуальной ориентации играют врожденные физиологические особенности, а не приобретенные психологические черты.

Существует несколько гипотез, обуславливающих физиологические истоки гомосексуальности, самой известной сейчас считается гипотеза немецкого профессора Дёрнера. Согласно его предположению, на появление особенностей в развитии головного мозга плода влияет психологическое состояние матери: если она весь период беременности пребывает в состоянии стресса, нервного потрясения, то вероятность отклонений в развитии подкорковых ядер больше. Основанием для выдвижения гипотезы стали масштабные статистические исследования доктора Дёрнера, проведенные во многих странах мира, по результатам которых он установил, что во время различных бедствий (войн, вооруженных конфликтов) родилось большее количество гомосексуалистов, чем в мирное время.

Практически все психологи и сексологи сходятся в том, что истоки отклонений эротического чувства лежат в детских переживаниях. С самого начала жизни функционирование человеческой психики связано с телесными проявлениями. И особенное значение имеет, конечно, механизм формирования полового поведения и половых реакций.

Общество должно окончательно признать давно известные реалии (проституция, многоженство, гомосексуализм), однако выделить "под них" некий особый статус. Если, к примеру, захотят обвенчаться две лесбиянки, то здесь может вступить в силу то же правило, что и в Дании: валяйте, девчонки, вступайте в брак друг с дружкой, только учтите, что брать на воспитание ребенка вам не разрешено или же разрешено по особому распоряжению судебного органа. Возможно, на взгляд "объекта" правового ограничения это жестоко, но это может оказаться наиболее безопасным вариантом с точки зрения интересов общества. Ведь в компании с двумя гомосексуальными мамами или папами ребенок тоже вряд ли вырастет приспособленным к жизни в обществе, которое в подавляющем большинстве своем гетеросексуально. Не исключено, что ребенок, исходно не имевший никаких предпосылок к гомосексуальной ориентации, в однополый семье приобретет таковую.

И в настоящее время возникло глубокое противоречие между признанным фактом равноправия женщин и мужчин и оценкой их статуса религиозными организациями. Они не регламентируют

подробностей сексуальной жизни, однако пытаются все еще жестко воздействовать на официальную сторону заключаемых половых союзов.

Вывод. Очевидно, что даже в XXI веке медики и психологи не могут дать однозначный ответ на вопрос: почему становятся "гомосексуалистами". Однако ученые сходятся в одном - влечение к представителям собственного пола заложено в этих людях природой, попытки психокоррекции их сексуальной ориентации не дадут желаемого результата, а только послужат причиной возникновения психологической травмы.

Вероятно, современный мир изберет путь разумного компромисса: недопустимо преследовать геев, лесбиянок, эксгибиционистов и так далее (за исключением, естественно, случаев сексуального насилия), следует относиться к ним толерантно. При этом нужны лишь строго определенные ограничения, чтобы не оскорблять чувств и интересов "простого" большинства - ведь большинство тоже будет ограничено в своей свободе выражать враждебность к меньшинствам.

ӨОЖ 233.75

ШЕТ ЕЛДІКТЕР АСЫРАП АЛҒАН ҚАЗАҚ БАЛАЛАРЫНЫҢ ЖӘЙ-КҮЙІ

Сарсенқұлова А., Кульбаева Д.Д.

Жетімін жылатпаған қазақтың соңғы жылдары қараусыз қалған балаларының қатары көбейгенін бүгіп қалу мүмкін болмай тұр. Тіпті жатырын жарып шыққан баласынан безінетін безбұйректерге таң қала қоймаймыз. Жарық дүние есігін аша салып, балалар үйінің табалдырығын аттайтын қаракөздердің жәутендеген жанарын көрудің өзі ауыр, әрине. Олардың толыққанды отбасында өмір сүруді армандайтыны айтпаса да түсінікті. Ал балалар үйінде тәрбиеленген балаларды асырап алуға ниетті отбасылар аз емес.

Қазақстандық жетім балаларды шетелдіктердің асырап алуына байланысты жергілікті бұқаралық ақпарат құралдарында сын пікірлер көп болғанымен, балалардың өздері оларды дәл сол шетелдік азаматтардың асырап алғанын қалайды дейді ол. Мен бұл жайында біреуден естігенімді немесе бір жерден оқығанымды айтып отырғаным жоқ. Біріншіден, мен жетім балалардың өздерімен, екіншіден, балалар үйлерінің директорларымен, меңгерушілерімен сөйлестім. Олар балалардың он жасқа тезірек толар күнді күтетіндігін айтты. Өйткені, он жасқа толған соң ғана олар өздерін шетелдіктердің асырап алуы жөнінде өтініш жаза алады – дейді Роза Ақылбекова.

Балалар не нәрсенің болмасын үлгі аларлық отбасының болғанын қалайды. Перзент үшін дүниеде ең жетілген, білімді де мәртебелі адам - оның ата - анасы. Сондықтан жас сәбидің өзі де өз отбасында өмір сүргісі келеді. Оларға келген кез - келгенімен лесіп кетуге дайын тұратыны да сондықтан шығар. Ал енді екінші ұшын алып қарастыратын болсақ басқа елде асыралып өскен баланың қаны, жаны қазақ болғаны мен өз ұясынан, елінен жырақта өмір сүріп тіптен өз туған тілін білмей өсуінің өзін бір қайғы деп білемін. Міне оларды шет елдіктер асырып алып кеткеннен соң қалай өмір сүріп жатқаны бізге бейхабар күйде қалады. Әрбір қазағымыздың, қаны бір қандас бауыр балалардың өмірі біз үшінде, ел үшінде қымбат қазына болуы тиіс. Ал «Балалардың құқын қорғау жөніндегі» Қазақстандық үкіметтік емес ұйымдар жұмысшы тобының үйлестірушісі Роза Ақылбекова Қазақстан өзінің жетім балаларын шетелдіктердің асырап алуына рұқсат бере отырып өзінің гендік қорын жоғалтуда деген кейбір сарапшылардың пікірімен келіседі 2. Өз ұрпақтарымызды өзімізде қалдырып, кең байтақ жерімізге, елімізге қалдырып керісінше солар үшін жағдайлар жасалса кез келген отбасына 3-ші немесе 4-ші бала етіп асырауға берілсе біздің саналы ұрпағымыз, Отаным деп өскен патриот болары менімше анық.

Қазақстандық жетім балаларды шетелдіктердің асырап алуына байланысты Азаттық радиосының тілшісімен әңгімелескен «Шығармашылық бастамашыл әйелдер лигасы» қоғамдық бірлестігінің басқарма төрайымы Әсия Хайрулина бірқатар цифрларды келтірді. Олардың 18 мыңдайы балалар үйлерінде тәрбиеленуде, баспасөздегі жетім балаларды шетелдіктердің асырап алуына байланысты мақалалар қоғамдық пікірге жік түсіруге бағытталған. Бұл балаларды асырап алып жатқан елдердің көпшілігінде балаларды қорғаудың мықты жүйесі құрылған. Ол жақта барлығын бақылап отыратын арнайы комитеттер мен агенттіктер бар. Ол жақтың соттары да қатаң, оларды сатып ала алмайсың. Сондықтан кемшілік жіберген ата-аналарға қатаң жаза қолданылады. Жалпы, қазір 20 мыңға жуық қазақ баласы шетелдік отбасыларда тәрбиеленуде. Әсіресе, біздің қаракөздерге АҚШ пен Испания азаматтары құмар. Күні кеше Америкада орын алған қайғылы оқиға барша қазақстандықтардың көңіліне қаяу түсірді. Жесірін жылатып, жетімін қаңғыртпаған халықтың бүгінгі түсінігі неге түпкілікті өзгерді? Біздің елде шетелдіктер мен бала асырап алғысы келетін қазақстандықтарға берілетін мүмкіндіктер мен құқықтар да бірдей. Кейде шетелдіктердің бала асырап алуына түпкілікті тыйым салу қажет шығар деп ойлайтынымыз рас. Бірақ кейбір мамандардың айтуынша, шетелдіктер тек қана қазақстандық азаматтар керек қылмаған, денсаулығында ақауы бар бүлдіршіндерді асырап алады екен. Қалай десек те, қазақтың баласы өзінің туған жерінде, елінде өскені

абзал. Ал жат жұртқа кеткен жәутең көздердің тағдырына бейжай қарауға мүлдем болмайды. Шетелдік азаматтар асырап алған балаларды бүгін есепке алып, екінші күні ұмытып кетуге біздің құқығымыз жоқ. Өйткені ол – қазақ баласы, қазақ азаматы. Ендеше, Үкімет бұл мәселемен шындап айналысуы керек.

ӨОЖ 316.356 2 (075)

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Әбілда Д., Еменова Г.Б.

Ерекше құбылыстар тәрізді, жастар субмәдениеті жастардың физиологиялық акселерациясы олардың әлеуметтенуі кезеңінің бірден артуымен қатар жүретіндігімен байланысты да туындайды. Бұл дәуір талабына сәйкес келетін білім мен кәсіби дайындыққа кететін уақытты арттыру қажеттілігімен байланысты.

Қазақстанда бүгінгі таңда жұмыссыздық деңгейі – 5,2 пайыз. Бұл – анау-мынау дамыған Еуропа мемлекеттерінде кездеспейтін жағдай. Алайда, біздің ел сол алып дейтін батысеуропалық мемлекеттердің алдын орап тұр. Айтпағымыз жастар жайы. Нақтырақ айтқанда, еліміздегі 18 бен 29 жас аралығындағылардың арасындағы жұмыссыздық жайы.

Өңгіменің басын тағы сол статистикадан тарқатайық. 2012 жылғы нақты ресми дерек бойынша, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі – 4,6 пайызды құрайды. Ал, былтыр, яғни, арада бір жыл өткенде бұл көрсеткіш 5,9 пайызға бір-ақ секіреді. Қолымызға түскен соңғы дерек осы. Оның үстіне, біздің елде таудай проблемалардың тек шетін ғана шығарып, негізгі түйткілін ішіне бүгіп қалатын әдет тағы бар. Сайып келгенде, жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі – бүгінгінің өзекті мәселелерінің қатарында тұрғаны анық.

Және оның себебін іздеп жатудың да қажеті жоқ. Жоғары оқу орындарының нарық талабына сай маман даярлай алмауы, маман даярлау үшін онда қажетті инфрақұрылымдардың болмауы. Оның үстіне, жұмыс берушілер де құшақ жайып қарсы алып жатса бір жөн. Айта берсек, себеп көп. Бұл – қазіргі қоғамымызда айқын көрініс тауып отырған жағдайлар. Енді осындай жағдайда құр кол жүрген жастар қайда барып, нендей табыспен күн көреді? Мәселе осыған келіп тіреліп тұр.

Мемлекет салалық министрлік арқылы осы мәселені біржақты етіп шешудің талай мәрте жолын қарастырып көрді. Соның жарқын мысалы – «Дипломмен ауылға» бағдарламасы еді. Жұмыс, ақша іздеген жастар үшін қалаң не, ауылың не – бәрібір. О баста ақша табудың амалын

таппай жүрген «дипломды» жастар мемлекеттің қолдауын көріп қалу үшін ауылға ағыла бастады. Жастарды жұмыспен қамтудың тағы бір жолы ретінде мемлекет «Жұмыспен қамту – 2020» мемлекеттік бағдарламасын іске қосты. Барлық облыс орталықтары мен аудандық деңгейге дейін жұмыспен қамту орталықтары ашылып, жастарға бос жұмыс орындарын ұсына бастады. Алайда, орташа жалақы көрсеткіші жүз мың теңгеден асып жығылатын елде 30-40 мыңдық жалақылы қызметтер ұсынуды өзгелер қайдам, біз ақылға сидыра алмадық. Оның үстіне, ғаламтор арқылы санасын ерте есейткен бүгінгінің жастарын 30-40 мыңдық жұмыспен ешкімнің де қызықтыра алмасы белгілі еді. Айналып келгенде, өскелең ұрпақ үшін не сол 30 мыңдық жұмыс, болмаса басқа жол деген таңдау тұрады.

Қорыта келгенде, бұл мәселенің уақыт өткен сайын өзектілігі артып келеді. Жастар арасындағы жұмыссыздық небәрі 5,9 пайыз десе де ресми орындар жұмыссыздықтың артып келе жатқанын бәрібір мойындап отыр. Осындайда өздігінен шешім қабылдау қиынға түскен шақта жастардың басындағы күрделі әлеуметтік мәселелермен айналысатын арнайы орталықтың жоқтығы анық байқалады.

Халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған кедейлікті азайту іс-шаралары және жұмыспен қамтылған халық санын көбейтуге жасалып жатқан мемлекеттің оң саясатына қарамастан, кейбір мәселелер әлі де алаңдату туғызуда. Елдегі жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі Қазақстан үшін экономикалық өсуге өз септігін тигізуде, оның үстіне, одан әрі жұмыссыздық деңгейін төмендету, яғни, жұмысбастылықты көтеру мақсатында, халықты жұмыспен қамту саясаты жүзеге асырылуда. «Біздің басты мақсатымыз – әлеуметтік қауіпсіздік және азаматтарымыздың байқуаттылығы. Бұл – қоғамдағы тұрақтылықтың ең жақсы кепілі. Нағыз пәрменді әлеуметтік саясат – ол халықты жұмыспен тұрлаулы қамту саясаты» делінген Президент Жолдауында. Ендеше, мемлекеттің қоғамның шын мәніндегі көмекке зәру мүшелерін қолдау жөніндегі жауапкершілікті өз мойнына аларына сенім мол.

ӨОЖ 323(574): 1

БҰАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚОҒАМНЫҢ САЯСИ ӨМІРІНДЕГІ РОЛІ

Шаханбай Н., Еменова Г.Б.

Билік институтында БАҚ-тың тура мағынасындағы орны болмағанымен, оның саяси процестегі орнын асыра бағалау мүмкін емес. Қазіргі кезде электронды ақпарат құралдарының пайда болуымен бұл

әлеуметтік институт бүгінгі қоғамның, саяси биліктік қатынастардың барлық қырларын түбірімен түрлендіріп жіберді.

Бір сөзбен айтқанда, БАҚ – күнделікті теледидар, радио, мерзімді баспасөз басылымы және интернет сайттар. Ал, оған қоса жаңа медиа мен жаңа ақпараттық технологиялардың ақпарат таратып, ақпарат жинақтауын да қосуға болады. Наполеон: "Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден, төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор", - деген. Сарапшылар БАҚ-тың мынадай ерекше белгілерін атап көрсетеді:

- жариялылық, яғни тұтынушылардың шексіздігі;
- арнайы техникалық құралдардың, аппаратуралардың болуы;
- ақпарат таратушының қабылдаушыға біржақты ықпалы;
- тұтынушы аудиторияның тұрақсыз әркелкілігі.

1840 жылы француз жазушысы Оноре де Бальзак баспасөзді «төртінші билік» деп атады. БАҚ – бұл мемлекеттік идеология құралы. Әрбір аймақтың, әрбір мемлекеттің өзіндік ерекшеліктері бар. Үлкен мемлекеттер айналасындағы шағын елдердің мәдениетін басып, халқын өз аузына қаратып алуға талпынады. Сондықтан шағын елдердің өз мәдениетіне және өз ақпараттық саясатын жүргізу ісіне мығым болуы қажет. Адамзат тарихы әуел бастан және көптеген мысалдар барысында тілдің тек коммуникацияның жай негізгі құралы ғана емес, сонымен қатар саяси, экономикалық, әлеуметтік мәжбүрлеу мен бағындырудың қуатты құралы екендігін де дәлелдеп келеді. Тіл, ең алдымен, нақты бір ұлттың мәдени-тарихи тәжірибесінің жиынтығы, ерекшелік белгісі және тұрақты атрибуты, күрделі бірегейлік рәміз және оның өзін-өзі өркениеттік анықтауының бастауы.

Қазақстан – Тәуелсіздік дәуірінің алғашқы жылдарынан бастап баспасөз саласындағы халықаралық беделді құжаттардың аясында БАҚ-тың еркіндігін қамтамасыз етіп келе жатқан мемлекет. Ата заңымыз және Республика Президенті – ақпарат құралдары бостандығының кепілі. Осы орайда БАҚ-ты құруда болған қиындықтарға тоқталар болсақ, қоғамдар алмасып, нарықтық экономикалық қатынастар орныға бастаған тұстан бергі уақытта БАҚ саласындағы өзгерістермен сараласақ, ақпарат көздерінің даму сатыларын үш кезеңге бөлуге болады.

Біріншісі кезең. Жалғыз идеологияның пәрменінде болып келген біртұтас ақпарат жүйесінің ыдырауы және қаржылық, идеялық тоқырауға ұшырауы.

Екінші кезең. Ақпарат әлемінің мемлекеттік және жекеменшік түрінде қайтадан қалыптасуы, кәсіпкерлік баспасөздің құрылуы.

Үшінші кезең. Еліміздегі экономикалық-әлеуметтік, мәдени реформалардың тереңдеуіне сәйкес әлемдік ақпараттың республиканың эфирлік кеңістігіне енуі және Қазақстанның ғаламдық ақпарат айдынына талпынысымен сипатталады.

Алғашқы кезеңдердің қиындыққа толы болғаны белгілі. Қазіргі кезде ақпарат әлемінде бәсекелестік орнады. Баспасөз бен эфирлерге жаңа мазмұн берген ірі медиа бірлестіктер өмірге келе бастады.

Халықтың ақпарат алу және талдау мүмкіндігі молайды. Енді осы оң үрдісті одан әрі дамытудың құқықтық негіздері қажет бола бастады. Осыған орай, елбасы 1997 жылы 3-желтоқсанда «Қазақстан Республикасының біртұтас ақпарат кеңістігін қалыптастыру туралы» Жарлыққа қол қойды. Президенттің тапсыруымен жылы жаңа заң күшіне енді. Көп ұзамай, 2001 жылы оған елеулі өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Осы заңдардың қай-қайсы да БАҚ-ты демократияландыру, әлемдік талаптарға сай жетілдіру және саясаттан тыс дамуына жол ашу үшін арынша тиімді болғаны ерекше атап айту керек.

ӨОЖ 378:233

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА БАҒДАРЛАУ

Әлмұратова Б., Спанов М.Ж.

Биыл сәуір айында жарияланған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев қоғамдық сананы жаңғырту үшін үкімет алдына нақты тапсырмалар қойған болатын. Елбасы өз мақаласында «Қазақстанның 100 жаңа есімі» туралы өз ойын айтқан болатын. *«Еліміздің Тәуелсіздік жылнамасы жазыла бастағанына небәрі 25 жыл болды. Бұл – тарих тұрғысынан қас қағым сәт десек те, еліміз үшін ғасырға бергісіз кезең. Әрине, жасалған жұмыстардың маңызы мен ауқымына ешбір күмән жоқ. Дегенмен, осы қыруар істі атқарған, ел дамуына зор үлес қосқан азаматтардың өздері мен олардың табысқа жету тарихы әдетте құрғақ фактілер мен цифрлардың тасасында қалып қояды. Шын мәнінде, Қазақстанның әрбір жетістігінің артында алуан түрлі тағдырлар тұр...», - делінген Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында.* Демек, бұл жоба жеке бір адамдарды насихаттау немесе олардың абыройын асқақтату мақсатында жүзеге асып жатқан жоқ. Мұның артында расымен де үлкен идеологиялық астар жатыр.

Тағы бір үлкен жоба, бұл - "Жаңа гуманитарлық білім, қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық" жобасы. Орта ғасырда өмір сүрген Жүсіп

Баласағұн: «Өнер, білім - қос қанаты адамның, осыменен білерсің тілін ғаламның», - деп жазып кеткеніндей, жоба әлемнің озық, заманауи және тандаулы үлгілері негізінде жастарға жаңа деңгейдегі сапалы білім беруді қамтамасыз етуді көздейді. Әлімсақтан белгілі, адамзат баласының өмір тәжірибесінде тәрбиенің түрлі мектептері болған. Тарихқа зер салсақ, небір даналар мен ойшылдарды тәрбие мәселесі бейжай қалдырмағанын көреміз. Мұның бәрінде терең сыр, мағына жатқаны сөзсіз. Өйткені жас ұрпақтың өсіп-жетілгенде қандай болатыны ең алдымен оның тәлім-тәрбиесіне тікелей байланысты. Әл-Фараби бабамыздың «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың хас жауы» деп айтатыны бар емес пе. Қазіргі таңда да балабақшаларда, мектептерде, тіпті жоғары оқу орындарында тәрбиеге жете көңіл бөлінгені дұрыс. Себебі білім алдыңғы орынға шығып, тәрбие кейіндеу қалып қоятын болса, мұның арты адамның толыққанды тұлға болып қалыптасуына айтарлықтай кері әсерін тигізері хақ. Білім – қарапайым тілмен айтқанда, белгілі бір ақпараттар жиынтығы ғана. Ол санаға сіңіп, ойда қалады. Ал тәрбие адамның күллі жан-дүниесіне әсер етеді, тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады. Тәрбие – кең ұғым. М.Жұмабаев кезінде: «Әрбір ел келешегіне негізді балаларын тәрбиелейтін, даярлайтын мектебімен салмақ. Бір елдің тағдыры - мектебінің құрылысына байланысқан нәрсе». Тәрбиенің түп қазығы үлгі берер ұстазда, «Ұстазға қарап шәкірт өсер» деп халқымыз ұстазға үлкен жүк артқан. Жақсы мінез бен ақыл күші біріксе – бұлар адамгершілік қасиеттер (Ыбырай Алтынсарин). Адамгершілік – бұл рухани тәрбие.

Адамгершілік – адам бойындағы ең асыл қасиет және адамзат баласының ең жоғарғы мақсатына бағытталады. Бұл қасиет адамды мейірімділікке, Отанын, елін, отбасын сүюге үйретеді. Егер адамда адамгершілік қасиет болмаса, ол адам өз-өзін сыйламайды. «Адамгершілікке тәрбиелеу құралы – еңбек пен ата-ана үлгісі» - деп, Ы. Алтынсарин ағамыз айтқандай, құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру баланың туылған кезінен басталуы керек. Рухани - адамгершілік тәрбие – екі жақты процесс. Адамгершілікке, еңбекке тәрбиелеу күнделікті өмірде, үлкендердің қолдан келетін жұмысты ұйымдастыру барысында, ойын және оқу ісінде жоспарлы түрде іске асады. Адамгершілік тақырыбы – мәңгілік. Жас ұрпақтың бойына адамгершілік қасиеттерді сіңіру – ата-ана мен ұстаздардың басты міндеті. Көрнекті педагог В. Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала солай бола алады», – дейді. Адамгершілік – қоғамдық өмірдің объективтік заңдылығына сәйкес, адамдар арасындағы

қарым-қатынастарды реттеуге негіз болып табылатын талапқа сай белгілі бір имандылық шарттарын білдіретін ұғым. Жалпы осы адамгершілік мәдениеті мәселесі төңірегінде педагогика классиктері: Я.А.Каменский, Ж.Ж.Руссо, К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой, Н.И.Ильминский, еңбектері ерекше орын алады. Қазақ зиялы қауымынан: А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, Х.Досмұхамедовтер жалғастырған.

ӨОЖ 21:94(574)

ХИДЖАБ КИЮДІҢ ЖАТ ҮЛГІСІ – ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНА КЕРІ ӘСЕРІ

Аманжолов А, Спанов М.

«Хиджаб («Қалқан», «шымалдық») – акпарат көздеріне сүйенсек, бұл мұсылман әйелдерінің көшеге шыққанда денесін жасыру үшін киетін киімі. «Желбегей, жамылғы» дегенді білдіреді. Бірақ кей деректерде ол араб елінің ұлттық нақышты киімі делінген. Сонда араб елінің мәдениетін неге қазақ қыздары ұстануы тиіс? Неге қазақтың қара домалақ қыздары бөгде елдің ұлттық киімін киюге міндетті. Қазақтың кереметтей етегі желбіреген қазақ көйлектері мен сәукелесі Ислам өркениетіне қайшы келгені ме? «Қазақ халқының тарихында, біздің дінімізде ешуақытта мұндай дәстүр болған емес. Шын дінді, оған таңылған басқа діннен ажырата білуіміз керек». Сол үрдістерді зерделеп, өлшемге айналдыруымыз керектігі ақиқат. Жалпы «басқа орамал тарту» мәселесі неліктен ушығып кетті? Бұл ұғым бізге қайдан келді? Тақырыпты әріден қозғасақ.

Қасиетті Құранда Алла Тағала: «Уа, Пайғамбар! Жұбайларыңа, қыздарыңа және иман келтіргендердің әйелдеріне айт: үстеріне жамылғыларын түсірсін...» («Ахзап» сүресі, 59-аят) деп бұйырған. Аятта киімнің түсі немесе үлгісі анық айтылмаған. Сондықтан әр ұлт, әр мәдениет өкілдері Алланың әмірін өз ұстанымдары, тарихи таным-түсініктері бойынша орындайды.

Нұрсұлтан Назарбаев Астанада өтіп жатқан "Жас Отанның" съезінде дін мәселесін де айтты. - Біз - мұсылманбыз. Бірақ исламда түрлі ағымдар бар. Және сендер - "жас отандықтар" осы ағымдарға кірген жастарды

жаман нәрселерден тежеуге тиіссіндер. Оларды тәрбиелеулерің керек. Біз өзімізді мұсылманбыз дегенде халықты орта ғасырға қарай тартпауымыз керек. Бізге әр адамның пікірі маңызды. Бірақ біздің қыздарымыз бен әйелдер киіп жүрген араб киімі хиджаб біздің жол емес. Қазақ көшпенді халық болған, біздің ертеден келе жатқан өз жолымыз бар, - деді.

«Қазақ сөзге тоқтаған халықпыз. Егер Елбасы өзінің Жолдауында хиджабты арабтың киімі деп айтты ма, сол сөзге тоқтауымыз керек. Ол шын мәнінде де арабтың киімі. Оның мұсылмандар киіміне ешқандай қатысы жоқ. Жалпы, мұсылманның киімі деудің өзі дұрыс емес.

Бұл соңғы жылдары араб немесе өзге де мұсылман елдерінде оқып келген жастарымыз әкелген мәселе деп білемін. Соның ішінде сәләфилік бағыттағы. Мысалы, Түркияда «хиджабты» түсіне бермейді. Оларда «турбан» деп айтады. Ал қазақта әйел кісінің орамал тартуының өзі бірнеше түрге бөлінеді. Ең атақтысы «кимешек». Ал Құранда орамал тартудың парыздығы- негізгі әурет жерлердің жабылуы. Ал кейбір дін білмейтіндер бір елге барып дінін үйренсе, мәдениетін де бірге үйреніп соны дін деп ұғынады. Сондықтан біздегі көп адамдар араб тәсілі бойынша орамал жабуды ғана яғни «хижабты» парыз деп санайды.

Бірақ бұлай ойлау «бидғат». Өйткені, Құран арабша тәсілді парыз етпейді. Құранда көрсетілген негіз бойынша әр халық өз салты бойынша киінуге құқылы. Әрі олар тікелей Құран бойынша жүреміз дейтін болса онда «хиджаб» деген сөзді термин етпей мүлде ұмытып Құрандағы орамалға қатысты сөз бойынша «хумур» деп атасын. Екінші сөз бар. Ол «жилбаб». Ал, біз, қазақ мұсылман халқы шарифаттың кеңшілігін пайдаланып «кимешек», «сәукеле» деп атаймыз.

Егер біз елімізге араб елінің қыздарын әкеліп медреселерде оқытып, бастарына қазақ дәстүріндегі орамал «кимешекті» кигізіп еліне жіберсек, ол елдің жай арабы тұрмақ ғалымдары да «кимешекке» қарсы шығар еді. Сол сияқты, бізге де жат жұрттан келген араб мәдениеті тұрмысымызға сіңіспей, соңы дауға айналды.

Жастарымыздың мыын улаған интернет желісі мен сәләфиліктердің қармағына ілінген қазақ жастарының бұндай қателіктерге баруына ата – ананың тәрбиесі жеткіліксіз болғандықтан деп ойлаймын. Егер әр отбасы өзінің ұядан ұшырғалы отырған перзентін кішкентайдан қазақ еліміздің өз ұлттық құндылықтары бойынша тәрбие беріп, ата – салтымызды сақтауды санасына сіңіретін болса әрбір қазақтың баласы Құдайдың да, халықтың да жақсы көзқарастарына ие болатын еді...

ӨОЖ 323. 94 (574)

Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ « БОЛАШАҚҚА БАҒДАР: РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» - ЕҢБЕГІНДЕГІ САЛТ-ДӘСТҮР МӘСЕЛЕСІ

Арынбекова А., Иманбаев А.А.

Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі орынсыз сән – салтанат емес. Керісінше, ұстамдылық, қанағатшылық пен қайырымдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалану, көрегенділікті көрсетеді. Н.Ә. Назарбаев қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсіндіріп кеткенін еске алайық: олардың біріншісі: ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі: алға бастау үшін, ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек.

Салт-дәстүр сол елдің жеріне, ұстанған дініне байланысты қалыптасып, дамып жатады. Біздің елдің салт-дәстүрі де солай. Қазақ көбіне ырымға сенген, әр нәрседе ырымдап өзінше бір әдіс, өзгеше бір дәстүр болады. Салт-дәстүр ұлттың айнасы деп айтуға болады. Заманына қарай өзгерістер болғанымен, түпкі мақсаты мен негізі сақталады. Әр ұлт ұлттық құндылығын сақтап қалу үшін өзінің тілін, дінін, салт-дәстүрін болашақ ұрпаққа түсінікті етіп, айнытпай жеткізіп отыруы қажет.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері жетіп артылады. Дегенмен, сол салт-дәстүрлердің мемлекетіміздің дамуына септігін тигізетін, және біздің дамуымызға кедергі келтіретін тұстары да жеткілікті. Қазіргі таңда біздің мәдени дамуымызға кері септігін тигізетін салт-дәстүрлердің бірі – алып қашу. Қызды алып қашу көнеден бүгінгі күнге дейін сақталып келе жатқан дәстүр. Яғни, қыз алып қашу өз заманында қоғамның қажеттілігіне орай пайда болған үрдіс. "Қыз алып қашу бұрыннан келе жатқан салт-дәстүр ме?" деген сұрағымызға 78 жастағы Роза әжеміз жауап берді. «Біздің кезімізде алып қашу болды. Алып қашуда қыздың келісімі маңызды емес болатын. Қыз келіспей жатқан кезде үлкен жастағы апа - әжелеріміз табалдырыққа жатып алады. «Менің үстімнен аттап өтсең, бағың ашылмайды, саған теріс батамды беремін» деп қызды көндіріп, басына ақ орамал жабатын. Екі адамның арасындағы сезіммен отбасы құрылмаса, оның іші береке мен шаттыққа толы болмасы анық. Тіпті қызды алып қашу үрдісін мұсылмандардың шариятында да бұрыс деп таныған. Біреу алып қашуды салт-дәстүрге жатқызса, кейбіреулер жатқызбайды. Әрине, әркім өз пікірін айтуға құқылы. Ал осы алып қашу шарият бойынша дұрыс па? "Алып қашу шарият жағынан дұрыс емес. Жалпы адамның бостандығы мен

құқығына қол сұғуға шариғатымызда қатаң тиым салынған. Бұл адамның ар-намысын аяқ асты ету және күнә іс. Неке мәселесінде қыздың өзі шешім қабылдайды. Тіпті, әкесі де еріксіз тұрмысқа бере алмайды.

Халқымыз қыз балаға қонағым деп ерекше құрметпен қараған. Екі жақ келіскен соң қызға батасын беріп, ұзату тойын жасайды. Бұл көнеден келе жатқан жол. Әрине, кеңес өкіметінің тұсында екі жастың келісімімен "қыз алып қашу" үрдісі белең алды. Бұл той жасауға мүмкіндігі болмаған кезде орын алды. Тіпті қыздың келісімінсіз алып қашу жағдайлары да кездесетін. Бірақ бұның қай-қайсысын да дәстүр деп айту орынсыз. Ең дұрысы, ғасырдан ғасырға жеткен дәстүрді сақтап, үлкендердің ризашылығын алу. Ал қазіргі таңда қыз алып қашу, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 125 – бабы бойынша адам ұрлаумен теңестіріледі. Адам ұрлаушы төрт жылдан, жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айрылады. Бұл заң өте дұрыс, себебі қазіргі таңда ер мен әйелдің құқығы теңгерілген заманы. Әр қыз бала өз құқығын жеткілікті жағдайда қорғау керек. Ежелгі кездерде мәдениетке қайшы келген дәстүрлерді қазіргі кезде қолданыстан шығаруымыз керек. Себебі бұл дәстүр біздің мәдениеттілігіміздің төменгі дәрежеде екенінің айқын белгісі.

Адам тағдыры, сезім, түсінік деген "дүниелерді" ескермей, жалғанды жалпағынан басып жүргендер қаншама? Біреуді жылатып бақытты болу мүмкін емес. Көкірек көзі ояу, ақыл-есі дұрыс адам мұны жақсы түсінсе керек. Алайда, елдің қаңқу сөзі мен қоғамның пікірінен қорқатын нәзік жандылармыздың өз құқығын қорғай алмай жүргендері қаншама. Осы оқылықтарды болдырмас үшін, аталған дәстүрден жапа шеккен аруларымыздың үнсіз қалмай, бас көтерулерін өтінемін! Осындай қылмыс жасай отыра жалғанд жалпағынан басқан, тайрандаған тентектердің өз жазасын алуы, өзгелерге үлгі болмақ.

УДК 338.484

ТУРИЗМ КАК ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ ДУХОВНО – ПРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА

Рожкова А., Иманбаев А.А.

Туризм во многом определяет мировоззрение общества в целом. Несмотря на то, что на сегодняшний день туризм является одной из новых сфер экономики, вышедший среди отраслей на первые места по

материальным доходам, он обладает также духовной специализацией, что способствует обогащению внутреннего мира людей.

Следовательно, актуальность моей работы заключается в духовной сфере туризма, в значении его как фактора повышения образовательного и общекультурного уровня людей. Он несет в себе большой заряд гуманизма, формируются такие важнейшие принципы жизни как толерантность, открытость, дружелюбие, любовь, сопричастность к общечеловеческим ценностям, тем самым позволяет понять, в чем суть туризма, приобщаясь к мировой ценности.

Человек, который знакомится с достижениями культуры других народов, является индивидуальностью, которая во время путешествий, поездок, походов, посещений приобщается к миру природы и культурных артефактов, «ценностных галактик» других стран и народов. Личность способна не просто созерцать мир и по-варварски использовать его, а любоваться им, осваивать и усваивать богатства природы и культуры, преобразовывать полученные знания и впечатления в достояние собственной духовности, когда лично увиденное навсегда становится достоянием, принадлежность мысли и чувства туриста, открывая горизонты его мировосприятия. В данном случае главным является именно духовный фактор, а не материальный.

Делая анализ данных этой туристской организации, за основу данной работы взят для анализа духовного развития человека Благородный восьмеричный путь, указанный Буддой. Следовательно, первая ступень Пути – это правильные воззрения, в нашем понимании - все знания и умения, накопленные человеком в процессе жизненного опыта, которые в дальнейшем помогут проявить их сущность на практике человеческих взаимоотношений.

Следующая ступень - правильные устремления. Философия туриста на данном этапе заключается в сравнении его с познанными духовными ценностями, что ведет на путь развития души от невежества к духовному совершенству.

Посредством правильной осознанности (очередной ступени Пути), человек осознает преемственность своей культуры с культурными достижениями других народов.

Путешествуя, человек должен ставить перед собой более возвышенные нематериальные цели, позволяющие преодолеть все преграды на своем пути. Каждый его шаг, каждое движение должно быть проникнуто духовным прогрессом. Это и называется правильными усилиями - четвертой ступенью Пути.

Человек должен также обладать правильными средствами к жизни, самым важным из которых является ЛЮБОВЬ. Проявляя ее к природе, человеку, мы сможем получить от знакомства с культурными достижениями других народов, тем самым постичь ПРЕКРАСНОЕ.

Туризм также является средством межкультурных коммуникаций. Любой человек по возвращении домой после путешествия делится своими эмоциями и впечатлениями с окружающими» тем самым позволяя другим узнать для себя что-то новое, познакомиться и духовно приобщиться к культуре разных стран и народов.

И, наконец, последняя ступень - правильное сосредоточение. Необходимым условием для развития этого фактора является практика всех без исключения предыдущих составляющих Пути.

В своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» президент нашей страны Нурсултан Абишевич Назарбаев акцентирует внимание на духовной модернизации и богатом культурном наследии нашей страны. Я считаю, что развитие туризма - главный фактор реализации целей, отмеченных главой государства в данной статье.

ӨОЖ 519.68

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ «МУЗЫКАНЫҢ ҮЛКЕН КІТАБЫ»

Абдикаримов Н., Аккулиева А.Е.

Музыка не? Музыка ең алдымен ол – әлем. Адамға сазды әуенмен әсер ете тұрып, өз әлеміне баурап алатын һәм сол әлемнің ішінде әуен арқылы белгілі бір қысқаша мерзімде өмір сүргізе алатын, адамның жан айхайымен сырласа алатын белгілі бір тылсым күш. Музыка жайлы даңқы дүр дүнияны жарған Фарабиден бастап бүгінгі күндегі жас ғалымдарға дейін зерттеп өз ойларын ләжі барынша “жаңалық” ретінде жеткізгісі келіп ізденгендер көп. Әрине қуантарлық жәйт. Әр ғалымның ойы әр түрлі. Дегенмен, түбінде ұштасатын жері – жан рахаты. Пікірлерге тоқталсақ: Музыка ол – көңіл-күй әлемі. Ол дыбыстар арқылы бейнеленген жан сарайы. А.Н.Серов

Музыканың моральдық мәні сол, біз оның әсерімен таза нәр аламыз, яғни шынайы сүйеміз, немесе жиренеміз... Музыканың шын мәнінде біздің жан дүниемізді толқытып, көңілімізді көтеруге құдіреті әбден жетеді. Аристотель

Егер сен музыканы сүйгің келсе – оны ыждағаттықпен тыңдай біл! Кейін сен оны міндетті түрде ұнататын боласың, қалай үйренгеніңді де сезбей қаласың, жақсыны жаманнан айыра алатын боласың. Осылай етсең сенде тамаша талғам пайда болады. Д.Д.Шостакович

Мелодия тек қана еліктірмейді, ол сөйлейді... Оның тілі өткір,қарапайым сөзге қарағанда, әлде қайда күштірек деуге болады. Ж.Ж.Руссо.

Әл-Фарабидің музыка жайлы зерттеулері. Музыкада пән ретінде қалыптасқан ба немесе ол жәй ғана өнер ме? – «Музыканың үлкен кітабындағы» бұл сұрақ әл-Фарабидегі музыкалық өнер мағынасының логикасын айқындаумен байланысты. Музыканың басталуы дыбыста имманентті түрде болады және оның болмысы дыбыспен басталады. Әбу Насыр әл-Фараби музыканың мағынасын аша, оның шығу тегі мен қабылдану тәсілін айқындауға әрекеттене отырып, музыкалық ойлаудың өмір сүретіні туралы қорытындыға келеді. Адам музыканы субъективтік сипаты бар естудің көмегі арқылы қабылдайды, кейбіреу шығарылған үнді неғұрлым музыкалы, неғұрлым барабар естиді. Нақ сондықтанда «есту» теориялық-шығармашылық үдеріс болып табылады, бірақ та екінші жағынан, неғұрлым «дамыған» құлақ іс-тәжірибелік үдеріс, яғни адамның материалдық және рухани қызметімен байланысты үдеріс болып табылады, яғни музыкалық есту дамуындағы бірегей үдерістің өзі іс-тәжірибемен байланысты.

Мұнда Фараби музыка теориясын бес салаға бөледі.

1. Музыка туралы ілімнің негізгі, зерттеу объектісі, тәсілдері.
 2. Музыка туралы ілімнің негіздері, тондардың өзара байланысы мен қатынасы.
 3. Музыка теориясының негіздерін зерттеу тәсілдерін қолдана білу (тәжірибе)
 4. Тондардың негізін құрайтын музыкалық ырғақтар табиғаты.
 5. Музыкалық әуен, оны шығару жолдары (композиция)
- «Музыканың үш тегін» ажырата отырып, әл-Фараби музыканың мынадай:

1. нышандық;
2. эстетикалық;
3. психологиялық;
4. трансляциялық;
5. коммуникативтік міндеттері туралы қорытындыға келеді.

Әбу Насыр әл-Фарабидің «Музыка туралы үлкен кітап» трактаты музыканың онтологиялық мағынасын айқындауға арналған. Оның музыканың не екендігі туралы қойған сұрағы оның әрбір адам болмысындағы мәнінің музыкалық-эстетикалық феномені проблемасын көтерді. Әл-Фараби музыка феноменін түсіндірмелеуде әдіснамалық жағынан негізделген тәсіл туралы мәселені өте маңызды деп есептеді. «Музыканың үлкен кітабы» оның бірінші тарауы - «Музыка өнеріне кіріспе». Бұл бөлім екі тараудан құралады. Оның алғашқысында «музыка» атауы, оның этимологиясы мен семантикалық негіздері, музыка ілімінің сан алуан мәселелері әуенінің шығу тегі, оны шығару, орындау, сондай-ақ музыкалық теориясы туралы ұғымдар болады.

ӘОЖ 37.019

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ ЖӘНЕ ПАТРИОТИЗМ

Мұхтаров Б., Аккулиева А.Е.

Патриотизм сөзіне тоқталар екенбіз, көз алдымызға еріксіз батырлар, ақын жазушылар мен философтар елестейді. Міне солар арқылы, солардың еңбектері және ойлары арқылы осы сөздің қаншалықты терең мағына беретінін аңғарамыз. Отанға деген сүйіспеншілікті қатайтып, адалдықты тани аламыз. Қазақ даласында кешегі өткен елі мен жерін найзаның ұшымен қорғаған бабаларымыз арқылы киелі еліміздің қаншалықты қымбат екенін түсінеміз. Сол Замандағы батыр бабаларымыздың отан сүйгіштік қасиетіне таң қалып, солардан үлгі аламыз. Елін жерін жауға қимаған ерлер арқылы тарихтың тауқыметін танып сол замандағы батырларға ұқсауға тырысамыз. Даламыздың кешегі батырлары бүгінгі ұрпақтарына асқақ қасиет отанды сүю деген ұғымды мұра етіп қалдырды. Қаны таза қазақтың батырлары қарыс жері үшін күресіп патриотизмнің қандай екенін дәлелдеді.

Терең тарихқа тоқталмай-ақ, сұрқия суық соғыс жылдарына шолу жасасақ та, сол кездегі қазақ жеріндегі патриоттар елінің мүддесі үшін жанын жауға тапсыруға дайын болғанын көреміз. Отан сезімін өз басының қара қамынан артық қойған тұлғалар арқасында біз осы бейбіт күнді көріп, еркіндікте өмір сүрүдеміз. Қазақ даласындағы философиялық ойлар сол заманның ерлерін отанын қорғауға үндеп, намысты қолдан бермеуге үйретті. Сансыз ерлігі асқан ұл тәрбиелеп, сол кездегі нағыз патриоттық сананы қалыптастырды. Сол сана арқылы жеңіске жетуге көмектесті. Неміс фашистеріне бірліктің биік тұғырын дәлелдеп, орыс халқына қазақтың қаны таза ер екенін көрсетті. Осының бәрі қазақ даласында ғсырлар бойы қалыптасқан отансүйгіштік қасиетінің жемісі. Ұлтымыздың ұландары қай жерде болмасын, қай заманда болмасын қазақ қамы үшін жан қиуға дайын екенін сол соғыс жылдарында дәлелдеді. Бұл сөзімнің дәлелі ретінде Бауыржан Момышұлын келтіре аламын. Баукең соғыс жылдарында қазаққа рух берген нағыз біртуар жан. Қайталанбас тұлға. Мен Бауыржан Момышұлын көзі тірі кезінде көрмеген болсамда, оның жазған кітаптарынан Батыр жайлы айтылған ойлардан оның теңдессіз патриот екенін танымын. Қазақ халқының осындай ұлы болғанымен мақтанамын. Тек мен ғана емес бүкіл қазақ ұлты мақтанады деп ойлаймын.

Бауржан Момышұлы жайлы сөз ашылар екен оны шындықты сүйген тәртіпке бағынған батыр ретінде дәріштейміз. Оның өміріне тоқталар болсақ. Бауыржан Момышұлы 1910 жылдың 24 желтоқсанында Жамбыл облысының Жуалы ауданындағы Мыңбұлақ

ауылында туған. 1941 ж. Ұлы Отан соғысы басталысымен, Бауыржан даңқты генерал-майор И.В.Панфиловтың басшылығымен Алматы маңында жаңадан жасақталған 316 атқыштар дивизиясының құрамында майданға аттанады, батальон, полк командирі қызметтерін атқарады. Соғыстың соңғы жылдарында гвардиялық дивизияны басқарады. 1941 жылғы күзгі, қысқы кескілескен шайқастар кезінде өз батальонын 27 рет шабуылға бастап шықты. 5 рет қоршауды бұзып, негізгі жауынгерлік құрамымен аман-есен дивизиясына қосылды. Жауынгерлік іс-қимылдарға қатысты ұрыстан шығу, шегініс жасау тәсілдерінің арнайы тарау болып әскери жарғғыға енуі, тактикада «ошақты» және «икемді қорғаныс» ұғымдарының қалыптасуы Бауыржан Момышұлының осындай тәжірибелерінің жиынтығы болып табылады. Оның қолбасшы, терең ойлай білетін әскери мамаң ретіндегі таланты соғыста полк, дивизия басқарған жылдары кеңінен ашылды. Бауыржан Момышұлы жау шептеріне ішкерлей еніп ұрыс жүргізу теориясын соғыс тәжірибесінде алғаш қолданушылардың және оны дамытушылардың бірі болды. Бауыржан Момышұлы - әскери педагогика мен әскери психологияны байытушы баға жетпес мұра қалдырған дара тұлға. Оның атақ, даңқы, батырлығы А.Бектің «Волоколамск тас жолы» атты кітабында суреттелді.

Бауыржан Момышұлының атына берілген оқу орындары тағы басқа нысандар қазақ жастарына өшпес батырдың ерлігін дәріпеп тұрады.

ӨОЖ 821.515.158

ЛАТЫН ӘЛІПБИМЕН – БОЛАШАҚҚА

Қуат А., Аккулиева А.Е.

21-ғасыр ғылым мен білімнің, техниканың кең етек алған алтын дәуірі. Ақпараттар ағымы қарыштап, бірін – бірі басып озуда. Қай елдің тәжірибесі озық болса, ғылымы жетік меңгерілген болса, сол елдің тіліне деген сұраныс арта түсіп, әлемдегі стандарт бойынша үлкен маңызды рөл атқармақ. Мәселен әлемдегі 112 ел латын әліпбиін, 48 ел араб әрпін, тек 12 ел ғана кириллицаны қолданады екен. Бұл латын тілінің экономикалық тиімділігін анықтайды. Компьютердегі негізгі драйвер тілі латын тілі болып саналады. Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты тарихи мақаласында: «Қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек... 2017 жылдың аяғына дейін ғалымдардың көмегімен, барша қоғам өкілдерімен ақылдаса отырып, қазақ әліпбиінің жаңа графикадағы бірінғай стандартты

нұсқасын қабылдау керек» деген нақты тапсырма бергені бәрімізге белгілі. Қазақ жазуы қоғам дамуының заманауи талаптарына сай болу үшін латын графикасына көшу елдік, мемлекеттік деңгейдегі проблемаға айналды. Бұл – заман талабы. Бұл мәселеде ғалымдардың пікірлері мен көзқарастары әртүрлі. Философиядағы диалектикалық заңдылығын ескерсек, бұл қалыпты жайт. Себебі, қарама- қайшылықсыз даму мүмкін емес. Жалпы қазақ жазуын өзгертуде бірнеше пікірлер кездескен болатын. - көне руна жазуы бойынша қайта жазу (Орхон жазуы); - А.Байтұрсынов негізін салған төте жазу бойынша жазу; - алаш арыстары ұсынған латын графикасына көшу; - осы кириллицада қалу. 19- ғасырдың белгілі ғалымы, түркітанушы, академик В.В.Радлов қазақ тілі туралы: Қазақтар... мүдірмей, кідірмей, ерекше екпінмен сөйлейді. Ойын дәл, айқын ұғындырады. Ауызекі сөйлеп тұрғанның өзінде сөйлеп тұрған сөздер ұйқаспен, ырғақпен келетіндігі соншалық, бейне бір өлең екен деп таң қаласың, - деп көрсете отырып, әсіресе қазақ тілінің тазалығы мен табиғилығын дұрыс аңғарып, қазақтардың сөзге тапқырлығы мен шешендігі өзіне ерекше әсер еткенін жазған.

Ертедегі Күлтегін, Тоныккөк жырлары сөйлеген тілді және оның графикасын тандау – қазақ жазу мәдениетінің тереңдігін, оның өзіндік ерекшеліктерін көрсетеді. Әлемдік жазу мәдениетіндегі ұлттық нақыштағы құндылық іспеттес болады. Мәселен, Қытайдың иероглифтері сияқты. Дегенмен, бұл әзірге бос қиял болып көрінеді. Ал А. Байтұрсынов негізін салған араб графикасын жақтағандардың дәлелдері мынандай: -араб әліпбиі қазақ тілінің дыбыстық жүйесін дәл бере алады; -араб әліпбиі оқуға, жазуға, сауат ашуға қолайлы; -өнер құралдарына орнатуға қолайлы; -көзге көркем көрінеді; -араб әрпімен жазғанда қол сағат тілінің бағытымен бірдей оңнан солға қарай жүреді; - жазу машинасына, баспа машинасына орнатуға араб әліпбиінің жаңасы латындікінен анағұрлым артық; -араб жазуы қасиетті құран тілі. Ал олардың қарсыластары «араб әрпі оқуға, жазуға, сауат ашуға қиын», себебі: -бір әріптің 4 түрі бар; -араб әрпінің көбі бір түсті; -жазу оңнан солға қарай, ал цифрлар солдан оңға қарай жазылады. Бұл жазуда да, баспа жұмысында да қиыншылық тудырады; - ғылыми кітаптарда (алгебра, геометрия, физика т.б) пән белгілері латын әрпімен жазылады, араб әрпі бұған жарамайды; - араб әрпі баспахана жұмысында көп қиыншылықтар туғызады: теру, басу жөнінде қымбатқа түседі. Ескере кететін бір жайт, А.Байтұрсынұлы араб жазуына негізделген әліпбиді ұсынғанда, фонетикалық ұстанымды мақұл көрді. Ол өзінің 24 әріптен тұратын әліпбиін осы ұстаным бойынша түзеген болатын.

Біздің халқымызға керегі жақсы әліпби. Жақсы әліпбидің қандай болатыны ұлттық жазуымыздың реформаторы Ахмет Байтұрсынұлы баяғыда- ақ айтып кетіпті: «Әліпби деген – тілдің негізгі дыбыстарына арналған таңбалардың жұмағы. Неғұрлым тіл дыбыстарына мол жетсе

арнаған дыбысқа дәл келсе, оқуға, жазуға жеңіл болса, үйретуге оңай болса, заманындағы өнер құралдарына орнатуға қолайлы болса, соғұрлым қолайлы болмақ». Бастысы ұлттық рухымызды сақтап қалсақ болғаны...

ӘОЖ 133.21

ДНИ ЖӘНЕ САЯСИ ЭКСТРЕМИЗМ: БІР БІРІМЕН БАЙЛАНЫСТАРЫ ЖӘНЕ ҚАЙШЫЛЫҚТАРЫ

Аширмухамедов К., Иманбекова Г.М.

Лаңкестік әр қашан да геосаяси мүдделерді іске асырушы құрал болған. Солай, қырғи- қабақтық соғыс кезінде КСРО-ның құлауына дейін, геосаяси бақталас жағдайда, бүкіл әлемде, негізінен, идеялық, таптық күрес болып жатты. Ал, экстремистік ұйымдар, ішкі қақтығыстарды пайдалану арқылы геосаяси мүдделерді алға жылжыту құралы ретінде болды.

«Діни экстремизм, қазіргі кезеңде жалпы экстремизмнің кезекті эволюциясы болып табылады. Сонымен бірге ол ішкі қайшылықтарды да, исламның тарихи өнегелерін де қолданады. Ислам факторына назар аударып отырып, ислам басқа әлемдік діндер сияқты бейбітсүйгіш дін болып табылатындығын ұмытпауымыз қажет. Саяси экстремизм болса бұл жерде халықтың көзінше өкіметтің бұзатын немесе елемейтін діни құндылықтар мен нормаларға сүйенуі мүмкін. Бұл жағдайда, тұрақсыз күш ретінде дінді қолдану саяси экстремизмнің мүдделеріне сәйкес болады. Көп жағдайларда ислам діні белгілі бір саяси мақсаттарға жету әдісі ретінде қолданылады: жеке этникалық топтардың сепаратистік тенденцияларын қолданудан бастап антижүйелік бағыттарды тұтандыруға дейін, соңғы мақсат- жаңа саяси күштің билікке келуі.

Жоғарыда айтылғандай, жүйенің дағдарысы кезінде дәстүрлі әдістерге оралу тенденциясы болып жатады.

Қазіргі кезде жаһандану үрдісінің дамуы әлеуметтік қатынастар жүйесінің терең бұзылуына әкеледі.

Лаңкесті бұл жағдайда жаһандану үрдісінің негізгі бөлігі болды. Талдаудың көрсетуі бойынша, көптеген қақтығыстардың негізінде, ең алдымен, экономикалық алғы шарттар жатыр.

«Ислам факторына қатысты әлсіз топ болып исламдағы рухани және зайырлы бастаулардың байланысы болып табылады. Бұл тенденцияның маңызды сәттерінің бірі болып табылатын саяси үрдістердегі дін басшыларының ролі, яғни мемлекеттің саяси

құрылымындағы интеграциялануы немесе интеграцияланбауы, және де қандай да бір саяси- құқықтық мектептің басымдылығы.

Ислам дінінің көп жақтылығымен бірге, әсер етуші екі тенденция заңды болып қалады: ішкі және сыртқы, осы тенденциялар кезінде исламның радикализациясы басталады және бұл факторды саяси мақсаттарда ішкі және сыртқы күштер арқылы қолданылуы болады.

Дәл сондықтан ислам фундаментализмі көптеген деректерде осы феноменге арналған құбылыс заңсыз қылмыстарды қалыптастыру үшін әлеуметтік- психологиялық «тиянақ» ретінде қарастырады.

Экстремизм тек қана қоғамдық-саяси өмірде ғана кездеспейді, бірақ осы феноменді өте жиі осы саламен байланысты тұрғысында, төтенше көзқарастармен іс-әрекеттерге бейімділік адамзаттың өмір сүруіндегі қандай да бір саласында көрініс табады, онда әлеуметтік мәселелерді шешуде әр түрлі көзқарастар және пікірлер түйісіп қалуы мүмкін.

Қарама-қайшы діни ағымдар мен қатынастар саласындағы экстремизм деп аталатын құбылыс туралы әңгімеленеді.

Әдетте саяси саладағы діни экстремизмдердің төтенше іс-қимылдары діни экстремизм деп айтылады.

Діни-экстремистік тенденциялар ислам шәкірттерінің арасында да байқалады. Оларға діншілдік пен ұлтшылдықтың айқасуы тән. Діни экстремизммен идеологияның және ұлтшылдық психологиясының араласуы кездейсоқ емес, олар себепті байланыста болуда бірақ бұл құбылыстар өздерінің мазмұны бойынша сәйкес келеді.

ӘОЖ 304:307

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ XXІ Ғ. ІРГЕЛІ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ БІРІ

Русланова А., Омирзакова Д.Д.

Адамзатқа ертеден таныс сыбайлас жемқорлық – заманмен бірге өсіп-өркендеп, небір тегеурінді қарсылықтарға төтеп беріп, қайда мол қаражат, пайда болса, сол жерге тамыр жайып, бүгінге дейін жойылмай отырған қауіпті кеселдің бірі. Басқа дамушы елдер сияқты, біздің жас мемлекетімізді де жегі құрттай бұл кесел айналып өткен жоқ. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң қабылданғаннан бері он алты жылдың ішінде, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер дәйектілікпен жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы шаралар мен көкейтесті мәселелерді шешуде заңдылықты жетілдіру жұмыстары тұрақты түрде жүргізіліп келеді. Жалпы алғанда, қабылданған кешенді

шаралар нәтижесінде сыбайлас жемқорлық көрністерінің азаюы байқалады. Сыбайлас жемқорлықтың жиі бой көрсететін, ең қауіпті түрі-парақорлық. Бірінші кезекте пара берудің себептерін, пара алудың жағдайларын түп-тамырын жою үшін қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет. Яғни пара беру де, пара алу да пайдалы болмайтындай, үлкен қылмыс ретінде саналатындай жағдай, қоғамдық сана қалыптасуы қажет. Парақорлық мемлекеттік аппараттың қалыпты қызмет етуіне бөгет болып, билік және басқару органдарының беделіне нұқсан келтіреді, заңдылық қағидаларын жоққа шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделеріне қысымшылық жасайды. Парақорлықтың алдын алу, жолын кесу, ашу және тергеу жұмыстары жоспарлы түрде жүзеге асырылып келеді. Бүгінгі таңда әлеуметтік аурудың алдын алу және әшкерелеу үрдісі жылдан жылға өсе түсуде. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңын сәйкес сыбайлас жемқорлықпен күресті барлық мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар жүргізуі тиіс. Мемлекеттік органдардың, ұжымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары өз өкілеттігінің шегінде өздерінің кадр, бақылау, заңгерлік және өзге де қызметтерін тарта отырып, заң талаптарының орындалуын қамтамасыз етуге міндетті деп көрестілген. Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық қылмыстар және осы тұрғыдағы құқық бұзушылықтармен айналысуының негізгі себептері мыналар болып табылады:

1. Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық білім дәрежесінің төмен болуы;
2. Құқық бұзушылыққа немқұрайды қарайтын, қызметтік тәртібі төмен кейбір мемлекеттік органдар;
3. Кейбір мемлекеттік қызметшілердің мемлекет мүддесін емес, өзінің жеке басының жайын күйттеуі;
4. Кейбір мемлекеттік орган басшыларының сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы заң талаптарын орындау жөніндегі жұмысының мардымсыздығы;

Әрине, сыбайлас жемқорлық сылып тастайтын сыртқы жара емес, бұл тамырын тереңге жайған, өзге сау органдарын шырмап, тыныс-тіршілігін тарылтатын, сөйтіп олардың толыққанды қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті кесел. Оны емдемес бұрын аурудың пайда болу, даму, таралу жолдарын біліп, дерттің қозуына қолайлы жағдай тууына жол бермеу керек. Ол үшін бұл ауруға қоғам болып қарсы тұруымыз қажет. Яғни бұқара көпшілік тарапынан сыбайлас жемқорлық көрністеріне қолдан келгенше тосқауыл қойылып, қолында билігі бар азаматтар осы жолда өзгелерге үлгі болуы тиіс. Сонда ғана халық сенімінің үддесінен

шығатынымыз сөзсіз. Сыбайлас жемқорлық қылмыстардың белгісімен іс қозғаудың бір негізі-азаматтардың арызы. Әрбір азамат өзінің конституциялық құқығын қорғауға міндетті, Қандай да болмасын «қолы да, жолы да ұзын» адамдар азаматтардың құқығын таптап, заңсыз әрекеттерге баратын болса, әділдікті орнатушы құқық қорғау органдары. «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деп қара қылды қақ жарып, турасын айтып, әділдікке жүгінген қаймана халықтың ұрпағы бүгінгідей өз алдына ел болып, еңсесі биік 50 мемлекеттің қатарына жетуді көздеп отырған шақта сол адами қалып-парасат биігінен көрінуге тиіспіз.

ӘОЖ 377.307

САЯСИ ҚАҚТЫҒЫС БҮГІНГІ КҮННІҢ ЖАНАНДЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Нұрланұлы Д., Омирзакова Д.Д.

"Қақтығыс" ұғымы әлеуметтік-саяси күштердің, саяси қатынас субъектілерінің текетірестері өтетін ерекше саяси жағдайды білдіреді. Бұның өзі әрекеттің тікелей процесі, мұнда қарсы тұрушылықтың шынайы фактілері бар. "Дағдарыс" және "қақтығыс" ұғымдары қоғамдық өмірде әлеуметтік практиканың өзара байланысты кезеңдерін бейнелейді. Қақтығыстың негізі жағдайдың дағдарыстығы болып табылады. Дағдарыс саяси қатынас субъектілерін белсендіре түсіп, олардың текетірестеріне әкеліп соқтырып, қақтығысты тудырды. Сондықтан да қақтығыстың өткірлігі дағдарыстың дамуына, оның пісіп-жетілу дәрежесімен тікелей байланысты.

Дағдарыстар тәрізді қақтығыстарды да көріну сфералары бойынша жіктеуге болады: экономикалық, саяси, құқықтық, діни, этникааралық және т.б. Дегенмен осылардың барлығы әлеуметтік қақтығыстардың әркілі формалары болып табылады, өйткені қақтығыстарда әрекет етуші, қақтығысушы субъектілер өздерінің экономикалық, саяси, құқықтық, діни, этникалық және басқа да мүдделерін түсінетін және олардың үстемдігі мен жүзеге асуына ұмтылатын адамдар. Қақтығыстар саяси қатынастар субъектілерінің іс-әрекеттері нәтижесінде шешіледі.

Осы ретте қақтығысқа қатысушы күштердің іс-қызметтерінің шынайы түрткілерін айқындау аса маңызды саясаттанулық проблема. Өйткені шынайы түрткілерде қақтығыстың себептері, өзіндік "құпиясы" бар. Саясаттану ғылымы оны қақтығысушы субъектілердің мүдделерінің

иерархиялық принципінен шыға отырып анықтайды. Мүдделердің иерархиялық жүйесінде материалдық, экономикалық мүдделер негізгі мәнге ие. Алайда олар саяси қатынастарда таза күйінде көрінбейді, себебі олар қажетті идеологиялық тартымдыққа ие емес. Осы мүдделер қоғамдық өмірдің әрқилы сфераларында белгілі бір өзгерістерге ұшырайды және осының нәтижесінде саяси қызметтің мотивациясы жеткілікті тұрғыда күрделі мазмұнға ие болад.

Саяси салада жанжалдарды тудырмаудың, оны одан әрі өршітпедудің басты амалы-- халықтың әл ауқатын көтеру, елдің жоғары әлеуметтік-экономикалық дәрежеде дамуын қамтамасыз ету. Оған қоса қоғамның саяси мәдениеті биік болса, билік басындағыларға, заң органдарына деген сенім арта, беки түседі. Ал олар жеткіліксіз болса, саяси жанжалдар мен дағдарыстардың өрбуіне әкеледі.

Біраз жағдайда дау-жанжалдардың алдын алу үшін билік басындағылар әр түрлі әдіс-айлаларды пайдаланады. Мысалы, халық мүддесін қанағаттандыра алмаған жағдайда, сіздерді мынадай жарқын болашақ күтіп тұр деп үміттендіреді, жұбатады. Бір үміттен кейін келесі үміттің оты жануы мүмкін. Ол үміт шиеленісті әлсіретуге әкеледі.

Саяси жанжалдарды шешудің бірнеше түрі бар.

1. Дау -жанжалдарға бармау, одан қашқақтау әдісі. Мысалы, саяси қайраткер қарсы жақпен жанжалға түспей үшін саяси сахнадан кетеді немесе кейбіреулер бастығымен істесе алмаса, істі насырға шаптырмау үшін өз еркімен жұмыстан кетеді.
2. Кейінге қалдыру әдісі. Қарсыласпен ерегіске бармай, “ неістесен соны істе” деген сияқты, бәріне көніп жүре береді.
3. Саяси жанжалды мәмілеге келу арқылы бейбіт жолмен шешу. Мәміле деп дау-жанжалдарға қатысушы жақтардың өзара кешірімділік білдіріп, ымыраға келуін айтады. Онда екі жақ бірін-бірі ұғынысып, өзара кешірімділік жасап, ортақ келісімге келуге тырысады.
4. Зорлық негізінде бітістіру, келістіру. Мұндай жағдай бір жақтың күші айтарлықтай басым болғанда, екінші жақ жеңілгенде немесе оны толық жойып жібергенде туады.
5. Аралық сот немесе арбитраждық сараптау әдісі. Мұнда қарсы жақтар дау, талас тудырған мәселені тексеруге өз еркілерімен үшінші жаққа береді. Оның шығарған шешімін екі жақ та мойындайды. Мұндай жағдайда төрелік етуші қазы халықаралық құқықтың жалпыға бірдей ережелерін, елдің конституциялық тәртібін және т.с.с. шарт талаптарын басшылыққа алады.

ӘОЖ 316.356 2 (075)

ҚАЗЫБЕК БИ ЖӘНЕ ҰЛТ РУАНИЯТЫ

Әбенев З., Еменова Г.Б.

Қаз дауысты Қазыбек би, Қазыбек Келдібекұлы – қазақ халқының XVII – XVIII ғасырлардағы ұлы үш биінің бірі, көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері. Орта жүз арғын тайпасының қаракесек руына кіретін болатқожа атасынан шыққан ол 1667 жылы Сыр бойында дүниеге келген. Арғы аталары Шаншар абыз, Бұлбұл, өз әкесі Келдібек – есімдері елге белгілі әділ билер болған.

Қаз дауысты Қазыбектің оқыған жерлері, алған білімі туралы нақты дерек жоқ. Дегенмен, ел аузындағы әңгіме, аңыздар мен биден жеткен шешендік сөздер оның өз заманында білімді де жетелі, халықтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүр, рәміздерін, ата жолы заңдарын мейлінше мол меңгерген, озық ойлы, әділ де көреген, батыл да батыр адам болғандығын айқын аңғартады. Әділдігі мен алғырлығы үшін Тәуке хан Қазыбекті Орта жүздің Бас биі еткен. Би Әз Тәукенің тұсында хан кеңесінің белді мүшелерінің бірі болса, Сәмеке, Әбілмәмбет, Абылай ел билеген кезеңдерде де мемлекет басқару ісіне жиі араласып, ішкі-сыртқы саясатта ақыл-кеңестер беріп отырған.

Бидің жастық шағы мен бүкіл саналы өмірі қазақ елінің өз ішінде рулық-тайпалық алауыздықтар мен хандық билікке таластың неғұрлым өршіген, көрші мемлекеттердің көз тігуі жиілеп, Жоңғар шапқыншылығы үдей түскен кезеңге тап келді. Ел аузындағы аңыз-әңгімелерге қарағанда, ол Тәуке ханның белгілі би-батырлары бастаған елшілігіне ілесіп алғаш рет қалмақ қоңтайшысы Цэван Рабданға барғанында 14 жаста екен. Қылышынан қан тамған қаһарлы қалмақ ханының алдында қазақ билері жасқаншақтық танытып, күмілжіңкіреп қалған сәтте жасөспірім Қазыбек: “Дат, тақсыр!” деп жұлқынып алға шығады да: “Қазақ деген мал баққан елміз, ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз. Елімізден құт-береке қашпасын деп, жеріміздің шетін жау баспасын деп найзасына жылқының қылын таққан елміз. Дұшпан басынбаған елміз, басымыздан сөз асырмаған елміз. Досымызды сақтай білген елміз, дәм-тұзын ақтай білген елміз. Бірақ асқақтаған хан болса – хан ордасын таптай білген елміз. Атадан ұл туса – құл боламын деп тумайды, анадан қыз туса – күң боламын деп тумайды, ұл мен қызын жатқа құл мен күң етіп отыра алмайтын елміз. Сен темір болсаң, біз көмірміз – еріткелі келгенбіз, қазақ-қалмақ баласын теліткелі келгенбіз. Танымайтын жат елге – танысқалы келгенбіз, танысуға көнбесен – шабысқалы келгенбіз. Сен қабылан болсаң, мен арыстан – алысқалы

келгенбіз, тұтқыр сары желіммен жабысқалы келгенбіз. Бітім берсең – жөніңді айт, бермесек – тұрысатын жеріңді айт!” – депті.

Жас баланың бұл сөздерінен бас алыспақ батырлықты да, ынтымаққа шақырған ізгілікті де аңғарған қалмақ ханы әділдікке жығылып, өжеттігі мен шешендігіне риза болып: “Дауысың қаздың дауысындай екен, бұдан былай сенің есімің Қаз дауысты Қазыбек болсын”, – деген екен. Соның арқасында елшілік жау қолындағы 90 тұтқынды шабылған мал, тоналған мүлігімен шашау шығармай қайтарып алып, елге олжалы оралған екен. Қазыбек бұдан кейін де жоңғарларға екі рет елшілікке барып, ел намысына дақ түсірмей, көздеген мақсатын орындап қайтқан.

Тәуке хан үйсін Төле, алшын Әйтеке, арғын Қазыбек билерге жаңа заң жобасын – “Жеті жарғыны” жасатып, Күлтөбенің басында бүкіл халық алдында қабылдатты. Сөйтіп, ұлы үш бидің көмегімен ел ішіндегі әдет-ғұрып нормалары, жер-су, қоныс иеліктерінің мөлшері, жесір дауы, құн төлеу, кек алу, ұрлық-қарлыққа тыйым салу, ағайын-туыс, ру арасындағы дау-дамайлар, ел бірлігі, мемлекет басқару, Отан қорғау, сыртқы жаулардың шабуылдарына тойтарыс беру, ұрпақ тәрбиесі, т.б. мәселелердің шешілу жүйесі жаңаша белгіленді.

Елбасы Н.Назарбаевтың бұл толғамы Қаз дауысты Қазыбек, Төле, Әйтеке билер сияқты ұлы бабалар аманатын жүзеге асырып, бүгінде Қазақстанды әлемге танытқанын, ел бірлігі, ұлт тұтастығын жаңа заманда абыроймен сақтап келе жатқан ұлы істерінің жарқын көрінісі іспеттес.

ӘОЖ 130,2:62

ТЕХНИКА ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ

Мейрамбай Д., Туленова Г.Д.

Техникалық құралдар адамның табиғи мүшелерінің қызметін атқара алады. Мысалы, тігін станогы тігіншінің, авто және темір жол көлігі жүргізушінің функциясын орындайды. Техника туралы сөз еткенде толықтыру мәселесін де қарастыру қажет. Техника адамның кейбір қасиеттері мен мүмкіндіктерін толықтырып отырса, оның өзі де техникалық жүйенің маңызды бөлшегі болып табылады. Сонымен қатар, транспорт пен байланыс, ғылым мен оқытудың, соғыс, медицина, мәдениеттің, күнделікті өмір сүрудің техникалары бар. Техниканың тарихы – адамның еңбек ету функцияларының бірте-бірте техникалық құрылымдарға өту тарихы. Оның дамуында үш маңызды кезең бар: қол еңбегінің құралдары, машиналар, автоматтар. Техниканың өзі ғылымға жаңа талаптар қойып отырады. Қазіргі қоғамның даму деңгейін ғылым

мен техниканың дамуы анықтайды. Техника философиясы – бүгінгі әлемдегі техника феноменінің философиялық методологиялық және дүниетанымдық мәселелерін арнайы зерттейтін бағыт. Оның негізгі мақсаты – техниканы, оның дамуын біртұтас құбылыс ретінде қарастыра отырып, техникалық іс-әрекеттің мәнін ашу, техникалық мәдениетпен, саясатпен, адам іс-әрекетінің басқа да түрлерімен байланысын анықтау.

Философия тарихында адамзат өркениеттерін, тарихты зерттеуде, талдауда әр түрлі тәсілдер, принциптер, критерийлер қолданылады. Олардыңқатарынаэкономикалық, географиялық, биологиялық, діни, гуманистік детерминизмдерді жатқызуға болады. Олардың арасында қазіргі қоғам өміріндегі бүгінгі өзгерістерді неғұрлым толық бейнелейтіні технологиялық детерминизм болып табылады. Технологиялық детерминизм – бұл қоғамдық дамудағы техниканың анықтаушы рөлі туралы көзқарастардың, постулаттардың біріккен жиынтығы. Шындығында да, қазіргі өмірде техника мен технологияның маңызды рөлі орасан зор.

«Адаммен бетпе-бет келген бұл мәселенің маңыздылығы сонша, - деп жазады К.Ясперс, - қазіргі уақытта техника біздің ахуалымызды түсінудің басты мәселесіне айналды. Қазіргі техниканың барша өмір салаларына енгізілуін және оның өмір сүруіміздің барлық қырларына тигізген салдарын қайта бағалау мүмкін емес. Мұны түсінбей және ойлау барысында дәстүрлі тарихи қалыптарды қолдана отырып, қазіргі және өткен өміріміз арасында салыстыру жүргізу мүмкін емес. Өткен мен біздің заман арасында параллель жүргізу үшін міндетті түрде қазіргі техникамен байланысты орын алған радикалды өзгерістердіескеруқажет». Техника мен технология бүгінгі қоғам жедел дамуының маңызды факторына айналды және техника ықпалын тигізбеген адам өмірінің бірде - бір саласы қалмады.

Қазіргі коммуникация құралдары арқасында мемлекет еркінен шалғай аудандарға дейін қамтып, кез келген уақытта әр шаңырақтан өз күдіретін сездіре алады. Техника әсерімен терең үдерістер орын алады, еңбек өнімділігі қарқынмен өседі. Оның мазмұны өзгереді. Қоғамның әлеуметтік құрылымы өзгереді. Оның үстіне адам да өзгереді. Қазіргі техника тіпті адамның тылсымдық тұңғығына да ықпалын тигізеді. Егер ертеректе адам табиғатта да, әлеуметтік салада да өмір сүрудің өзгерген жағдайларына бейімделуі үшін жеткілікті дәрежеде уақыт тауып жатса, ал қазір табиғат пен қоғамдағы техника, технология ықпалымен өтетін өзгерістер жылдамдығы сонша, бүгінгі адам өмір сүрудің өзгерген жағдайларына бейімделіп те үлгере алмайды және қашан да таусылмайтын жаңа мәселелер толассыз туып жатады. Осыған байланысты қазіргі философияда адам мәселесін зерттеудің техника философиясы түріндегі жаңа қырын айқындау қажеттілігі туындайды.

Болашақта адамзат өркениетінің дамуы ғарыштық дәуір не компьютерлік немесе ақпараттық болсын, осының барлығы адамның игілігі үшін жасалып жатқандығын ескеруіміз керек. Бұл мағынада техника философиясы ең алдымен адам философиясы деген американ философы Х.Сколимовскидің пікірімен келісуге болады.

ӨОЖ 004Қ65

АҚПАРАТТЫҚ ҚОҒАМ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қоңырова Д., Туленова Г.Д.

Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Елбасы Н.Ә.Назарбаев Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы атты жолдауында «Білім беру реформасы Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі» деп атап көрсетті.

XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Осы орайда келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Ақпараттық қоғам - өндіріс пен ғылыми-техникалық және басқа ақпаратты қолдануды қоғам дамуының басты факторы ретінде қарастыратын әлеуметтік және футурологиялық тұжырымдама; өндірістің жоғары деңгейімен және ақпарат пен ақпараттық қызметтер мүддесімен сипатталатын қоғам.

Ақпараттық қоғам тұжырымдамасы З. Бжезинский, Д. Белл, А. Тоффлер негізін қалаған постиндустриалды қоғамның бір түрі болып табылады. «Ақпараттық қоғам» ұғымынан басқа әртүрлі авторлар әркелкі атаулар қолданады: «ағартылған қоғам» (К. Флекснер), «қатер қоғамы» (У. Бек), «посткапиталистік қоғам» (П. Друкер), «ашық қоғам» (Дж. Сорос).

Ақпараттық технологияларды тәжірибе жүзінде пайдалану жолында арнайы білім беру мақсатында жаңа пән – информатика сабағы соңғы 20 жыл көлемінде оқылып келеді. Оның орта білім жүйесіндегі алатын орны қазіргі ақпараттық қоғамдағы кәсіби қызметінің негізі болып табылатын әлемнің ақпараттық – жүйелік бейнесін жасау, ақпараттық орта мен

адамның тиімді қарым – қатынасын қалыптастыру сияқты мәселелермен анықталып келеді.

Ақпаратты қоғам тиімділігі

1. Қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
2. Қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкінділігі;
3. Экономикалық тиімділігі (бару, келу, тұрмыс тауқыметі т.с.с. материалдық шығынды қажет етпеу);
4. Білім сапасына әсері зор. Әсіресе, тіл сабақтарын игеруге (ағылшын, орыс, қазақ т.с.с. тілдерді) айқын сезіледі;
5. Қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақпен есту мүмкіндіктер болмайтын табиғаттың таңғажайып үрдістері мен әртүрлі физикалық, химиялық, биологиялық тәжірибе нәтижелерін көріп, сезінуге мүмкіндік береді;
6. Адамның ой - өрісін, дүниетанымын кеңейтуге де, ықпалызор (теледидардағы ғылыми – көпшілік, рухани, тарихи танымдық хабарлар мен компьютерлік жүйедегі шахмат, дойбы, тоғызқұмалақ логикалық ойындар).

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде электрондық байланыс жүйелерінде ақпарат алмасу, интернет, электрондық почта, телеконференция, видеоконференция, телекоммуникациялық жүйелер арқылы іске асырылуда. Бірақ кез – келген жаңалықтың жақсылығымен қатар зияны да болатыны да белгілі. Мұндағы ең басты назар аударалық мәселе: олардың ара салмағы. Демек, кемшілігін түзеп, зиянын жойып, артықшылығын жетілдіре түсу қажет. Қазіргі ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдалану негізінде жаңа педагогикалық әдістерді қалыптастыруға бағытталған білім беру жүйесін ақпараттандыруды зерттеу істері оқулықтар шығару мен қатарласа немесе оның алдында атқарылуы керек.

ӨОЖ 687.01.

ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ ЖӘНЕ ТЕРМИН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тоқтыбаева Ж., Құламанова З.А.

Ұлт тірег іана тілінде екенін ескерсек, ана тілдің қадірі ішкі жүйеге де байланысты екені ойға оралады. Көне замандарда «тіл сындыру» алға қойылса, бүгінде «тіл шұбарлау» алға қойылмай-ақ жүзеге асыпжүргені анық. Десе де көп адамдардың пікірінде «тіл шұбарлаушы» факторларға терминді жатқызып жатқандарын көреміз.

Үнемі өзгерісте болатын тірі организм іспеттес тіліміздің қоғам үшін алатын орны айрықша. Тілдегі ауытқулар қоғам ауытқуына, қатерлер

қоғамдық індетке алып баратыны даусыз мәселе. «Өзге тілге құмарланып, өз тілінде шұбарлану» сәнге айналғанына көз салсам, қалың жұртшылықтың термин мен аударманы ауыстырып немесе шатастырып жататындығына анық дәлел аламын.

Аударма - калькалар арқылы жүзеге асып, бір тілден екінші бір тілге қызмет жасауы үшін қолданылса, термин – белгілі бір салада қолданылып, бір ғана мағына беретін, нақты дәлдікті талап ететін тіл білімінің өзекті саласы болып табылады.

Термин түзу кезінде терминге қатысты принциптерді назардан тыс қалдыруға болмайды. «Тілде болатын өзгеріс, өріс, әр түрлі құбылыстың бәрі тек ішкі заңдылыққа орай өрбуі тиіс» деп А.Байтұрсынов орынды айтқан. Күні кеше ғана «мороженое-балмұздақ» деген сияқты тілге жеңіл, қолдануға ыңғайлы балама тауып берген еді. Ал бүгін сол секілді «пианино-күйсандық» деп әдемілегенін көреміз. Бірақ бұл сәтсіз аударма, себебі пианино италиян тілінің «piano» сөзінен шыққан «жайлап ойнау немесе кішкене фортепиано» деген мағына беретін интерноционалды, өнер саласында қолданылатын термин сөз. Біздің домбырамызды басқа тілге осылай етіп аударатын болса, дұрыс емес екенін іштей болсын білеміз. Себеп біреу, домбыра өнер саласына, соның ішінде ән саласына арналған аспап, өзіндік дәлдігі бар, бір ғана мағынаға ие термин. Осы тұрғыда Елбасы сөзі: «Шетел терминдерін қазақтың тіліне енгізіп, тілді байытудың орнына біздің лингвистік комиссия неше түрліні ойлап тауып, аударарды. Марқұм Еркеғали Рақымғали өле-өлгенше "Мен өмір-бақи композитор едім, сазгер болдым енді. Менің пианином күйсандық болды" деп айтып кетіп еді. Пианино барлық елде осылай айтылады, неге осы сөзді тілімізге енгізіп, байытпасқа? Балконды қылтима дейді, процентті пайыз дедіндер, пайыз деген сөзді мен қолданбаймын. Барлық елде процент дейді.» жақсы мысал болады.

Күні кеше ғана орыстандыру саясаты кең өріс алған тұста латыннан кириллицаға бірден көштік. Сол кезде «artamabel-автомобиль» сияқты сөздер бірден орыс тілінің ығына көнді. Бүгінгі таңда қазақшаландырамыз деумен артық кетіп жататын тұстарымыз да баршылық. кітап баспаларына үңілсек, «қазақшаландырамыз» деген принципті ұстап, артық қыламыз деп тыртық қылып алатын жағдайлар етек алып жүр. Қарапайым мысалға мектеп оқулығын алдым. 8- сыныптың 2016 жылғы биология оқулығында 175- бет. Көмекей шодыры осы тұста сұрақ туындайды. «Шодыр деген не?» оқулықта анықтамасы жоқ. Бір ғана мәлімет бар ол бидайық деп тұр. Ал бидайық деген не? Ол өсімдік және құс. Қарапайым нәрселер қаншама қиындық тудырады. Ал 10 сыныпқа қатысты оқулықтың ішінде жасуның емес, енді жасуның деп берген және жақшаға «клетчатка» деп анықтама қалдырған. осы оқулықта «шарбы» деген сөз кездеседі, ал шарбы әдетте бұлтқа айтылады. Шарбы май деген мағынада жұмсалып тұр. Мүмкін оқыған адамдарға оны түсіну қиын болмайтын шығар, десе де жаңа

танысып жатқан оқушы үшін ауыр болады. Осылай қате көп болса, кітап оқудан жалығатын шығар деп қорқамын. Бір кішкентай баладан сұрадым. «Биология ұнайды ма?» бала мұрнын тыржитып, «түк түсінбеймін» дейді. «әпкейің ұнамайды ма?» деп сұрағанымда «ұнайды, бірақ сөзер ұнамайды. Ұмытып қала беремін!». Бұл менің жаныма батты. Тіл жанашыры сөз қадірін ойламағанда қайтсін? Жалпы мұндай мысалдар көптеп кездеседі. Бұл жаман қағида немесе аударма демеймін, тек тәуелсіздік алғалы бір ізділік орын ала алмай жатқаны жанға батады. Бұлтұрғыда калька ұғымы қолданылады.

ӨОЖ 821.512.122.09

ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІН ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА КӨШІРУДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Сабырова Ж., Иматаева А.Ж.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында латынға көшу мәселесін жедел әрі түпкілікті қолға алу қажеттігі жазылды. Мақалада Елбасы қазақ тілін біртіндеп 2025 жылға дейін латын әліпбиіне көшіреміз деп мәлімдеді. Президент қазақ тілінің әліпбиі тым тереңнен тамыр тартатынын айта келіп: «V-XV ғасырларда түркі тілі Еуразия құрлығының аса ауқымды бөлігінде ұлтаралық қатынас тілі болды...X ғасырдан XX ғасырға дейін, 900 жыл бойы Қазақстан аумағында араб әліпбиі қолданылды. 1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби - «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулы қабылдады. Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауыстырылды. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды. Осылайша қазақ тілінің әліпбиін өзгерту тарихы, негізінен, нақты саяси себептермен айқындалып келді», - деп, латын әліпбиіне көшу туралы 2012 жылғы желтоқсан айында жария еткен «Қазақстан-2050» Стратегиясында да айтылғанын мәлімдеп, бұл процестің мектеп қабырғасындағы балаларға ағылшын тілін оқып жатқаны үшін қиынға соқпайтынын, жас буын үшін ешқандай кедергі болмайтынын сөз етеді. Латын әліпбиіне көшу қажеттігін осы уақытқа дейін еліміз терең түсініп және Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалғанымызды баса айтты. Ендеше, біз де рухани жаңаратын,

ұлттық сананы оятып, жазба мәдениетімізді дамытатын уақыт жетті деп есептейміз.

Латын әліпбиіне көшу- заман талабы. Қазіргі таңда түркі елдерінде өткір қойылып отырған әдеби тілді толықтырып, жетілдіру жұмысы ортақ әліпбиге көшуден бастау алмақ. Ортақ жазу туысқан халықтардың одан әрі шашырап, ыдырап кетуіне жол бермей, оларды жақындастырып, мәдениетінің өркендеуіне зор ықпалын тигізбек. Академик Ә. Қайдаровтың айтып өткеніндей бөлек-бөлек емле мен әліпбиге жүгінсек- түркі тілдер орфографиясындағы үлкен сәтсіздік. Өйткені бұл туыс халықтар арасын ашып, бір-бірінен алшақтата түседі. «Жазу таңдауда оның ұлтаралық, халықаралық деңгейде екендігі, жалпы жер жүзіне таралуы да ескерілуге тиіс. Бұл тұрғысынан латын әліпбиінің болашағы зор». Ғалымның «Кемел елге кемел әліпби керек» деген мақаласындағы «Түркі дүниесінің басын қосып, тұтастығын қалпына келтірудің үлкен бір шарасы- латын әліпбиіне негізделген ортақ түркі жазуын қалыптастыру. Бүкіл түркі елдері латын әліпбиіне көшіп, олардан бөлектеніп, бұрынғы жазумен қалып қоюға болмайды. Терезесі тең тәуелсіз мемлекеттер қатарында қоғамдағы прорессивті үрдісті, замана талабын ескере отырып, әлем халқының басым көпшілігіне ортақ латын әліпбиін қазақ мемлекеттік ұлттық жазуына негіз етіп алған жөн» деген сөзі жұртшылық тарапынан қолдау табуда. Ана тіліміздің тағдырын айқындайтын латын әліпбиі негізінде іске асуы тиіс жаңа жазу реформасы толғауы тоқсан қызыл тілдің толғақты мәселесін, оның қағамдық әлеуметтік қызметін назардан тыс қалдырмау тұрғысынан қолға алынғанын қалар едік. Атап айтқанда, түркі тілдеріне ортақ латын жазуына көшкенде бейқамдыққа салынбай, тіліміздің ғасыр бойы қалыптасқан нормасын бұзбай, сөзді дұрыс сауатты жазуға нұқсан келтірмей, емледегі қайшылыққа жол бермей, тыңғылықты даярлықпен көшуді мақсат тұтқанымыз жөн.

Қорыта айтқанда латын әліпбиіне көшудің терең логикасы бар. Бұл қазіргі заманға технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ ХХІ ғасырдағы ғылыми және білім беру процесінің ерекшеліктеріне байланысты. Қазақ тілінің әліпбиін өзгерту тарихы негізінен нақты себептермен байланысты.

Сол себептерге байланысты, қазақ тілін жалпы халықтық талқыға салынып отырғанының да үлкен саяси мәні бар. Елбасының жалпы тіл мәселесіне қатысты саяси идеясы да осы бағытта орын тапты. Мемлекеттің басты құндылықтарының бірі – тіл. Сондықтан, тіл мәртебесі неғұрлым жоғары болса, еліміздің де басқа мемлекеттер қатырында терезесі тең болады.

УДК 811.111

СОКРАЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Октябрева Б., Нуралиева А., Новожилова М.В.

Английский язык имеет сильную тенденцию к различного рода сокращениям слов. В английском словарном составе большое место занимают короткие, односложные и двусложные слова, а более длинные воспринимаются как нечто инородное.

Весьма важно то обстоятельство, что многочисленные сокращения не остаются на периферии словарного состава, а становятся достоянием всего языкового коллектива, отражают важные социальные понятия, употребляются для обозначения предметов реальной действительности в повседневной жизни, политике, науке, экономике и т. д.

Под общим названием «сокращения» кроются многочисленные, и весьма различные процессы и результаты, общим для которых является то, что слово так или иначе сокращается, становится короче по сравнению со своим прототипом.

Для более глубокого понимания проблемы развития сокращений необходимо обратить внимание на некоторые специфические особенности речи. Прежде всего следует иметь в виду линейность речевого потока (и, соответственно, письма). Под линейностью подразумевается, что в речевом потоке все элементы (за исключением некоторых, так называемых просодических элементов, например, интонации) следуют друг за другом в строго определенной последовательности. Линейность языка ограничивает его коммуникативные возможности хотя бы в силу существования «технических» (физиологических) пределов скорости движения речевых органов или пропускной способности зрительных каналов восприятия.

В литературе, посвященной проблемам аббревиации, вопросу о происхождении сокращений уделяется значительное внимание. Однако в подавляющем большинстве работ рассмотрение этого вопроса сводится к рассмотрению причин возникновения сокращений. Вторая же сторона вопроса – как (по каким законам) происходит образование сокращенных лексических единиц, – как правило, остается вне поля зрения исследователей. Однако именно эта вторая сторона вопроса представляет особый интерес с лингвистической точки зрения.

Дубенец Э.М. выделяет два главных типа сокращений: **графические сокращения** и **лексические**.

Графические сокращения - результат сокращения слов и словосочетаний только в письменной речи, в то время как в устной речи

используются соответствующие полные формы. Они используются для экономии места и усиления в письменной форме.

Классификации лексических сокращений в английском языке многочисленны:

1) **синтаксические:**

а) семантико-синтаксические (public – public house, Liberals -Liberal party);

б) морфолого-синтаксические (sitters – baby-sitter, char - char woman);

2) **фономорфологические**(doc - doctor, mike - microphone, pub – public house,);

3) **фонографические** (Dr - doctor, Sgt – sergeant, sec – second);

4) **смешанные** (a-bomb – atom-bomb, scific – scientific fiction,).

Проблематика, связанная с сокращениями, широка и многопланова. Сложность изучения сокращений усугубляется тем, что сокращенные лексические единицы носят чрезвычайно разнообразный характер, а также тем, что некоторые сокращения тесно смыкаются с символами, условными обозначениями, стенографической записью, мнемограммами и т. п.

Таким образом, сокращение не является случайным явлением, не является некоей «порчей языка», а представляет собой объективный и закономерный процесс, обусловленный изменениями в потребностях общения в связи с развитием общества и внутренними закономерностями развития языка. Возникновение и становление сокращений- как словообразовательного способа – это лишь один из элементов той системной совокупности преобразований, которые претерпевает английский язык на современной стадии своего развития.

УДК 82-155: 821.111

ЭПИСТОЛЯРНЫЙ РОМАН В АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Тимербулатова С., Ечина Е.Г.

Эпистолярный жанр представляет собой форму дневниковой записи, бортового журнала, открытки, письма любого формата, посылаемые адресату для сообщения определенных сведений, мыслей, чувств. Начало эпистолярному жанру было положено еще в античные времена, когда он представлял собой нравоучительную литературу, лишь позднее став полноценным литературным жанром с характерными особенностями и чертами: предельной искренностью повествования, откровенностью высказываний, являя собой текст, не предназначенный для публикации.

В литературе эпистолярный жанр получил название «эпистолярный роман» или «роман в письмах», что означает разновидность романа, представляющую собой цикл писем одного или нескольких героев этого романа. В письмах выражаются душевные переживания героев, отражена их внутренняя эволюция. Эпистолярная литература в Англии представлена письмами Дж. Свифта, А. Поупа, Дж. Аддисона, Л. Стерна, В. Скотта, Ш. Бронте, отличающихся простотой, ясностью, индивидуализацией характеристики.

Жанр стал особенно популярным в творчестве писателей сентименталистов и получил высокую оценку широкого круга читателей, так как именно писемаслужили источником передачи повседневной информации в Эпоху Просвещения и на протяжении нескольких столетий вплоть до наших дней. Популярности жанра способствовал также успех романов Сэмюэла Ричардсона, родоначальника «чувствительной» литературы XVIII - начала XIX века: «Памела, или Вознагражденная добродетель» (1740), «Кларисса или История молодой леди» (1748), «История сэра Чарльза Грандисона» (1753). Характерным для них является наличие растянутой фабулы, условно идеальных героев и героинь, ходячей добродетели, драматизма положений, выпуклости характеров.

Благодаря современному развитию интернета появились романы, основанные на электронной переписке. В отличие от традиционного эпистолярного романа, использование электронной почты в романе делает повествование более динамичным, поскольку интернет позволяет доставлять сообщения в любую точку планеты за секунды. Динамичное развитие сюжета привлекает к данному жанру повышенное внимание современных кинематографистов и способствует популяризации таких произведений в молодежной среде.

В ходе работы был проведен анализ произведения Джоан Харрис «Голубоглазый мальчик» и цикла романов Хелен Филдинг о Бриджит Джонс. В результате исследования были выделены приемы, использование которых является характерным для эпистолярного жанра:

- а) графические приемы (использование междометий и клише, сокращенных форм слов),
- б) парцелляция (автор намеренно разделяет определенные смысловые отрезки в предложении),
- в) аллюзии (ссылки на социальные сети, сайты знакомств, мультфильмы, журналы, магазины), графическая имитация речи. Разговорный стиль повествования в романе осуществляет функцию имитации реального общения с дневником, как с человеком.

Исследование жанрово-стилистических особенностей современного эпистолярного романа позволяет сделать следующие выводы:

- а) Формы эпистолярного жанра включают в себя дневниковые и бортовые записи, а также письма, сообщения, открытки и телеграммы, адресованные широкому кругу читателей.
- б) Структура эпистолярного романа концентрирует внимание на функционировании писем и дневников как речевого жанра и переписки как диалогической структуры в составе романного целого.
- в) Исследованные романы написаны в жанре традиционного романа в дневниках, имея признаки периодичности ведения и датированности.

УДК 81'1

АББРЕВИАТУРА КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ ON-LINE ОБЩЕНИЯ

Абдуллаева Н., Оспанова П.А.

Активные исследования виртуальной коммуникации ведутся сравнительно недавно - с начала 90-х годов, вместе с тем, с каждым годом эти исследования становятся все интенсивнее. Современные телекоммуникационные технологии и, в первую очередь, - глобальная компьютерная сеть Интернет, являются одним из наиболее важных факторов в развитии мирового сообщества, оказывающих решающее воздействие на общественную, политическую, экономическую и социокультурную сферы жизни. На сегодняшний день техническая сторона виртуального общения является хорошо изученной. Тем не менее, как феномен лингвистический этот вид коммуникации исследован недостаточно.

В данной работе нами были исследованы наиболее популярные социальные сети на английском языке. На основе этих исследований можно утверждать, что все сокращения, используемые в процессе виртуальной коммуникации можно разделить на несколько основных групп.

Во-первых, лексическому сокращению подвергаются выражения, выступающие в речи в роли вводных слов со значением отражения порядка мыслей и их связи; замечания о способах оформления мыслей; источника сообщения; целевой направленности сообщения; и сочетания слов в роли вводных предложений: "BOT" (back on topic); "BTW" (by the way);

Во-вторых, аббревиации подвергаются словосочетания с главным словом - глаголом в форме повелительного наклонения: "RBTL" (read between the lines); "RML" (read my lips);

К третьей группе относятся устойчивые словосочетания: "CUL8R" (see you later); "TIE" (take it easy); "I'll B L8" (I shall be late)

В следующую группу могут быть включены различные знаменательные слова, сочетания слов и предложения с высокой частотой употребления: "ASAP" (as soon as possible); "HTH" (Hope this help) "ISP" (Internet service provider); "L8R" (later); "B4" (before);

И, наконец, в пятую группу входят эксплетивы, то есть сочетания слов, выражающие отношение говорящего к предмету говорения, но не влияющие на содержание высказывания: "SH" (shit happens); "ONNA" (Oh no, not again);

Кроме перечисленных акронимов и полусокращения в речи участников чата встречается и третий тип лексических сокращений - усечения: "tlph" (telephone);

Кроме приведенных примеров усечений, в языке виртуальной коммуникации практически всегда сокращаются предлоги, вводные слова и общеупотребительные выражения: "bcs" (because) "bf" (before);

К графическим сокращениям, употребляемым в процессе виртуальной коммуникации, относятся следующие группы:

- а) Общепринятые графические сокращения, такие, как "etc. ", "т.д. ", "max", "min";
- б) Буквенно-числовые сокращения: "L8", "4U", "B4"
- в) Использование символов вместо слов, идиоматическое письмо: "some \$", "100%".

Таким образом, все сокращения, используемые в виртуальной коммуникации, могут быть разделены на две общие группы: лексические и графические. В группе лексических сокращений выделяются пять подгрупп в соответствии с семантическим значением аббревиаций. В группе графических сокращений мы выделили две подгруппы: первая представляет собой традиционные сокращения, используемые в письменной речи; вторая - буквенно-числовые сокращения; к третьей подгруппе относится идиоматическое письмо.

При анализе употребления аббревиатур в социальных сетях мы пришли к выводу, что при образовании сокращений пользователи Интернета проявляют удивительную изобретательность и фантазию.

Нами проводилось анкетирование и было выявлено, что 80% учащихся встречались с сокращениями английских слов, но лишь 46% имеют представление как расшифровываются данные сокращения. Также 30% пользуется аббревиатурами при общении в Интернете. 20% хотело бы получить дополнительную информацию по данному вопросу.

ӘОЖ 004:316

ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ДАМУЫ ЖӘНЕ АДАМИ КАПИТАЛ

Иманалиева А., Нұрманбетов Қ.Е.

2013 жылы бекітілген «Ақпаратты Қазақстан – 2020» мемлекеттік бағдарламасы елдің экономикасын цифрлық түрлендіру үшін іргетас болды және мына факторлардың дамуына: ақпараттық қоғамға көшу, мемлекеттік басқаруды жетілдіру, «ашық және мобильді үкіметтің» институттарын құру, корпоративтік құрылымдар ғана емес, сонымен бірге елдің азаматтары үшін де ақпараттық инфрақұрылымдарға қолжетімділіктің өсуіне мүмкіндік туғызды. «Ақпаратты Қазақстан – 2020» мемлекеттік бағдарламасы 83 нысаналы көрсеткіш пен 257 іс-шарадан тұрады. «Ақпаратты Қазақстан – 2020» мемлекеттік бағдарламасын үш жыл бойында іске асыру нәтижесі бойынша ол 40%-ға орындалды. Алайда ғаламдық деңгейдегі ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы өз ережелерін және біздің үкіметтің тарапынан дұрыс және уақтылы әрекет етуді талап етеді. Сондықтан мынадай қадамдар жасау қажет – ұлттық экономиканың, білімнің, денсаулық сақтаудың негізгі салаларын, сондай-ақ мемлекеттің қоғам және бизнеспен өзара іс-қимыл жасау саласын түрлендіру процесіне дер кезінде бастамашылық жасау.

Жетекші әлемдік сарапшылардың болжамдары бойынша 2020 жылға қарай әлемдік экономиканың 25%-ы цифрлық болады және мемлекетке, бизнес пен қоғамға тиімді өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін экономиканы цифрландыру технологиясын енгізу барған сайын ауқымды және серпінді процеске айналуға. «Бостон консалтингтік тобы» компаниясының (BCG) зерттеу нәтижелері бойынша «Қазақстан цифрлық экономикаға өту жолында» мақаласында экономиканы цифрландыру деңгейі бойынша Қазақстан 85 мемлекеттің ішінде рейтингте 50-ші орынды алады және туындап келе жатқан цифрлық экономикасы бар топтың қатарында. Бағдарламаны 2017 – 2020 жылдары іске асыруға жұмсалатын жалпы шығыс 384 220 402,23 мың теңгені құрайды.

Бағдарлама негізгі 4 бағыттан тұрады: 1) Цифрлық Жібек жолы; 2) Креативті қоғам; 3) Экономика салаларындағы цифрлық қайта құру; 4) Белсенді мемлекет.

Қазақстан бүгінде дәстүрлі телекоммуникациялық өткізу қабілетін ұлғайту бағытында тұрақты ілгерілеуге жетті. Еуропа мен Азия арасындағы ақпараттық ағындар үшін қысқа бағдарды қамтамасыз ете отырып, Қазақстан халықаралық трафик транзиті нарығында өзінің

бәсекелестік артықшылығын нығайтады. Қазақстан Республикасының жиілік-аумақтық жоспарына сәйкес 2019 жылға қарай цифрлық жерүсті теледидар хабарларын таратумен Қазақстан Республикасының халқының 95%-ын қамтуды қамтамасыз ететін 827 РТС құрылысы мен қайта құруды аяқтау жоспарланып отыр.

Бағдарлама кәсіби өмірде цифрлық технологиялардың барлық мүмкіндіктерін пайдаланатын цифрлық және креативті қоғамды құру үшін бағдар болып табылады. Цифрлық технологияларды денсаулық сақтау саласында қолданудың маңызы зор. Мониторинг жасау арқылы бар жүйені құру және болашақта ұлттың денсаулығын жақсарту, жалпы медициналық қызметтерді көрсетудің сапалы деңгейі және ем қолдану кезінде туындайтын қателерді төмендетуге ықпалын тигізеді. Өркениетті және дамушы елдердің тәжірибесі көрсеткендей, цифрлық білім беру технологияларын енгізу Қазақстан Республикасындағы білім берудің ақпараттық инфрақұрылымының әлемдік білім беру ортасына интеграциялануына ықпал етеді.

Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде азаматтық қоғам үшін заманауи инфокоммуникациялық инфрақұрылымға қолжетімділік пайда болады, ол мемлекеттік қызметтерді сапалы және шексіз алуға; ашық деректерді қолдануға; елдің өміріне белсенді қатысуға; электронды сауда мүмкіндіктерін пайдалана отырып, қызметтер мен тауарларды ғаламтор арқылы тапсырыс беруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ Бағдарлама халықтың цифрлық технология арқылы білім мен денсаулық сақтауға кең және кедергісіз қолжетімділік беру арқылы өмір сүру сапасын жақсарту мүмкіндігін береді, мамандарды даярлауға және қайта даярлауға, сондай-ақ еңбек нарығында жаңа жұмыс орындары мен жұмыспен қамту түрлерінің пайда болуына жағдай тудырады. Жалпы, мұның бәрі халықтың бақуатты өмір сүруі үшін жасалып жатқан шаралар екенін түсінуіміз қажет.

UDC 314.74

PROBLEMS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MIGRATION OF THE POPULATION

Kemelbekova N., Ermekova G.S.

Migration and society are two interrelated, organically interrelated phenomena. As a result of socio-economic, military-political, environmental and other factors, population migration, in turn, actively influences the economic, political, demographic situation in a particular country. At the same time, like any other social phenomenon, migration processes are quite

complex and ambiguous. On the one hand, it is possible to recognize the necessity and usefulness of population migration, and on the other hand, it is considered one of the most acute and intractable problems of our time.

According to a new study by the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations (DESA), the number of international migrants in the world since 2000 has grown by 49% and is now 258 million people. About 3.4% of those living on Earth are migrants, that is, they do not live in the countries where they were born. In 2000, their share was 2.8%. In the number of international migrants, researchers also included 26 million refugees. The report notes that 22 million of them (84%) moved to countries with a low and medium standard of living.

Based on the results of the study, I highlighted some of the causes of the migration crisis. Firstly, it is a civil war in Syria, where at least a lot of people have already died, and the conflict is not expected to end in the near future. Secondly, these are conflicts that have affected such countries as Afghanistan, Libya, Iraq, Eritrea, and others. Third, the route to Europe has become more accessible. According to the refugees themselves, it's cheaper to get to EU countries, if earlier 5000 \$ - 6000 \$ was required for this, now this amount has decreased to 2000 \$ - 3000 \$. Fourthly, the fact that such countries as Germany, in the person of Angela Merkel, declared their readiness to receive all refugees became an impetus to the search for asylum in European countries.

In drafting the relevant international agreements, States need to be guided, above all, by the basic norms and principles of international law. First of all, they are obliged to respect human rights for freedom of movement and choice of residence, as well as the right to asylum. As you know, these rights have been consolidated in such basic international legal instruments as the Universal Declaration of Human Rights of December 10 1948 International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination of December 21, 1965, at the same time, the negative consequences of external migration very often force states to resort to restrictive migration policies, which is reflected in international legal agreements concluded, as a rule, on a multilateral or bilateral basis. As an example, the Treaty of Rome on the establishment of the European Economic Community of March 25, 1957, which provides liberal norms for the movement of population and labor in the countries of the European Union and restrictive measures in relation to other countries, can be cited.

The problem of legal regulation of international migration of the population is a global crisis of this time. General International migration and development Report of the Secretary-General of UNSMA Implement migration into action: an eight-point action program. Now, in response to this

problem, the UN member states intend to establish standards for safe and orderly migration. The only state that did not want to participate in the consultations was the United States.

All UN member states, except for the United States, have begun consultations on the development of a comprehensive pact on migration and refugees. In this document, it is intended to prescribe "safe, orderly and rule-based" migration standards. Negotiations are planned to be completed before the end of 2018. The US refused to participate in the negotiations. They announced in January that the UN plans are incompatible with their own migration policy. Hungary also considered the possibility of refusing to participate in consultations, but, in the end, changed her mind.

ӨОЖ 332:94:62

СУРРОГАТ АНАНЫҢ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тұрсынбаев Н., Сарымбетов Е.А.

Қазіргі ақпараттық қоғамда небір қолдан келер кәсіптердің жарияланып тұратыны белгілі. Ғаламтордағы сайттардан «Балаңызды бағып беремін» деген жарнаманы күнде көріп жүрсек, бірақ «Балаңызды туып беремін» дегенді оқып таңғалыстық. Әлбетте, әңгіме ауаны қоғамда жиі айтылып жүрген қолдан ұрықтандыру тәсілі, яғни суррогат ана турасында болып отырғанын ішіңіз сезген болар. Иә, бұрындары «естімеген елде көп» дейтін едік. Енді естігенімізден көргеніміз көп болып отыр. Суррогат ана, яғни құрсақ ана, ғылымда соңғы он бес жылда қарқынды дамыған медициналық құбылыс болып есептеледі. Шарананы тоғыз ай көтеруге келісім берген ананың құрсағына сәбидің биологиялық ата-анасының гаметалары енгізіледі. Осылайша әйел нәрестені тоғыз ай көтеріп, ата-анасына аман-есен табыс етуі тиіс. Әлемде бұл әдіспен қанша сәби дүниеге келгені туралы ресми мәлімет жоқ, алайда бейресми сараптамаларға сенсек, дүниежүзінде суррогат ананың көмегімен 220 мыңдай сәби туылыпты.

Суррогаттық Германия, Франция, Испания, Польша, Португалия, Турция, Япония Қытай және АҚШ-тық кейбір штаттарында үзілді-кесілді тыйым салынған. Ал суррогаттық бар көп елдерде бұл тек бала зәру отбасына перзент сыйлағысы келгендердің қайырымдылық әрекеті ретінде ғана қолданылады, яғни мұндайды альтруизм деп атайды. Атап айтсақ, Дания, Бельгия, Нидерланды, Ұлыбритания және Венгрия

елдерінің тәжірибесінде бұрыннан бар. Ал ақша табу үшін бала туып беруге тыйым салынған. Ал енді қараңыздар, «жатырды жалға» беру мен алудың бизнесі дамып келе жатқан елдер мыналар: АҚШ-тың Калифорния, Арканзас штаттары, Ресей, Украина, Белорусь, Оңтүстік Африка, Грузия. Бұл тізімде Қазақстанда да бар.

Біздің елде бұл бизнес жылдан жылға жанданып келеді. Әйелдер қызметін тіпті ашық ұсынады қазір. Деректерге жүгінсек, бір жылда шамамен 200-дей отбасы суррогат ананың көмегі арқылы сәби сүйген.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына келіп түскен көптеген сұрақтар мен өтініштерге байланысты Ғұламалар Кеңесі құрсақ ана болудың шариғи үкімін берді.

Кеңестің XV мәжілісінде қабылданған пәтуа мәтіні мынадай:

«Құрсақ ана (суррогат ана) қазіргі таңда өзекті мәселелердің біріне айналды. Бұл әдіс бойынша ерлі-зайыптылардан алынған аталық ұрық пен аналық клетканы арнайы түтікшелерде сырттай ұрықтандырып, құрсақ ана (суррогат) қызметін ақылы немесе ақысыз түрде атқаруға ризашылығын білдірген бөтен әйелдің жатырына салады. Мұндай жолмен бала табуға шариғатта рұқсат жоқ. Себебі:

1. Ер кісі мен құрсақ ананың арасында неке жоқ.
2. Әйел жатыры сауда-саттыққа, алыс-беріске жарамды мұбах заттардың санатына жатпайды.

Шариғатта кейбір заттар, мәселен, тағам түрлері, сусындар, киім, көлік, баспана, кітап, бау-бақшалар, т.б. сауда-саттыққа, алыс-беріске жарамды саналады. Осы заттарды сатуға, жалға беруге, садака етуге, сыйға тартуға болады. Ал кейбір дүниелер сауда-саттыққа, алыс-беріске рұқсат етілмейді. Күйеуі өзіне жүктелген істерді өзге ер кісіге беруіне болмайды. Сол секілді, әйел де күйеуінен өзге ер кісіге осы істерді (яғни күйеуіне ғана шектелген істерді) садака етуіне, жалға беруіне, сатуына ақысы жоқ. Әйелдің бүкіл тәні, жатыры күйеуінен басқа ер кісіге харам болғандықтан жатырын жалға беруге, сатуға рұқсат етілмейді.

Негізінен алғанда, 1998 жылы 17 желтоқсанда қабылданған «Неке және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының заңы бойынша суррогат ана дегеніміз – суррогат ана мен ықтимал ата-ана арасындағы шарт бойынша бойға бала бітіру, оны көтеру және туу.

Қорыта келе, суррогат ана болуға үзілді-кесілді қарсы болуға болмайды, бұндай әдіс бала сүйе алмай жүрген отбасыларға дұрыс деп ойлаймын. Ал елімізде суррогат ана қызметіне қай бағытта жүгініп жатқанымызды саралау жағына келсек, екіұдай пікірде қалады екенсің. Біреу тойып секіріп жүр, біреу тоңып секіріп жүргеннің кебі, әйтеуір.

ӨОЖ 343.2

ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ПЕН ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ РЕТТЕЙТІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢ НОРМАЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Кенжеғали Ә., Ернішев Қ.А.

Қылмыстылықтың санын азайтуда мемлекет тарапынан жүзеге асырылып жатқан кең көлемдегі саяси, экономикалық және әлеуметтік шаралардың маңызы зор. Экономикалық реформаны дұрыс жүргізу, нарықтық экономикаға кең жол ашылу, өндірістің құлдырауын тоқтатып, еңбекті дұрыс ұйымдастыру, оның өнімділігін арттыру, жұмыссыздықты жою, қоғам мүшелерінің өмір сүру қажеттілігін тиісті деңгейге көтеру, құқықтық реформаны заман талабына сай іске асыру мемлекеттің алға қойған осы саладағы міндеттерін жүзеге асыруына кепілдік берді.

Қылмыстық заңның басты міндеттерінің бірі – қылмыстан сақтандыру болып табылады. Қылмыстық құқық жалпы және арнаулы сақтандыру функцияларын жүзеге асырады. Жалпы сақтандыру қылмыстық заң арқылы кез келген қылмысты істеуге тыйым салу, нақты қылмысты істеген адамдарға әділ жаза тағайындауды белгілеу арқылы жүзеге асырылады. Арнаулы сақтандыру қылмыстық заң тыйым салған әрекет немесе әрекетсіздіктерді істеген адамға қылмыстық - құқықтық нормалар арқылы белгіленген тиісті ықпал ету шараларын қолдану ретімен іске асырылады.

Қылмыстық құқыққа, сондай-ақ тәрбиелік функция да тән. Қажетті Қылмыстық заңдардың болуы, оның іс жүзінде әділ қолданылуы, азаматтардың, олардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы, қылмыстық құқық бұзушылық істеген адамның лайықты қылмыстық жауаптылыққа тартылуы азаматтарды заңды құрметтеуге тәрбиелейді және олардың заңға деген сенімділігін арттырады. Қылмыстық құқыққа тән тағы бір функция бар.

Ол-көтермелеу функциясы. Мұндай функция азаматтардың қылмысқа қарсы күрес саласындағы белсенділігін арттырады. Қылмыстық заңдарда мемлекеттің, қоғамның мүддесін, өзінің немесе басқаның мүддесін қорғауға, мысалы, қажетті қорғану, мәжбүрлі қорғану, сондай-ақ пара берген адамның осы жайында шын жүректен ерікті түрде мәлімдемесі болса, олар қылмыстық жауапқа тартылмайды деген нормалар бар.

Бұл нормалар көтермелеу функциясының нақты қолданылатындығын көрсетеді. Қылмыстық заң, сондай-ақ, қылмыстық саясатты жүзеге асырудың да құралы болып табылады.

Қылмыстық саясат әлеуметтік саясаттың бір бөлігі оның негізгі мазмұны - Қылмыстық заңдарды қолданудың, міндеттерін, қылмыстан сақтандырудың тиімді жолдарын табу, қылмыспен күресуде заңдылық принциптерін қатаң сақтау. Ауыр қылмыс істегендерге қолданылуға жататын Қылмыстық құқықтық шараларды жетілдіру, ал керісінше қоғамға онша қауіпті емес қылмыстарды істегендерге қоғамнан оқшауламай-ақ қолдануға жататын шараларды белгілеу болып табылады.

Қазіргі заманда қылмыстық құқық ғылымының негізгі міндеттері болып, қолданылып жүрген заңдарға жүйелі талдау жасап, оның пәрменділігін, тиімділігін жетілдіру, қылмыстық заңдарды, оның институттарын, жекелеген қылмыстық құқықтық нормаларын жетілдіруге бағытталған ұсыныстарды жасау, қылмыс қатарына жататын немесе қылмыс қатарынан алынып тасталатын әлеуметтік құбылыстарды дер кезінде анықтап отыру; қылмыстық заңдарды әзірлейтін мемлекеттік органдардың қызметіне кеңінен араласып, олардың заңды қолдану, қылмысты саралау жөніндегі тиісті тұжырымдарды жасауына белсенді қатысу; шет мемлекеттердің қылмыстық заңдарының және олардың іс жүзінде қолданылу әдістерін, әсіресе жеке адамды, нарықтық экономиканы, тұтынушыларды қылмыстық құқықтық қол сұғушылықтан қорғау саласындағы үздік тәжірибелерін зерттеу арқылы, оның пайдалы жақтарын Қазақстан Республикасының қылмыстық заңдарын дайындағанда еске алу, құқықтық мемлекет құрудың мақсатына сәйкес келетін тиісті қылмыстық заңдарды әзірлеудің, қылмыстық құқықты дамытудың жолдарын айқындайтын ғылыми болжамдар жасау болып табылады.

ӨОЖ 343.915

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ЖАСАЙТЫН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ ТЕТІКТЕРІ

Әбіш М., Жумагулова Б.П.

Еліміз Қазақстан Республикасының- Тәуелсіздікке қол жеткізген сәтінен бастап өз елін жарқын болашаққа бастап келе жатыр. Сол қадамдардың ішінде маңыздысы жастар. Соның ішінде, кәмелетке толмағандар арасында кездесетін қылмыс секілді теріс құбылыстарға қарсы күрестің маңызы зор. Кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстар қатары қазіргі таңда өкінішке орай артып отыр. Бұл мәселе

қазіргі таңда көкейтесті мәселелердің бірі болып табылады, себебі өмірлік қиын жағдайға душар болған жеткіншектердің саны азаяр емес. Бұл санатқа, көбінесе

- отбасылық жағдайы нашар,
 - демалыс мезгілі ойластырылмаған,
 - өздеріне өздері бас болып жүрген балалар жатады.
- Кәмелетке толмаған қылмыскердің бірқатар ерекшеліктері бар, атап айтқанда,
- олардың психологиясына тән ашушандық,
 - ересектерге еліктегіштігі, қақтығыс жағдайларға бейімділігі.
 - Сондай-ақ, жұмыс істемейтін, оқудан тыс қалған, бос уақыты мол кәмелетке толмағандардың көпшілігі қылмыс әлеміне жақын тұратынын атап айту қажет.

Бүгінгі таңда Тараз қалалық ішкі істер органында барлығы 753 кәмелетке толмағандар тіркеуде тұрса, оның 383-і жайсыз отбасының балалары екен. Ата-ананың міндеті баланы дүниеге әкеліп қана қоймай, оларға тәлімді тәрбие беріп, өздері үлгі болуы шарт. Өкінішке орай мұны көптеген ата-ана ұмыт қалдырғандай. Соның нәтижесінде жастайынан түрлі қылмысқа барған 240 бала бүгінде қамауда отыр. Олардың 160 –ы мектеп оқушылары. Тек Тараз қаласы аумағында жасалған 108 қылмысқа 180 жасөспірім қатысқан. Осы 180 жасөспірімнің 80-і орта мектеп оқушылары, 70 бала еш жерде жұмыс жасамайды.

Жасы кәмелетке толмай қылмыс жасағандардың 90-95%-ы – ер балалар. Бұлардың қылмыс жасауына не себеп дегенге келсек, бұлардың көпшілігі оқуға, адал еңбекке ынта қоймайды, бос уақыттарын көбінесе қаңғыбастықпен, құмар ойындарға, ішімдікке, нашақорлық және басқа да есеңгіртетін заттарды пайдалануға және де нәпсіқұмарлық іс-әрекеттермен айналасуға арнайды. Социологиялық зерттеудің бір қыры – «Жасөспірімдердің теріс жолына не ықпал етеді?» деген сауалға төмендегідей жауаптар алынған: Олардың 7,5%-ы теріс жолға түсуіне туыстарының жасаған қылмысы әсер еткенін айтса, ал 14,1%-ы отбасы мүшелерінің ішімдікке салынуын тілге тиек етеді. Үйдегі жанжал, көзге шөп салуға байланысты бұзылдым деушілердің көрсеткіші – 2,3%; көшенің ықпалы тиді деушілердің саны саны – 73,6% болып отыр. Отбасындағы қолайсыз жағдай үшін республикада жыл сайын 25 мың бала үйінен кетіп қалады, 10 мың бала мектеп-интернаттарын тастап кетеді.

Қазақстан Республикасында ювеналды әділет жүйесін дамытудың өзектілігі жоғары. Осы ювеналды әділет жүйесі қылмыстық құқық

жүйесінде кәмелетке толмағандарға қатысты жұмыстың әдістерін өзгертуін қажет деп есептеймін. Алдын алуға келетін болсақ, Қазіргі таңда, кәмелетке толмағандарды тәртіпке шақыратын облыстағы ювеналды полицияның инспекторлары жеткіліксіз, жалпы, Облыс бойынша 451 мектеп бар, онда 214 мыңнан аса оқушы оқиды, ал инспекторлар саны бар-жоғы 221 ғана, соған орай мектептерге әлі 200-ге жуық инспекторлар жетіспейді, осы мәселені қарастырған жөн.

Менің ойымша, құқық қорғау органдары қылмыстың салдарымен күресуді емес, алдын алуды қолға алғандары жөн деп санаймын. Ал кез келген қылмыстың алдын-алудың бір жолы, отбасындағы берілетін дұрыс тәрбие. Жанұядағы тәрбие жұмыстарынан кеткен қателіктер, кемшіліктер, жинақталып келіп қоғамдық тәрбиедегі қателіктерімен байланысып, кәмелетке толмағандардың тәртібін одан әрі шиленістіре береді. Жас баланың кез келген мінезіндегі теріс құбылыстар назарда болу қажет, себебі баланың даму кезеңінде тәрбиеде немесе уақытылы берілмеген ақыл - кеңестің соңы қайтарылмас өкінішті жағдайларға алып келуі мүмкін.

УДК 325.7(678)

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Егисина Д., Аширмухамедова К.Т.

На современном этапе развития Казахстана как нового независимого государства, ориентирующегося на рыночные отношения, главным направлением экономических реформ становится выработка и реализация инвестиционной политики государства, нацеленной на обеспечение высоких темпов экономического роста и повышение эффективности экономики. В сложившихся условиях для обеспечения структурных преобразований экономики на основе программы действий правительства по углублению реформ и в условиях ограниченности внутренних источников финансирования исключительно важное значение приобретает привлечение иностранного капитала в экономику республики.

Привлечение и эффективное использование иностранных инвестиций в экономику РК является основой, одним из направлений взаимовыгодного экономического сотрудничества странами. С помощью

иностраннных инвестиций можно реально улучшить деформированную производственную структуру экономики Казахстана, создать новые высокотехнологические производства, модернизовать основные фонды и технически перевооружить многие предприятия, подготовить специалистов и рабочих, внедрить передовые достижения менеджмента, маркетинга и ноу-хау, наполнить внутренний рынок качественными товарами отечественного производства с одновременным увеличением объемов экспорта в зарубежные страны. Привлечение иностранных инвестиций в экономику Казахстана является объективно необходимым процессом. Мировой опыт многих стран свидетельствует, что приток иностранного капитала и государственное регулирование его использования позитивно воздействуют на экономику. Инвестиции содействуют становлению и укреплению частного предпринимательства в странах со средним и низким уровнями экономического развития, мобилизуют капитал для реализации серьезных проектов, создания смешанных компаний, рынков ссудного капитала. От того, насколько успешно экономика Казахстана будет интегрироваться в мирохозяйственные связи, зависит стратегия и тактика преодоления кризиса. В Казахстане, как и в других пост коммунистических государствах Восточной Европы и бывшего СССР, находящихся в процессе формирования рыночных отношений, дело не только в нехватке внутренних сбережений для быстрой модернизации экономики. Хотя Казахстану свойственны изобилие природных ресурсов и стратегическое месторасположение, по мнению многих иностранных инвесторов, инвестиционный климат Республики Казахстан перспективен, но все же нестабилен. Нестабильность сопровождается преобладанием ряда негативных факторов, которые препятствуют притоку иностранных инвестиций в республику. Присутствие этих факторов обусловлено негативной по отношению к иностранным инвестициям внутренней политикой Правительства Республики Казахстан. В результате опроса заинтересованных иностранных инвесторов были выявлены пять основных преград на пути притока иностранных инвестиций в Казахстан:

1) бюрократия; 2) финансовый риск; 3) налоговый и финансовый режим Казахстана; 4) правовая инфраструктура /темпы перемен в сфере права; 5) валютный контроль.

Важно отметить, что иностранному инвестору важны не льготные условия налогообложения, а их стабильное, предсказуемое и экономически эффективное и для государства, и для инвестора состояние.

Необходимо привлекать крупный, коммерческий жизнеспособный иностранный капитал, что позволит нам быстрее адаптироваться к развитым экономическим отношениям, укрепить элементы права собственности, обеспечить появление внутренних конкурентов.

В связи с этим необходимо разработать такую программу привлечения инвестиций, которая обеспечила бы не только создание благоприятного инвестиционного климата, но и строгий контроль за использованием этих средств, отбор таких объектов, которые имеют первостепенное значение для экономики Казахстана, а также определение целесообразности осуществления инвестиционных проектов.

ӨОЖ 341.4:008

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖӘНЕ ШЕТЕЛДЕРДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛҒА АРНАЛҒАН ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жолдығұлова А., Қадырқұлов А.Ж.

Жемқорлықпен күрес кез келген дамушы мемлекеттің алдында тұрған өзекті мәселе. «Коррупция» термині латын тілінің «corruptio» деген сөзінен шығып, мағынасы жағынан «мемлекет организм, қоғамдық қарым-қатынастарды бұзу» дегенді білдіреді, «параға сатып алу» терминімен сәйкес, яғни лауазымды тұлғаның өз билігі өкілеттігі мен сеніп тапсырылған құқығын заңға және моральдық нормаларға қайшы келетін өтірік айту, бопсалаушылық жасау жолдарымен жеке бас пайдасы үшін пайдалануы. БҰҰ-ның халықаралық сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы анықтамалық құжатында былай делінген: «Сыбайлас жемқорлық- бұл жеке мақсаттарында пайда көру үшін мемлекеттік билікті пайдалану».

Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді. Сонымен қатар бірнеше нормативті құқықтық актілермен реттеледі. ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңына сәйкес, сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген

адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу.

2008 жылдың 4-мамырында Қазақстан Республикасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы БҰҰ-ның Конвенциясына қол қойды. Бұл халықаралық шартқа кіру кезінде, қылмыстық қудалаудан шет елдерде қашып жүрген тұлғаларды беруде және заңсыз иеленген мүліктерді қайтаруда мүмкіндіктерді кеңейтті.

2016 жылы «Атамекен» ҰКП экономикалық зерттеулер институты мен "Сандж" атты зерттеу орталығы әлеуметтік зерттеу жүргізді. Зерттеу ҚР 14 облысында жүргізілді. Респонденттер арасында 46,9% – Жеке кәсіпкерлер, 45,2% - ЖШС, 5,2% - фермерлік қожалықтар және 2,2% - АҚ қатысты. Соңғы 5 жылда жемқорлықтың деңгейі Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Ақмола облыстарында төмендеген. Ал, Қарағанды, Батыс Қазақстан, Алматы облыстарында жемқорлық деңгейі көтерілді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылді табысты жүргізіп отырған елдерге Дания, Финляндия, Швеция, Жаңа Зеландия, Канада, Нидерланды, Норвегия, Швейцария, Австралия, Сингапур, Люксембург, Ирландия, Германия, Ұлыбритания, Израиль, АҚШ, Австрия, Исландия, Жапонияны жатқызуға болады. 2017 жылдың қаңтарында Transparency International халықаралық зерттеу орталығының жемқорлықты қабылдау индексі бойынша Қазақстан Республикасы 122 орынды иеленді.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес – мемлекеттік органдар ұйымдармен қатар халықтың атсалысуы қажет деп есептеймін. Мемлекетіміздің гүлденуін қалайтын әрбір азамат еліміздің болашағына бей-жай қарамауы тиіс. Қазіргі таңда БАҚ-ның сыбайлас жемқорлық туралы ақпараттары ашық түрде жүргізілініп, Бұқаралық ақпарат құралдарын тәуелсіздендіру қажет. Сыбайлас жемқорлық – қоғамның дамуына кедергі жасайтын дерт болып табылады. Мемлекет рухани және қаржы тапшылығын көріп отырғанда сыбайлас жемқорлықтың күшеюі мемлекеттік билік институттарын одан әрі әлсіретеді, азаматтардың оларға сенімін азайтады. Халықта әлеуметтік енжарлық қалыптасады, қоғамда агрессивтік қылықтар пайда болады. Қазақстан Республикасының барлық заңнамалық актілері ҚР тәуелсіздік алған кезінде қабылданған, қазір әлемдік нарыққа шығуына байланысты нормативтік құқықтық актілеріміз қоғамның мүддесін қорғауда өзгерістерді талап етеді.

ӨОЖ 316.85:02

ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Тұғылшиев Н., Құрманбаев Д.П.

«Мемлекеттік тіл енді ұлттық саясаттың дінгегі болуы тиіс», деп елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев айтқандай мемлекеттік тіліміз ұлтымыздың айнасы ғана емес өзге елге мемлекетімізді таныстырушы мәңгілік елдің бастапқы кірпіші сынды қазынамыз. Себебі тіл ұлттың айнасы. Тіліміздің беделін арттыру мақсатында ел үшін маңызды мәселелерді жүзеге асыру барысында Елбасымыз осыдан біраз жыл бұрын латын әліпбиіне көшу мәселесін қозғаған болатын. Осы уақыттан бері қоғам болып осы мәселеге қатысты пікір білдіріп, ой қозғадық көптеген ғалымдар өзіндік пікірлерін ұсынып латын әліпбиінің бірнеше нұсқасын дайындады. Латын әліпбиіне көшкен елдерді негізге алып қарастырдық, әліпбидің тарихынада көз жүгірттік, барша ғалымдар, тіл мамандары, педагогдар, елімізге белгілі қоғам өкілдері елбасымыздың осы бастамасына қатысты өзіндік көзқарастарын ортаға салып келеді. Қазақ тілін жаңғыртудың басты көрсеткіші – латын жазуына көшу! Бұл бүгін ғана айтылып отырған жоқ. Президентіміз бұл туралы 2006 жылы Қазақстан халқы ассамблеясының XII сессиясында сөйлеген сөзінде және «Қазақстан – 2050» Стратегиясында да айтқан болатын. Елбасы өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыруға» қатысты мақаласында латын жазуына көшудің нақты жолдарын белгілеп, тиісті шараларды қолға алу керек екенін жеткізді. Бұл қазіргі заман талабы. Әрине, «біткен іске сыншы көп» дегендей, осы мәселеге байланысты айтылып жатқан пікірлер де әртүрлі. Бірақ еліміздің әрбір азаматы латын жазуына көшу әлемдік өркениетке жетудің басты жолы екенін түсінуге тиіс. Себебі латын көрпі адамзаттың дамуындағы ең мықты жазудың бірі. Ол ХХІ ғасырдағы ғылым мен техниканың, интернет пен ІТ-технологиялардың тілі. Тіл білімінің негізін қалаған ғалым Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай: «Жақсы әліпби тілге шақ болуы керек. Артық әріптері көп әліпби қолайсыз болады». Осы талапты ескере отырып, біз жаңа әліпбиді жан-жақты талқылап, әрбір әріпті, әрбір таңбаны, әрбір белгіні терең талдауымыз қажет. Себебі тіл мәселесінде, жаңа әліпби мәселесінде ешқандай қателік болмауы керек. Осы орайда көптеген ғалымдар әліпбидің бірнеше нұсқасын ұсынды. Тіл мамандарынан бөлек мектеп оқушылары мен студент жастар осы тақырыпқа қатысты пікірталастырып, түрлі жобаларында жазды. Қоғам өкілдері үшін бұл мемлекеттік шешімнің аса маңыздылығын көрсетеді. Елбасы өз сөзінде латын әліпбиінің елімізге қандай пайда әкелетіндігін және қандай

мақсатқа қол жеткізу үшін тиімді екендігін атап өтті. Мәселен, Қазақ тілі - мемлекеттік тіліміз болып табылады. Осы тұрғыда қарағанда, жазуымызды латын әріптеріне көшірудің мемлекеттік тілдің дамуы мен қолданыс аясын кеңейтуге де қосар үлесі зор деп білеміз. Қазіргі таңда мемлекеттік тіліміз керегесін кеңге жайып, егеменді елімізбен қатар дамып, мемлекеттік тілге деген сұраныс та артып келеді. Сондықтан Қазақстан сияқты бүкіл әлемге танылған елдің мемлекеттік тілінің жазуы да заман талабына сай келуін күнделікті өмірдің өзі талап етіп отыр. Қазір шетелдермен әр түрлі саладағы байланыстардың күшеюіне байланысты осы шараларды рәсімдеу құжаттарын жазуда латын әріптерінің қажеттілігі анық байқалады. Сондай-ақ Елбасының мемлекеттік тілді дамыту бағытындағы сарабдал саясаты, оның шетелге барған сапарында БҰҰ мәжілісінде қазақ тілінде сөйлеуі қазір мемлекеттік қызметтегі адамдарға ерекше ықпал етті деп айта аламыз.

Сонымен бірге қазақ жазуының латын әріптеріне көшірілуі ел болашағы - жас ұрпақтың оқу-білім және ғылым жолындағы ізденістеріне де жол ашады. Қазіргі заман - жазу заманы, ғылым мен техника, оқу-білім, ақпарат, жаңа технологиялар заманы.

«Латын қарпін талқылауда зор белсенділік көрсеткен халық енді жаңа әліпбиімізді өмірге енгізуде де қарқынды қайрат танытуы керек», - деп елбасымыз айтқандай бұл жалпы ел болып қарастырылған дүние болғандықтан енді осы орайда қойылған мақсатымызға жету үшін де жалпы қоғам болып жұмыс атқарғанымыз дұрыс болар. Дәлірек айтқанда, ең алдыменосы уақыт аралығынан бастап әрбір қоғам мүшесі латын әліпбиін өзі танып, үйреніп бастауы тиіс. Бұл іс жоғарғы сынып оқушылары үшін және жоғары оқу орындарының білімалушылары үшін тиімді болмақ.

УДК 681:343.1

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАТИЗАЦИИ СУДОПРОИЗВОДСТВА РК

Абдрахманов Р., Нуртай М.Н.

Развитие информационных технологий - один из шагов к глубоким преобразованиям в государственном секторе, конечная цель которых есть построение единого информационного пространства в Казахстане как целостного организма с обширной и гибкой базой данных, системой коммуникаций, средствами анализа и принятия решения.

Глава государства отметил, что «Передовая судебная практика - это отказ от бумажного документооборота с переходом на электронные

технологии, которые должны стать базой современного судебного процесса».

Внедрение информационных технологий в судопроизводство Республики Казахстан было начато в 1999 году. Постепенно была разработана, апробирована и внедрена во всех судах Казахстана Единая автоматизированная информационно-аналитическая система судебных органов (ЕАИАС СО РК).

Переход на новый уровень электронного взаимодействия в судах республики означает трансформацию всех основных форм деятельности судебных органов, требует решения целого комплекса взаимосвязанных правовых, административных, финансовых и технологических вопросов.

Таким образом на сегодня, с введением единой системы электронного документооборота, использованием современных программных продуктов в судопроизводстве, оказанием все большего числа информационных услуг населению Казахстана посредством информационных технологий, созданы необходимые условия для дальнейшего повышения эффективности, доступности и транспарентности судебной системы Республики.

В этой связи, был определен 20-й шаг указанного национального плана: - «Внедрение аудио-видео-фиксации всех судебных процессов в обязательном порядке. Судья не должен иметь возможностей для приостановки записи или редактирования материалов аудио и видео-фиксации».

Следуя поставленным Главой государства задачам, Верховный суд Республики Казахстан реализовывает программу повсеместного внедрения электронного судопроизводства в работу судов, перехода с документирования на аудио-видео-фиксацию процесса, внедрения передовых IT-технологий, что способствует повышению скорости судебного процесса, в значительной мере повышает качество отправляемого правосудия, а с ним и транспарентность и доступность судебных процедур, что положительным образом отражается на имидже судебной системы Республики Казахстан.

Целью оснащенности залов судебных заседаний системами аудио-видео-фиксации во всех регионах страны, а также ведения аудиовидеозаписей судебных процессов является повышение общественного контроля гражданского общества за законностью отправления правосудия, беспристрастностью судей. Это, в свою очередь, позволит повысить степень доверия общества к национальной судебной системе.

Кроме этого, введение аудиовидеозаписи судебного заседания позволит сэкономить время на составление протокола заседания, время для снятия с него копий в целях ознакомления с ним участников процесса, а также снизит риск уничтожения бумажного документа.

Широкое применение инновационных технологий является одним из приоритетных направлений совершенствования судопроизводства. Дальнейшая автоматизация и информатизация деятельности судов, основанная на применении передовых технологий, использовании международного опыта, в конечном итоге будет способствовать повышению эффективности проводимой правовой политики; усилению конкурентоспособности государства; росту уровня удовлетворенности общества деятельностью судебных органов, доверия населения к судам.

ӘОЖ 347.78

ҚР ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ӘЙЕЛДЕРДІ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚТАН ҚОРҒАУ

Альмухамедова Д., Кожаметова А.А.

Отбасында әйелдердің зорлық-зомбылық көруі барлық қоғамда кездесіп отырған шындық. Бүгінгі күні, өкінішке қарай, жер бетіндегі әйелдердің әрбір бесіншісі еркегінен соққы көреді. Кейбірі зорлық-зомбылықтың құрбаны да болады. Республикамызда тұрмыстағы қысымды болдырмау мақсатында 2009 жылдан бері «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заң да қолданыста. Десек те ресми дерек бойынша, елімізде жыл сайын шамамен 20 мыңға жуық әйел зорлыққа тап болады екен.

Зорлық - зомбылық құқықта «Бір адамның екінші бір адамға, оның жеке басына тиіспеушілік құқығын бұзатын тәни және психикалық ықпал жасауы» делінген. Ол тән азабын шектірген зорлық және жан азабын шектірген зорлық болып екіге бөлінеді. Тән азабын шектірген зорлық – адамның ағзасына тікелей әсер ету, ұрып - соғу, денесіне зақым келтіру т.б.

Қазақ әйелдеріне тән мінез болса керек, көбіне ерлерінен көрген зорлығын сыртқа айта бермейді. «Бас сынса, бөрік ішінде», - деп қарайды. Дегенмен зорлыққа шыдамағанда, оны жақынына, не анасына айтады. Шыдамы таусылғанда барып әлдекімдердің ақылымен заң орындарына жүгінеді. Бірақ күйеуінің ұрғанынан өліп кететін әйелдер де аз емес.

Отбасындағы жанжалға себеп көп. Соның бірі – ішімдік. Арақ ішіп, есін білмеген күйеуі әйелін өлесі етіп сабап тастағанын кеш түсініп жатады. Бір айта кетерлігі, отбасындағы осындай зорлық-зомбылық әйелге ғана кері әсер етпейді. Мамандардың айтуынша, өсіп келе жатқан

балалардың психологиясына да бұл жағдай жағымсыз әсер етеді. Ұл бала мәселені шешу мен әйелді бағындырудың жолы таяқ деп түсіне бастайды. Өзі де өскенде соны қайталауға бейім тұрады. Қыз бала үшін отбасылық өмірдің қорқынышы басым. Әйелдер күйеулерінің ұрғанына шыдауы керек деген ойға барады. Осындай жағдайларға мен де тап болуым мүмкін деп үрейленеді. Ер кісілерді жек көретін болады. Тәуекелі жетпей тұрмыс құруы кешеуілдейді. Ұл мен қызда бірдей қорқыныш, алдағы күнге деген сенімсіздік пайда болады. Ұйқы жүйелері де бұзылады. Бұндай зорлық-зомбылықтың балаға деген ең жағымсыз әсері отбасында мәселелер осылай шешіледі екен деген ойға баруында. Яғни шешесінің таяқ жегенін көріп өскен бала әйелді жұдырықтауды қалыпты әрекет ретінде қабылдайды. Бұндай отбасында өскен балалар күйзеліске, өз-өзіне қол жұмсауға, үйден қашып кету әрекеттеріне жақын келеді.

Таяқ жеген әйелде күйеуіне деген сезімі семіп, іштей ыза пайда болады. Бұл ызаның неге апарып соқтыратыны да белгісіз. Тіпті жыныстық қатынастан да суып қалуы мүмкін. Бұл жағдай олардың араларын суытады. Отбасында сыйластық қалмай, бір-бірімен ілінісіп әзер жүрген адамдарға айналады. АҚШ-та ішімдікке салынған әйелдер зерттелгенде, олардың бұл қадамға күйеулерінен зорлық көру нәтижесінде барғаны анықталған. Әйел мен еркек арасындағы мәселе ешқашанда зорлықпен шешімін таппайды, қайта олардың кикілжіңдерін молайтады. Әсіресе, аяғы ауыр кезде әйелдің зорлық-зомбылық көруі құрсақтағы нәрестенің денсаулығына да айтарлықтай кері әсер етеді. Ата-анасының арасындағы төбелес баланың көз алдында әрі екі жақсы көретін адамының арасында жүргендіктен, балада өзіне деген сенім орнықпайды. Бұл жағдай баланың жасық болып өсуіне жол ашады. Таяқ жеген әйелдер өшін алғысы келгендей балаларын да көп ұрғыш келеді.

Анығында ерлі-зайыптылар өзіндік мәселелерін ашық сөйлесу, тілдесу арқылы шешуге дағдылануы керек. Өйткені мәселе көбіне түсініспеушіліктен де туындайды. Күйеуі әйелінің күнделікті үйдегі бір бітпейтін әрі көзге аса көріне бермейтін ұсақ тірліктерді атқаруын да бағалай білуі тиіс. Әйеліне әркез ұнатқан сыйлығын әперіп тұрса, ал әйелі күйеуі ұнатқан ас түрлерін дайындап, көңілін таба білсе, бұл да араларындағы сыйластықты арттыруға жарайтын тәсіл.

Иә, «Әйелді ұрма, сағы сынады, баланы ұрма, бағы сынады» деген ата-бабаларымыз әйелді де, баланы да ұрмай-соқпай-ақ ақылмен басқара білген. Сондықтан отбасы берекесін кетірмей, татулықта ұстау – есті азаматтар ескеріп жүретін жайт.

ӘОЖ 228.15:74

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАРУЛЫ КҮШТЕР ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ МЕН АТҚАРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тұрсыналы Д., Құрманбаев Д.П.

Қазақстан Республикасын қорғау еліміздің әрбір азаматының ізгі борышы мен міндеті болып табылады. Республика азаматтары заңмен бекітілген тәртіпте әскери қызмет атқарады. Бұл норма – халықаралық келісім ережелері.

Отанымызды қорғау Қазақстан Республикасы Конституциясының 36-бабында бекітілген.

Қарулы Күштер қатарындағы әскери қызметтің құқықтық негізін келесілер құрайды: Қазақстан Республикасының Конституциясы; Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі; Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдарының қызметін және басқа да құқықтық актілерді реттеп отыратын Қазақстан Республикасының заңдары.

Егер Қазақстан Республикасы шартты бекіткен халықаралық шарт Занда қарастырылған ережелерден басқа ережелерді бекітсе Отан Зандары қолданылады – бұл халқымыз, жауынгерлеріміз қолына қару алып, туған жерімізді, бостандығымызды жаулардың күшінен қорғауға мәжбүр болған замандардағы көне дәуірлерге тамырын терең жайған халқымыздың тарихи дәстүрі.

Қарулы Күштердегі қызмет барлық уақытта да әр азаматтың ардақты міндеті және борышы болып саналатын. Ата-бабаларымыз елімізді қорғап, жерімізді сақтап қалу үшін көп тер төккен.

2012 жылы Қазақстан әскерінің құрылғанына 20 жыл толды. Әр жылдың көктемінде жас жігіттер Қазақстан Республикасы Қорғаныс Министрлігінің, ҚР Республикалық гвардиясының, ҚР ҚҚМ Ішкі әскерлерінің, ҚР ҰҚК шекара қызметінің әскери бөлімдеріне Қарулы Күштер қатарына шақырылады.

Азаматтардың мерзімдік әскери қызметке шақырылуы сапалы жүзеге асқан сайын, қарқындылық пен жауынгерлік әзірлік те жоғары болатынын әскерге шақыру науқанын талдау нәтижелерінен байқауға болады. Осылайша, Жас буынды Қарулы Күштер қатарына сапалы іріктеп алу қазіргі заманға сай қажетті Қазақстан әскерінің жауынгерлік әзірлік деңгейін қамтамасыз етеді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы азаматтары ҚР Президенті Жарлығымен бекітілген 2012 жылдың 16 ақпанындағы № 561 «Әскери қызметшілердің әскери міндеті

мен мәртебесі туралы» Заң негізінде Қарулы Күштер қатарында қызмет атқарады. Бейбіт және соғыс уақытында әскери қызмет атқару жоғары оқу орындарының әскери факультеттерінде (бұдан әрі – әскери факультеттер) орта техникалық және кәсіби, жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім бағдарламаларын жүзеге асыратын әскери оқу орындарында білім алуды, әскери қызметке шақыруды, келісім-шарт бойынша әскери қызметке өз еркімен баруды, әскери атақ алуды, әскери лауазымға тағайындауды және әскери қызмет бойынша ауысуды, алмасуды, әскери қызметтен босатылуды, аттестаттауды, демалыс алуды, әскери жиындарға қатысуды және Қазақстан Республикасы заңнамасымен бекітілген басқа да міндеттемелерді (оқиғаларды) қамтиды. Қазақстан Республикасының азаматтары Қарулы Күштер қатарында Қазақстан Республикасы заңнамасында бекітілген ерекшеліктерді ескере отырып, ережелерге сәйкес ерікті түрде немесе шақырту бойынша әскери қызмет атқарады.

Әскери қызметін арнайы шақырту бойынша атқарып жүрген әскери қызметкер бейбіт уақытта әскери қызметтегі алты айдан соң әскери есеп мамандықтарының бірі бойынша арнайы даярлық курсынан өткен кезінде Қазақстан Республикасынан тыс аймақтарда, сонымен қатар бөлімше мен әскери бөлім құрамында, бейбітшілік пен татулықты қолдау бойынша халықаралық міндеттемелерді атқару үшін ерікті түрде жіберілуі мүмкін.

Қызметкерлерді әскери қызметке дайындау – бұл әскер жасына дейінгі және әскер жасындағы азаматтарға арнап, сонымен қатар, әскери қызметті атқару үшін әскери-техникалық және басқа да әскери мамандықтар бойынша әскери міндетті азаматтарға арнайы мемлекеттік органдар өткізетін міндетті шаралар кешені.

УДК 343.21

ДИНАМИКА И УРОВЕНЬ ПРЕСТУПНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ И МЕРЫ БОРЬБЫ С НЕЙ

Абдуллаева Н., Бауберикова А.Б.

За 6 месяцев 2016 года органами уголовного расследования начато 295 301 досудебное расследование, каждое третье которое было в последующем прекращено по пунктам 1, 2, 5 – 8 ч.1 ст.35 УПК РК (87 861). Из 87 861 прекращенного досудебного расследования каждое четвертое производство было начато по факту совершения проступка (20 927).

В результате, в ЕРДР по итогам анализируемого периода было зарегистрировано 207 440 уголовных правонарушений. Из общего количества преступлений 976 (или 0,5%) начаты досудебные расследования по фактам совершенных особо тяжких преступлений, 16 291 (или 9,0%) - тяжких преступлений, 133 381 (или 73,1%) - средней тяжести и 31 698 (или 17,4%) - небольшой тяжести.

В сравнении с аналогичным периодом 2015 года снижение на 2% (207 440 против 211 715) составило за счет преступлений (-3,3%). Снижение произошло по особо тяжким преступлениям на 18,7% и небольшой тяжести на 25,4%. Рост наблюдается по тяжким преступлениям на 3,1% (с 15 794 до 16 291) и средней тяжести на 3,3% (с 129 084 до 133 381).

В целом, реформирование учетно-регистрационной дисциплины, введение ЕРДР, уголовно-процессуального кодекса показала реальную криминогенную статистику, но вместе с тем, указала на проблемы ее профилактики, шаблонность, формализм, отсутствие единого подхода. Примером изменения ситуации являются пересмотр старых и разработка новых методов снижения бытового насилия, в рамках проектов Генеральной прокуратуры. Такой подход, с координацией усилий всех сторон полагаем, даст положительные результаты.

Если говорить о возможной мере борьбы с преступностью, то я предлагаю подход «Социальной ответственности». Криминал – это не прерогатива «плохой личности», а совместный продукт индивида и общества. Я считаю, главная причина нестабильности нашего общества состоит в беспокойстве, связанном с развитием технологий. Именно это беспокойство, инициирует проявления презрения к существующим ценностям и желание порвать с ними. Отсюда питающие преступный мир наркоманы, алкоголики, люди с умственными расстройствами. Основой этого является плачевное материальное состояние значительной части общества – людей, живущих за чертой бедности, в нищете. Именно здесь ярко проявляется четкая связь между преступностью и плодами нищеты – невежеством, болезнями, трусобию, дискриминацией, отчаянием и несправедливостью.

Ключи к устранению причин преступности, лежат главным образом в экономике – строительстве жилья, здравоохранении, образовании, занятости. Если мы стремимся к соблюдению законов, к тому, чтобы бедняки воспользовались своими правами, необходимо покончить с нищетой. Я выступаю за гуманное обращение с заключенными и оказание общественной и частной поддержки покидающим исправительные заведения людям. Нужно дополнить реформы умножением числа организаций и общественных программ, способных отвлечь и переориентировать потенциальных преступников. Нужно сосредоточить внимание на исправлении, а не на наказании

правонарушителей, ибо, в потугах уголовно-юридической системы нет и доли того потенциала уменьшения криминала, который несет в себе энергичная, хорошо продуманная программа исправления. 95% всех затрат на исправительные усилия направлены на содержание под стражей – железные решетки, каменные стены, охрану. Для надежды – службы здравоохранения, образования, развития трудовых навыков – остается всего 5%. А между тем, тюрьме нечего надеяться на раскаяние заключенных, ибо, угрызения совести – свойство самого человека. Никакая тюрьма не вызовет их.

Нужно рассматривать в качестве средств, способных вытянуть нас из связанного с преступностью кризиса, чувства справедливости и гуманности. Их пробуждение, позволит нам «осуществить необходимые реформы, предложить реализацию возможностей, человеческого достоинства и благоговения перед жизнью».

ӨОЖ 349.2

ҚР ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН ШЕШУДІҢ ШЕШУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Беделбай Ж., Бекенова А.Б.

Еңбек даулары дегеніміз – еңбек туралы заңнаманың қолданылуына байланысты қызметкер мен жұмыс берушінің арасында реттелмеген еңбек және ұжымдық шарттарды орындау кезінде туындайтын келіспеушілік.

Еңбектік құқықбұзышылық – еңбек саласындағы міндетті субъектінің өз міндетін орындамауы немесе тиісті түрде орындамауы салдарынан басқа субъекті құқығының бұзылуы б.т. Еңбектік құқықбұзышылықтың өзі еңбек дауы болып табылмайды, себебі өз кезегінде ол екі субъектінің арасындағы келіспеушілік, мұндай келіспеушілікті екі тарап өзара шешеуі мүмкін. Ал егер екі тарап өзара келісімге келе алмайтын болса, онда еңбек дауы п.б. Яғни, сәйкесінше тиісті органның қаралуына жіберіледі.

Еңбек дауларының пайда болу динамикасы:

1. Еңбектік құқықбұзышылық (әрекет н.е. әрекетсіздік).
2. Әрекетті субъектілердің әртүрлі бағалауы.
3. Тараптардың өзара келісімге келуі.
4. Юрисдикциялық органға шағымдану.

Сондай-ақ еңбек дауы құқықбұзушылықсыз да п.б. мүмкін. Мысалға, жұмыс берушінің жаңа еңбек жағдаларын енгізуден бас

тартқан жағдайда болады. Бұл кезде еңбек дауы болып юрисдикциялық органның қаралуына жіберілетін еңбектік субъективті құқықты жүзеге асыру н.е. бекітумен байланысты келіспеушілік танылады.

Сәйкесінше, еңбек дауы еңбек заңдылығын қолдану н.е. жаңа еңбек жағдайларын енгізу бойынша, юрисд. орг. қарауына жіберілген еңбек құқығы субъектілерінің арасындағы келіспеушілік. Еңбектік құқықбұзышылық мекемеде, өндірісте және басқа да жұмыс орындарында еңбек тәртібін бұзу н.е. еңбек саласында заңдылық тәртіпті бұзу б.т. Яғни, еңбек заңнамасына қайшы келетін әрекет жасау.

Еңбек дауларының жіктелуі:

1. Дауласушы субъект бойынша.
 2. Даудың сипаты бойынша.
 3. Дауласушы құқықтық қатынастын түрі бойынша.
- Субъективтік құрамы бойынша: жеке және ұжымдық.
- Ұжымдық еңбек даулары үш құқықтық қатынастан п.б.
1. Еңбек ұйымы және жұмыс беруші, оның әкімшілігі және жоғарғы басқарушы органның арасындағы дау.
 2. Кәсіподақ органдары және әкімшілік арасындағы дау.
 3. әлеуметтік әріптестік құқықтық қатынастан пайда болған қызметкерлердің өк
- өкілдері мен жұмыс беруші арасындағы дау. Ол республикалық, регионалдық және территориалдық деңгейде болуы мүмкін.

Даудың сипаты бойынша: талап қойылатын және талап қойылмайтын.

Құқықтық қатынастын түрі бойынша:

1. жұмысқа тұрумен байланысты.
2. еңбек заңнамасын қадағалау және еңбекті қорғау ережелерін сақтауға байланысты.
3. кадрларды дайындай н.е. қайта даярлау бойынша құқ қатынасқа байланысты
4. материалдық зиянды өтеу бойынша еңбек даулары
5. кәсіподақ ұйымы мен әкімшілік арасындағы еңбек даулары
6. еңбек ұжымы мен әкімшілік арасындағы қатынастан туындайтын еңбек дауы.
7. әлеуметтік әріптестік қатынастарынан туындайтын еңбек дауы.

Еңбек дауларының пайда болу себептері мен шарттары.

Еңбек дауларының пайда болу себептері – еңбек міндеттерінің орындалуын немесе субъективті еңбек құқықтарының іске асыру үшін дауласушы тараптардың өз әрекеттерін әртүрлі бағалауына алып келген негативті факторлар.

УДК 342.7:378.

РОЛЬ ИНТЕРПОЛА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Мун Ф., Аширмухамедова К.Т.

Интерпол является ведущей международной организацией, которая благодаря своей уникальной структуре, правовой базе и техническому оснащению способна эффективно и рационально координировать международное полицейское сотрудничество. Интерпол - это и механизм, и посредник в практическом сотрудничестве служб уголовной полиции разных государств в их повседневной работе над раскрытием конкретных преступлений, координации и сотрудничестве предпринимаемых ими совместных усилий. Интерпол действует как единый мировой центр по выработке совместных полицейских стратегий и тактики борьбы с транснациональной преступностью и осуществления международного розыска. На сегодняшний день Интерпол насчитывает 190 государств-членов. По размеру вторая международная межправительственная организация после ООН. Штаб находится в Лионе, Франция. Членами его фактически, с согласия соответствующих правительств, являются полицейские органы входящих в него государств.

Уникальность Интерпола состоит в том, что она создана по инициативе полицейских структур и, несмотря ни на какие общественно-политические изменения на планете, существует около века.

В настоящее время недостаточно развита деятельность Интерпола по пресечению торговли людьми. Это одна из самых актуальных мировых проблем, так как торговля людьми, а также рабство принимает самые изощренные и жестокие формы, которые не может допустить современное общество.

Интерпол не обладает статусом субъекта международного права, но в силу соглашений с Экономическим и социальным советом ООН о тесном сотрудничестве между органами обеих организаций признан в качестве межгосударственной организации.

Третья статья устава Интерпола запрещает преследование преступника по политическим мотивам. Однако, многие страны обходят это ограничение, приписывая преступникам уголовные или экономические правонарушения. Это пагубно влияет на репутацию межправительственной организации, четко придерживающейся международных норм и прав человека.

Для обеспечения эффективности действий по борьбе с преступной деятельностью, целесообразно было бы определить приоритетные задачи

в этой области и обеспечить эффективное удовлетворение потребностей в ресурсах.

В целях повышения эффективности действий правоохранительных органов целесообразно было бы принять стратегические меры в следующих областях:

- совершенствование методов сбора и получения информации;
- разработка методов, позволяющих внедряться в преступные организации, перехват сообщений, осуществление совместных негласных операций;
- создание совместных специализированных следственных подразделений,
- обеспечение защиты свидетелей и потерпевших;
- разработка следственных методов и других межгосударственных механизмов, позволяющих обеспечить изъятие и замораживание незаконных доходов.

Система уголовного правосудия страдает от структурных недостатков, ограничивающих ее способность бороться с проявлениями организованной преступной деятельности и коррумпированных связей. В этой ситуации целесообразно обеспечить значительные капиталовложения на осуществление профилактических мероприятий.

В целях повышения эффективности использования возможностей Интерпола, в большей степени необходимо повышение профессионального уровня сотрудников правоохранительных органов, обучение их навыкам использования таких возможностей и условий, в которых это использование наиболее эффективно. С этой целью целесообразно проведение различных форм обучения – от практических семинаров с представителями Интерпола, совместных с учеными-теоретиками круглых столов по изучению отдельных проблемных вопросов по применению тех или иных возможностей и т.д.

УДК 349.4

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ НАКАЗАНИЙ ЗА НАРУШЕНИЕ НАЛОГОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сауытбек М., Кадыркулов А.Ж.

Политические ориентиры и концептуальная модель налогообложения и налогового администрирования в Казахстане в целом снискали признание и высокую оценку как у отечественных, так и у зарубежных экспертов. Общеизвестным является тот факт, что

налоговая реформа в Казахстане успешно реализуется и уже дает свои положительные результаты. У всех субъектов политической власти в Казахстане присутствует четкое понимание поставленных целей, задач и путей их решения. Есть для этого у нашего государства и все необходимые ресурсы.

Однако на практике по конкретным делам для достижения благих целей зачастую задействуются далеко не благовидные средства. Принцип целесообразности по-прежнему доминирует в работе низовых звеньев налоговых и судебных органов. Фискальная функция налогообложения и административный план по сбору налогов до сих пор затмевают собой все конституционные ценности и достижения нашего государства: естественные права человека, право собственности, законность, справедливость и правосудие.

Ни для кого не секрет, что практически все налоговые законопроекты рождаются в нашем государстве в недрах налогового ведомства или органа исполнительной власти, отвечающего за доходную часть бюджета. Руководствуясь своими узковедомственными интересами, указанные органы зачастую упускают из вида истинные мотивы принятия тех или иных норм налогового права, не обосновывают и не объясняют их появление, скупно и сухо формулируют сами нормы. В результате, когда возникает необходимость обратиться к истории появления той или иной нормы права для уяснения в рамках исторического толкования ее истинного смысла, не находится никакого объяснения необходимости ее появления и существования, кроме стандартных казенных фраз.

На практике же достаточно сложно найти истинные мотивы и побуждения принятия той или иной правовой нормы. Озвученные руководящие идеи, начала и положения запечатлеваются на промежуточном этапе их реализации в недоступных или неизвестных формах своего выражения либо вообще не выражаются, а придумываются в кулуарах рабочих групп представителями тех или иных ведомств. По нашему мнению, в отсутствие явно выраженных в официально принятых документах Президента и Правительства РК концептуальных политико-правовых идей по вопросам налогообложения в налоговом нормотворчестве не должно быть места свободе усмотрения налогового ведомства или отдельно взятых его чиновников при формулировании тех или иных норм налогового права. Анонимный клерк налогового ведомства априори не может по своей инициативе и по своему собственному усмотрению принимать судьбоносные политические решения, воплощаемые затем в налоговых законах и влияющие впоследствии на судьбы государства и миллионов налогоплательщиков.

Озвученные выше проблемы составляют лишь малую толику того, что существует в налоговом администрировании РК. Искренно надеемся, что реформаторы не обойдут своим вниманием острые углы нашего налогового администрирования и планируемая в стране реформа налогового администрирования в скором будущем принесет свои плоды.

Другими словами, в нашем государстве в сфере формирования и выражения основных направлений его налоговой и налогово-правовой политики остро ощущается дефицит соответствующих политико-правовых актов, из которых бы следовали четкие и недвусмысленные цели и задачи законопроектным группам при разработке ими проектов новых нормативных правовых актов. Имеющиеся же политико-правовые акты по указанным вопросам в недостаточной степени раскрывают желаемые направления развития нашей налоговой системы. Получается, что в отсутствие таких явно выраженных и четко сформулированных идей и направлений налоговая политика у нас формируется стихийно под воздействием узковедомственных интересов и под влиянием отдельных лиц или групп.

ӨОЖ 341.4

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ХАЛЫҚ АРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТА БОСҚЫНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМІ

Акимбаева Д., Қадыркұлов А.Ж.

Босқындар – нәсілі діни сенімі, азаматтығы, әлеуметтік топтың белгілі бір тобына жататындығы немесе саяси сенімі бойынша қылмыс құрбандығына айналумен қауіптеніп, өз елінен сырт жерде жүрген және ол елдің қорғанын пайдалана алмайтын немесе жоғарыдағы қауіптер салдарынан мұндай қорғанады пайдаланудан бас тартқан адам немесе белгілі бір елдің азаматтығы жоқ болғандықтан және жоғарыда келтірілген оқиғалар нәтижесінде өзінің бұрынғы елінен тыс жерде жүрген, сондай-ақ төнген қатерден қауіптену салдарынан өз еліне қайтуды қаламайтын немесе қайтуға мүлде құлқы жоқ адам. Босқындар – қалыптасқан саяси-әлеуметтік, экономикалық және табиғи-климаттық ауыр ахуалдарға, апаттарға байланысты адамдардың ата қоныстарынан, тұрғылықты мекендерінен амалсыз босып, ауа көшулері. Босқыншылық соғыс салдарынан да орын алады. Босқындардың баспана іздеген елде өмір сүру режиміне қатысты құқықтары мен міндеттері жай және конвенциялық халықаралық құқық нормаларына сәйкес анықталады. Бұл

құқықтар мен міндеттер туралы негізгі ережелер 1951 жылғы Босқындар мәртебесі туралы Конвенцияда тұжырымдалған. Бұл ережелер осы елде тұрып жатқан шетелдіктер пайдаланатын режимге жалпы бағдары сәйкес келетін босқындар режимінің «минималды, стандартты нормасы» ретінде анықталады.

Мемлекет өз бетінше немесе өзара қатынас негізінде босқындардың құқықтары мен міндеттерінің көлемін кеңейтуге құқылы. Мұндай кеңейту, әдетте, босқын тастап кеткен мемлекет пен оның жаңа тұратын мемлекеті арасындағы жасалған арнайы шарттар мен келісімдер негізінде жүзеге асырылады, яғни шарттық өзаратүсіністік негізінде немесе босқынның жаңадан қоныстанған мемлекетінің ішкі заңдарына сәйкес жүзеге асырылады, яғни заңдық өзаратүсіністік негізінде.

Конвенцияға сәйкес заңды өзаратүсіністік негізінде, жалпы, шетелдіктер пайдаланатын құқық осы мемлекеттің территориясында үш жыл ішінде тұрған босқындарға беріледі (7 бап, 2 т.). 1951 жылғы Конвенция күшіне енген күні шетелдіктердің құқықтары мен артықшылықтарына ие болған босқындар оларды ары қарай да қолдана береді (7 бап, 3 т.).

1951 жылғы Конвенция босқындармен қатынастың төрт режимін бекітеді:

- 1) ұлттық режим, яғни сәйкес мемлекеттің азаматтарына берілетін режим;
- 2) босқынның кәдімгі тұрған жері елінің азаматтарына берілетін режим;
- 3) барынша қолайлы режим, яғни шетел мемлекеттері азаматтарына берілетін барынша қолайлы режим;
- 4) барынша қолайлы режим, қалай айтқанда да, осы жағдайларда шетелдіктер қолданатын режимнен қолайлылығы кем емес режим.

Ұлттық режим босқындарға келесі құқықтарға қатысты беріледі: дінді пайдалану құқығы (4 бап); сотқа жүгіну құқығы (16 бап); ел аумағында үш жылдан аса тұрған, сонымен қатар азаматтығы бар жұбайы, бір немесе бірнеше балалары бар босқындарға қатысты жұмысқа жалдану құқығы тапшы өнімдерді бөлуді реттеуші сыбағалар жүйесі (20 бап); бастауыш білім (22 бап, 1 т.); мемлекеттік көмекке және қолдауға құқық (23 бап); еңбек заңнамасы мен әлеуметтік қамсыздандыруға (24 бап); салық салуға қатысты (29 бап).

Босқындарды құқықтық қорғау туралы халықаралық нормаларды қолдану үшін мемлекеттер оларды бекітулері қажет. Кейбір мемлекеттерде бекіту актісінің өзі шарттың ұлттық деңгейдегі әрекет

етегінің көрсетеді, осыдан заңды мәртебеге немесе қандай да бір жеңілдікке қол жеткізгісі келген босқын оған құқықтық норма ретінде сілтеме жасай алады. Дегенмен мұндай елдерде де, әсіресе, процедура мәселелерінде шартты мемлекет ішіндегі құқыққа инкорпорациялау бойынша нақты шаралар талап етілуі мүмкін. Басқа мемлекеттерде, оның ішінде жалпы құқықтық жүйедегі көптеген елдерде босқын мәртебесі ұғымы құқықтық мазмұнға ие болуы үшін олардың құқықтық жағдайының стандарттарын заң бойынша қорғау мақсатында және атқарушы биліктің қарауына тәуелді болмауы үшін міндетті түрде арнайы заң талап етіледі.

УДК 327.7(574)

РОЛЬ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ РК НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ

Мухамеджан А., Аширмухамедова К.Т.

Президентом Н.А. Назарбаевым в качестве долгосрочной цели внешней политики Республики было определено формирование и поддержание благоприятных внешних условий для осуществления демократических реформ внутри страны, становления и развития Казахстана как суверенного государства.

Актуальность: Республика Казахстан после обретения ею независимости и государственного суверенитета стала активным членом Международного Сообщества. Она признана 117 государствами мира, вступила и стала равноправным членом ООН¹.

Это, в частности, нашло свое выражение в первом выступлении Президента Республики Казахстан в ООН. В своей речи Президент высказался в пользу поэтапного движения к евроазиатской структуре коллективной безопасности. Войдя в ООН, республика стала членом Генеральной Ассамблеи. Президент Н.А. Назарбаев активно и с большим достоинством представляет нашу республику на международной арене. Он является самым активным членом Содружества Независимых Государств- СНГ. Казахстан является членом региональных союзов: России, Белоруссии, Киргизии, Узбекистана, Таджикистана, экономического союза среднеазиатских республик и Турции, принят в ЕЭС.

Дипломатия, появившись в глубокой древности в сфере взаимоотношений первых государств, прошла длительный путь развития, в процессе которого ее формы и методы претерпели значительное

изменение от внешнего принуждения до мирного разрешения споров, от обычаев до официального запрещения в универсальных конвенциях многостороннего характера (Венской конвенции о дипломатических отношениях от 18 апреля 1961 года) При этом на протяжении всего периода становления дипломатии отводилась особая роль, так как стояла на службе государства, отвечая его целям и задачам, а лицам, осуществляющим эту деятельность (послам, дипломатам...) всегда представлялись определенные льготы, привилегии и иммунитеты.

Таким образом, данная работа посвящена основной сущности дипломатии и дипломатической деятельности, как за прошедший период, так и современность. В ней содержится мнение различных авторов и подходу обоснования дипломатии, конкретные результаты, которые были достигнуты с помощью дипломатии. Работа поставлена на сочетании уже утвержденных понятий и собственных высказываниях, в ходе которых поставлены вопросы: как соотнести дипломатию, внешней политики и международного права, В чем суть отечественной дипломатии и каковы ее основные направления. Как разрешить проблемы международной безопасности. Как обеспечить дипломатическими средствами безопасность Казахстана

Сейчас многие вопросы надо решать по иному, совместными согласованными действиями на международной арене. Инструментом для этого служит международное право. Запрет обращения к силе или угрозе ее применения, вмешательства во внутренние дела государств, право народов на самоопределение - все эти нормы закреплены в юридических документах международного права.

В перспективе вызывается необходимость - создания системы всеобщего правопорядка, обеспечивающий примат международного права в политике. Поэтому идет поиск взаимосогласованных решений, расширений компетенции международных организаций. Все это открывает новые возможности для развития международного права в новых исторических условиях.

"Становление дипломатической службы в Республике Казахстан" приобретает актуальность в современном мире, потому что, вступая в отношения между собой, цивилизованные страны как субъекты международного права наделяются не только правами, но и обязанностями.

Для эффективного проведения органами внешних сношений государства его внешней политики и осуществления ими дипломатической деятельности необходима надежная правовая база.

ӨОЖ 341

ЕГЕМЕНДІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ КЕПІЛДЕНДІРУДІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Русланова А., Қадырқұлов А.Ж.

Қазіргі әлем Қазақстанды кеңестік елдердің ішіндегі саяси жүйесі берік, қоғамдық тұрақтылығы бар, этносаралық және конфессияаралық қарым-қатынасы үйлесімді мемлекет ретінде қарастырады. Мемлекет басшысы Н.Назарбаев «Қазақстан-2050 стратегиясы Қазақстан халқына Жолдауында: «Азаматтық қоғам және ұлттаралық келісім – біздің басты құндылығымыз. Көпұлтты еліміздегі бейбітшілік пен келісім, діндер мен мәдениеттердің диалогы әлемдік эталон ретінде мойындалды» дегенді айтады. Айта кетерлігі, Қазақстан Республикасының ұлттық саясаты ашық және нақты принциптермен құрылған. Оның ішінде этносаралық қарым-қатынасты күшейту, этносаралық мәселелерді әділ шешу арқылы қоғамдық тұрақтылықты сақтау, заңның үстемдігі, мемлекеттің тәуелсіздігін арттырып, интеграциялық саясатты жалғастыру көзделеді. Қазақстандағы түрлі этностардың мүдделерінің үндестігі мен азаматтардың теңқұқықтылығы қамтамасыз етілген, мәдени-тілдік кеңістігі сақталуына сеп болған осы принциптердің арқасында тәуелсіздіктен бергі уақытта елдің дамуы этносаралық шиеленістер мен қақтығыстарсыз жалғасып жатыр.

Этносаралық келісім - мемлекеттік саясаттың негізгі басым бағыты және Қазақстан қоғамының негізін қалаушы құндылығы. Ол егемен мемлекетіміздің тарихындағы бөлінбес айрықша игілігі. Бұл құндылық негізінен орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың, Қазақстан халқының Ассамблеясы мен тиімді жұмысының арқасында қалыптасты.

Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстанды моноэтникалық емес, көпұлтты мемлекет ретінде құрылымдап, нәсілдік, этникалық, тілдік, діни және өзге де белгілеріне байланысты кемсітуге жол бермеу туралы нақты ұстанымын айта кеткен жөн. «Ұлттық идеяны бір ғана этникалық топтың еншісіне артып қою - сол этностың өзіне де құрдымға әкетеді. Көптеген мемлекеттер этникалық көтерілістің позитивті және негативті салдарын дер кезінде түсінбегендіктен ұзақ мерзімді соғыс алаңына айналып кетті». Қазақстандағы этносаралық келісімді нығайту саясатыны қазақ халқының діни және ұлттық дәстүрі негізінде жүргізіледі. Яғни асқан төзімділік,

толеранттылық, сонымен қатар көршілес халықтарды мәдени дәстүрін жатсынбай қабылдау сияқты ерекшелігі бар. Этносаралық диалогтың мемлекеттік деңгейдегі саясаты ғана емес, қарапайым адамның күнделікті қарым-қатынасы негізінде болатын қоғамдық бастаманың дінгеі де осы. Қазіргі таңдағы Қазақстан Республикасының Заңы әлемдік тәжірибе мен демократияның фундаменталды принциптеріне негізделген, яғни: барлық азаматтардың теңдігін, адам құқығы мен бостандығын, биліктің үкімет органдарын жалпыға ортақ сайлау құқығы арқылы таңдай алуын, азшылықтың мүддесін мойындауды қамтамасыз етеді. Елімізде этникалық және де діни принциптерге байланысты адам құқығын бұзатын бірде-бір заң жоқ.

Елімізде Қазақстан Халқының Ассамблеясының құрылуы ұлтаралық жағдайдың дұрысталуына айтарлықтай үлес қосты. Қазақстан Халқының Ассамблеясы этносаралық және конфессияаралық келісімнің стратегиялық бағдарламасын жүзеге асыратын бірегей орган болып есептеледі. 1995 жылы наурыз кезеңінде Қазақстан Халқының Ассамблеясы 2007-жылғы Ассамблеяның алынуына дейінгі аралықта консультативті-кеңес орыны ретінде қалыптасты. Ал жаңасы, яғни 2007 жылғысы үлкен статусқа ие болып, Республиканың негізгі заңында белгіленді, сонымен қатар қиын кезеңнен өтіп мемлекеттің стратегиясының бірыңғай формасының төңірегінде әртүрлі механизмдер қабылданды. Қазіргі таңда Қазақстан халқының Ассамблеясы мемлекеттік ресми органдармен бірлесе отырып, жоспарланған превентивті іс-шараларды өткізеді:

- этносаралық қатынастың үйлесімдігі мен рухани-мәдени өзара әрекетті, қазақстандық патриотизмді, қазақстандық бірегейлікті нығайту мен қалыптастыру.

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 339.138.331

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аралбаева, Д., Назикова Ж. А.

Президент Казахстана на встречах с деятелями науки и культуры и с учащейся молодежью не устает повторять, что формирование собственного человеческого капитала является для нашей страны наиважнейшей задачей и отмечает: «Мы четко понимаем, что человеческий капитал - это основа устойчивого экономического развития и главный двигатель инноваций, и с этих позиций строится политика суверенного государства».

Глава государства уверен, что именно от этого зависит, останемся ли мы сырьевым придатком или будем конкурентоспособной нацией, способной брать на себя решение грандиозных задач.

Доля РК на мировом рынке высоких технологий в настоящее время менее полпроцента – страна по абсолютному объему высокотехнологичной продукции не уступает разве что странам экваториальной Африки. Причина банальна: платежеспособный спрос на исследовательские работы и научно-техническую продукцию не только со стороны бизнес-структур, но и государства минимален. Анализируя показатели Казахстана, инновационной деятельности в стране отводится не маленькая роль. Однако, ощутимых показателей на мировом рынке или заметного прорыва в экономике страны совсем не видно. Какие возникают трудности с развитием инновационной деятельности?

Одной из проблем инновационного развития в Казахстане на сегодняшний день является незавершенность научных исследований, их отрыв от производства. В качестве основных факторов, препятствующих повышению инновационной активности предприятий, можно выделить: неприемлемые условия инвестирования и кредитования; недостаточная платежеспособность заказчиков; высокая стоимость нововведений; недостаточность собственных финансовых средств; невысокая финансовая поддержка со стороны государства.

На сегодня хочется отметить, что в данный момент участие нашей страны может базироваться лишь только на развитии инноваций других стран. Даже, если использовать технологии других стран, некоторые из которых являются для нашей страны инновациями, мы вполне сможем

отрегулировать систему управления и систему мониторинга многих структур.

Подчеркивая необходимость внедрения новых технологий, я предлагаю предприятие по производству гофрированного картона из каменной бумаги ТОО "Taraz-Gofra". Цель инновационного проекта: выпуск экологического гофрированного картона на территории Жамбылской области. На сегодняшний день гофрокартон является одним из важнейших и востребованных материалов в сфере производства упаковочных изделий и тары. Основополагающей целью разработки и последующего создания гофрокартона стала острая потребность в материале, который хорошо защищал бы предметы во время транспортировки, не обладал большим весом и при этом имел низкую стоимость.

Гофротара полностью оправдала все ожидания. Отличное качество данного упаковочного материала обеспечило ему такую высокую популярность, что очень быстро гофрированный картон стал применяться для упаковки товаров во всем мире.

В предлагаемом проекте производство гофрированного картона предусматривается на базе каменной бумаги. Данный продукт является экологически чистым производством, с применением передовых технологий нового поколения. Данное производство способствует сохранению деревьев, сохранению воды и сократит расходы на энергию. На сегодняшний день очень актуальными становятся альтернативные способы получения бумаги. Поэтому мы заинтересовались изготовлением эcobумаги из камня. Самое важное – это то, что деревья при этом остаются невредимыми.

Казахстану необходимо искать новые направления экономического развития. Для повышения конкурентоспособности страны на мировом рынке нужно активно развивать высокотехнологичные отрасли и строить эффективную национальную инновационную систему. Без этого инновационная экономика просто невозможна.

УДК 378.026.1

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ И ПОДДЕРЖКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Сүлейманова А., Насибуллина А.В.

Эффективность функционирования любого общества во многом зависит от количества и качества инноваций, их содержания, характера и направленности инновационных процессов.

Известно, что инновационная экономика – это экономика человеческого потенциала. Известно, что молодежь, в частности студенты, более склонная инновациям прослойка общества. Поэтому возрастает значимость научного анализа управления инновационной активностью молодежи в регионах Казахстана, для создания условий более широкого ее вовлечения в процесс разработки и внедрения новшеств. Социологический анализ, выделивший особенности формирования инновационного поведения студенческой молодежи, помог определить факторы, с помощью которых появляется возможность влияния на инновационность студентов.

Актуальность исследования состоит в том, что инновационная активность молодежи выступает основным фактором эффективного решения задач развития инновационной экономики в Казахстане.

Цель исследования – изучить и проанализировать факторы, влияющие на инновационную активность молодежи в Жамбылской области, а также разработать предложение на основе полученных результатов.

Объектом исследования стало население Жамбылской области в возрасте от 14 до 29 лет, постоянно проживающее на территории данного региона.

Предмет исследования – факторы, влияющие на активность инновационного поведения респондентов.

Для достижения поставленной цели использовались: статистический метод изучения социальных явлений и процессов, метод анализа документов, методы логического анализа и сравнения. Также использовался метод анкетирования. Выборка составила 130 респондентов, принадлежащих к различным половозрастным группам. Средняя продолжительность заполнения анкеты 3-5 минут. Исследование проводилось посредством онлайн-опроса с помощью специальной программы Survio. Список вопросов был разработан автором исследования.

Предложением выступила разработка онлайн-портала студенческого бизнес-инкубатора «START-U», которая должна стать коммуникационной площадкой для инновационно-активных студентов не только ТарГУ им. М. Х. Дулати, но и для других вузов и колледжей Жамбылской области, а также для представителей бизнеса, готовых инвестировать в инновации. Макет онлайн-портала содержит несколько рубрик:

- Государственная поддержка;
- Мои идеи;
- Инкубируемые проекты;
- Интервью с предпринимателями и др.

С помощью этого портала предполагается внедрение инновационного образа жизни в привычную сферу жизнедеятельности молодежи более успешным, чем в другие поколенческие группы, так как молодые люди особенно восприимчивы ко всему новому в политической, экономической и общественной сферах жизни страны и более инертны в сфере Интернет, также располагают огромным потенциалом творческой интеллектуальной энергией и готовностью к социально активной деятельности. Так, инициативная, инновационно-активная молодежь станет движущей силой и мощным ресурсом для инновационного и конкурентоспособного развития Казахстана.

ӘОЖ 399.5

ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САУДАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Оспан Н., Теңізбаева Ж.С.

Әр түрлі елдер әлемдік экономикада жалпы және оның, жекелеген тауар рыноктарында әр түрлі орын алады. Халықаралық сауданың әрбір қатысушысы өз мүдделерін қорғау мақсатында қандай да бір іс-әрекет атқаруға тырысады, яғни осы салада белгілі бір саясат жүргізеді. Халықаралық сауда саласында саясаттың негізгі екі түрі бар:

- халықаралық сауда саясаты;
- сыртқы сауда саясаты.

Экономикалық әдебиетте кедендік баждардың табиғаты мен олардың атқаратын функциялары туралы бірде бір мәлімет жоқ. Нарықтық экономика жағдайында және СЭҚ либерализациялауда кедендік баждар СЭҚ-тің маңызды экономикалық реттеушісі болады. Кедендік баждар көмегімен мемлекет тауарларды әкелу немесе шығаруды қолдауға немесе оларды шектеуге, отандық тауарлар өндірушілердің тауарларын басқа да ұқсас тауарлардың шетел бәсекелестеріне бірдей тепе-тең экономикалық, ғылыми-техникалық, экологиялық, валюта-қаржылық жүргізуге СЭҚ субъектілерінің қызметін жалпы мемлекеттік, ұлттық мүдделерге бағыттауға мүмкіндігі бар.

Экономикалық саясат құралы ретінде тарифті қолданудың қарсыластары тарифке қарсы бірқатар дәлелдер келтіруде:

- 1) Тарифтер экономикалық өсуді тежейді;
- 2) Тариф - тұтынушыларға салықтық ауыртпалықты ұлғайтады;

- 3) Импортталған тауарларға салынатын тариф жанама түрде елдің экспортына нұқсан келтіреді;
- 4) Тариф жұмыстылықтың жалпы деңгейінің қысқаруына әкеледі;
- 5) Тарифтерді бір жақты енгізу көп жағдайда сауда соғыстарына әкеледі.

Ал тарифтерді жақтауға мынандай дәлелдер келтіріледі:

- 1) Тариф - жас салаларды қорғайды;
- 2) Тариф - жергілікті өндірушілерді ынталандыру құралы;
- 3) Тариф - бюджеттік түсімдердің маңызды көзі;
- 4) Тариф - ұлттық қауіпсіздікті, елдің халықаралық беделін қорғайды.

Кедендік тарифтер көп түрлігі және орындайтын мәселелері бойынша мүмкіндігіне байланысты экспорт-импорт мәмілелерін реттеуде өте кең қолданылады. Көбінесе импорттық баж салықтары протекционистік шара ретінде пайдаланылады. Дамушы елдерде олар салықтық түсімдерді ұлғайтуға, дамыған елдерде олар сыртқы сауданы реттеуде қолданылады. Баж бағалық категориялар санына жатады. Бұл әр тауар бойынша бажды негіздеуге, олардың ұлттық және әлемдік шығындар мен бағалар арасындағы үйлестіруді, тұтынушының параметрлері мен тауардың сапасын есептеуде, т.б. жеке бағытты алуды талап етеді.

1995 жылдың қаңтарында Ресей, Қазақстан, Беларусь Кедендік Одағы туралы келісімге қол қойылды. Кейін оларға Қырғызстан мен Тәжікстан қосылды. Оның басты мақсаты - кедендік кедергілерді жою, адамдар, тауарлар, капитал мен қызмет көрсетудің еркін ауысуы үшін бірыңғай экономикалық кеңістік құру болып табылады.

Бүгінгі күні Қазақстанның 120 астам елдермен сауда қатынастары бар. Оның негізгі әріптестеріне Ресей, ТМД елдері, Голландия, Швейцария, Германия, АҚШ, Канада, Туркия, Корея және т.б. елдер кіреді. Экспорт пен импорт құрылымын бағалауда оның дәстүрлі болып қала беретінін байқаймыз.

Қазіргі уақытта ҚР сыртқы саудасының даму бағыттарына:

- импорт құрылымын рационализациялау;
- жергілікті өндірушілерді ынталандыру үшін протекционистік саясат жүргізу;
- өндірісті жаңарту үшін қазіргі заманғы технология мен құрал-жабдықтар импортын ынталандыру жатады.

Мәселенің басты шешімі елдер арасында экономикалық қатынастардың жүруіне заңды, әлеуметтік, саяси қолдау көрсету.

УДК 327:339.5(574)

ЗНАЧЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА ВО ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛЕ КАЗАХСТАНА

Исмаилова С., Ткач Е.В.

Европейский союз - экономическое и политическое объединение, которое объединяет в одно двадцать восемь самых крупных, сильных европейских государств. По словам Нурсултана Абишевича Назарбаева: «ЕС является одним из важнейших векторов казахстанской внешней политики и приоритетным направлением торгово-экономического взаимодействия». Целью данной работы является рассмотрение торгово-экономических отношений и изучение перспектив сотрудничества Казахстана с Европейским союзом.

Торгово-экономическое сотрудничество это наиболее развитая и масштабная сфера взаимоотношений между Казахстаном и Европейским союзом, благодаря которой товарооборот увеличился в 13 раз. Объем европейских инвестиций в казахстанскую экономику увеличился в 10 раз. Привлеченный иностранный капитал в экономике Казахстана составил 49%.

Далее мы видим структуру экспорта и импорта Республики Казахстан в разрезе основных стран- партнеров в 2016 году. По данным этих графиков можно заметить, что лидирующую позицию по экспорту занимает Италия, составляя 20%, а по импорту- Россия, составив 33% (см. рис. 1).

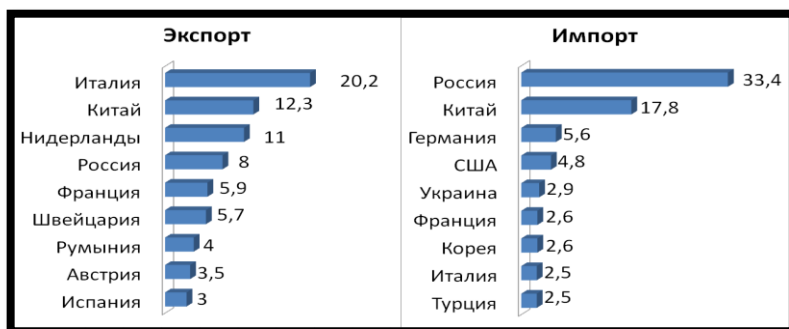

Рисунок 1. «Структура экспорта и импорта РК в разрезе основных стран- партнеров в 2016 году»

В общем объеме экспорта Казахстана в ЕС преобладает удельный вес топливно- энергетических товаров - 82% и всего 3% составляет продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности. А в общем объеме импорта Казахстана с ЕС преобладает удельный вес машин, оборудования, транспортных средств, приборов и аппаратов - 53%, а самый наименьший удельный вес составляет 0,5% и это кожевенное сырье, пушина и изделия из них.

Сегодня Казахстан - единственное государство постсоветского пространства, которое заключило с ЕС соглашение о расширенном партнерстве и сотрудничестве.

Также в данной работе было проведено исследование (анкетирование), на основе которого был составлен SWOT- анализ.

В своей работе мы старались представить выявление значимости Европейского союза во внешней торговле Казахстана, и попыталась предложить меры по укреплению и дальнейшему развитию отношений.

По итогам проделанной работы с уверенностью можем сказать, что нам удалось провести маркетинговое исследования. В ходе исследования нами были изучены значение Европейского союза во внешней торговле Казахстана, на основе которого мы сделали SWOT-анализ.

Таким образом, проанализировав торгово- экономические показатели деятельности, можно заметить, что ЕС является важным торгово-экономическим партнером Казахстана и крупным инвестором казахстанской экономики. Поэтому Казахстану необходимо не только поддерживать, но и развивать отношения с Европейским союзом.

УДК 334.75

АЙМАҚТАҒЫ АГРОБИЗНЕС ДАМУЫНЫҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ

Бекболатова А., Мусабаева З.Қ.

Қазақстанның агроөнеркәсіп кешені бағытындағы ұстанымы айқын. Елбасы тапсырмасына сәйкес, еліміздің агроөнеркәсіп кешенінің 2020 жылға дейінгі дамуының бағдарламасы да қабылданды. Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі «Агробизнес-2020» бағдарламасы еліміздің агроөнеркәсіптік кешені субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және Қазақстанда жалпы ауыл шаруашылығы саласын дамытуға бағытталған.

Бағдарламаның негізгі мақсаттарына қол жеткізу үшін төрт бағыт бойынша жұмыстар жүргізілмек. Оның біріншісі – қаржылық сауықтыру.

Ол кредиттер мен жобаларды қайта құрылымдау, қайта қаржыландыру, сондай-ақ, бар борыштарын өтеу үшін ауылшаруашылық тауар өндірушілерін қаржыландыру арқылы жүзеге асырылады. Осылайша, мемлекет кредиттік жүктемені жеңілдетеді және көптеген ауылшаруашылық тауарларын өндірушілердің қаржылық тұрақсыздығын болдырмайды.

Екіншісі – агроөнеркәсіптік кешен субъектілері үшін қызмет пен жұмыстарды, тауарлардың қолжетімділігін жоғарылату бағыты. Бұл ретте агроөнеркәсіптік кешен субъектілеріне кеңес қызметін, білімдік, қаржылық, жұмыс, тауарлардың экономикалық қолжетімділігін жоғарылату бойынша мемлекеттік қолдау механизмдері арқылы міндеттер қойылған. Мұнымен АӨК субъектілерінің жаңа мемлекеттік қолдау механизмдеріне, біріншіден, АӨК басымды инвестициялық жобалар үшін инвестициялық субсидиялар, екіншіден, қаржылық институттар алдында АӨК субъектілерінің қарыздарын кепілдендіру және сақтандыру қызметтерін субсидиялау, үшіншісі – берілген несиелер бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау жатады.

Ал үшінші бағыт бойынша агроөнеркәсіптік кешен субъектілерін мемлекеттік қамтамасыз ету жүйелерін дамыту шеңберінде фитосанитарлық қауіпсіздік жүйесін дамыту, ветеринарлық қауіпсіздік жүйесін дамыту міндеттерін шешу жоспарлануда.

Шаралар фитосанитарлық және ветеринарлық зертханалар құру және жабдықтауға, фито және ветеринарлық қауіпсіздіктің диагностикасы мен мониторингі, жануарларды бірегейлендіру, аурулардың таралу қаупін төмендету, сондай-ақ, жайылымдық мал шаруашылығы үшін жайылымдарды суландыруға бағытталмақ.

Төртінші бағыт шеңберінде агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу жүйесінің тиімділігін арттыру бойынша ауқымды шаралар легі күтіп тұр. Айталық, ауыл шаруашылығына агрохимиялық қызмет көрсету тиімділігін арттыру, АӨК субъектілерін ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін дамыту, ауылшаруашылық дақылдарын мемлекеттік сорттық сынау тиімділігін арттыру, АӨК субъектілері үшін мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесін дамыту, ауыл шаруашылығындағы техникалық реттеу жүйесін дамыту, АӨК-тегі мемлекеттік бақылау және қадағалау жүйесінің тиімділігін арттыру, органикалық ауыл шаруашылығы өнімін өндіру мен оның айналымын дамыту үшін жағдайлар жасау жұмыстары осы төртінші бағыт бойынша жүзеге асырылмақ.

Бағдарламаны іске асыруға 8 жыл ішінде барлығы 3 122,2 млрд. теңге қажет деп жоспарлануда. Бағдарламаны мемлекеттік бюджет есебінен іске асыруға жиыны 2 662 млрд. теңге қажет. Қалған қаржыландыру облигациялық қарыздар (300 млрд.) және Азық-түлік келісім-шарт корпорациясының (2,1 млрд.) сондай-ақ «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ-тың (96 млрд. теңге) меншікті қаражатының есебінен жүзеге асырылады.

Ауыл шаруашылығы саласында сапалы секіріс жасау үшін Қазақстанның ішкі жағдайынан бөлек, жаһандық ауқымдағы мәселелер де маңызды болмақ. Сондықтан да бір жағынан жаһандану үдерісінің белсенді қатысушысына айналған елімізге халықаралық сауда-саттықтарға қатысты агроөнеркәсіптік бағытты қолдай түсу аса маңызды. Оның үстіне, Президент айтпақшы, жаһандануды ұлттық мемлекеттерге төнген қатер деп емес, керісінше, қайсы бір бағыттар бойынша зор мүмкіндік тудыратын объективті үдеріс деп қарауға болады.

УДК 332.14:330.322

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНЕ

Чакалова А., Шалдарбекова К.Б.

Тенденции развития мировой экономики показывают, что у стран стремящихся построить конкурентоспособную экономику, не может быть иного пути развития, чем формирование экономики инновационного типа. Как показывает опыт наиболее развитых стран мира, повышение уровня жизни населения и обеспечение экономической безопасности государства в целом, обеспечивается выпуском высокотехнологичной продукции.

Решение проблем в инновационном развитии позволит отечественным предприятиям добиться конкурентоспособности и занять достойное место на рынке соответствующей продукции. Однако, для этого необходимы прямая и косвенная поддержка инновационной деятельности со стороны государства, создание действенных экономических механизмов и инструментов по разработке и реализации инновационных проектов и процессов, повышение заинтересованности субъектов инновационной деятельности в осуществлении инновационного развития.

Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью разработки механизмов инновационного развития предпринимательства в соответствии с требованиями современных рыночных отношений. В этой связи, актуальной задачей является разработка эффективного механизма управления инновационным развитием предприятий, адекватного современным рыночным условиям.

Региональная инновационная система представляет собой не только благоприятную для инноваций институциональную среду, ибо только в рамках нее органически объединяются все составные части инновации. Но, что самое главное, в рамках региональной инновационной системы эффективно реализуется вся мощность государственной финансовой поддержки фундаментальных научных исследований, а также возможность

осуществления финансирования частными финансовыми и нефинансовыми корпорациями.

Для формирования инновационной системы в Казахстане определены 4 основные подсистемы (научный потенциал, инновационное предпринимательство, инновационная и финансовая инфраструктура), где государство может эффективно реализовать инновационную политику.

По данным органов статистики на 1 января 2018 года в области действует 58692 субъектов малого и среднего предпринимательства (по сравнению с аналогичным периодом прошлого года рост составил – 109,0%), из них юридических лиц малого бизнеса – 5231, среднего бизнеса – 51, индивидуальных предпринимателей – 37346, крестьянских хозяйств – 16064.

Численность занятых в малом и среднем предпринимательстве на данный период составляет 127659 человек, рост по сравнению с аналогичным периодом прошлого года составил 111,1%.

В мировой практике существуют различные способы активизации и совершенствования инновационной среды региона. К ним можно отнести формирование в регионе развитой инновационной инфраструктуры (технопарки, бизнес-инкубаторы, региональные инновационные фонды), создание сети трансфера технологий, прямую и косвенную финансовую поддержку инновационных проектов, а также кластерный подход в реализации инновационной политики.

Сегодня интенсивность инновационной деятельности во многом отражается на уровне экономического развития: в глобальной конкуренции выигрывают те страны, которые обеспечивают благоприятные условия для инноваций. То есть, развитие инновационной экономики является одним из эффективных путей повышения конкурентоспособности страны.

ӘОЖ 338(075.8)

АЙМАҚ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ (ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Сметова Қ., Алтаева Г.С.

«Аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі – аймақтық экономика субъектілерінің өнімді өндіру және әлеуметтік-экономикалық, инфрақұрылымдық, инновациялық және инвестициялық факторлармен, сонымен бірге халықтың жоғары өмірлік сапасын қамтамасыз ететін артықшылықпен шарттастырылатын ішкі және сыртқы нарықтарда тиімді қызмет ете білу қабілеті».

ҚР аймақтарының бәсекеге қабілеттілігін дамытудың негізгі көрсеткіштері:

1. Тұрғын халықтың өмір сапасы индексі – жан басына шаққандағы ЖАӨ, халықтың сатып алу қабілеттілігін талдау, жұмыссыздық деңгейі, күнкөріс минимумынан төмен табысты халық үлесу, халықтың тұрғын-үймен қамсыздандырылуы, медициналық қызмет көрсеткіштерінен құралады
2. Өнімділік индексі – еңбек өнімділігі, аймақтардың инвестициялық белсенділігін бағалау, аймақта ауыл шаруашылықтық және өнеркәсіптік кәсіпорындарды үлестіру, адам капиталы көрсеткіштерінен құралады.
3. Инновациялық индекс – келесі көрсеткіштерден тұрады: ғылыми зерттеулерге кететін жиынтық шығын (жалпы шығындардан %-да), технологиялық инновациялар шығындарының үлесі, ақпараттық технологиялар шығынының үлесі, ғылыми қызметкерлер, аспиранттар, докторанттардың 10 мың адамға шаққандағы саны, негізгі ақпараттық технологиялардың болуы.
4. Инфрақұрылымдық даму индексі – келесі көрсеткіштерден құралады: автокөлік жолдарының тығыздығы, теміржолдардың тығыздығы, аймақтың кәсіпорындарында негізгі қорларының болуы т.б.

Аймақ халқының орташа жан басына шаққандағы ЖӨӨ 2012 жылы 763861,8 мың теңгені, 2013 жылы – 876736,3 мың теңгені, 2014 жылы – 979666,1 мың теңгені, 2015 жылы – 1014504,6 мың теңгені құраған болатын.

Соңғы бес жылдағы негізгі капиталға салынған инвестициялардың динамикасында тұрақсыз болды. 2011 -2013 жылдар аралығында инвестициялар көлемінің динамикасы тұрақты түрде дамып отырған, яғни 2011 жылы 106606 млн. теңгеден 2012 жылы 152437 млн. теңгеге артқан. Қарастырылған үш жылдағы жалпы өсуі -52,4 процентті құрады.

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштерін қарастырып өтетін болсақ, 2015 жылы аяқталған технологиялық инновациялары бар кәсіпорындар саны 9 бірлік және оның саны 2011 жылмен салыстырғанда 11 бірлікке қысқарып кеткен. Бірақ, индустриалды-инновациялық даму бағдарламасының жүзеге асырылуына сәйкес инновациялық өнім көлемі 2 есе жоғарылап 23163,7 млн. теңгені құраған. Сәйкесінше, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің деңгейі 2015 жылы 2011 жылмен салыстырғанда 0,4 %-ға көтеріліп 10,6%-ды құраған.

Жамбыл облысындағы халықтың өмір сүру сапасын қарастыратын болсақ, жан басына шаққандағы ЖАӨ 2015 жылы 2011 жылмен салыстырғанда 52,3%-ға жоғарылап 918,3 мың теңгені құрады. Халықтың сатып алу қабілеттілігі 2015 жылы 2011 жылмен салыстырғанда 4%-ға дейін төмендеп 161,8%-ды құрады. Бірақ, облыста жұмыссыздық және

кедейшілік көрсеткіштері 2015 жылы 2011 жылмен салыстырғанда шамамен 11%-ға және 17%-ға дейін төмендеген. Ал, халыққа қызмет көрсету саласының көрсеткіштері 2011 жылмен салыстырғанда 2015 жылы 3%-дан 29%-ға дейін төмендеген.

Талдаулардан байқағанымыздай, Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері орташа деңгейден төмен. Сондықтан, ғылыми-техникалық жұмыстарға көп қаражаттар бөлінуде. Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің деңгейі 10,6% (100%-дың ішінен). Инвестицияның жалпы көлеміндегі өнеркәсіптің негізгі капиталына салынған инвестициялардың үлес салмағы 36,8% - ға (50%-дан төмен), сондай-ақ салалық әртараптандыру индексі 100%. Демек, облыс экономикасының салалары сақталады.

УДК 332.12.

ОЦЕНКА ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ

Аралбаева Д., Назикова Ж.А.

В Казахстане последние несколько лет интерес к инновациям вырос очень существенно - даже на уровне правительства стали приниматься меры по стимулированию инновационной деятельности. Послание Президента народу Казахстана воспринято научным сообществом с большим воодушевлением, так как в ней предложена стратегическая платформа развития страны в условиях новой глобальной реальности.

Анализируя приведенные данные в работе можно увидеть такую тенденцию, как в Казахстане, для инноваций отводится, не мая роль при развитии экономики. Но, при всем этом, значительного прорыва в данной сфере в развитии страны совсем не видно.

Прежде, чем разрабатывать предложения по увеличению качества инновационных предприятий необходимо изучить основные проблемы развития данного сектора. В работе выявлены основные проблемы развития инновационного предпринимательства именно в Жамбылской области. Проводился анализ методом интегрального расчета и социологического исследования.

Главной проблемой торможения развития новых технологий, это отрыв инноваций от производства. По данной проблеме можно предложить создания центров по развитию только инновационной предпринимательской деятельности. В задачи данного центра будут входить, создание связи между инноваторами с потенциальными инвесторами. Так как, еще важной причиной пассивного развития

инновационного предпринимательства отсутствие спонсоров в развитие создания новой продукции.

Повысить активность проведения мероприятий, например, семинары, различные выставки с целью проинформировать предпринимателей о новых научных достижениях своих горожан. Очень важно стимулировать развитие венчурных капиталов, целью которых будет финансирование только инновационной бизнес-идеи, а не продолжать деятельность по финансированию уже действующих предприятий. Необходимо закрепить венчурное финансирование, например, ввести среднесрочные налоговые льготы.

На государственной основе открыть инновационные коворкинг центры, с целью повышения коммуникаций среди предпринимателей и жителей Жамбылской области. Данный коворкинг центр, послужит не только мостом среди потенциальных инвесторов, предпринимателей и ученых, но и создаст обучающую базу для всех желающих реализовать свои собственные бизнес идеи для выпуска новых видов товаров или предоставления новых видов услуг.

Необходимо проводить семинары по новым видам технологий и различных видов инноваций на международном уровне. То есть, привлекать на территорию региона успешных лидеров, а так же компаний, которые уже добились успеха в этой сфере.

Подчеркивая необходимость внедрения новых технологий, я предлагаю предприятие по производству гофрированного картона из каменной бумаги ТОО "Tagaz-Gofra". Цель инновационного проекта: выпуск экологического гофрированного картона на территории Жамбылской области. На сегодняшний день гофрокартон является одним из важнейших и востребованных материалов в сфере производства упаковочных изделий и тары. Основополагающей целью разработки и последующего создания гофрокартона стала острая потребность в материале, который хорошо защищал бы предметы во время транспортировки, не обладал большим весом и при этом имел низкую стоимость.

Гофротара полностью оправдала все ожидания. Отличное качество данного упаковочного материала обеспечило ему такую высокую популярность, что очень быстро гофрированный картон стал применяться для упаковки товаров во всем мире. В предлагаемом проекте производство гофрированного картона предусматривается на базе каменной бумаги. Данный продукт является экологически чистым производством, с применением передовых технологий нового поколения. Данное производство способствует сохранению деревьев, сохранению воды и сократит расходы на энергию. На сегодняшний день очень актуальными становятся альтернативные способы получения бумаги.

ӨОЖ 332.14

АЙМАҚТЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сәндібай Ж., Нурмухамбетова З.С.

Аймақтардың дамуының заманауи парадигмасы сол аймақтардағы әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламалары мен жобаларды іске асыруды көздейді. Тиісінше, кез келген аймақтың дамуы өндірістік, әлеуметтік және инфрақұрылымдық салалардағы бағдарламалар мен жобалардың нәтижелі болуына байланысты.

Қазақстан Республикасының индустриалды-инновациялық дамуының екінші бесжылдығы 2015-2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы аясында, Жамбыл облысында Кәсіпкерлік қолдау картасы бойынша, жалпы құны 568 млрд. теңгені құрайтын 36 инвестициялық жоба жүзеге асырылуда. Жобаларды іске асыру барысында құрылыс жұмыстары кезеңінде 6951 және іске қосылу кезеңінде 6085 жаңа жұмыс орынның ашылуы жоспарлануда.

2015 жылы жалпы құны 7 млрд. теңгені құрайтын 4 инвестициялық жоба іске асырылып, 371 жаңа жұмыс орындары ашылды. 2016 жылына жалпы құны 19,9 млрд. теңгені құрайтын 9 инвестициялық жоба іске асырылып, 401 жаңа жұмыс орындары ашылды. Ал 2017 жылы, жалпы құны 13 млрд. теңгені құрайтын 10 инвестициялық жоба іске қосылды. Жаңа 716 жұмыс орны ашылды.

Олардың ішінде ең ірілері – Талас ауданындағы «ЕвроХимТыңайтқыштар» ЖШС-нің – «Минералды тыңайтқыштарды өндіру химзауытының құрылысы» және Шу ауданындағы «ХИМ-плюс» ЖШС-нің – «Глифосат өндірісі» және «Үшхлор фосфор өндірісі» жобалары. Екі жоба жүзеге асқан жағдайда, 420 млрд. теңге құрайтын инвестиция тартылып, екі жарым мыңға жуық облыс тұрғындары жаңа еңбек орындарымен қамтылған болады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 13 қарашадағы № 426 Жарлығына сәйкес және «Самұқ Қазына» Ұлттық әл-ауқат Қорының бастамасымен, Шу ауданында «Тараз Химиялық паркі» арнайы экономикалық аймақтың құрылысы жүргізілуде. Қазіргі таңда осы Аймақтағы инфрақұрылым құрылысы 75% орындалды. Инфрақұрылымдардың қаншалықты істелгенін слайдтан анық көрінеді. Құрылыс монтаж жұмыстарының аяқталуы 2018 жылдың 4 тоқсанына жоспарланған.

Арнайы экономикалық аймақта әлеуетті жобалар іске қосылғаннан кейін 2023 жылы жобалық қуаттылыққа шығу көзделуде.

Қазіргі заманғы зерттеушілер аймақтағы жобаларды іске асыруда жобалық басқару әдістерін қолдану дұрыс деп санайды, себебі оны қолдану аймақтардың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және нәтижесінде аймақтардың даму деңгейін жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Жобалық басқару - ресурс, уақыт бойынша шектеу қойылған кезде, мақсаттарға жетуге бағытталған іс-әрекетті көрсетеді. Сондықтан, аймақтық деңгейде басқарудың осы түрін пайдалану экономиканы дамытудың қажетті шарты болып табылады. Аймақтарда іске асырылатын жобалар сол экономикалық жағдайға қатысты теңдестірілмеген болып келеді, сондықтан оларды реттеудің немесе басқарудың белгілі бір жүйесі болмаса, ең тиімді жобалардың өзі аймақ үшін теріс әсерін тигізуі мүмкін.

Жобалық басқарудың артықшылықтары сыртқы ортаның тұрақсыздығы жағдайында, кейбір стандартты емес жағдайды шешу керек кезінде анық көріне бастайды. Басқарудық жобалық тәсілі басым бағыттарға ресурстарды шоғырландыруға және шешім қабылдау кезіндегі әкімшілік және бюрократиялық кедергілерді азайтуға мүмкіндік береді.

Аймақтық деңгейдегі жобалық басқаруды қолданудың негізгі міндеттері мыналар болып табылады:

- аймақ үшін басым бағыттардағы жобаларды іске асыру;
- жүзеге асырылып отырған жобалардың тиімділігін арттыру;
- аймақтық ресурстарды пайдаланудың тиімділігін арттыру.

Аймақтарда жобалық басқарудың құралдарын пайдалану аймақтардың инвестициялық тартымдылығын жоғарылатуға мүмкіндік береді.

УДК 332.1

БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТ В XXI ВЕКЕ. СТРАНА, РЕГИОН, ГОРОД

Ибрагимова Д., Байтиленова Е.С.

Для определения новой отрасли наибольшее распространение, как среди теоретиков, так и среди практиков, на данный момент получило понятие «территориальный брендинг». Оно удобно для определения территорий самого разного масштаба: от района до континентов. Но насколько правомерно говорить о необходимости создания общей научной платформы для территориального брендинга? Не являются ли страны, регионы и города объектами настолько разными, что их брендирование требует совершенно разных подходов?

Бренд-менеджментом называют серию маркетинговых технологий, применённую к определенному продукту или бренду.

Масштаб территории. Самым явным фактором оценки масштаба территории является численность ее населения. Нелзя говорить о четкой стратификации город-регион-страна. Например, населения города Алматы почти в 3 раза больше населения страны Люксембург.

Территориальная матрешка. Существует подход, согласно которому бренд территории – сумма его товарных брендов. Сильные товарные бренды города продвигают регион, а регионы, в свою очередь, продвигают всю страну. Принцип «матрешки» можно рассматривать не только, с точки зрения коммерческих брендов, но и с позиции административного подчинения. Приведем пример бренда Швеции, который вырисовывается согласно принципу матрешки. Швеция – это IKEA, H&M и Volvo. Это бренды становятся глобальными, их производство распределено по всему миру, и, на самом деле, все меньше людей ассоциируют одежду H&M со Швецией.

Экспортный бренд. «СДЕЛАНО В КАЗАХСТАНЕ». При экспорте товаро-продукций на внешние рынки КАЖДЫЙ экспортёр и страна сталкивается с проблемой продвижения и продаж своей продукции. Известность марки на потенциальных рынках – это залог успеха продаж товаров. К примеру, часы из Швейцарии или виски из Шотландии не требуют больших рекламных вложений для продвижения на нашей территории. Главный гарант их качества и оправдания высокой стоимости – страна.

Туристический бренд («Отдыхайте в Казахстане»). Лето! Пора отпусков. На вопрос - «Куда едешь отдыхать?», в 99 случаев из 100 вы получите ответ – «Территория»! Т.е. «Турция», «Таиланд», «Хай-Нань», «Италия» и т.д.

События и их интерпретация для бренда Казахстана:

- Нурсултан Назарбаев - президент Казахстана. В мире у многих людей Казахстан ассоциируется с Назарбаевым, первым и единственным президентом страны.
- ЕХРО 2017
- Минеральные продукты.
- Самая крупная торговая марка РК- это «Helios»
- Рахат
- Велокоманда «ProTeamAstana»
- Команда КВН
- Саммит ОБСЕ – 2010
- Вступление в Клуб УЕФА

Сделаем выводы:

1. Масштабирование не работает. Брендинг города может быть сложнее брендинга иной страны;

2. Принцип «матрешки» ставит под сомнение использование идентичности как основы бренда;
3. Город – наиболее удобный объект брендинга, регион – наименее удобный;
4. Чем масштабнее брендируемая территория, тем тяжелее проводить качественное вовлечение ее жителей в процесс разработки.

ӘОЖ 330.59

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НӘТИЖЕЛІ ЖҰМЫС БАСТЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Абдрахман Ә., Блялова А.К.

Зерттеу жұмысында Қазақстанды нәтижелі жұмысбастылықпен қамтамасыз ету мәселесі қарастырылған.

Зерттеудің мақсаты - халықты жұмыспен қамтуды жақсарту бойынша ұсыныстарды әзірлеу, оның нәтижелігін қамтамасыз ету бойынша шаралар жүйесін жетілдіру, адамның өмір сүру деңгейін арттыру.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- адам әлеуетінің дамуының құралы ретінде нәтижелі жұмыспен қамтудың мәнін анықтау үшін теориялық және әдіснамалық тәсілдерді жинау және жүйелеу;
- нәтижелі жұмыспен қамтудың тұжырымдамалық ережелерін негіздеу;
- адам әлеуетінің дамуының маңыздылығын және факторларын анықтау;
- елімізде жұмыспен қамтуды бағалау;
- еңбек өнімділігін және адам әлеуетін арттыруға мүмкіндік беретін еліміздегі жұмыспен қамту саясаты аясында ұсыныстар әзірлеу.

Нәтижелі жұмыспен қамту - бұл әрбір жұмыс әлеуметтік тұрғыдан қолайлы деп саналмайтын, бірақ маңызды талапқа жауап беретін бір ғана қоғамның жағдайы.

Біріншіден, жұмысбастылық жұмыс істейтіндерге лайықты тұрмыс жағдайын қамтамасыз ететін кіріс әкелуі керек. Бұл жұмыспен қамту саясаты мен кіріс саясаты, инфляцияға қарсы іс-әрекеттер және т.б. арасындағы тікелей байланысқа әкеледі.

Екіншіден, нәтижелі жұмыспен қамту ресми жұмысқа қарсы болып келеді.

Нәтижелі жұмыспен қамтамасыз ету кезінде нәтижелі жұмыспен айналысу қабілеті экономикалық өсуге қол жеткізу мен адам дамуына мүмкіндік жасау арасындағы негізгі байланыстың бірі болып табылады. Нәтижелі жұмыспен қамтудың белсенді саясаты мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік саясатының басымдылығына айналуы тиіс. Адам әлеуетінің дамуын қамтамасыз ету, оның қол жеткізілген факторларының әсерінен нәтижелі жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін кеңейтуге және құрылған жұмыс орындарының санын және сипаттамаларына әсер етуімен бірге жүреді.

Адам әлеуетін дамыту - табысты мемлекет құрудың тиімді механизмі деп танылған. Әлемнің ең дамыған 30 еліне кіру үшін Қазақстанға адам дамуының жоғары деңгейіне қол жеткізу маңызды. Ғалымдар төрт адами капитал: білім беру, денсаулық, жеткілікті табыс, жұмыспен қамту және әлеуметтік қорғау - жоғары өмір сүру деңгейінің жоғары жетістігі, өмірді қанағаттандырудың міндетті шарты болып табылады деп көрсеткен.

Осыған орай «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған бағдарламасы» бекітілді. Бағдарламаның мақсаты - халықты нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту болып табылады. Осы мақсатқа орай зерттеу жұмыстары жүргізіліп, нәтижелі жұмыспен қамтуда бірнеше шаралар жүзеге асырылды.

Еңбек нарығын жаңғыртудакелесідей ұсыныстар беріліп отыр:

1. Өздігінен жұмысқа орналасу немесе өз бизнесін ашу мүмкіндігін кеңейту үшін еңбек ресурстарының біліктілігін арттыру;
2. Теңгерімді көші-қон саясатын жетілдіру;
3. Азаматтарға алғашқы ретте техникалық және кәсіби білім беру орындарында тегін білім алу және де келесі кәсіпті игеруде қысқарымды курстарды қамтамасыз ету;
4. Арнаулы әлеуметтік қызметтерге мұқтаж тұлғаларға қызмет көрсету үшін әлеуметтік жұмыс жөніндегі кеңесшілер даярлау.

Зерттеу барысында, 2016 жылы Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша елдегі экономикалық белсенді халықтың өсуі, жұмыспен қамтудың өсуі және жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі байқалады. Бұл Қазақстанның еңбек нарығындағы жұмысбастылықтың, көптеген дамыған және дамушы елдермен салыстырғанда экономиканың индустриалдық-инновациялық дамуы тұрғысынан тұрақты жағдайда екендігін байқатады.

УДК 504.03:657.6

РАЗВИТИЕ И УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМОЙ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Серик К., Нарматов С.Р.

Научный проект направлен на разработку предложений по совершенствованию управления природоохранной деятельностью предприятий.

Научная новизна исследования состоит в совершенствовании экономического механизма управления природоохранной деятельностью предприятий, разработке методики расчета дополнительных платежей за превышение нормативов выбросов и сбросов.

Изучение текущих затрат на охрану окружающей природной среды с 2011 по 2015 годы возросли в Казахстане 1,76 раза и соответственно в Жамбылской области 1,72 раза.

Экономический механизм управления природоохранной деятельности это комплекс мероприятий направленных на сокращение вредных воздействий на окружающую среду.

В целях расчета объемов экологических платежей по природоохранной деятельности предприятий нами предлагается следующая формула:

$$Po = \sum_{i=m}^n (Pni + \Delta Pdi) \quad (1)$$

где, Po – общий объем экологического платежа, тенге;

Pni – нормативный объем экологического платежа установленного для i -го загрязняющего вещества, тенге;

ΔPdi – дополнительный объем экологического платежа за сверхнормативного выброса (сброса) i -го загрязняющего вещества, тенге;

i – количество загрязняющих веществ, попадающих в природную среду вследствие деятельности предприятия $[i, ..., m]$, ед.

В качестве объекта апробации методики дополнительных платежей был выбран ТОО «Казфосфат» «Минеральные удобрения». Предметом исследования стали экологические платежи, производимые предприятием, и проводимая им природоохранная деятельность.

На основании проведенного исследования природоохранной деятельности ТОО можно заключить, что для расчета дополнительной части экологического платежа за загрязнение окружающей среды необходимо использовать формулу (1).

Очистные сооружения, предусмотренные проектом, функционируют, но нарушения нормативов и лимитов по некоторым загрязняющим веществам существуют. Расчет дополнительных экологических платежей за загрязнение окружающей среды посредством размещения твердых и жидких отходов III и V класса опасности, расположенных на промышленной площадке предприятия, где по загрязнению превышены нормативы, поэтому производится расчет дополнительных платежей.

Расчет дополнительных экологических платежей за загрязнение окружающей среды посредством выброса загрязняющих веществ в атмосферу составило 13030,6 тыс. тенге.

Анализ результатов проведенного расчета показывает, что размер экологических платежей при использовании предлагаемой методики существенно увеличится, что повлечет потерю части прибыли организации.

Результаты научного проекта позволили заключить

1. Определены понятия, и выработана система экономического механизма управления природоохранной деятельности предприятий.
2. Дан анализ экологического влияния предприятий Жамбылской области на окружающую среду.
3. Обосновываются предложения по совершенствованию механизма финансирования природоохранных мероприятий и экономическое стимулирование предприятий.
4. Предложена методика расчета дополнительных платежей за превышение нормативов выбросов и сбросов.

ӨОЖ 336.14.36

ӘЛЕУМЕТТІК САЛАНЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құлтай А., Молдабекова А.Ш.

Қазіргі уақытта әлеуметтік кепілдіктерді орнықтыру маңызы орын алады. Біздің елімізде ондай кепілдіктерге еңбекке ақы төлеудің ең аз деңгейі, зейнетақы, стипендия, жәрдем ақша оның ішінде уақытша жұмыс істеу қабілеті болмауына байланысты да, еңбек ету құқы, тегін және ақылы білім алу, медициналық қызмет, еңбек ету жағдайына байланысты берілетін жеңілдіктер, демалу құқы, мемлекет белгілеген механизм бойынша тұрғындардың табысын индексациялау, жұмыссыздыққа байланысты әлеуметтік қорғау құқығы жатады.

Кесте 1

Жамбыл облысы әкімдігінің қаржы басқармасы бойынша әлеуметтік қамсыздандыру мен әлеуметтік көмек саласына бөлінген қаражаттар, мың.тг

№	Көрсеткіштер	2014 ж	2015 ж	2016 ж	Ауыт-қуы (+; -)	Осу қарқ ыны , %
	Шығыстар	161215912,2	181116826,5	174407567	1319165	15,5
1	Әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік көмек	4569410	5212135,2	4472206,7	-97203,3	97,8
2	Әлеуметтік қамтамасыз ету	460998	469006	478826	17828	103,8
2.1	Жергілікті деңгейде интернатты тұрпатты мекемелер арқылы көрсетілетін әлеуметтік қамтамасыз ету	192663	198325	199822	7159	103,7
2.2	Жұмыспен қамту бағдарламасы	168245	168244	169333	1088	100,6
2.3	Мүгедек балаларды оңалту және бейімдеу орталығы	100090	102437	109671	9581	109,5
3	Әлеуметтік көмек	4108412	4743129,2	3993380,7	-115031,3	97,2
3.1	Мемлекеттік әлеуметтік көмек	2271655	2855897,2	2045801,7	-225853,3	90,0
3.2	Тұрғын үй көмегі	298576	298576	315455	16879	106,6
3.3	Жұмыспен қамту бағдарламасы	966965	969668	996872	29907	103,0
3.4	Азаматтардың жеке санаттарына берілетін әлеуметтік көмек	515636	563666	569886	54250	110,5
3.5	Жергілікті деңгейде мүгедектерді әлеуметтік қорғау	55613	55322	65366	9753	117,5

Жамбыл облысы әкімдігінің қаржы басқармасы бойынша әлеуметтік қамсыздандыру мен әлеуметтік көмек саласына бөлінген қаражаттар 2014-2016 жылдар аралығында 13191655 мың теңгеге өскен, оның өсуі жергілікті деңгейде интернатты тұрпатты мекемелер арқылы көрсетілетін әлеуметтік қамтамасыз етудің 7159 мың теңгеге, жұмыспен қамту бағдарласының 1088 мың теңгеге, мүгедек балаларды оңалту және бейімдеу орталығына бөлінген қаржылардың 9581 мың теңгеге, тұрғын үй көмегіне 16879 мың теңгеге, жұмыспен қамту бағдарламасының 29907 мың теңгеге, жергілікті өкілетті органдардың шешімімен азаматтардың жеке санаттарына берілетін әлеуметтік көмектің 54250 мың теңгеге, жергілікті деңгейде мүгедектерді әлеуметтік қорғауға бөлінген қаржының 9753 мың теңгеге өсулеріне байланысты болған.

ӘОЖ 657.26:657.6

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТІ ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жамаш Ж., Игликова А.Н.

Бақылау басқару процесінің басты элементтерінің бірі. Қазіргі таңда Қазақстанның экономикасын дамуына байланысты мемлекеттік қаржыны және мемлекеттің мүлкін басқаруда мақсаты өзгеруде. Негізгі мақсаты болып мемлекеттік ресурстарды пайдалануда тиімділікті арттыру, қоғамды сапалы әлеуметтік қызметтермен, мемлекеттік сектордың қызметінің ашық түрде жүргізілуін қамтамасыз ету табылады.

Соған байланысты, мемлекеттік секторды бақылауды ұйымдастыру жұмыстарына өзгерістер енгізу туындайды. Қазақстанда мемлекеттік секторды бақылау жұмыстарын жаңадан құрастыру мемлекеттік аудитті ұйымдастырудан басталды.

Мемлекеттік аудит – бюджет қаражатын, мемлекет пен квазимемлекеттік сектор субъектілерінің активтерін, байланысты гранттарды, мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген қарыздарды, сондай-ақ мемлекет кепілгерлігімен, оның ішінде бюджетті атқаруға байланысты тәуекелдерді басқару жүйесіне негізделген басқа қызмет кезінде тартылатын қарыздарды басқару және пайдалану тиімділігін талдау, бағалау және тексеру.

Мемлекеттік аудит шеңберінде жүргізілетін тексерулер:

Үстем тексеру – тексеріліп отырған мәселе шеңберінде, негізгі мемлекеттік аудит объектісімен өзара қатынастар мәселелері бойынша ғана жүргізілетін, үшінші тұлғаларды тексеру.

Бірлескен тексеру – мемлекеттік аудит органдарымен, оның ішінде басқа елдердің жоғары мемлекеттік аудит органдарымен келісілген мерзімдерде бірыңғай бағдарлама және мемлекеттік аудит тобы шеңберінде бірлесіп жүргізілетін тексеру.

Қатар тексеру – соңғы тексерулер нәтижелерімен алмаса отырып, басқа мемлекеттік органдар, оның ішінде басқа елдердің жоғары мемлекеттік аудит органдарымен келісілген мәселелер мен жүргізу мерзімдері бойынша дербес жүргізетін тексеру.

Шоғырландырылған немесе жекелеген қаржылық есеп беру аудитінің нәтижелері бойынша елеулі қателер болмаған кезде – қаржылық есептілік жөніндегі оң аудиторлық есеп, елеулі қателер анықталған кезде – қаржылық есептілік жөніндегі ескертпесі бар аудиторлық есеп қабылданады.

Мемлекеттік аудитор жүргізген мемлекеттік аудиттің нәтижесі Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу заңнамасына сәйкес сот тәртібімен дауланбаса танылады.

Мемлекеттік аудит нәтижелері бойынша анықталатын бұзушылықтар мен кемшіліктер осы бұзушылықтар мен кемшіліктерді растайтын құжаттармен, яғни аудиторлық дәлелдемелермен негізделеді.

Аудиторлық дәлелдемелер мемлекеттік аудит нәтижесінің қорытындысын қалыптастыруға негіз болатындай объективті, дәйекті және жеткілікті болуға тиіс.

Аудиторлық дәлелдемелерді жинау кезінде мемлекеттік аудиторлар Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына қайшы келмейтін аудиторлық дәлелдемелерді жинаудың барлық қолжетімді құралдарын пайдаланады. Аудиторлық дәлелдемелерді жинаудың екі әдісі бар:

- жалпылама әдісі
- іріктеу әдісі.

Мемлекеттік аудит нәтижелері бойынша мемлекеттік аудитор төмендегідей құжаттарды жазады:

- аудиторлық есеп – мемлекеттік аудиторлардың белгілі бір уақыт кезеңінде мемлекеттік аудит жүргізгені туралы құжат;
- аудиторлық қорытынды – аудиторлық есептердің негізінде жасалатын ұсынымдарды қамтитын құжат;
- нұсқама – Есеп комитеті, есеп комиссиясы, ішкі аудит жөніндегі уәкілетті орган қабылдайтын, орындау үшін міндетті шешімдерді қамтитын құжат.

ӨОЖ (336,71; 657,2) 574

ҚР ТӨЛЕМ ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕСЕПТЕУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ

Нарбаева Д., Есенова М.Ж.

Төлем жүйесі дегеніміз – экономиканың бір субъектісінен құндылықты беруді қамтамасыз ететін ережелер, рәсімдер және техникалық инфрақұрылым жиынтығы. Төлем жүйелері қазіргі заманғы ақша-кредит жүйелерінің маңызды бөліктерінің бірі болып табылады. Төлем жүргізу – тұлғалар арасындағы ақша қарым қатынасы.

Қолма-қол есеп айырысу – бұл физикалық қолма қол операциялары, олар физикалық және заңды тұлғалармен жүреді. Әдетте, бұл арзан есеп айырысу бойынша салыстырмалы жиынтық мөлшері бар. Нөмірдің нақты мөлшерлемесі әдетте заңмен реттеледі. Кіріспе есепке алу, ұйымдар, зейнетақы, зейнетақы төлемдеріндегі жарналар төленетін ақшалай қаражаттың ұйымдары, ұйымдары, құрылтайшылары; қаржы жүйелерін енгізу; тауарлар мен қызметтерге ақшалай қаражат бөлу операциялары жүргізіле алады.

Банктік карточка арқылы есеп айырысу формасы ретінде төлем карточкаларымен есеп айырысуларды қарастыруға болады. Пластикалық карта - басылық ақшасыз есеп айырысу нысандарының бірі- олда дамыған елдер қолма-қол ақша айналысынан бас тартып, ақшасыз нысандарға, атап айтқанда пластикалық карталарды пайдалануға көшуде. Пластикалық карталар қоғам және өзара қаржы қатынастарының құрылымын елеулі түрде дамытты. Алайда пластикалық карталар төлем айналымының сенімділігін толық өзгежеде қамтамасыз етпейді.

Қазақстан аумағында қолданылатын элеткронды төлем жүйесінің бірі -электронды әмияндар арқылы төлем. Электронды әмиян-бұл сіздің ақшаңызды ғаламторда сандық түрде сақтауға мүмкүндік беретін жүйе. Шетелдік интернет-сайттар негізінен PayPal және Moneybookers сияқты электрондық төлем жүйелерін пайдаланады. Қазақстанда негізгі төлем жүйелер - QIWI, WebMoney, PayPal.

Контактсіз төлемдер – бұл төлем құралы мен POS-терминал арасындағы физикалық байланыста болмайтын төлем әдісі. Оны ұялы телефондар арқылы да қолдануға болады.

Контактсіз төлем технологиясы бар карталар – сымсыз байланыс арнасы арқылы терминалға ақпарат тарататын кіріктірілген чиппен жабдықталған карталар.

Крипто валютаның технологиясы желіде іс-әрекеттер шынайы болуы және басқа адамдардың мәмілелерінің дұрыстығын растауға болатындығына негізделеді. Күмәнсіздік шарттарында транзакциялардың сенімділігі туралы шешім қабылдау үшін желідегі кез келген хабарлама Биткойн жүйесінде пайда болған блоктау технологиясын қолданады. Деректерді сақтау үшін транзакциялар үздіксіз тізбекті қалыптастыратын блоктарға біріктіріледі. Үздіксіздік нөмірлеу арқылы ғана емес, сонымен қатар ағымдағы блоктағы алдыңғы блоктың хәштерін қосу арқылы қамтамасыз етіледі, сондықтан кейінгі барлық блоктарда хешті өзгертпестен блокты өзгертудің жолы жоқ.

Биткойнге бизнесте де қызығушылық артып келеді. Көптеген коммерциялық және қоғамдық компаниялар жылдам интеграциялау үшін ыңғайлы құралдарды пайдалана отырып, криптовалютамен қаржы транзакцияларының мүмкіндігін байланыстырады: Dell, Overstock, Greenpeace және басқаларын атап өтуге болады.

Ғылыми жұмысты қорытындылай келе, мемлекет үшін криптожүйенің пайдасы салық органдарына тиімді есеп айырысу жүйесі болып отырғанын көруге болады. Блокчейн технологиясында барлық операциялар ашық, кіріс пен шығыстар ашық кілті бар тұлғаларға көрініп тұрады. Соның нәтижесінде кәсіпорындар мемлекеттік салықтар мен алымдарды төлеуден жалтару мүмкіндігінен айырылады.

Еліміздің экономикасы мен банк жүйесін реформалау сенімділігімен, қауіпсіздігімен және тиімділігімен ерекшеленетін, төлемдерді тез және ең аз тәуекелдермен жүргізуге мүмкіндік беретін төлем жүйелерін құру қажеттілігін туындатты. Осыған байланысты ғылыми-техникалық прогресстің нәтижесінде инновациялық төлем жүйелерінің пайда болуына әкеліп соқты. Оларды қолдану қазіргі кезде кәсіпорындар үшін де, тұтынушылар үшін де тиімді болып отыр.

ӨОЖ 336.717.1:336.7

БАНКТИҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРМЕН РЕСУРСТАРДЫ ТАРТУ ЖӘНЕ НЕСИЕ БЕРУДЕГІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ

Қасым А., Нурманалиева Г.А.

Халыққа банк арқылы несие беруді ұйымдастыру бірнеше түрге бөлінеді: тұтыну, лизинг, ауыл шаруашылық, шаруашылықаралық, ипотекалық, мемлекеттік, халықаралық және т.б.

Тұтыну несиесі – бұл жеке тұлғаларға тұтыну тауарларын сатып алу үшін және тұрмыстық қызметтерді өтеуге берілетін несие. Тұтыну несиесінің басты тағайындалуы халыққа атуды ынталандыруға бағатталады.

Тұтыну несиесі - ол төлемін кейінге қалдырып тұтыну тауарларын тауарларын несиеге беру. Кредит алушы халық ал несие беруші - әр түрлі өндіріс орындары фирмалар, банктер, мекемелер болуы болуы мүмкін. Тұтыну кредиті – коммерциялық кредит формасында (яғни бөлшек сауда орындары арқылы төлемін кейінге қалдырып тауар сату) және банктік кредит формасында яғни тұтыну тауарларын сатып алуға ақша беру - ұзақ қолданылатын тауарларға беріледі.

Қазіргі таңда банктер депозиттердің әртүрлі түрлерін қолданады. Қазақстанның банктік тәжірибесінде депозиттердің келесідей түрлері банктік тәжірибеде қолданылады:

1. Талап етілгенге дейінгі депозиттер.
2. Жинақ салымдары.
3. Жедел салымдар.

Нарықта депозиттік институт ретінде коммерциялық банктер табылады. Олар өз қызметтерінің 80% тартылған қаражаттардан жүзеге асырады, оның ең көп бөлігін жеке және заңды тұлғалардың депозиттері құрайды.

Мемлекеттік кредит - мемлекетпен жергілікті үкімет қорларының облигация сату арқылы жеке және заңды тұлғалардан кредит алу. Бұл кредит қатынастарының субъектілері кредит беруші - халық және заңды ұйымдар, кредит алушы - мемлекет және оның жергілікті органдары. Мемлекеттік кредит - қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болып екіге бөлінеді. Қысқа мерзімді кредит қазыналық вексельдер түрінде шығарылып 1-3 айдан кейін өтелуі керек ал ұзақ мерзімді кредит мемлекеттік облигациялар түрінде шығарылып көптеген жыл өткен соң өтеледі. Бұл мемлекеттік зайымдар (қарыз) мемлекеттік шығындарды өтеуге бюджет тапшылығын жоюға инфляция кезінде айналымдағы артық ақшаны шығаруға мүмкіндік береді.

Кесте 1

«Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның клиенттердің ағымдағы шоттарындағы мерзімді салымдардың құрамын талдау

Көрсеткіштер	2015 жыл		2016 жыл		Ауытқуы (+;-)
	сома, млн.тг	Үлес салмағы, %	сома, млн.тг	Үлес салмағы, %	
Жедел салымдар	2145442	70,4	2738125	71,6	592683

- жеке тұлғалар	1276609	59,5	1470536	53,7	193927
-занды тұлғалар	868866	40,4	1267589	46,2	398723
Ағымдағы шоттар	898289	29,5	1082537	28,3	184248
- жеке тұлғалар	701468	78,0	837625	77,3	136157
-занды тұлғалар	196821	21,9	244912	22,6	48091
Барлығы	3043731	100	3820662	100	776931
Ескерту: «Қазақстан Халық банкі» АҚ –ның 2015-2016 жж. бухгалтерлік балансы негізінде автормен есептелген.					

2015 пен 2016 жылдардың жедел салымдары мен ағымдағы шоттарын талдайтын болсақ жедел салымдар 2015 жылы 2145442 млн тг құраса 2016 жылы 2738125 млн тг құрап көбейіп отырғандығын көруімізге болады.

ӨОЖ 336.71

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ НЕСИЕЛЕНДІРУІ: МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қудайбергенов Ж., Муратова Д.Б.

Қазақстанның алғашқы құрылған күндерінен бастап нарықтық қатынастардың негізгі бағыты ретінде шағын және орта бизнеске үлкен көңіл бөлінді, тіпті мемлекеттің экономикалық саясаты шағын кәсіпкерлікке құқықтық тұрғыдан да үлкен мән берді. Алайда, Қазақстанда қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына бұл сектор, өндірісі дамыған Батыс Еуропа, АҚШ және Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріндегідей ЖІӨ-ді құрайтын негізгі сала ретінде әлі де дамыған жоқ, бірақта шағын кәсіпкерлік біздің елде өте қарқынды белең алуда. Қазіргі кезде Қазақстан халқының банк жүйесіне жақсы жағынан көрініс табуда және ол тұрғындар қаржысының банк жүйесіне құйылу ағымын күшейтті. Сондықтан қазіргі жүйені бұдан 25 жыл бұрынғы жағдайымен коммерциялық банктер делдалы рөлін орындайды.

Банктік несие – ең қолайлы және көптеген жағдайда орны ауыстырылмайтын қаржылық қызметтердің формасы ретінде ол нақты қарыз алушының қажеттілігін ескереді, сонымен қатар, олардың қарыз

алу жағдайына көнуімен салыстыруға болмайды. Қазақстан банктері реформаның ұзақ және тиімді кезеңдерінен өтті, осы кезде тек сандық ғана емес, сол сияқты сапалық өзгерістерге де ұшырады.

Бүгінгі таңда Қазақстан банк секторы жеткілікті түрде капиталданған. Қаржы нарығында коммерциялық банктен басқа Республикалық Ұлттық Банкі жұмыс істейді және ол екінші деңгейдегі банктердің іс әрекетіндегі қаржылық жағдайының төмендеуіне жол бермеу үшін, оны жыл сайын мұқият зерттеп отырады. Ол үшін Ұлттық Банкке жедел және қаржылық, несиелік жүйе іс әрекетін жақсарту үшін дұрыс шешімді қабылдауда белгілі құралдар мен шараларды қолданады. Банк жүйесін жетілдіруге бағытталған осы міндеттерді тиімді іске асыру үшін банктер, сонымен қатар екінші деңгейлі банктер де, бұл жүйенің қазіргі кездегі дамуын терең және кең мағынада зерттеліп, ірі, орта және ұсақ коммерциялық банктер іс әрекетін елдің экономикалық дамуының жаңа кезеңі және халықаралық қаржы – несиелік қатынасқа сай болу талаптарына сәйкестендіру жолдарына зерттеулер жүргізу қажет.

КБ-дің шағын және орта бизнесті несилелеу түрлері мерзіміне қарай мынадай болып бөлінеді:

1. Қысқа мерзімді (1жылға дейін);
2. Ұзақ мерзімді (1жылдан–7жылға дейін)

Шағын және орта бизнес келесілерге бағытталады:

- жоғары мөлшердегі капитал салымдарын қажет етпей;
- тұтыну тауарлары мен қызмет көрсетулер өндірісін кеңейту;
- тұрғындардың өмір сүру деңгейін теңестіруге көмек көрсету;
- өндіріске еңбек, материал және қаржы ресурстарын тарту;
- көлеңкелі экономиканың оң баламасы болу, бюджеттік түсімдердің көзі ретінде қызмет ету.

Коммерциялық банктер іс әрекетінің тиімділігі тек өз күш - жігеріне ғана емес, сонымен бірге ол жұмыс істейтін микро және макроэкономикалық ортаға тәуелді. Сондықтан бұл жерде нарыққа өту кезіндегі ұлттық экономиканың жалпы мәселелері сипатталған, өйткені экономика құлдырау жағдайында болған кезде банк жүйесінің әсер еткені белгілі. Банктердің несие қабілеттілігінің төмен болуының себебі, төмен төлем тәртібі мен нарықтық тәуекелдің жоғарғы деңгейі табылады.

2017 жылы Төрт екінші деңгейдегі банктің Банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру бағдарламасына қатысуы мақұлданды. Ұлттық Банк басшысы «2018-2020 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» Заң жобасын таныстыра отырып, Банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру бағдарламасын іске асыру барысы күшіне енгенін атап өткен. Ұлттық Банк төрт екінші деңгейдегі банктің: «АТФ Банк» АҚ- тың, «Еуразиялық банк» АҚ-тың, «Цеснабанк» АҚ-тың және «Банк ЦентрКредит» АҚ-тың 410 миллиард теңге жалпы сомаға Бағдарламаға қатысуы мақұлданды.

УДК 657.1.012

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В СООТВЕТСТВИИ С МСФО

Эдельбиев М., Айнабекова И.Т.

Бухгалтерский учет обязательств охватывает самые разные аспекты жизнедеятельности предприятия. Проведение учета обязательств даже небольшим количеством методов позволяет выявить финансовое состояние предприятия, его устойчивость, эффективность хозяйствования, перспективы развития и наиболее опасные для его благополучия тенденции. Учет удобен именно возможностью выявления направления дальнейших, детальных исследований, проводящихся на основе аналитического учета, а так же тем, что благодаря огромному числу способов рассмотрения способен дать информацию для наиболее достоверных и адекватных ситуации выводов.

Обязательства возникают в результате совершения предприятием различных сделок и являются юридическим основанием для последующих платежей за товары, выполненные работы и предоставленные услуги. Обязательство регистрируется в учете только тогда, когда возникает задолженность по нему. Обязательства оцениваются суммой денег, необходимой для оплаты долга или в условиях рынка, стоимостью товаров и услуг, которые необходимо предоставить.

Развитие мировой экономики вызывает необходимость формирования единой информационной бухгалтерской системы, значит и соответствующего языка общения между организациями, деятельность которых осуществляется на международных рынках. Развивающаяся рыночная экономика Казахстана, интеграция республики в мировое экономическое сообщество, а также реализация Государственной стратегии экономической модернизации диктует внедрение международных стандартов финансовой отчетности, что в свою очередь невозможно без подготовки и повышения квалификации специалистов финансовой системы.

Для достижения цели поставлены следующие задачи:

- рассмотреть сущность понятия обязательств и его видов;
- рассмотреть организацию бухгалтерского учета обязательств;

Учет обязательств в соответствии с МСФО учитываются по следующим стандартам:

- a) МСФО (IAS) 19 «Вознаграждения работникам»
- b) МСФО (IAS) 23 «Затраты по займам»

- с) МСФО (IAS) 37 «Оценочные резервы, условные обязательства и условные активы»

Заработная плата может перечисляться на текущие счета работников (карточки) или выдается из кассы общества в трехдневный срок, с момента получения денежных средств из банка, одновременно Общество перечисляет в бюджет установленные отчисления от фонда оплаты труда. По истечению трех дней остатки невыданной зарплаты депонируются и сдаются в банк.

В Налоговом кодексе достигнуто главное – это выравнивание налоговой нагрузки по различным отраслям народного хозяйства. Так как в сфере торговли и услуг сегодня низкая доля материальных затрат и использования основных средств, то наибольшая налоговая нагрузка приходится именно на эту сферу экономики. В кодексе достигнута задача обеспечения нормального режима воспроизводства и подъема отдельных секторов экономики, и в первую очередь – сельского хозяйства, малого бизнеса, социальной сферы.

Любое предприятие в ходе осуществления производственно-хозяйственной деятельности связывает себя обязательствами, такими как обязательством перед персоналом по оплате труда, подотчетных лиц по предоставленным им суммам, рассчитывается перед поставщиками за приобретенную продукцию, подрядчиками за выполненные работы или услуги.

Расходы налогоплательщика в связи с осуществлением деятельности, направленной на получение дохода, подлежат вычету при определении налогооблагаемого дохода, за исключением расходов, не подлежащих вычету в соответствии с Налоговым Кодексом.

УДК 33.07(574)

АУДИТ ОЦЕНКИ ПО СПРАВЕДЛИВОЙ СТОИМОСТИ

Икрамова Л., Исакова С.А.

Необходимость теоретических исследований в области бухгалтерского учета и отчетности определяется с новыми требованиями международных стандартов финансовой отчетности.

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) признаны во всем мире эффективным инструментарием для составления прозрачной, достоверной и понятной информации о деятельности организаций. Прозрачность финансовой отчетности и качество управления станут теми критериями, на которые будут ориентироваться инвесторы и кредиторы, выбирая объекты для вложения средств.

Учет и отчетность казахстанских организаций должны быть ориентированы на международные стандарты финансовой отчетности, приоритетной целью которых является удовлетворение потребностей заинтересованных пользователей финансовой отчетности в информации, необходимой для принятия управленческих решений.

Особую актуальность приобретает вопрос определения оптимальной модели оценки различных объектов бухгалтерского учета, которая наилучшим образом отвечает критериям реальной ценности актива или обязательства.

Исследование этого и других вопросов имеет особое значение и актуальность на стадии ее адаптации к международным стандартам финансовой отчетности.

Наиболее важные требования МСФО (IFRS) 7 «Финансовые инструменты: раскрытие информации» предъявляются требования к раскрытию информации о финансовых рисках, которые несет организация (рыночные риски, риск ликвидности и кредитный риск). Но невозможно рассмотреть и урегулировать все аспекты учета в одном документе. К тому же МСФО (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации», принятый в 1996г., осветил лишь наиболее простые вопросы представления информации о финансовых инструментах в отчетности.

Согласно введенному позднее МСФО (IAS) 39 «Финансовые инструменты: признание и оценка», в результате исполнения договора одновременно возникают финансовый актив у одной компании и финансовое обязательство или долевого инструмент – у другой.

В соответствии с МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» введенным в действие с 1 января 2013 г., справедливая стоимость - это рыночная оценка, а не оценка, формируемая с учетом специфики предприятия.

Определяя классы финансовых инструментов, организация должна:

- разграничить инструменты, оцениваемые по амортизированной стоимости, и инструменты, оцениваемые по справедливой стоимости;
- считать отдельным классом или классами те финансовые инструменты, которые не входят в МСФО (IFRS) 7.

Организация должна раскрывать информацию, позволяющую пользователям оценивать важность финансовых инструментов для финансового положения (бухгалтерский баланс) и результатов деятельности (отчет о прибылях и убытках или отчет о совокупной прибыли).

Таким образом, балансовая стоимость каждой из следующих категорий в соответствии с определением в МСФО (IAS) 39, раскрывается в самом бухгалтерском балансе или в примечаниях к нему:

- финансовые активы, отражаемые по справедливой стоимости с отражением ее изменения в отчете о прибылях и убытках, отдельно показываются активы, учитываемые по справедливой стоимости после первоначального признания и те, которые отнесены к классу активов, удерживаемых для торговли;
- инвестиции, удерживаемые до погашения;
- ссуды и дебиторская задолженность;
- финансовые активы, имеющиеся в наличии для продажи.

ӨОЖ 332.85

ТҰРҒЫН ҮЙ – КОММУНАЛДЫҚ ШАРУАШЫЛЫҚ САЛАСЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Молдабек А., Молдабекова А.Ш.

Тұрғын үй саласы – бұл тұрғын үй нысандарына жеке меншік үстемдік ететін халық шаруашылығының ерекше тармағы. Тұрғын үй саласының нысандары жылжымайтын мүліктер рыногының негізін құрайды. Бүгінгі күні аталған рынок бизнестің табысты түріне айналды. Сондықтан да, Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүліктер рыногының қарқынды дамуы осы салаға инвестиция салуға дайын мемлекеттің, көптеген бизнес-құрылымдардың назарын өзіне аударуда.

«Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық» атты функционалдық топ бойынша шығындар республикалық бюджетте мақсатты инвестициялық трансферттер түрінде төменгі бюджеттерге, мысалы, мынадай мақсаттарға – коммуналдық шаруашылықтың дамуына, сумен жабдықтау жүйесін жөндеу мен дамуына, қалалар мен елді мекендер көріктендірудің дамуына және басқаларға беруі қарастырылған. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласы құрылыстарының материалдық өндірістің бір саласы ретінде, басқасалаларға қарағанда көп белгілерімен ерекшеленеді. Мұнда қызмет өзінің арнайы, ерекшеленген заңдылықтары арқылы жүргізіледі, басқарудың түрлері мен әдістерін дұрыс таңдауда оны есептеу ең қажетті шарттың бірі болып табылады. Мұндай ерекшеліктер ретінде келесілерді көрсетуге болады: біріншіден, соңғы құрылыс өнімі қатаң белгілі бір аумаққа бекітіледі (тұрғын үйдің мекен жайы болады) және көлікпен тасылмайды, яғни қоймаға қою үшін өндірілмейді.

Кесте 1

Бюджеттен тұрғын үй - коммуналдық шаруашылық саласын
қаржыландыру құрамы, млн.тг

Көрсеткіштер	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	Ауытқуы (+,-)
Тұрғын үй құрылысы	5284,2	5481,7	4293,4	-990,8
Коммуналдық шаруашылық	959,2	884,6	1485,7	526,5
Елді мекендерді көріктендіру	1115,8	1053,1	1485,7	369,9
Барлығы	7359,2	7420,4	7264,8	-94,4
Ескерту: Тараз қаласы бюджетінің орындалуы туралы есеп мәліметтері негізінде есептелген.				

Тұрғын үй құрылысы, өз кезегінде, құрылыс компаниялары мен кәсіпорындарын жұмыс көлемімен қамтамасыз етеді, құрылыс саласының өркендеп, жаңа жұмыс орындарының пайда болуына жол ашады.

Тұрғын үй нарығын қалыптастыру мен дамытуда Канада, Швеция, Қытай және Ресей тәжірибесі талданып, олардың оң және теріс салдары анықталды. Соның негізінде, шет елдік тәжірибенің оңды тұстарын Қазақстанның тұрғын үй нарығын дамытуда қолдану мүмкіндіктері негізделді.

Отандық тұрғын үй нарығын дамытуда тұрғын үй құрылысын жетілдірудің келесі бағыттарын жүзеге асыру қажеттілігі негізделді:

- біріншіден, тұрғын үй шаруашылығын қаржыландыру мәселесінде инвестиция тарту кеңінен қолға алыну керек;
- екіншіден, сұраныс пен ұсынысты ескере отырып, толыққанды, тең дәрежелі тұрғын үй нарығын қалыптастыру, ол үшін халықтың қалың жігі үшін қолжетімді пәтерлердің бағасын аймақтың әлеуметтік жағдайына байланысты тағайындау қажет;
- үшіншіден, тұрғын үйді жалға берусаласын дамыту;
- төртіншіден, тұрғын үй саласын мемлекеттік қолдау және қаржыландыру механизмдерін жетілдіру;
- бесіншіден, еліміздің түрлі аймақтарында заманауи талаптарға жауап беретін инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымды дамыту.

УДК 657.26:657

ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ И СПОСОБЫ ИХ МИНИМИЗАЦИИ

Штоколова С., Джунусова Д.А.

Финансовый риск – вероятность возникновения убытков или недополучения доходов по сравнению с прогнозируемым вариантом.

Финансовые риски относятся к категории коммерческих рисков, т.е. рисков, связанных с ведением хозяйственной деятельности.

Особенность финансовых рисков - вероятность наступления ущерба в результате проведения каких-либо операций в финансово-кредитной и биржевой сферах, совершении операций с ценными бумагами.

В системе методов управления финансовыми рисками предприятия основная роль принадлежит внешним и внутренним механизмам нейтрализации рисков.

Внутренние механизмы нейтрализации финансовых рисков представляют собой систему методов минимизации их негативных последствий, избираемых и осуществляемых в рамках самого предприятия.

Основным объектом использования внутренних механизмов нейтрализации являются, как правило, все виды допустимых финансовых рисков, значительная часть рисков критической группы, а также нестрахуемые катастрофические риски, если они принимаются предприятием в силу объективной необходимости. В современных условиях внутренние механизмы нейтрализации охватывают преимущественную часть финансовых рисков предприятия.

Преимуществом использования внутренних механизмов минимизации финансовых рисков является высокая степень альтернативности принимаемых управленческих решений, не зависящих, как правило, от других субъектов хозяйствования. Они исходят из конкретных условий осуществления финансовой деятельности предприятия и его финансовых возможностей, позволяют в наибольшей степени учесть влияние внутренних факторов на уровень финансовых рисков в процессе минимизации их негативных последствий.

Система внутренних и внешних механизмов минимизации финансовых рисков предусматривает использование следующих основных методов (рис 1).

Рисунок 1.

Существует процесс анализа финансовых рисков, который состоит из нескольких этапов:

- Во-первых, следует определить и классифицировать виды рисков.
- Во-вторых, обозначить для себя критерии оценки характеристик каждого из видов.
- В-третьих, разработать методы и способы контроля и устранения опасностей.

ӨОЖ 629.1

ӘЛЕУМЕТТІК САЛЫҚ ПЕН ӘЛЕУМЕТТІК АУДАРЫМДАР БОЙЫНША БЮДЖЕТ ПЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУ

Тоқтамысова Д., Тлеубаева С.А.

Салық салудың негізгі мақсаты – мемлекет қазынасын толтыру, еліміздің экономикасын дамыту, әлеуметтік жағдайды жақсарту және кәсіпорын, тұрғындар қаржыларын қоғамдық қажеттілікке тарту. Біздің Елбасымыздың және еліміздің алға қойған мақсаты - дамыған отыз елдердің қатарына қосылу. Ал мұндай мақсатқа қол жеткізудің басты алғы шарттарының бірі – мемлекеттік бюджетті қалыптастыруда салықтардың тиімділігін арттыру. Әлеуметтік салық пен әлеуметтік аударымдар бойынша бюджетпен есеп айырысу, Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың «Президенттің бес әлеуметтік бастамасы» атты халыққа үндеуінің жариялануы, әлеуметтік медициналық сақтандыру қорын құру мәселелері зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Бүгінде бүкіл әлем денсаулық сақтауды қаржыландырудың үш негізгі үлгісін қолдануда: бюджеттік, сақтандыру және аралас. Бюджеттік үлгі Ұлыбритания, Испания, Италия, Швеция сияқты елдерде қолданылады. Әлеуметтік сақтандыру Германия, Франция, Бельгия, Корея, Жапония, Словакия, Шығыс Еуропаның бірқатар мемлекеттерінде, жалпы 30-ға тарта елде бар, ал жеке сақтандыру АҚШ-та қолданылады. Бірақ, көптеген елдер тиімділігі дәлелденген бюджеттік және сақтандыру үлгілерін аралас түрде қолданады.

Қазақстан үздік халықаралық тәжірибені ескере отырып, медициналық сақтандырудың аралас моделін енгізетін болады. Бұл:

- Денсаулық сақтау саласының қаржылық тұрақтылығын,
- Медициналық қызметтердің жоғары сапасы мен қолжетімділігін,
- Медициналық көмектің кең ауқымды пакетін қамтамасыз етеді.

Басқа елдермен салыстырғанда, Қазақстанда медициналық сақтандыру қоры аударымдарының көлемі бойынша ең қолайлы жағдай жасалған. «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласына қатысты бірқатар заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасына сәйкес медициналық сақтандыру мәселелері бойынша келесі жарналар мен төлемдер қарастырылған:

- жұмыс берушілер: 2017 жылдың 1 шілдесінен - 1%; 2018 жылдан бастап -1,5%, 2020 жылдан бастап - 2%, 2022 жылдан бастап -3%;
- жұмыскерлердің жарнасы: 1% - 2019 жылдан бастап, 2020 жылдан - 2%;
- жеке кәсіпкерлердің, жеке нотариустардың, келісім-шарт бойынша табыс табатын жеке тұлғалардың жарнасы – 2017 жылдың 1

- шілдесінен бастап табысына қарай, бірақ ең төменгі 2 жалақының 5%-нан кем емес;
- жұмыс күшіне жатпайтын тұлғалар үшін (өзін-өзі өнімсіз еңбекпен қамтығандар) жарна көлемі – 2018 жылдың 1 қаңтарынан ең төменгі 1 жалақының 5%-ы;
 - мемлекет халықтың осал топтары үшін 2018 жылғы қаңтардан – 3,75%, 2019 жылдан -4%, 2022 жылдан -4,5 %.

Қорыта келгенде, «Президенттің бес әлеуметтік бастамасы» атты халыққа үндеуінің екінші бастамасындағы «Жалақысы төмен жұмысшылардың еңбекақысын көбейту үшін олардың салық жүктемесін азайту», әлеуметтік міндетті медициналық сақтандыру тек қана мемлекет үшін емес, сонымен қатар халықтың мүддесі үшін қажет. Халықтың өзінің денсаулығына деген жауапкершілігін арттыру, көптеген ауруларды алдын ала анықтау, яғни профилактикалау, сонымен қатар денсаулықты жоғары бағалау керек екенін түсіндіру мақсатында 2018 жылдан бастап жоспарланған әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесі және салық жүйесіне өзгерістер енгізілмек.

Қазіргі кезде ең өзекті мәселе болып отырғаны – халықтың әлі толық ақпараттандырылмағандығында, сондықтан да біз, жастар, осы тақырыпты зерттей отырып, халыққа барынша ақпарат беру, бұл жүйенің негізгі мақсатын, негізгі міндеттерін және де мүмкін болар нәтижелерін болжауды мақсат еттім.

УДК 657.1.012

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ НАЛОГОВОГО УЧЕТА И АУДИТА В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Токтаева И., Тулеева Г.Т.

В каждой стране есть свой налоговый кодекс, нормативные акты, законы и подзаконные акты, в которых прописано то, что происходит в данном государстве в области налогообложения и бухгалтерского учета. Именно поэтому каждый бухгалтер, составляя годовую декларацию по корпоративному подоходному налогу, должен учитывать то, что существует разница между налоговым и бухгалтерским учетом. Бухгалтерский учет живет «своей жизнью» и он прописан в законодательстве по бухгалтерскому учету.

- У бухгалтерского и налогового учета три основных отличия:
- задачи;

- законы, нормативные документы, которым они подчиняются;
- порядок признания доходов и расходов.

Задачей бухгалтерского учета является составление достоверных сведений в первую очередь для Хозяина предприятия. Эти сведения также необходимы для предоставления их инвесторам, банкам, органам власти и т.п.

Налоговый учет – процесс ведения налогоплательщиком (налоговым агентом) учетной документации в соответствии с требованиями настоящего Кодекса в целях обобщения и систематизации информации об объектах налогообложения и (или) объектах, связанных с налогообложением, а также исчисления налогов и других обязательных платежей в бюджет и составления налоговой отчетности.

Налоговый аудит – это один из наиболее востребованных видов аудиторских услуг. Налоговый аудит представляет собой оценку существующей модели налогообложения компании клиента, а также разработку заключения о возможности повышения эффективности в среде налогового учета компании.

Налогоплательщики, применяющие специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса, специальный налоговый режим для крестьянских или фермерских хозяйств, по деятельности, на которую распространяются такие специальные налоговые режимы, утверждают налоговую учетную политику, разработанную самостоятельно по форме, установленной уполномоченным органом.

Налоговая учетная политика – принятый налогоплательщиком (налоговым агентом) документ, устанавливающий порядок ведения налогового учета с соблюдением требований настоящего Кодекса. Налоговая учетная политика может быть включена в виде отдельного раздела в учетную политику, разработанную в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности и требованиями законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности.

Налоговое законодательство включает и нормы, требующие пересчета бухгалтерской информации в налоговых целях, и нормы, ссылающиеся на бухгалтерский учет. Так, например, учет запасов ведется в налоговых целях для корпоративного подоходного налога (КПН) по правилам бухгалтерского учета, базой для исчисления налога на имущество является балансовая стоимость основных средств и т. д. Очевидно, что бухгалтерский учет и налоговый учет представляют собой различную направленность и назначение. Тем не менее общими для этих систем учета являются данные текущего бухгалтерского учета. Так, некоторые факты применения международных стандартов

свидетельствуют, что налоговое законодательство может стать определенным препятствием для внедрения МСФО, которое выразится в нежелании налогоплательщиков применять положения стандартов потому, что они увеличат в некоторых случаях налоговую нагрузку. Отличие, с государственной точки зрения, по целям заключается в том, что бухгалтерский учет формирует информационную базу для контроля со стороны всех видов контролирующих учреждений в отличии от налогового.

УДК 504.03.:657.631(574)

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО УЧЕТА И АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Воробьёва А., Баймедетов С.Д.

Увеличение масштабов хозяйственной деятельности в процессе расширенного воспроизводства приводит к обострению экологических проблем. Их игнорирование при принятии экономических решений, отсутствие должного анализа затрат и выгод в природо-эксплуатирующей сфере нашло свое отражение в увеличении удельных показателей загрязнения окружающей среды.

Сложность современных экологических проблем вызывает необходимость применения именно аудиторского подхода к их исследованию. Во-первых, в таких условиях обеспечивается высокий уровень проведения системных изысканий при оценке экологических проблем, что крайне важно, так как рассмотрению подлежит целый комплекс вопросов, среди которых финансово хозяйственные и юридические аспекты занимают не меньшее место, чем химические, биологические и иные факторы. Аудиторы могут не разбираться в тех или иных технологических тонкостях, но аудиторская фирма имеет право пригласить специалистов в нужной узкой области и координировать работу экспертов разных профилей. Во-вторых, в аудиторском подходе приоритет отдается критериям независимости и объективности при проведении исследований и формировании суждений, выводов и заключений. В-третьих, аудитор, являясь, с одной стороны, предпринимателем, а с другой стороны - беспристрастным аналитиком и проверяющим, неизбежно приобретает навыки практического психолога и социального дипломата.

Казахстанские предприятия, стремящиеся увеличить объемы финансирования с западных рынков капитала, понимают, что, если в новых казахстанских бухгалтерских балансах не будет представлена информация по экологическим обязательствам, это снизит доверие инвесторов к финансовым отчетам. Инвесторы, подозревающие о существовании таких обязательств, но не располагающие их оценкой, повысят стоимость капитала для казахстанских предприятий ввиду повышения риска.

Следовательно, экологическая информация должна быть неотъемлемой частью при составлении достоверной бухгалтерской (финансовой) отчетности. Однако в настоящее время в Казахстане нет нормативных актов, регулирующих учетную деятельность в области экологии и требующих подробного отражения в финансовой отчетности обязательств и затрат, связанных с природоохранной деятельностью.

Вместе с тем, экономические, организационно-методические и нормативно-аналитические аспекты экологического учета и отчетности в системе экологического менеджмента являются мало разработанным участком экологического обеспечения всех уровней финансово-хозяйственной и управленческой деятельности с учетом отраслевых особенностей.

Более того, во многих предприятиях имеет место неупорядоченность учета природоохранных затрат, когда они не только не выделяются, но и, особенно текущие, «растворяются» в себестоимости, необоснованно относятся на охрану труда и технику безопасности или только на общехозяйственные либо прочие расходы. Поэтому разработка основ развития экологического учета представляет социально-экономическую значимость для предотвращения кризисных явлений.

Любое юридическое лицо, которое занимается определённой деятельностью, прекрасно знает, что для достижения успеха в своём деле необходимо правильное распределение финансовых средств и максимально эффективное управление.

Экологический аудит должен быть ориентирован на внутренние индивидуальные потребности предприятия в соответствии с его политикой и установленными целями. Кроме того, важно четко идентифицировать цели и задачи деятельности предприятия, прежде чем определить, какой тип экологического аудита ему необходим.

УДК 33.07(574)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВНУТРЕННЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА

Жаксыбеков А., Исакова С.А.

В условиях рыночной экономики усиливаются задачи по повышению рентабельности и текущий контроль деятельности организаций.

Организаций страдают от неэффективности использования ресурсов от недостатка необходимой для принятия правильных решений информации, искажения отчетности, что разрешается путем должной организации государственного внутреннего аудита.

Необходимость существования государственного внутреннего аудита продиктована тем, что собственники и руководители предприятия хотят знать о реальном состоянии дел на нем. Для этого на предприятиях создаются специализированные подразделения, работники которых занимаются анализом всех звеньев управления, участков производства, каждого технологического цикла. При этом анализируется рациональность функционирования как системы в целом, так и каждого элемента, уровень взаимосвязи между ними, выявляются слабые места в деятельности и даются рекомендации по устранению имеющихся недостатков. Однако эффект отмеченных положительных тенденций в бюджетной сфере республики снижается в результате допускаемых нарушений требований налогового и бюджетного законодательства, а именно: сокрытия доходов, несвоевременных перечислений налогов, сборов и других обязательных платежей в бюджет, использования средств бюджета не по целевому назначению, неэффективно и нерационально. Так, по результатам контрольных мероприятий Счетного комитета только за первое полугодие 2017 года установлены факты нарушения требований законодательства на общую сумму более 1,5 млрд. тенге.

В работе разработана методика по различным разделам учета производится по единой схеме, которая должна включать в себя:

1. Перечень основных нормативных документов;
2. Описание альтернативных учетных решений, выбор которых предоставлен предприятию Законом «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», учетной политикой;
3. Первичные документы по разделу учета;
4. Регистры синтетического и аналитического учета и отчетности;
5. Классификатор возможных нарушений;

6. Вопросник внутреннего аудитора для составления программы проверки;
7. Методы сбора аудиторских доказательств, применяемые при проверке.

Нами разработанная новейшая программа, которая называется «Система автоматизации внутреннего государственного аудита» осуществляет следующие процедуры:

- процент выполнения плана проверок (отношение фактически выполненных за период аудиторских проверок к запланированному количеству);
- количество проведенных за период проверок в расчете на одного сотрудника службы внутреннего аудита (внутреннего аудитора);
- количество консультаций за период в расчете на одного работника;
- соблюдение установленных сроков аудита, по разделам и в целом;
- наличие достаточной рабочей документации, обосновывающей выводы аудиторов по разделам аудита;
- экономическая эффективность выполненных рекомендаций;
- выполнение утвержденного плана аудитов,
- количество аудитов, проведенных в соответствии с бюджетом,
- количество/частота запросов в службу внутреннего аудита со стороны заказчиков,
- степень удовлетворенность заказчиков аудита.

Таким образом, с помощью отдела государственного внутреннего аудита осуществляется контроль во всех сферах работы таких как, финансы, производство, маркетинг, реализация, закупки, логистика, управление персоналом и других.

**ТАМАҚ ЖЕҢІЛ ӨНЕРКӘСІБІ.
СТАНДАРТТАУ. ТУРИЗМ ЖӘНЕ СЕРВИС**

**ПИЩЕВАЯ И ЛЕГКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ.
СТАНДАРТИЗАЦИЯ. ТУРИЗМ И СЕРВИС**

ӨОЖ 664.6:664.85

**НАН ӨНІМДЕРІ ӨНДІРІСІНДЕ ЖЕМІС-КӨКӨНІСТІ
ӨНЕРКӘСІПТЕРІН ҚАЛДЫҚТАРЫН ҚОЛДАНУ**

Мейрамбай Д., Горбатовская Н.А.

Нан – құрамында бірқатар маңызды амин қышқылдары бар, құнды әрі қолжетімді өсімдік ақуызының көзі. Нанның құрамында адам үшін қажетті көптеген маңызды тағамдық қоректік заттар бар; атап айтқанда ақуыздар, көмірсулар, дәрумендер, минералды заттар, тағамдық талшықтары және т.б. Нанды пайдалану арқылы адам баласы өзінің көмірсуларға жартылай қажеттілігін, ақуыздарға үштен бір бөлігін, жартылай В тобының дәрумендеріне, фосфор және теміз тұздарына деген қажеттілігін қанағаттандырады. Алайда, нанда макро- және микроэлементтердің (кальций, йод, темір), дәрумендердің (В1 және В2), алмастырылмайтын амин қышқылдарының (лизин, треонин) тапшылығын анықталды. Сондықтан да, наубайханашылар үшін нан сапасын жақсарту мен оның балғындығын ұзақ сақтап қалу маңызды мәселе ғана емес, сонымен қатар қосымша нутриенттермен оның тағамдық құндылығын арттыру өзекті мәселердің бірі болып табылады.

Сонғы жылдары ауыл шаруашылығы шикізатын кешенді өңдеу мен қалдықсыз технологияны енгізу арқылы биологиялық белсенді заттары бар, толық химиялық құрамы бар жаңа тағам өнімдері алынды. Бұл нан өндірісінде қосымша құнды жаңа, дәстүрлі емес шикізат ретінде наубайхана өнеркәсібі үшін қызмет ете алады. Ол емдік-профилактикалық бағыттағы жаңа өнімдерді жасау, оның органолептикалық және физикалық-химиялық көрсеткіштерін жақсарту, нанның тағамдық құндылығын арттыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Қалдықсыз және аз қалдықты технология өндірістің барлық салаларында қолданылады. Жемістер мен көкөністерді қайта өңдеуде,

шикізат түріне, қолданылатын технология мен алынған өнімге байланысты, қалдықтардың мөлшері 50 % дейін болуы мүмкін. Олар, тазалауда, кесуде, сүртуде, пресстеуде және басқа да операциялар кезінде түзіледі. Сондықтан да, шикізатты ұтымды пайдалану бірінші жолы - қалдықтарды қысқарту болып табылады. Алайда, қалдықтарды толығымен қысқарту мүмкін емес. Демек, тағамдық және биологиялық құндылығының сапасын жақсартуға бағытталған зерттеу жұмыстары, жеміс-көкөністі қоспаларды енгізе отырып нан-тоқаш өнімдерінің жаңа түрлерін жасау, өзекті болып табылады.

Ғылыми жұмысымның мақсаты – дайын өнімнің тағамдық талшықтарының, дәруменді және минералды құрамын жоғарлатуда жеміс-көкөністі шикізаттың қайта өңдеу қалдықтарын енгізіп, нан-тоқаш өнімдерінің технологиясы мен рецептурасын жасау.

Зерттеу жұмысым сәтті аяқталды.

Нәтижесінде:

- жемісті-көкөністі қоспаларды жоғары сұрыпты бидай ұнынан жасалған нанға ұн массасына қатысты 10 %, 20 %, 30 % қосу мөлшері анықталды;
- дайындау параметрі бойынша нанға апельсин цедрасын қосу барысында ашу ұзақтығы бақылау үлгісіне қарағанда 15-30 %-ға төмендеді. Қамырды жетілдіру ұзақтығы 20-30 %-ға қысқарды;
- қызылша сығындысы қосылған дайын өнімнің ашу ұзақтығы бақылау үлгісіне қарағанда 30-40 %-ға төмендеді. Қамырды жетілдіру ұзақтығы 50-65 %-ға қысқарды;
- бақылау үлгісімен салыстырғанда апельсин цедрасы қосылған нанда калий мөлшері 5 %-ға жоғарылады;
- нанға қызылша сығындысын қосу бақылау үлгісімен салыстырғанда кальций, марганец, натрийдің мөлшерін 10-25 %-ға арттырды. Тағамдық талшықтар 8 %-ға көбейді;

Жүргізілген эксперименттік жұмыстар екіншілік өнімдерді оптималды мөлшерде қолданудың тиімді екендігін көрсетті. Себебі дайын өнімнің органолептикалық және физика-химиялық көрсеткіштері жақсарды.

Осылайша, жемістер мен көкөністердің екіншілік өнімдерін қолдану шикізат көздерін ұтымды пайдалана отырып қалдықсыз технологияны құруға жол ашады.

ӨОЖ 663.14:664.6

АШЫТҚЫСЫЗ ӨСІМДІК ШИКІЗАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ ДАЙЫНДАЛҒАН АШЫМАЛДЫ ТӘТТІ НАН ДАЙЫНДАУДА ҚОЛДАНУ

Айкішева А., Умирбекова А.С.

Қазіргі таңда наубайхана өндірісі, нан өнімдерінің ассортименттерінің үнемі кеңейтіп отыруда және жаңа технологияларды енгізумен, сонымен қатар әртүрлі формадағы меншікті өнімділігі кіші кәсіпорындарды кеңінен енгізумен, нан өндірісінің жоғары деңгейде механикаландырылған және автоматтандырылған үдерістермен сипатталады. Тағамдық құндылығын жоғарылату үшін, нан өнімдерінің ерекше органолептикалық және физика – химиялық сапа көрсеткіштерін қамтамасыз етуде қосымша шикізаттар (дәндік, жармалық, бұршақтық, майлы және эфирлі майлы дақылдар), әртүрлі қоспалар қосылып және өсімдік тектес өнімдерден алынған шикізаттар енгізіледі. Осының барлығы сала қызметкерлерінен жоғары мамандандырылған дайындықты, жүгері өскіндерінің ұнтағын қосып қара бидай ашымалын дайындау, бөлшектеп бөлу әртүрлі өнім түрлерін пісіру бойынша технологиялық операцияларды орындаудағы ептілікті және технологияны білуді талап етеді.

Өнген жүгерінің пайдасы ежелгі дәуірден бері белгілі. Өнген жүгерінің құрамында кездесетін В дәрумені адам ағзасындағы зат алмасу процесін реттеп отырады. Сондай-ақ өнген жүгері адам ағзасындағы Е дәруменін және токоферол мөлшерін реттейді. Токоферол орталық жүйке жүйесіне оң әсер етіп қызметін реттейді. Өнген жүгері дәнінің құрамында 9-12% ақуыз, 65-70% азотсыз экстракты заттар (АЭЗ), 4-6% май, 1,8-2,2% клетчатка, 1,2-1,5% күлді заттар, 12-14% су болады. АЭЗ құрамына 90% крахмал, 10% тростник қанты кіреді. Крахмал эндоспермде, қант ұрықта шоғырланады, жүгері дәнінің майлылығы 6,5%, ал өніп шыққан ұрықтың майлылығы 40%-ға дейін жетеді.

Өнген жүгері дәнінің өскіндерін ашымалға ұнтақтап қосу арқылы нан өндіруде, ұн өнімдеріне әр түрлі микроағзаларды өсірудің технологиялық схемасын, органикалық қышқылдар қалыптастыруды қамтамасыз ету, және шала өнімді қосыту пайдаланылады. Өнген жүгері өскіндерін ашымалға қосқаннан кейін шала өнімінің ашу үрдісі сүт қышқылды бактериялар және ашытқы клеткаларының симбиотикалық шарттарымен жүзеге асырылады.

Көбейту циклінде қара бидай ұнын және өнген жүгері өскіндерін ұнтақтап ортаға әр түрлі таза культуралы ашытқыларды қосып, сүтқышқылды бактериялардың таза культурасын молайту арқылы алады.

Өндірістік циклде қара бидай және өнген жүгері өскіндері ашымал бөлімін қамыр илеуде белсенді нақты ферменттеу және қышқыл түзуші микрофлора ретінде қолданады, ал қалған бөлігін, ұннан, судан тұратын қоректік орта жасайды.

Жүргізілген тәжірибелік және теориялық зертеудің негізгі бағыты бойынша табиғи өздігінен ашытылып дайындалған ашымалға, қоректік қоспасының құрамына қара бидай және өнген жүгері ұнтақтарын қосып, тәтті нанның сапа көрсеткіштері жақсарды, тағамдық құндылығы артты, сонымен қатар тәтті нанның сақтау ұзақтығы артты, зен саңырауқұлақтары, яғни көгеру болмайды, тәтті нанның дәмі мен хош иісі артып, түсі қанық түс болды, ашымал дайындау және қамыр ашыту үрдістері қысқарды, яғни бір сөзбен айтқанда ашымалдың биотехнологиялық қасиетін арттырдық деген тұжырым жасауға болады:

Өнімнің сапасына баға беру кезінде ең төмен көлем және кеуектілікті ылғалдылығы 10% өнген жүгері өскіндерінің ұнтағы қосылған ашымалдан дайындалған тәтті нан көрсетті, ал ең үлкен көлем және кеуектілікті 30 % бидай дәнінен қосылған ашымалдан дайындалған тәтті нан көрсетті.

Зерттеу жұмыстарының нәтижелерінің көрсеткіші бойынша, қара бидай ұны мен өнген жүгері өскіндерінің ұнтағын ашымалға қосу арқылы тәтті нанның тағамдық құндылығын артыруға болатындығы, яғни емдік профилактикалық тағам алуға болатындығы анықталды.

УДК 677.84:675.6

ИССЛЕДОВАНИЕ КОЛОРИСТИЧЕСКИХ ЭФФЕКТОВ НА КАМУФЛЯЖНЫХ ТКАНЯХ

Боркулакова Ж., Баданов К.И.

Получение тканей с высокими показателями устойчивости окраски к светопогоде, трению и мокрому обрабаткам является актуальной и до конца еще не решенной проблемой. Многие текстильные материалы выходят из строя, не исчерпав полностью ресурс своей полимерной основы, поскольку красители обычно менее светостойки, чем полимерный материал. Эта проблема требует научно-обоснованного выбора текстильного материала; выбора светостойких красителей и эффективной технологии колорирования. Этой проблеме посвящена данная работа.

Цель исследования: разработка эффективной технологии колорирования тканей и способа фиксации красителей; получение высоких показателей устойчивости окраски к светопогоде, к сухому и мокрому трению, мокрым обработкам. Технической задачей являлось повышение степени фиксации красителя на текстильном материале, а также сохранение физико-механических свойств текстильного материала за счет исключения нежелательных структурных изменений волокнообразующего полимера в процессе фиксации красителей.

Камуфлированная окраска – это окраска текстильного материала пятнами, искажающими очертания фигур на местности, затрудняет их обнаружение. Исходя из назначения камуфляжа, формируются предъявляемые к нему требования. Для армейского камуфляжа необходима маскировка как в дневное, так и в ночное время. Кроме того, необходимы высокие показатели устойчивости окраски к свету и светопогоде, стиркам, поту, трению. Общее, что объединяет все виды камуфляжа специального назначения - его пятна должны обеспечивать маскировку, как в дневное, так и в ночное время. При внедрении новой технологии крашения, печатания, либо при использовании новых классов красителей и определении оптимальных условий крашения и печатания возникает ряд вопросов технического характера. В связи с этим разработка и внедрение в производство новых установок, позволяющих воспроизводить условия работы промышленного оборудования и варьировать эти условия, является важной научно-технической задачей.

В ТарГУ им. М.Х.Дулати на кафедре «ТТПиМ» создана запарная установка, которая позволяет: проводить закрепление различных красителей на текстильных материалах; менять вид теплоносителя; менять время обработки; сократить энергопотери теплоносителя. Устройство для паровой фиксации красителей было использовано при печатании хлопчатобумажной ткани. Состав печатной краски с кубовым красителем в пасте: краситель, глицерин, поташ, ронгалит, трагант. Нанесение рисунка на ткань проводили с помощью сетчатого шаблона. Площадь печатного рисунка составила 60% от общей поверхности образца. После печати полотно высушивали при $t=75^{\circ}\text{C}$ в течение 20 минут. После этого образцы запаривали в предлагаемом запарном устройстве в течение 5, 10, 15, 20, 25 минут. Давление пара поддерживали постоянным по водяному манометру. После запаривания проводили окисление кубового красителя на ткани в растворе перекиси водорода 5 г/л при $t=20-25^{\circ}\text{C}$ в течение 5 мин. Образцы промывали в

растворе СМС 3-5 г/л при $t=100^{\circ}\text{C}$ в течение 10 мин. Высушивали в термошкафе. Качество окраски определяли по колориметрическим показателям. Наиболее интенсивными выглядят образцы, запаренные в течение 10 мин. При 20 мин запаривании наблюдается расплывчатость контуров. Измерение колористических показателей S, L, T показало, что насыщенность окраски выше при 5 минутном запаривании и составляет 82,43 единиц. На основании полученных экспериментальных данных можно сделать предварительный вывод о том, что оптимальное время запаривания напечатанных образцов в предлагаемом устройстве составляет 7-12 мин. Это согласуется с литературными данными по применению кубовых и активных красителей в промышленных условиях. Таким образом, можно сделать вывод, что предлагаемое устройство позволяет воспроизвести необходимые технологические условия для диффузии красителей.

УДК 677. 84:675

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОБОРУДОВАНИЯ ПОТОЧНЫХ ЛИНИЙ ДЛЯ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ЧЕСАЛЬНОЙ ЛЕНТЫ

Рахметбай Д., Жамалбеков Е., Мухамеджанова С.Н.

Качество текстильных материалов и изделий во многом зависит от качества используемого волокнистого сырья. Благодаря своим уникальным природным свойствам, хлопок всегда занимал особое место на рынке натурального текстильного сырья. Проблема качества хлопка, поставляемой хлопкоочистительными заводами является актуальной, так как избыточное содержание пыли, растительного сора, неоднородность волокон по тонине и длине отрицательно сказывается на качестве продукции хлопчатобумажных предприятий, нарушается технологический режим, ускоряется износ рабочей гарнитуры машин, увеличивается процент отходов, повышается обрывность пряжи.

Качество сырья во многом зависит от правильного проведения первоначальных процессов хлокопрядения: разрыхления, очистки и смешивания, что в свою очередь зависит от технологической эффективности применяемого оборудования. В связи с этим в данной работе поставлена цель - проведение сравнительного анализа современного оборудования зарубежных фирм.

Начало 80-х годов XX века характеризовалось в прядении широким использованием в мировой практике высокоэффективных машин в составе поточных линий приготовления чесальной ленты, в том числе кипных рыхлителей принципиально новой конструкции – с верхним отбором из кип клочков волокнистой массы, обладающих рядом существенных преимуществ. Наряду с повышенной до 800-1000 кг/ч производительностью рыхлителей кип и поточных линий увеличено число кип в ставке, что благоприятно отражается на стабильности технологического процесса и равномерности партий пряжи.

Нами был проведен сравнительный анализ оборудования поточных линий фирмы «Rieter» (Швейцария), фирмы «Trutzschler» (Германия) и фирмы «Marzoli» (Италия). Все три фирмы широко известны в мире, специализируются на выпуске текстильного оборудования.

В результате проведенных исследований можно сделать следующие выводы:

1. Наиболее высокая производительность кипных рыхлителей BLENDOMAT BDT 019ф. «Trutzschler» - до 1700кг/ч (UNifloc до 1400кг/ч, B36 фирмы «Marzoli» до 1500кг/ч);
2. Кипные рыхлители BLENDOMAT могут осуществлять отбор волокна в горизонтальной и наклонной плоскости;
3. Кипные рыхлители BLENDOMAT могут рыхлить и отбирать волокно из 8 групп кип (UNifloc из 4групп кип);
4. Кипные рыхлители BLENDOMAT оборудованы устройством автоматической распаковки кип, системой защиты рабочей зоны-двумя параллельными световыми лучами, а также общей системой защиты от пожара.
5. Фирма «Marzoli» разработала оригинальную конструкцию двухбарабанного очистителя B39. В отличие от очистителей других фирм, частота вращения его колковых барабанов различна: у первого барабана - от 400 до 600мин, у второго от 600до 900мин
6. Специалистами фирмы «Trutzschler» решена проблема отделения пуха и пыли
7. При использовании обеспыливающей машины в составе поточной линии физико - механические показатели хлопчатобумажной пряжи пневмомеханического прядения значительно улучшаются.
8. При использовании кипного рыхлителя UNifloc ф. «Rieter в результате воздействия на волокнистую массу, поступающую в рабочую камеру в свободном состоянии, повреждения волокон и образования узелков практически не происходит.
9. В зависимости от состава волокнистой массы и содержания сорных и жестких примесей можно изменять заправочные параметры очистителя ф. «Rieter, оказывающие влияние на эффект очистки и состав отходов

ӨОЖ 687.01.

ӘЛЕМДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ

Мырзакулов К., Келесова У.С.

2017 жылы ҚР Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты жарияланған мақаласы еліміздің болашаққа бағытталған бүкіл ұлттық бағдарлама ретінде қабылданды. Бұл бағдарлама ел дамуының жарқын үлгісі мен нақты қадамдарын көрсететін келелі ой, салиқалы пікір, батыл шешімдерге құрылған маңызды құжат. Айқындалған бағдарламаның басымды қағидаларының бірі - ол материалдық және рухани тұрғыдан отандық бәсекелік қабілетті арттыру болып табылады. Қазіргі уақытта әлемдік экономикалық жүйесінде көпшілік тұтынушылардың сұранысы мен қажеттіліктерін қанағаттандыратын жаппай өндіріс пен дизайн тікелей байланысты.

XX ғасырда дүниежүзілік өнеркәсіптік төңкеріліс нәтижесінде адамзат үшін маңызды экологиялық мәселесі пайда болады, адам қоғам өмірінен бөлініп жеке «таза» мекен-аясын қалыптастыруға талпынады.

Жоғарыдағын ескере отырып, ғылыми-зерттеу жұмыста келесі өзекті мәселені шешу мақсаты қойылады – экологиялық дизайнның қағидаларының зерттеу негізінде шам-нысанын жобалау талаптарын анықтау және авторлық дизайн-шешімін жасау.

Қазіргі таңда замануи экологиялық дизайнның дамуы негізінде екі негізгі бағыт қалыптасты, олар этнодизайн және футуродизайн. Эко-дизайнда жалпы дизайндағы қалыптасқан - эстетика, ыңғайлығы мен тиімділігі деген талаптармен қатар келесі қағидаларды ескереді: жаңа дизайн нысанды жобалау, дайындау, пайдалану және жою барысында ресурстарды тиімді тұтыну; шикі зат пен қолданылатын материалдың экологиялық тазалығы; дайын затты пайдалану қауыпсыздығын камтамасыз ету, мысалы деңсаулыққа зиянды факторларды ескеру; затты утилизациялау үрдісінде айнала ортаға экологиялық зиянды келтірмеу.

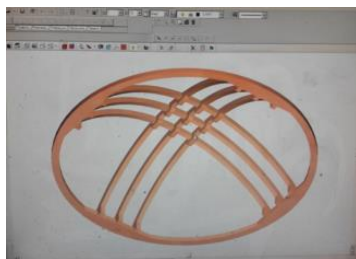
ҒЗЖ нәтижесінде болашақ дизайн-концепциясын тиімді құру үшін эко-шамдарды жобалаудың келесі ерекшеліктері анықталды:

- эко-шамдарды дайындау үшін басылымды замануи технологиялар арқылы өңделген ағаш шикі заттан қолданылады: тегістелген ағаш, қалыпталған ағаш, ротанг;

- шамдардың көркем-бейнелік шешімінің нәтижесі табиғи материалдарының пластикалық қасиеттеріне нақты байланысты болады;
- ағаш шикі заттан өңделген материалдардан ұсынылған шамдардың пішіндері өзгеше және алуан түрлі болып келеді, бұл ағаштын келесі қасиеттерімен негізделеді - табиғи жылы фактурасымен, иілу дәрежесімен, күйдіріп ою қасиеттерімен және т.б.

Дизайн-концепцияны жүзеге асыру мақсатында негізгі материал ретінде табиғи ағаш материалы таңдалады, бұл материалдың эстетикалық, экологиялық және өңдеу қасиеттерінің деңгейі жоғары болып табылады. Эко-шамның авторлық дизайн шешімі қазақ дәстүрлі стилінде жобаланады, этнодизайн қағидасы - тауарларды өндіру барысында аймақтық және ұлттық рухани-материалдық мәдениетін сақтау болып табылады (сурет 1).

Сурет 1. Эко-шамның авторлық дизайн шешімі

Жұмысты орындау барсында «Базис мебельщик», «TypeEdit» атты заманауи кәсіптік компьютерлік бағдарламалар қолдануымен конструкциясын орындау негізінде шамның ағаштан жасалынған бастапқы құрылыс-негізі жиналды. Жұмыстың жалғасында шам құрылысы көркем-композициялық шешімі негізінде толық өңделеді.

ӘОЖ 687.016

АППЛИКАЦИЯ ТҮРЛЕРІН ТАЛДАУ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЖАСТАР КИІМІН ӘШЕКЕЛЕЙТІҢ МОНОКОМПОЗИЦИЯЛАРЫН (АППЛИКАЦИЯЛАРЫН) ЖАСАУ

Тоқтасынова Н., Мукаева А.М.

Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту, кең жолақты Интернетке қосу және мектептерімізді видеоқұрылғылармен жабдықтау жұмыстарын жалғастыру қажет. Жұмыс берушілерді тарту арқылы және халықаралық талаптар мен цифрлық дағдыларды ескере отырып, техникалық және кәсіптік білім беру бағдарламаларын жаңарту керек. «Баршаға тегін кәсіптік-техникалық білім беру» жобасын жүзеге асыруды жалғастыру қажет.

Білім берудің жаңа сапасы. Барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет. Дизайн өнерін елімізде дамыту үшін арнаулы қаулы қабылданды. Жоғары оқу орындарында «Киім дизайны» мамандығы Республика бойынша соңғы жылдары даму қарқыны өсе бастады. Болашақ дизайнерлерді дайындау - суреттеу процесінің теориялық және практикалық негіздерін мұхият зерттеумен тікелей байланысты.

ҒЗЖ нәтижесінде аппликация түрлерін талдау негізінде қазіргі заманғы жастар киімін әшекелейтің монокомпозицияларын (аппликацияларын) орындау және оларды электронды каталогқа енгізу үшін келесіжұмыстар жасалынды :

- 2018жылғы жастарға арналған сән бағытының трендтері анықталды;
- композиция және монокомпозиция түсініктеріне талдау жасалынып, ерекшеліктері ескеріліп, монокомпозиция үлгілері салынды;
- аппликация түрлері, бекіту тәсілдері мен орындалу техникаларына талдау жасалды;
- цифрлық білім беру ресурстары қамтылып, электронды каталог түсінігі қарастырылды;
- монокомпозиция үлгілерінің электронды нұсқасы графикалық интерфеске жүктелді.

Жоғары білім беру ісінде жасанды интеллектпен және «үлкен деректермен» жұмыс істеу үшін ақпараттық технологиялар бойынша білім алған түлектер санын көбейтуді ескере келе композициялық талаптар мен цифрлық дағдыларды ұстанып, бұл ғылыми жұмысты орындауда цифрлық бағдарлама сүйеніп, электронды каталог жасалды. Цифрлық білім беру ресурстарын дамытылып, монокомпозиция үлгілері салынып, электронды нұсқасы графикалық интерфейске орнатылды.

Сурет 1. Электронды каталог.

Композиция және монокомпозиция түсініктерін зерттеп, оларға талдау жасау. Композиция және монокомпозицияның ерекшеліктері ескеріліп тәжірибеде орындау. Цифрлы білім беру бағдарламасы жобасын жүзеге асыруды жалғастыру мақсатында ғылыми жұмыста электронды каталог жасауға негізделді.

ӘОЖ 687

МҮМКІНДІКТЕРІ ШЕКТЕУЛІ ӘЙЕЛДЕР КОСТЮМЫН ТАЛДАУ НЕГІЗІНДЕ ӘЙЕЛДЕР ЖИНАҒЫН ЖАСАУ

Досымова Н., Омарбекова М.Т.

Мемлекеттің байлығы – дені сау ұрпақ. Әр елде, әр заманда мүмкіндігі шектеулі азаматтар болады. Кей елдер көздері нашар көретін, құлақтары кем еститін, тірек-қозғалу аппаратының функциялары бұзылған жандарды өзімен бірдей адам деп есептемейді. Олар оқи алмайды, жұмыс істеуге жарамсыз. Оларды қоғам көзіне шыққан сүйелдей көрсе, кейбірі қоғамның қарапайым мүшесіндей қарап, қамқорлығын аямайды.

Мемлекет басшысы мүгедек жандарға қамқорлық жасауды әлеуметтік саладағы басты міндеттердің бірі ретінде үнемі айтып келеді.

Облыстық мүгедектер қоғамы осы бағытта күнделікті қызметін жалғастырып, адамдардың көңіл күйін көтеріп, өздерін қоғамымыздың толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне жағдай жасауға ұмтылуда. Бұл ретте мүмкіндігі шектеулі жандарға жан-жақты көмектесіп, оларды белсенді тірлікке тарту, жұмыспен қамтуға қатысты шаралар арнасын кеңейту жүзеге асырылуда. Қоғамдағы осы топтағы адамдардың тіршілік ету сапасын жақсарту – мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып белгіленуде.

Жоғарыдағы мәліметтерді ескере отырып, ғылыми-зерттеу жұмыста келесі өзекті мәселені шешу мақсаты қойылады- мүмкіндіктері шектеулі әйелдер костюмын талдау негізінде әйелдер жинағын жасау. Мүмкіндігі шектеулі әйелдердің де басқа сау адамдар сияқты өмір сүріп және сәнді де қонымды киіне алатындығын дәлелдеу.

Біздің елімізде мүгедек жандар үшін қандай да бір кедергілер болуы тиіс емес. Олардың қатары қазіргі сәтте 700 мыңнан асып отыр. Демек, біз осынша адамға өзіміздің қолдау-көмегімізді жасауымыз керек, оларды назардан тыс қалдыруға болмайды. Жоғарыда айтылып өтілген мәліметтер ол қазіргі таңдағы мүмкіндігі шектеулі жандардың ортасындағы әлеуметтік қоғамдағы қиындықтары мен жай-күйі туралы шолып өттім. Мүмкіндігі шектеулі жандардың киім ассортименті туралы не білеміз? Мүмкіндігі шектеулі жандардың қазіргі таңдағы күрделі мәселелерінің бірі, киім ассортименті. Әрине киім адамның сырт-келбетін, қоғамдағы рөлі туралы айқындайтын бірден-бір факторлардың бірі. Адам өзін нық әрі сенімді, байсалды болуы үшін киімнің маңызы зор екені баршамызға белгілі. Әрине ол үшін эстетикалық талаптарға сәйкес болу қажет.

ҒЗЖ нәтижесінде мүмкіндіктері шектеулі әйелдер костюмын тиімді жинағын жасаудың келесі ерекшеліктері анықталды:

- мүмкіндігі шектеулі әйелдердің антропометриялық өлшемдері жүргізіледі. Мүмкіндігі шектеулі жандардың әрдайым арнайы арбада отыратыны белгілі. Нақты бұйымның конструкциясы арнайы жүйлермен адамды тұрғызып өлшеп киімді тіккенде нақты әрі қонымды қыртыстар қарастырылмайды. Сондықтан да, бұл мәселенің шешімі баздық конструкцияға кішкене өзгертулер енгізіледі. Яғни, адамның отырған күйіндегі өлшемдері алынады. Антропометриялық өлшемдер дені сау адам мен арбада танылған адамның өлшемдерімен салыстырып жүргізіледі. Салыстырманың нәтижесінде бір-біріне ұқсас екені дәлелденіледі;
- төменгі аяқ тері қабаттарының температурасының өзгеруі

- материалдарының қасиеттеріннің әсері зерттеледі. Қандай мата бойынша киім тіккен ыңғайлы және гигиеналық талаптары анықталады;
- мүмкіндігі шектеулі жандар үшін киімді әзірлеудің өнеркәсіптері үшін ұтымды материалдар пакеті қалыптастырылады. Қандай материалдар қолайлы екені анықталады.

Материалдар түсіне де мән беріледі. Қандай материалдың түстері адамның психикалық жүйкесіне жақсы әсер ететіндігі жайлы және де қандай түстер адамның психикалық жүйесіне кері әсер ететіні жайлы талдау жүргізіледі.

Жұмысты орындау барысында мүмкіндігі шектеулі әйелдердің талаптары, шағымдары мен ұсыныстарына аса зор мән берілді. Болашақта жұмыста мүмкіндігі шектеулі әйелдердің антропометриялық өлшемдерін алу арқылы, қонымды костюмдер жинағының шешімі негізінде толық қарастырылады.

ӘОЖ 685.31

ТАБАНДАР ӨЛШЕМДЕРІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРМЕН АЛУ ЖОЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Байдарбек А., Ашимов Б., Мунасипов С.Е.

Елбасы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың мүмкіндіктері» атты халыққа Жолдауында жаһандық талаптарды ескере отырып, ел экономикасын цифрлық технологиялар негізінде дамытып, және индустрияны қалыптастыруды тапсырды.

Өкінішке орай, халықтың табанының антропометриялық пішін-өлшемдері туралы мәліметтер әлі күнге дейін жоқ. Бұл мәліметтердің жоқтығы шығарылып жатқан өнімнің сапасына кері әсерін тигізуде. Себебі шығарылған өніммен сол өнімді тұтынушының табан өлшемдерінің сәйкес келмеуі өнімнің артылып қалуы сияқты көптеген шығындар әкелуде. Сонымен қатар, тұтынушы табанының арнайы антропометриялық пішін-өлшемдердің болмауы табанның патологиялық ауытқулардың пайда болуына әсерін тигізуде.

Шығарылған аяқ киімдердің ассортименті мен сапасын көтеру және кәсіпорындардағы тұтынушыр табанының пішін-өлшемдері жайлы мәліметтер базасының болуы отандық кәсіпорындардың бәсекеге

қабілеттілігін арттырудың ең маңызды аспектілерінің бірі болып табылады.

Осыған орай, жергілікті тұрғындарға ауқымды антропометриялық зерттеулер жүргізу қажеттігі туындап отыр. Бұл зерттеулер әр түрлі топтағы, жастағы халықтың табандарының орташа өлшемдерін сипаттамасын алуға, аяқ киімнің өлшемдік ассортиментін құру үшін қажет болатын бастапқы мәліметтерді анықтауға септігін тигізеді.

Антропометриялық зерттеулер табандағы қан айналымының жағдайын, аяқ киімнің табанға түсіретін қысымның таралуы мен сипаттамасын, ұзындығы мен еніне байланысты кеңдік өлшемдері туралы, табанның аяқ киім киген кездегі қысылу шегін анықтауға қажетті мәліметтерді береді. Сондықтан антропометриялық зерттеулер әдістерін жетілдіру маңызды мәселелерге жатады.

Антропометрлік зерттеулерді ұласқан және ұласпайтын әдістерін пайдаланады.

Ұласқандарға өлшеуіш аспабы зерттейтін объектпен ұласқа қатысатын әдістерді жатқызады. Алынған ақпарат дискретті, жеке нүктелер координаттары түрінде, және қима контурларын сипаттайтын аналогтық болуы мүмкін. Ұласпайтын әдістерде зерттелетін дененің беті фотограммалар, сәулелік және рентгендік суреттер түрінде алынады. Алынған бейнелерден ақпарат саналып алынады, оларды дифференциалды және интегралдыларға бөледі. Дифференциалдық ақпарат кималар немесе бөліктердің өлшемдері және формалары туралы сипаттама беретін үздіксіз немесе нүктелердің шифрланған координаттар түрінде беріледі.

Интегралдық ақпарат объектінің толық геометриялық сипатын алуға мүмкіндік береді, яғни, оның кеңістік орналасуын, формасын және өлшемдерін.

Ұласқан әдістер кәдімгідей өте қарапайым. Олардың негізгі кемшілігіне өлшеуіш аспаптың ұласқа келген кезеңдегі қол, табан жұмсақ бұлшық еттер ұласын деформациялау, және осыған орай, дәлдігі жоғары мәліметтер алуға қиындық тудыруы жатады. Бұдан басқа, бұл әдістер едауір еңбек сұранымды, өлшеулер көп уақыт қажеттілігін талап етеді де зерттеленетін адамды шаршатады. Ұласпайтын әдістер жоғары өнімдікті, объективті және дұрыс мәліметтерді алуды қамтиды, объектті қимыл-қозғалыс кезінде зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс кемшіліктеріне аппараттардың және бейне алу үрдісінің күрделілігі жатады.

Соңғы жылдары антропометриялық зерттеулерде 3D сканерлер қолданыс табылуда. Бұл аспаптар өлшеу уақытын едауір қысқартады (10-

12 сек.) Өлшеу нәтижесінде 70 астан параметрлер алынады да табанның ауытқылары анықталады. Осыған орай, болашақ зерттеулерде осы аспаптарды қолдану ұсынылады.

Бұл аспапта табанның барлық бетін өлшеу мен қатар оның пішінін программалық тетіктермен талдау жүргізуге болады. Осындай аспаптар қатырына 3D сканер Scan Wor Foot Mer sure кіреді.

Антропометриялық зерттеулерді 3D сканерлерді қолдану ұсынылып, кафедрадағы осы аспапты қолданып табан өлшемдерін алу жұмыстары жүргізуліп жатыр.

ӘОЖ 636.52/58:006

НАРЫҚТАҒЫ ТАУЫҚ ӨНІМДЕРІНІҢ СТАНДАРТТАРҒА СӘЙКЕСТІГІ

Улихан Ә., Абутова Р.Д.

Тауық еті - [тауықтың](#) еті, бұл құс етінің өндіру бойынша әлемде ең кең таралған түрі. Тауық еті құрамында 2,5 - 13,1 % май, 20,3 - 22,4 % ақуыз. Тауық етінен әртүрлі бірінші және екінші тамақтар, салқын және ыстық [тағамдар](#) дайындайды; тауық етін, сондай-ақ әр түрлі [салаттар](#) дайындау үшін пайдаланады.

Тауық етінде (күркетауық еті де өте ұқсас болып келеді) дәнекер тіндер өте аз болып келетіндіктен, көбіне нәзік әрі жұмсақ болады. Құс етінің ақуызында сирек кездесетін қышқылдар және қанықпаған май қышқылдары көп. Олар тез ериді, өте сіңімді, асқазан-ішек жолында тез қорытылады. Құс етінің құрамында В, Н, РР дәрумендері, калий, магний, натрий, темір, фосфор, мырыш, кальций, мыс секілді минералды заттар бар. Диетологтардың көбі адамның қалыптасып қалған тамақтану үрдісін өзгерту керек дегенді айтады. Мамандарымыз мұндай кезде қой, сиыр, тіпті жылқы етінің орнына тауық пен балық етін жеп тұрған жөн деп санайды. Ең бастысы, құрамындағы холестерин мен липотропты заттар жөнінен құс етінің сиыр мен қоян етінен айырмашылығы жоқ.

Құс етінің құрамында В, Н, РР дәрумендері, калий, магний, натрий, темір, фосфор, мырыш, кальций, мыс секілді минералды заттар бар. Жоғары сапалы мұздатылған ет өнімдерін алу үшін, бастапқы шикізат көзінің сапалы болуы үшін, яғни олар көптеген факторлармен анықталады: өсу шарттары, қоректенуі, семіздігі, сойылған малдың физиологиялық күйі, сою әдісі мен ұшаның дұрыс бөліну жағдайына

тікелей байланысты. Ет шикізатының критерилері болып союдан кейінгі процестердің даму сатысы деп есептелінеді.

Шикізаттың сапасының жақсы екенін және оны әрі қарай мұздатып сақтауға болатынын анықтайтын фактор және өнімнің соңғы температурасы болып табылады. Ол төмендегенде ақуыз шығындары төмендеп және экстрактивті заттары әлсірейді. -50, -70°C температурада мұздатылған ет және балық өнімдері, ерітілгеннен кейінгі сапалық көрсеткіштері мұздатылмаған етпен салыстырғанда ешқандай айырмашылыққа ие болмайды. Әр түрлі әдістермен мұздатылған өнімдер -20°C температурада бірнеше ай сақталған соң, олардың сапалары бойынша ешқандай айырмашылық білінбейді, оны рекристалдану деп атайды. Бұл процестің негізгі қозғаушы күші сақтау кезіндегі температураның ауытқуы, ірі және ұсақ кристалдар бетіндегі су буының қысымының айырмасы болып табылады. Ұсақ кристалдар бетіндегі ылғалдар ірі кристалдар бетіне ығысуы орын алады. Төменгі температура кезінде (рекристалдану процесі баяу жүреді, бірақ температура жоғарылаған сайын рекристалдану процесі үдей түседі. Технологиялық сараптамада еттің толық жетілуінің бекітілген көрсеткіштері болмайды, яғни жетілудің толық мерзімі жоқ. Бұл ең алдымен жетілу кезінде еттің маңызды қасиеттері бірдей өзгермейді. Сойғаннан кейін 5-7 тәуліктен (0-4 °C кезінде) кейін кермектігі азая бастайды және одан кейінде баяу азаюын жалғастырады. Органолептикалық көрсеткіштер 10-14 тәулікте оптимумға жетеді. Әрі қарай иісі мен дәмінің жақсаруы байқалмайды. Етті қолданудың сол немесе басқа әдістері тіндердің автолитикалық өзгеруіне жағымды даму анықталған мәліметке сәйкес болуы керек. Белгілі бір мақсат үшін еттің жарамдылығы жөнінде оның нақты мақсат мәліметтері бар көрсеткіштер мен қасиеттері бойынша талқылайды. Өнімдерді тексеру кезінде олардың ГОСТ-қа сәйкес келмейтіндігі анықталды. Яғни сыртында жазылмаған зат адам ағзасынан табылды. Көпшілік қауым тауық етінен даярланған тағамдарға тән иістерді ұната бермейді, ал кейбірі оны зиян деп жатады. Бұл күмәніңіздің де жөні бар. Өйткені, аталған иіс глютамин қышқылының, эфир майларының, азоты бар экстрактивті заттардың, әсіресе пуринді негіздердің әсерінен болып келеді екен. Сондықтан тауық сорпасын, қуырылған тауықты балалар мен қарттардың емдәмінде ғана емес, күнделікті тағамдарыңызда да шектеулі түрде пайдаланғаныңыз дұрыс. Терісі сыпырылған қайнатылған тауық етін қатаң емдәмдерде ғана жеуге болады. Ал тауық балапанын тек қайнатылған күйде ұсынған жөн.

Сонымен қоса бройлер тауық еттері денсаулыққа зиян екені анықталды. Ет құрамынан қауіпті бактериялар мен өнімнің массасын көбейту үшін пайдаланылатын тұздайды.

ӘОЖ 637.3:94(574)

ІРІМШІК ӨНДІРІСІ. САЛТ ДӘСТҮРМЕН ИННОВАЦИЯНЫ ҰШТАСТЫРУ

Әбдін А., Кембаев Н.А.

Ірімшік – сиырдың, қойдың, ешкінің сүтінен қайнатып әзірленетін сүт тағамы болып табылады. Ірімшік – ақ ірімшік, қызыл ірімшік деп екіге бөлінеді. **Ақ ірімшікті** дайындау үшін ыдысқа құйылған шикі сүттің үстіне азырақ айран құйып, сүтті ірітеміз. Одан соң іріген сүтті отқа қойып қайнатамыз. Ірімшіктің сары суы бөлінген кезде оны шыптаға сүземіз. Ақ ірімшікке сары май, қаймақ, кілегей сияқты майлы тағамдарды қосса дәмді әрі құнарлы ас болып шығады. Ақ ірімшікті шыптаға орап сүзіп алғаннан кейін жұқалап тіліп, өреге жайып кептіреміз. Шала кепкен ақ ірімшікті келіге түйіп жаншыса тары сияқты қиыршық ұнтаққа айналады. Мұны тары орнында шайға салып, майға, қаймаққа, кілегейге салып жеуге де болады.

Ірімшік - аса бағалы қоректік тағам. Онда жеңіл сіңетін толық құнды ақуыздар, сүт майы, әр түрлі тұздар мен дәрумендер көп мөлшерде кездеседі. Адамның жануарлардан алатын ақуызға деген тәуліктік тұтыну тілегін қанағаттандыру үшін 200 грамм ірімшік жесе жетіп артады. Ірімшіктегі сүттің барлық негізгі компоненттерінің мөлшері оны аса маңызды қоректік тағам қатарына қосады.

Ірімшіктің негізгі ең құнды бөлігін ақуыз 23 - 30% құрайды. Соның ішінде: казеин - 2,7%, альбумин - 0,4%, глобулин - 0,12% құрайды. Май 32 - 33% аралығында болады. Минералды заттар - 1% құрайды. Оларға 50 шақты элемент кіреді.

Ірімшік құрамында май ыдыратушы дәрумендер (А, Д, Е, К) және су ерітушілер (В – тобы). Дәрумендер: А - ретинол - 2,5 мг/кг; Д - кальциферол - 1,5 мг/кг; Е - тоноферол - 0,7 - 0,9 мг/кг; В1 - тиамин - 0,5 мг/кг; В2 - рибофлавин - 2,3 - 6,8 мг/кг; В6 - пиридоксин - 0,2 - 1,7 мг/кг; В12 - 7,5 мг/кг; РР - никотин қышқылы - 1 мг/кг; С - аскорбин қышқылы аз болып келеді.

Ірімшіктер сүт саласы кәсіпорындарында арналған санитарлық ережелер мен нормаларды сақтап, ҚР СТ – 1081 сәйкес бекітілген технологиялық нұсқаулықтар мен рецептура бойынша осы стандарт талаптарына сай өнделеді

Ірімшікке арналған сүттің сапасын жақсарту үшін техникалық шарт бекітілген. Егер 1 мл сүттің құрамында 500 мың соматикалық клетка 10 анаэробты лактоащытқыш бактерияның спорасы болса, онда ол сүт ірімшік жасауға жарамды. Ашытылған мәйекті ірімшікке арналған сүт 1 және 2 класқа сай болу керек.

Кейінгі кезде сапа бағытына Қазақстанда батыл бетбұрыс басталуда. Сапа мәселесіне сергек қарау нәтижесінде экспортқа шығарылар өнім түрлері көбейіп келеді.

Бір қатары болмаса, сүттің барлық құрамдас бөліктері тығыздалған күйі ірімшікке өтеді. Ірімшіктің ақуыздары мен майлары тез әрі жеңіл сіңіріледі. Ол өмірлік қажеттілігі бар минералды тұздар, кальций тұздары кез келген азық-түлікке қарағанда Ірімшікте көп кездеседі.

Ірімшік жасауға арналған сүт келесі талаптарға сай келу керек. Ірімшікке арналған сүттің негізгі көрсеткіші болып органолептикалық, физико-химиялық, биологиялық, технологиялық қасиеттері және оның құрамындағы микрофлоры болып табылады.

Ірімшік - тағамдық құндылығы жоғары, ақуызды өнім. Ірімшік - өңделген және ұйыған сүттерден алынады. Ол көмірсутегіден басқа сүттің барлық құнды заттарын сақтайды. Яғни, ірімшік өнімінде жүздеген органикалық (ақуыз, май, фермент, дәрумен) заттар және органикалық емес заттар (су, минералдық заттар, тұздар, газдар) бар.

Ірімшіктер әр түрлі келгенмен, олардың технологиялық дайындау тәртібі көп жағдайда ұқсас болады. Қазіргі дербес шаруашылықтардың өсіп келе жатқан кезінде кейбір ірімшіктерді үй жағдайында да дайындауға мүмкіндік туады. Біздің облысымызда да өндірісте жана да озық технологияны кеңінен пайдаланып, бәсекеге қабілетті өнім шығаруға ұмтылушылар қатары көбейіп келеді.

УДК: 338.484

ФРАНШИЗА НА РЫНКЕ ТУРИСТСКИХ УСЛУГ

Бидайбек Д., Аташева Д.О.

С середины пятидесятих годов XX века франчайзинг в корне изменил темпы развития сотен и тысяч фирм - сначала в США, а затем и более чем в 100 странах мира.

Франчайзинг - это форма длительного коммерческого сотрудничества фирм, в рамках которого фирма-франчайзор передает права на продажу

своих товаров и услуг фирме-франчайзи, которая получает также права на использование торговой марки фирмы-франчайзера, ее фирменного дизайна, ноу-хау, деловой репутации, бизнес-технологий.

Бурное развитие и распространение франчайзинга как способа ведения бизнеса относится ко второй половине XX века и связано с переходом большинства промышленно развитых стран от эпохи индустриальной к постиндустриальной, открывшей новые схемы организации бизнеса.

Во всем мире франчайзинговые фирмы весьма развиты и доходны. В цивилизованных странах (Европа, США, Канада) уже давно большинство туристических агентств охвачены франчайзинговыми сетями. Примерами таких крупных сетей могут служить TUI (крупнейшая мировая сеть, ей принадлежит 97 самолетов, собственный круизный и чартерный флот), Томас Кук, «Оторвись, пока не поздно».

Европейский туроператор TUI Travel - совместное предприятие, объединившее немецкую TUI AG и британскую FirstChoice. Клиентами TUI Travel PLC являются около 30 млн человек в 20 странах мира.

Производственный франчайзинг решает ряд основных задач:

разделение труда и специализация производства;
увеличение объема производства и расширение производственной программы;

обеспечение экономичности производства;

увеличение гибкости производства и сбыта, соизмеримое с требованиями рынка;

оперативное внедрение новых идей;

освоение производства новых изделий в зависимости от изменений на рынке.

Товарный франчайзинг

Этот вид франчайзинга касается непосредственно продажи товаров.

Сервисный франчайзинг

Сервисный франчайзинг касается непосредственно услуг.

Казахстанский франчайзинг начинается с появлением завода «Coca-Cola», открытой по сублицензии турецкого лицензиара одноименной торговой марки. Завод был построен в 1994 году, тем самым ознаменовав начало т. н. «качественного присутствия» иностранной компании в виде открытия своего производства в стране.

В том же году появляется первый в Казахстане и Центральной Азии 5-звездочный отель международного класса. Это гостиница «Рахат Палас», который впоследствии стал частью международной сети отелей франчайзингового бренда «HayattRegency».

Франчайзинг регулируется специальным «Законом о комплексной предпринимательской лицензии/франчайзинг» 2002 года. Также остается в силе Глава 45 ГК РК от 1999 года, которая также регулирует франчайзинг.

Несомненно, что только одно участие в какой-либо франчайзинговой сети не означает, что у франчайзи будет заведомо успешный бизнес. Все-таки, сам собственник, сам руководитель играет огромную роль в бизнесе - будь он франчайзинговым или самостоятельным.

Франчайзинг не спасает и убыточный или плохо управляемый бизнес. Правообладателю нужны самые активные и амбициозные владельцы частных предприятий - потому что ему не выгодно работать с предприятиями, которые не могут свести концы с концами.

Главные составляющие успеха или неуспеха франшизы лежат в ее внутренней готовности предложить партнерам конкурентоспособную продукцию и адекватную рынку, всесторонне проработанную и апробированную модель франчайзинга.

ӘОЖ 351.758.3:502.3

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ МЕЙРАМХАНА ІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Сүлейман С., Хажғалиева Д.М.

Арқау етіп отырған тақырыптың негізгі мәйегі ретінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың мына сөзін алғым келіп отыр. «Біз экологиялыққа баса назар аудара отырып, ұлттық бәсекеге қабілетті брендтер құруға тиіспіз. Нәтижесінде мен агроөнеркәсіптік кешеннің алдына – экологиялық таза өндіріс саласындағы жаһандық ойыншы болу міндетін қоямын», - деген сөзін алғым келіп отыр.

Қазіргі таңда елімізде бизнес және экологиялық туризм жақсы дамып келе жатыр. Республиканың әр аймағы экотуризмді дамыту үшін бірегей табиғи ресурстарға ие. Әсіресе Қазақстанның оңтүстік аймағында экологиялық туризмнің барлығы дерлік дамыған.

Ендігі тұста, өзіміздің өңірдің, яғни Жамбыл облысындағы экотуризмді дамыту мүмкіндіктеріне тоқталсақ. Жамбыл облысында туризмнің барлық түрін дамытуға мүмкіншіліктер бар. Экотуризмнің дамуы облыстағы барлық табиғи-шаруашылық кешеннің дамуына, сонымен қатар, елдің әлеуметтік-экономикалық басты мақсаты тұрғындардың салауатты өмір сүру үшін қоршаған ортаның жақсы жағдайда болуын қамтамасыз етеді. Бүгінде облыста 42 туристік

агенттіктер, киіз үй лагері, сауықтыру орталығы, 5 демалыс аймағы бар, 10 балалар лагерьлері, 5 балшық және минералды сулармен емдейтін курорттар бар. Бұл әрине жақсы көрсеткіш, алайда неге осындай табиғи, экологиялық мейрамханаларды да дамытпасқа?

Осы мақсатты негізге ала отырып, біз, университетіміздің үздік студенттерімен, ұлағатты ұстаздардың қолдауымен біраз студенттерден сауалнама жүргізген болатынбыз. Сауалнаманың қорытындысын көрсетіп өтсек. Сауалнамаға 200 – ден аса адам қатысты. Олардың ішінде 51% ер адамдар, 49% әйел адамдар. Жас бойынша көрсетсек, 18-19 жас 35%, 20-21 жас 37%, 22-23 жас 18%, 23 жастан жоғары 10%. Енді басты сұраққа көшсек. Бұл тұрғыда мейрамханада басты қандай критерийлер болғаны жөн деген сұрақ қойылды. Оған келесідей жауап алдық: Экологиялық тамақтар - 87%, таза ауа - 77%, креативтілік - 65%, төмен баға - 63%, транспорттың болуы - 55%, қалғандары - 15%. Енді, осы сауалнамаға қорытынды жасай кетсек, байқасаңыздар, бұл ұсынылып отырған жобаға көбіне жастар қызығушылық тудырып отыр. Елбасымыздың, - «Болашақ жастардың қолында», деген сөзі бекерден айтылмағанының тағы бір дәлелі деп санаймыз. Ары қарай, Халықтың көбі қарапайым бағадағы, транспорт қызметі бар, таза экологиядағы мейрамханаларды таңдап отыр. Осы мақсатта, жастардың таңдауын қарастыра отырып, Тараз қаласында табиғи мейрамхана ашуды ұсынғым келеді.

Біздің облысымызда табиғи өнімдердің барлығына мүмкіншілік бар. Энергия, су, таза өнімдер т.с.с. Әрине, бұл өнімдерді барлық мейрамхана асханаларында қолданады, алайда, барлық мейрамханалар лас аймақтарда болса, халыққа жағымыз жерлерде орналасса, бұл табиғидің барынан не пайда?

Сол себепті де, қаладан тысқары орналасқан, экологиялық таза тағамдармен қамтамасыз етілген, халықтың көңілінен шығатындай, жаңа форматтағы мейрамханаларды дамытуды ұсынып отырмын.

Бұл мейрамхана не береді? Бұл мейрамхана халыққа сапаның ең жоғарғы стандарттарына, қауіпсіздік техникасына, гигиенаға, жайлылыққа және қоршаған ортаға зиян тигізбейтін дәстүрлі тағамдар ұсына алады. Халық, оған қоса туристер ұлттық саябақтар мен қорықтардың бірегей, жабайы табиғаты мен биоалуандығына қол жеткізе алады және Қазақстанның ұлттық дәмін сезінеді. Осы көтеріп отырға мәселені жүзеге асырсақ, еліміздің 50 елдің қатарына қосылуына аз да болса септігін тигіземіз деп ойлаймын.

УДК 338.48

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУТСОРСИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ГОСТИНИЧНОЙ ИНДУСТРИИ

Мусинова У., Молдашева А.Б.

Сфера деятельности по оказанию гостиничных услуг в Казахстане сегодня вызывает растущий интерес у иностранных инвесторов, которые вкладывают средства в строительство новых гостиниц и реконструкцию старых. Постепенное включение в интеграционные процессы отдаленных регионов, актуализирует вопросы их конкурентоспособности, которая в значительной мере зависит от состояния гостиничной инфраструктуры и качества предоставляемых услуг.

Прибыльный гостиничный бизнес может существовать только в случае бесперебойной работы различных систем и инфраструктур. К сожалению, далеко не во всех случаях гостиница может держать постоянный штат из нескольких десятков сотрудников, тем более – на постоянной основе.

Инновационная форма экономических и организационных отношений - аутсорсинг получает все большее развитие, как в мировой, так и казахстанской практике. Передача некоторых функций предприятия внешним специалистам (аутсорсерам) - признанная тенденция мировой экономики, которая позволяет предприятиям, организациям добиться сосредоточения на основных видах деятельности, повысить качество управления, что вплотную подводит предприятия к возможности практического применения современных высоких технологий менеджмента.

Различные дефиниции термина «аутсорсинг» можно рассматривать как вполне логичное развитие принципов, заложенных в идее разделения труда, существующих в классической экономической теории. Основное отличие субподряда (субконтрактации) от аутсорсинга состоит в том, что субподрядная система охватывает только производственную и научно-производственную сферу. Аутсорсинг имеет все черты субконтрактации, являясь ее новейшей и более широкой формой. Его значение и масштабы будут расти в связи с дальнейшим продвижением мировой экономики по пути сетевого бизнеса.

Анализ показывает, что аутсорсинг является современным методом создания высокоэффективных и конкурентоспособных организаций с последовательной концентрацией управления на базе формализации всех

процессов, связанных с проектированием, производством, эксплуатацией и сопровождением. Аутсорсинг гостиничных услуг решает массу проблем, связанных с полноценным функционированием гостиницы или отеля. Данный вид услуг подразумевает передачу гостиницей некоторых функций другой организации, которая имеет все возможности для осуществления тех или иных потребностей в ведении гостиничного бизнеса.

Компания, являющаяся провайдером аутсорсинговых услуг, в полной мере обеспечивает своих сотрудников социальным пакетом. На нее же возлагаются и обязательства по официальному трудоустройству штата сотрудников. Потому нет необходимости трудоустраивать официально работников в штат гостиницы. Но при этом новая команда будет бесперебойно выполнять свои непосредственные функции на само высоком уровне.

[Аутсорсинг](#) отличается от других видов аренды рабочих резервов тем, что в данном случае подписывается контракт на долгосрочное сотрудничество. Если услугой [лизинга](#) пользуются компании, заинтересованы в разовом или временном найме квалифицированных работников, то в случае с аутсорсингом гостиница будет иметь в своем штате постоянных сотрудников на протяжении длительного периода времени.

Главный эффект от привлечения аутсорсинговых компаний - экономический. В стратегической перспективе применение аутсорсинга направлено на завоевание прочных позиций на рынке, что в частности выражается в создании и укреплении деловой репутации компании. Показано, что одним из существенных факторов, влияющих на формирование деловой репутации, является аутсорсинг.

УДК 338.482.22(574)

ПРИОРИТЕТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭТНОТУРИЗМА В ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ

Рожкова А., Джоланов Е.Е.

До сих пор туризм часто рассматривался с точки зрения практического аспекта, а не как область научных изысканий. Итогом такого подхода является недостаточно эффективное использование потенциальных возможностей различных направлений туризма. В полной мере это относится и к этническому туризму. Уникальность

рекреационного потенциала территорий Республики Казахстан способствует возникновению потребности изучения данного направления туризма и перспектив его развития.

Туристское предпринимательство и туристская отрасль должны быть готовы к проведению значительных событий в сфере организации туристских мест. Координирующую роль в этом вопросе должно взять на себя государство. Каждый может сам увидеть традиционные жилищные и хозяйственные постройки, местных жителей в национальной одежде, принять участие в традиционных праздниках, попробовать блюда национальной кухни и купить в качестве сувениров предметы традиционного быта. В частности, этнический туризм способствует укреплению толерантного отношения к представителям разных этносов; помогает сохранению культурного, социального и ландшафтно-экологического разнообразия; способствует укреплению чувства идентичности и дальнейшему сохранению культуры региона; сохраняет многообразие и многоликость современного мира, способствует возрождению местной кухни, местных способов изготовления традиционных предметов быта и ремесел.

Практически в каждом уголке республики можно найти для себя много интересного в области традиций, обрядов, творчества и культуры казахского народа. Еще в древности многие крупные города располагались вдоль Великого Шелкового пути. В настоящее время, вдоль таких магистральных дорог сосредоточена вся жизнь. Поэтому нам необходимо уделять самое серьезное значение развитию придорожных сервисных услуг и инфраструктурных объектов, которые в свою очередь должны соответствовать современным требованиям. Только тогда увеличится приток туристов в регион.

Жуалынский район - административная единица на юге Казахстана в Жамбылской области. А перевал Куюк – опасное и в то же время привлекательное место в Жуалынском районе. Так как здесь проходит дорога, являющаяся частью автомагистрали Западная Европа – Западный Китай, перевал не останется не замеченным водителями, если использовать просторы жайлау для постройки инфраструктурного комплекса. Перевал Куюк очень крутой и поэтому перед его переездом водителям стоит уменьшить скорость, а лучше сделать остановку, что даст возможность обратить внимание на яркий этно-городок, расположенный вдоль дороги. Еще одним преимуществом этого места является то, что как источник развития туризма и получения прибыли в этом районе, его можно использовать круглогодично, а именно –

построить горнолыжную базу, которая располагалась бы недалеко от города Тараз.

Меркенский район – еще одна административная единица Жамбылской области, через которую также проходит автомагистраль международного уровня Западная Европа – Западный Китай. Один из центров рекреационного отдыха, здесь находится 60-метровая пещера в горах Мерке, уникальное высокогорное плато Сандыктас, с монументальными балбалами. Имея благоприятные природные условия, данный район обладает приоритетами по развитию этно-городка, состоящего из нескольких юрт, где будут демонстрироваться национальные обряды, праздничные выступления и игры.

Посетить Казахстан и не испытать на себе древнюю жизнь казахского этноса – значит совершить путешествие впустую. Увидев бескрайние просторы, почувствовав свежий, чистый воздух этой страны, любой турист проявит желание почувствовать себя частью истории дружелюбного и гостеприимного казахского народа и хотя бы на один день оторваться от городской суеты.

**АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР,
АВТОМАТИКА, ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА, ФИЗИКА
ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА**

**ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ,
АВТОМАТИКА, ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА, ФИЗИКА
И МАТЕМАТИКА**

УДК 004.415.532

СОЗДАНИЕ САЙТА КОМПЬЮТЕРНОГО ТЕСТИРОВАНИЯ

Бейшен Е., Тлебаев М.Б.

Целью данной работы, является – создание Сайта Центра Тестирования, для подготовки и сдаче теста для поступления на Государственную Службу РК.

Был создан специальный орган, Республиканское государственное казенное предприятие «Национальный центр компьютерного тестирования» Министерства образования и науки Республики Казахстан (далее НЦТ). Миссией Национального центра тестирования является организационно-технологическое сопровождение процедур, проводимых в рамках Национальной системы оценки качества образования, а с недавних времен и оценки знаний и качеств для поступления на Государственную службу.

В соответствии со статьей 26 Закона граждане, впервые поступающие или вновь поступающие на государственные должности корпуса «Б» после прекращения государственной службы, проходят следующие этапы отбора:

1. тестирование в порядке, определенном уполномоченным органом по делам государственной службы;
2. оценку личных качеств с получением заключения в уполномоченном органе по делам государственной службы;
3. общий конкурс на занятие административной государственной должности корпуса «Б». Предложенный нами сайт включает в себя:

Рисунок 1.

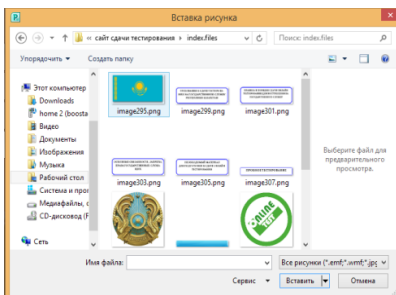

Рисунок 2.

1. Главную страницу; 2. Страницу с необходимым материалом для подготовки; 3. Страницу с Правилами и порядками сдачи онлайн тестирования; 4. Пробное тестирование.

Для разработки сайта воспользовались программой Microsoft Publisher. Office Publisher содержит новые и усовершенствованные средства, помогающие эффективно создавать, настраивать и многократно использовать разнообразные маркетинговые материалы, адаптированные под конкретные потребности компании.

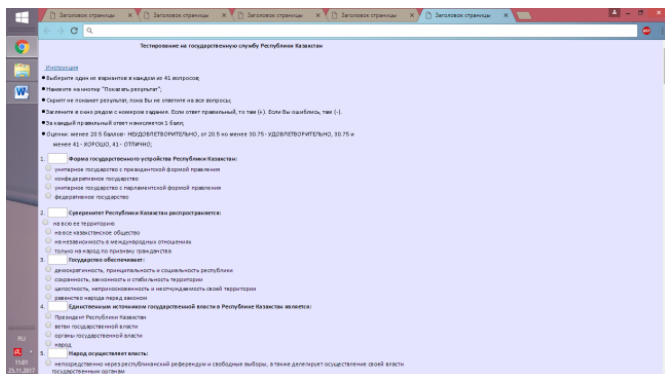

Рисунок 3.

Чтобы узнать результаты теста, пользователю необходимо отметить все вопросы. Для того, чтобы узнать результат тестирования, необходимо нажать на кнопку «Показать результат», после чего возле

каждого вопроса в пустом окошке появится (+), при правильном ответе, или (-), при отрицательном ответе.

Для подготовки к сдаче тестирования была использована литература:

1. Конституция Республики Казахстан; 2. Конституционный закон «О Президенте Республики Казахстан»; 3. Конституционный закон «О Правительстве Республики Казахстан»; 4. Закон РК «О государственной службе РК» и т.д.

ӘОЖ 004.451.46

ЭЛЕКТРОНДЫ ДАУС БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУ

Сатов Б., Жидекулова Г.Е.

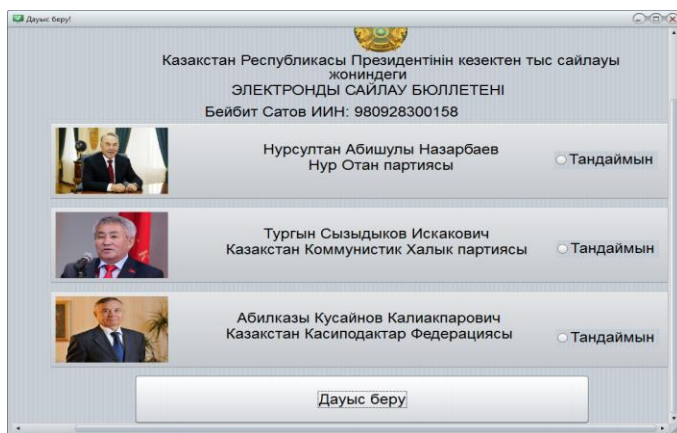
XXI ғасыр адамзат дамуының жаңа сатысы ақпараттық қоғамға өтумен сипатталады. Ұлттық байланыс операторы әлемдік ақпараттық қоғамның қарқынды түрде дамуына маңызды стимул болып отыр. Соңғы жиырма жылда адам тіршілік әрекетінің барлық сферасындағы автоматтандыру және ақпарат көлемі және айналымы айтарлықтай өсті: экономикалық, қаржылық, саясаттық, рухани. Және білімді жинау, өңдеу және пайдалану процесі жылдам дамып келеді. Сонымен қатар ғалымдар ақпарат санының әрбір он жыл сайын екі есе өсетінін дәлелдейді. Осыған байланысты мәліметтерді жинақтауды басқаруға, өңдеуге және тиімді сақтауға мүмкіндік беретін автоматтандырылған құралдарды пайдалануға қажеттілік туындайды.

Электронды даус беру жүйесін құрудағы мақсатымыз электронды дауыс беру жүйесін жаңа технология көмегімен азаматтардың дауыс беруін еркін әрі оңай тәсілі арқылы ұйымдастыру. Ел азаматтары әлемнің кез келген нүктесінен өтіп жатқан сайлауға еш кедергісіз еркін түрде қатысуын қалыптастыру және сайлаудың әділ өтуін бақылау.

Сайлау өткізу кезінде сайлаушылардың тізімін жасау, дауыс беру, дауыс беру қорытындыларын белгілеу және сайлау нәтижесін анықтау үшін сайлау округі аумағында электрондық сайлау жүйесі пайдаланылуы мүмкін. Электрондық сайлау жүйесі – сайлауға әзірлену мен оны өткізу кезінде ақпараттың үрдістерді автоматтандыруға арналған ақпараттың технологиялардың, ақпараттық желілердің және оларды бағдарламалық-техникалық қамтамасыз ету құралы электрондық сайлау жүйесін пайдаланып сайлау өткізгенде, дауыс беру электронды сайлау бюллетені

арқылы жүргізіледі. Электронды сайлау бюллетені арқылы дауыс бергенде сайлаушы сайлау бюллетенінен өзі дауыс бергісі келетін кандидаттың аты-жөнін табады және соған дауыс бергенін растайды. Сайлаушы саяси партия үшін дауыс берген кезде электрондың дауыс беруге арналған құрылғыны басқару элементтерін пайдалану жолымен өзі дауыс бергісі келетін саяси партияның аталуын табады және соған дауыс бергенін растайды. Сайлаушының дауыс беру терезесінің интерфейсі 1-ші суретте келтірілген

Сурет 1. Сайлаушының дауыс беру терезесінің интерфейсі.

УДК: 004.7:004.415

РАЗРАБОТКА ИНФОРМАЦИОННОГО САЙТА

Мурзалиев Р., Сабитбек С., Балтабай Е., Ахметжанова Ш.Е.

«Цифровой век» - это время, когда мы можем с помощью одного клика найти тот материал, который в прошлом пришлось бы искать очень долго. Сейчас в интернете вы можете найти все, что вашей душе угодно. От простых рецептов разных блюд и развлекательных сайтов, в которых можно скоротать время, до нелегальных предметов, запрещенных во многих странах. Введя в строку поиска нужное вам слово, вы откроете целый кладёзь нужной и ненужной информации. Вам предоставят сотни, да что там сотни, тысячи результатов. Учтя этот недостаток, мы решили

создать целый информационный сайт на самые разные темы. Прежде, коротко о том, что такое «Информационный сайт».

Информационный сайт в интернете – это такая библиотека. У вас есть карточка читателя – личный аккаунт – который открывает доступ ко многим возможностям. Вы можете настраивать фильтры для новостей, которые интересны только вам, можете оформлять платную подписку на закрытый контент. Делиться понравившимися материалами в социальных сетях. Комментировать и обсуждать записи. Инфосайт содержит полезные материалы для пользователя. Раньше информационные сайты были обычными визитками. Минимум контента, простая структура, небольшое количество страниц. Но со временем объем сайтов рос, и простенький портал мог превратиться в большую интернет-площадку.

Наш информационный сайт поможет вам решить разные задачи. Например, интересно провести свое время за просмотром, очередного шедевра киноиндустрии, подтянуть уровень английского языка, помощь в изучении программных языков или скачать новейшие книги и многое другое. Особенность нашего сайта заключается в том, что мы комбинировали несколько сайтов, совершенно разными предназначениями в один большой информационный сайт, в котором контент обновляется каждую неделю. На рисунке 1 приведена главная страница сайта.

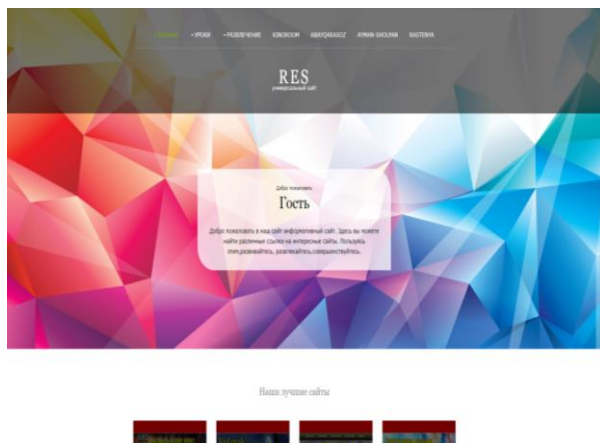

Рисунок 1. Главная страница информационного сайта

УДК 004.386

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНИКОВ

Есенбаев Ж., Дулатбаева С.Ш.

Современная система образования все активнее использует информационные технологии и компьютерные телекоммуникации. Особенно динамично развивается система дистанционного образования, чему способствует ряд факторов, и, прежде всего – оснащение образовательных учреждений мощной компьютерной техникой и развитие сообщества сетей Интернет. На сегодняшний день одно из актуальных задач – использование средств информатики в образовании для создания высокоэффективных мультимедийных электронных учебников.

Развитие информационных технологий предоставило новую, уникальную возможность проведения занятий – внедрение дистанционной формы обучения. Она, *во-первых*, позволяет самому обучаемому выбрать и время и место для обучения, *во вторых*, дает возможность получить образование лицам, лишенным получить традиционное образование в силу тех или иных причин, *в третьих*, использовать в обучении новые информационные технологии, *в четвертых*, в определенной степени сокращает расходы на обучение. С другой стороны, дистанционное образование усиливает возможности индивидуализации обучения.

Возможная область применения электронных учебников чрезвычайно широка: использование электронных учебников эффективно и при самообразовании, и при дистанционном обучении; электронный учебник рекомендуется для людей со специальными потребностями в образовании.

При разработке и создании электронного учебника были использованы следующие программные средства: Adobe Muse; Adobe Photoshop; AdobeAfterEffects.

Adobe Muse. Позволяет создавать и опубликовывать профессиональные гибкие веб-сайты без написания кода. Muse упрощает задачи дизайнеров, позволяя создавать веб-сайты на основе произвольных макетов, которые быстро загружаются и прекрасно выглядят на любом экране. Muse автоматически создает код в соответствии с новейшими стандартами современных браузеров, платформ и устройств. Созданный сайт будет корректно отображаться на разных экранах.

AdobePhotoshop – многофункциональный [графический](#) редактор, разработанный и распространяемый фирмой [AdobeSystems](#). В основном

работает с [растровыми](#) изображениями, однако имеет некоторые [векторные](#) инструменты. Продукт является лидером рынка в области коммерческих средств редактирования [растровых](#) изображений и наиболее известным продуктом фирмы Adobe. В настоящее время Photoshop доступен на платформах [macOS](#), [Windows](#), в мобильных системах [iOS](#), WindowsPhone и [Android](#).

AdobeAfterEffects – программное обеспечение компании AdobeSystems для редактирования видео и динамических изображений, разработки композиций, анимации и создания различных эффектов. Широко применяется в обработке отснятого видеоматериала (цветокоррекция, пост-продакшн), при создании рекламных роликов, музыкальных клипов, в производстве анимации, титров для художественных и телевизионных фильмов, а также для целого ряда других задач, в которых требуется использование цифровых видеоэффектов.

В программе удобный дружественный интерфейс для работы пользователя, приведено полное изложение учебного материала по лекционному курсу и практические задания с формулировкой задач и методическими указаниями по решению этих задач, также контрольное тестирование для самоконтроля знаний.

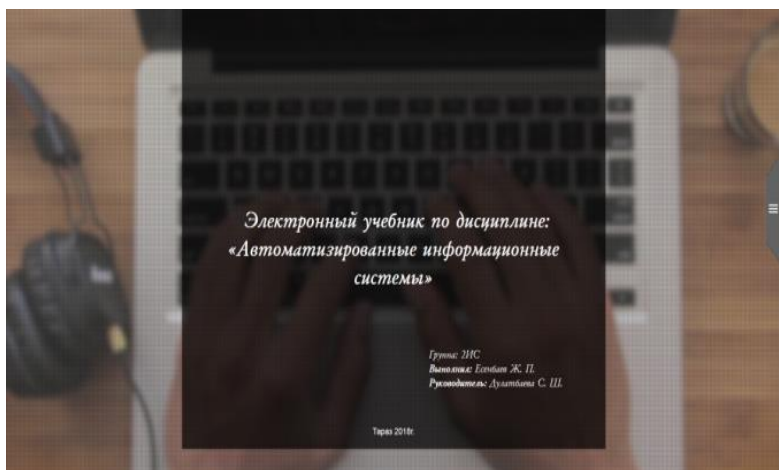

Рисунок 1 Интерфейс электронного учебника.

ӨОЖ 004.45

VISUAL STUDIO ОРТАСЫ МЕН TRACE MODE ИНТЕГРАЛДАҒАН ОРТАСЫНДА АУЫЗСУДЫ ДАЙЫНДАУ ҮРДІСІН АВТОМАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАСҚАРУ

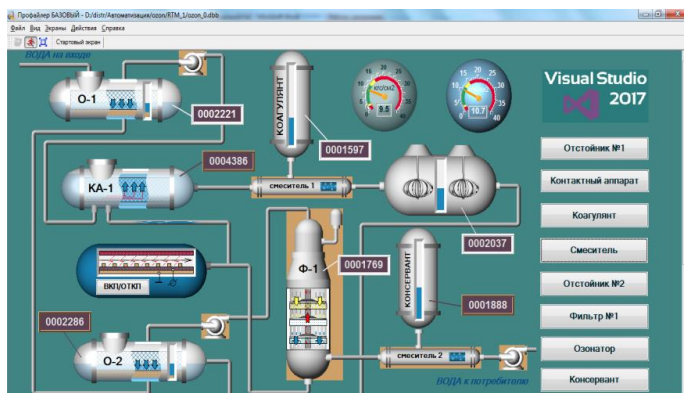
Атажанов Б., Доумчариева Ж.Е.

Қазіргі таңда сапалы су дайындау, суды оңтайлы қолдану – сенімділіктің, үнемділіктің кепілі болғандықтан Trace Mode интеграцияланған ортасында бағдарламалық қамсыздандыруды жобалаудың қыр-сырын терең меңгеріп, автоматтандырылған басқарушы жүйе жасауда Trace Mode пен Visual Studio жүйесін байланыстырып қолдану маңызды ғылыми іс-шара болып табылады.

Мақалада TRACE MODE интегралдан ортасы мен жоғарғы деңгейлі бағдарламалау тілі Visual C++ байланыстыра отырып олардың мүмкіндіктері қолданылды.

Технологиялық параметрлерді автоматты бақылаудың функционалдық сұлбасы суретте жоғарыда таңдалынған құралдармен көрсетілген.

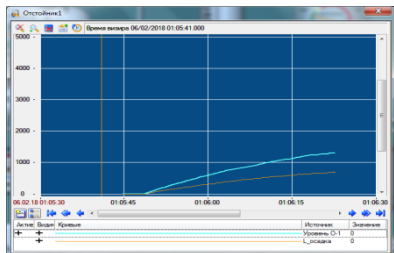
Су қоймасы - суды тоқтатуға, жинақтауға және сақтауға арналған, өзендер алаптарында түзілген, су тірегін ғимараттармен бекемделген, едәуір сыйымдылықтағы жасанды су қоймалары. Ауызсуды дайындаудың технологиялық схемасында 2 су қоймасы қолданылған.

Сурет 1. Trace Mode интегралданған ортасындағы ауызсуды дайындаудың автоматтандырылған басқару жүйесінің схемасы.

Автоматтандырылған басқару жүйесіндегі барлық батырмалардың нәтижелері графиктік түрде көрсетілген және визуализацияланған. Төменде барлық қондырғылардың жұмысы бағылау терезесінде график түрінде көрсетілген

Отстойник 1

Коагулянт

Сурет 2. АБЖ –дегі қондырғылардың бақылау терезесі.

Ғылыми мақалада ауызсуды дайындау үрдісінің математикалық моделі құрылды және құрылған математикалық модель негізінде технологиялық үдеріс туралы ақпаратты жинайтын, және қажет көлемде үдерістің автоматты басқаруын жүргізетін жүйе құрылды.

Зерттеу жұмысын жүргізу үшін «Информатика» кафедрасында орналасқан «Басқару жүйесін автоматтандыру» деп аталатын зертханалық стенд қолданылды

ӘОЖ 004.42

WEB –ДИЗАЙН КӨМЕГІМЕН БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІН ӨЗ БЕТІНШЕ ОҚЫП-ҮЙРЕНУГЕ АРНАЛҒАН WEB – БАҒДАРЛАМА ЖАСАУ

Усманов У., Доумчариева Ж.Е.

XXI ғасыр ақпараттық технологиялар ғасыры. Ақпараттану адам өмірінің бір бөлігіне айналды. Әсіресе адамның интеллектуалды өмір ортасына, білім жинау, тарату мен қолдануға әсері орасан. Еліміздегі білім беру саласы да жаһандық ақпараттанудан қалмай, бірге дамып келеді. Алайда интернет ресурстарына көз жүгіртсек, бағдарламалау

тілдерінде материалдар аз, әсіресе өз бетінше бағдарламалау тілдерін үйренуге арналған жинақталған сапалы бағдарламалар өте аз, тіпті жоқтың қасы деп айтуға болады.

Мультимедиялы оқыту құралдар, білімді ұсынудың бізге белгілі әдістердің барлығын көрнекі түрде қолдануға мүмкіндік беретін мәтін, дыбыс және видеокөрістерді құрастырады.

Құрылатын бағдарламаны кез-келген пайдаланушы интернет арқылы қолдана алады. Бағдарламаның артықшылығы:

- оның мобилдігі;
- интернет арқылы байланыстың әркімге қолжетімдігі;
- материалдардың жаңаланып толықтырылуы;
- сынақ тест тапсыруда уақыт пен ақшаны үнемдеу;
- ыңғайлы навигация және көркем web-дизайн.

Web-бағдарламадағы ақпаратты жеңіл түсіну үшін, ондағы безендіру бірыңғай болмай, көзге тартымды болуы керектігін ескерілді. Сонымен қатар, web –бетті құруға арналған бағдарламалардың символдар мен абзацтарды форматтау, шрифтердің әртүрлі параметрлерін және т.б. мүмкіндіктер қолданылды.

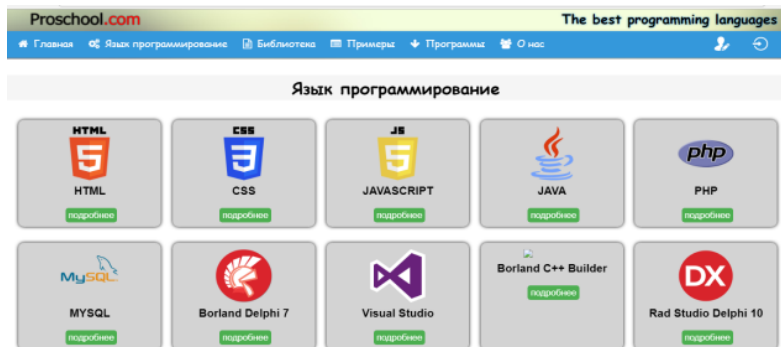
Құрылған web-беттің ерекшелігі бірнеше бағдарламалау тілдерінің бір бағдарламаға біріктірілуі, сондай –ақ, сол бағдарламаларды орнатуға арналған программалардың қол жетімділігі.

Сурет 1. Бағдарламаның бастапқы терезесі.

Бағдарламаның бастапқы терезесінің жоғарғы жағында бірнеше мәзірлер көрсетілген. Сол мәзірлерді басу арқылы сәйкес бөлімдерге ауыса аламыз. Мысалы, «Языки программирование» батырмасын басқанда келесі терезе пайда болады

Сурет 2. Бағдарламалау тілдері терезесінің көрінісі.

Суретте көргеніңіздей құрылған Web –бағдарламада бірнеше бағдарламалау тілдері қарастырылған. Сонымен қатар Web –бағдарламада біздің 5В060200- Информатика мамандығы бойынша 1 –ші және 4-ші курс студенттеріне жүргізілетін арнайы сабақтардың материалдары мен жүргізілетін бағдарламалары қарастырылған. Студенттер әр бағдарламалау тілі арқылы өз білімдерін тестілеу арқылы тексере алады.

УДК-004.386

ЦИФРОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ – ВЕЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ

Қапан С., Айгимбетова Р.С.

В современном мире цифровые технологии играют все более важную роль в развитии экономики стран. Уже сегодня более 40 % населения планеты имеет доступ к Интернету, и почти в каждом из 10 домохозяйств есть мобильный телефон. Цифровые технологии дали ряд преимуществ: упрощение доступа населения и бизнеса к

государственным услугам, ускорение обмена информацией, появление новых возможностей для ведения бизнеса, создание новых цифровых продуктов и т.д. Основная цель государственной программы «Цифровой Казахстан» – прогрессивное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста, повышения конкурентоспособности экономики и нации, улучшения качества жизни населения. Реализация Государственной программы "Цифровой Казахстан" будет проводиться в четырех ключевых направлениях:

- **Реализация цифрового Шелкового пути.** Это развитие надежной, доступной, высокоскоростной и защищенной цифровой инфраструктуры;
- **Развитие креативного общества.** Это развитие компетенций и навыков для цифровой экономики, проведение работ по повышению цифровой грамотности населения, подготовка ИКТ специалистов для отраслей;
- **Цифровые преобразования в отраслях экономики.** Это повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики;
- **Переход на проактивное государство.** Это усовершенствование системы электронного и мобильного правительства, оптимизация сферы предоставления государственных услуг.

Ожидаемые Цифровые дивиденды для Казахстана определены и обозначены в соответствии со стратегическими задачами государства. В первую очередь, речь идет о таких важных и актуальных для страны вопросах, как повышение эффективности и прозрачности государственного управления, обеспечение занятости населения, повышение качества образования и здравоохранения, улучшение инвестиционного климата, повышение производительности труда и рост доли малого и среднего бизнеса в структуре ВВП.

Цифровизация – это не цель, это средство достижения абсолютного преимущества Казахстана. Без этого уважающая себя страна не может жить нормально. Не будем выигрывать конкуренцию – отстанем и будем глотать пыль от впереди идущих государств. Получить резкий рост прибыли, производительность и капитализацию – вот в чем дело. Вот это дает цифровая экономика.

Цифровая инфраструктура – это комплекс технологий и построенных на их основе продуктов, обеспечивающих вычислительные, телекоммуникационные и сетевые мощности и работающих на цифровой (а не аналоговой) основе.

Рисунок 1. Цифровое будущее Казахстана.

ӘОЖ 37.013:007

ATMEGA 328P МИКРОКОНТРОЛЛЕР НЕГІЗІНДЕ ARDUINO UNO ПЛАТФОРМАСЫН ПАЙДАЛАНЫП ЖЫЛЫЖАЙЛАРДЫ АВТОМАТТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН ЖАСАУ

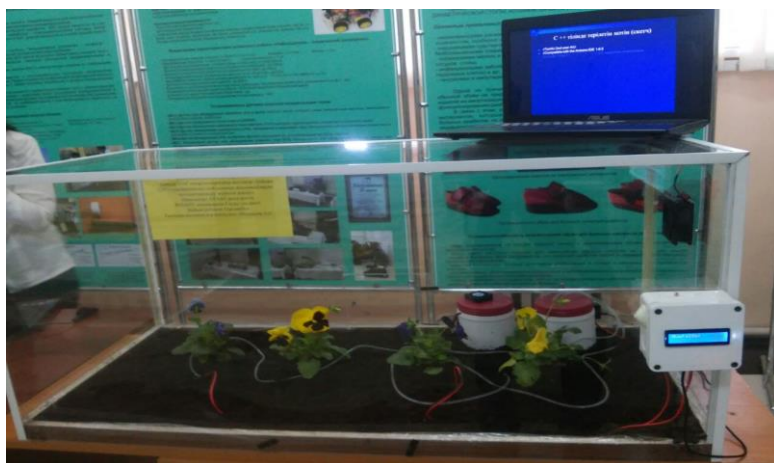
Баймагамбетов Т., Әбілдаева А.С.

Бұл қарастыратын жүйеде Arduino микроконтроллер тақтасын пайдалана отырып топырақтың ылғалдылығын өлшеп қажетті мөлшерде суаруын ұйымдастырамыз. Топырақтың ылғалдылығын өлшейтін датчик ArduinoUNO микроконтроллер тақтасына жалғанып, белгілі уақыт арасында датчик ылғалдылықты өлшеп тұрады. Егер топырақтың ылғалдылығы берілген межеден төмен болса өсімдіктің түбіне су жіберіледі. Су айдайтын сорғыш жүйектің бойымен жүретін түтіктер арқылы суды керек мөлшерде айдап өсімдік суарады.

Топырақтың ылғалдылығын өлшейтін датчик топырақтағы ылғал арқылы екі электрод арасында 5В кернеу беріліп, кернеудің топырақ арқылы өту шамасын өлшейді. Егер де топырақ құрғап қалса немесе белгіленген шамадан төмен ылғалдылық болса, микроконтроллер топырақтың ылғалдылығының азайғанын қойылған параметрлер арқылы

анықтап сорғыштың қосылуына сигнал жібереді. Сигнал магнит релесіне барған кезде, реленің ашық контактілері тұйықталып сорғыш іске қосылады, керек мөлшерде суарылған соң реле контактілері ашылып су құйылу тоқтатылады. Осылайша әр гүлдің түбіне немесе әр жүйекке орнатылған датчик топырақтың бір қалыпты ылғал ұстап тұруына мүмкіндік береді.

DHT22 ауа ылғалдылығы мен температурасын өлшейтін датчигіне тоқталсам, бұл құрылғы жылыжайдың температурасын өлшеп Arduino UNO тақтасына сигнал жіберіп, жылыжайдағы температура жағдайы туралы хабарлайды. Егер температура қойылған межеден көтеріліп кететін болса, онда Arduino желдеткіш релесіне сигнал жіберіп желдеткіш іске қосылады. Arduino микроконтроллері ауа ылғалдылығының көрсеткіштерін қадағалап отырады, егер ауа ылғалдылығы қойылған межеден төмен түссе ауа ылғалдандырғыш релесіне сигнал жіберіп, ылғалдандырғыш іске қосылады.

Сурет 1. Ардуино тақтасында жұмыс істейтін жылыжай макеті.

Бұл жүйе адамның қатысуынсыз барлық үрдісті өзі орындай алады, бір ғана оператор күніне бір рет Arduino жұмысын дисплей арқылы қадағалап тұрса жеткілікті болады. Мұндай жүйемен жабдықталған жылыжайды қолданушы тек піскен жемістерді уақытысында жинап үлгерсе болғаны.

УДК 0045

УПРАВЛЕНИЕ РОБОТОМ С ПОМОЩЬЮ ЖЕСТОВ

Крахмалева А., Шевцов А.Н.

Классические устройства для управления роботами предполагают пульт с кнопками или планшет, смартфон, компьютер. Более сложными для реализации являются – нейронный интерфейс NeuroSky, гироскопы серии ADXL345 и GY-521, а также датчики жестов. В данной работе использован датчик освещенности APDS-9960. Анализируя положение и направление движения объекта на расстоянии до 20 см, датчик дает управляющие команды на микропроцессор АрдуиноUNO, а также выводит информацию о полученной команде (жесте) в серийный порт USB, и одновременно выводит данные на установленный монитор LCDShield (Рис.1)

Рисунок 1. Разработанная модель устройства с датчиком жестов.

По результатам проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

- Разработано устройство на базе АрдуиноUNO (Рис.2);
- Созданы и апробированы алгоритмы управления роботом с помощью жестов.

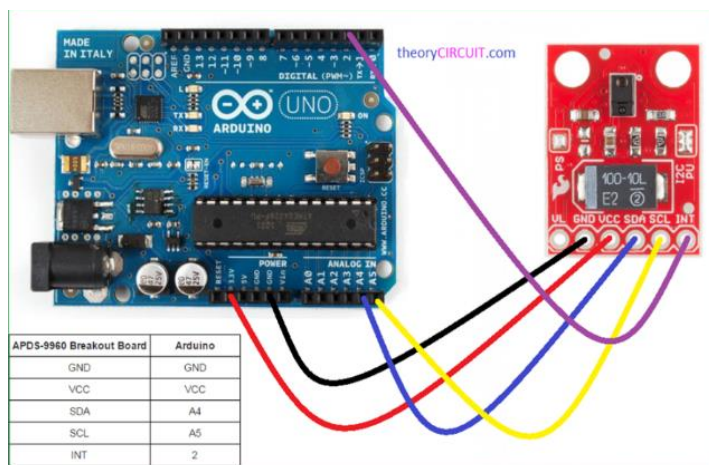

Рисунок 2. Схема подключения на Ардуино.

УДК 621.313

ПРОЕКТ «УМНЫЙ ДОМ» НА БАЗЕ WIFI -РЕЛЕ ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭЛЕКТРОПРИБОРАМИ ЧЕРЕЗ МОБИЛЬНЫЕ ПРИЛОЖЕНИЯ ДЛЯ IOS И ANDROID

Жиентаев Х., Мынбаева З.Т.

«Умный дом» – это система, которая распознаёт конкретные ситуации, происходящие в доме, и реагирующая на них. Эта система должна управлять поведением других систем по алгоритму. Система управления электроприборами является одной из составных частей системы «Умный дом». Мы все привыкли к тому, что с телевизором продается пульт управления, и если его не оказывается под рукой, то ощущаешь дискомфорт. Подобные решения найдены и для других устройств, находящихся в доме.

Модель «Умного дома» была создана на базе WiFi -реле Sonoff basic (рис. 1).

Рисунок 1. Модель «Умный дом» на базе WiFi -реле Sonoff basic.

Реле Sonoff basic позволяет управлять любым электроприбором, розеткой или выключателем в Вашем доме дистанционно не только внутри дома, но и за его пределами, из любой точки мира, где есть интернет. Управление реле происходит со смартфона, при помощи бесплатного русскоязычного приложения Ewelink для IOS и Android.

Устройство способно работать как он-лайн, так и по таймеру (возможность поддержки до 8 таймеров). Возможность управления неограниченным количеством реле с одного приложения, управление со смартфона сразу двумя электроприборами, подключенными к WiFi реле (в нашем примере, это освещение и тепловентилятор).

Простота установки и подключения не требует специальных навыков. Функциональность и удобство приложения, а так же не высокая стоимость устройства, позволяет стать владельцем умного дома любому пользователю.

Принцип работы:

- Установка в розетку и подключите к любому электроприбору
- Настройка подключение к сети интернет
- Управление электроприборами со смартфона

Таблица 1

Технические характеристики реле

Максимальная мощность	2200 Вт
Максимальная сила тока	10А / 16А
Входное напряжение	90-250В Частота (50-60Гц)

Рабочие температуры	-20°C - +65°C (только для использования внутри помещения)
Частота WiFi	2.4 ГГц
Влажность	5%-95%

ӘОЖ: 621.318.3: 535.42

ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ТӨЛҚЫНДАРДЫҢ ОПТИКАЛЫҚ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ДИФРАКЦИЯ ҚҰБЫЛЫСЫН ЗЕРТТЕУ

Арынбекова А., Кадирибетова А.К.

Жұмыстың мақсаты – Электромагниттік толқындардың оптикалық облысындағы (көрінетін жарық пен лазер сәулесі үшін) дифракция құбылысын дифракциялық тордың көмегімен зерттеу, Фраунгофер және Френель дифракцияларының теориясын оқып үйрену.

Тақырыптың өзектілігі – Жарық құбылыстары мен олардың ғылыми және практикалық қолданылуын зерттеу – қазіргі уақытта өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Соның ішінде, дифракция құбылысын зерттеудің маңызы зор. Себебі, осы құбылысқа негізделген дифракциялық тор көптеген спектрлік аппараттардың (химия, астрономия, технологиялық зерттеулерде кеңінен қолданылады) негізгі бөлігі болып табылады.

Дифракциялық оптиканың өлшеу техникасында қолданылуы

Оптиканың дамуын компьютерлік-синтезделген дифракциялық оптикалық элементтердің (ДОЭ) кеңінен қолданылуымен байланыстырады, олар материалдың оптикалық және геометриялық енінің өзгеруі арқылы жүзеге асырылады. Оптоэлектрониканың, соның ішінде лазерлік метрологияның әр түрлі салалардағы ДОЭ қолдану спектрі үнемі артып отырады. Геометриялық және толқындық түрлендірулерді жүзеге асыра отырып, элементтер жаңа класстағы оптикалық өлшеу жүйелерін жасауға және жобалауға мүмкіндік береді, ондағы эталондық толқындық фронтты элементтің топологиясы (құрылымы) береді.

Дифракциялық элементтердің технологиялық базасының дамуы қазіргі кезде бинарлықпен қатар, дифракциялық әсері күшті, жоғары деңгейлі элементтерді жасауға мүмкіндік тудырады.

Дифракциялық торды спектрлік қондырғыларда қолданады, сондай ақ сызықтық және бұрыштық ығысулардың оптикалық датчиктері ретінде (өлшеуіш дифракциялық торлар), инфрақызыл сәулелердің сүзгіштері мен

поляризаторларында, интерферометрлер мен «антибликтік» көзілдіріктерде қолданылады.

Лазерлік өлшеу жүйелерінің элементтік базасы

Жаңа лазерлік өлшеу жүйелерін жасау адекваттық элементтік базаны жасауды талап етеді. Осындай элементтердің бірі зоналық пластинка болып табылады (ЗП). Түсетін шоқтарды дифракциялық ретпен бөле отырып, дифракциялық элементтер шалғай зонада олардың рекомбинациясын жүзеге асырады. Шын мәнінде ЗП дифракциялық интерферометрлер болып табылады, олардағы интерференциялық жолақтарды элементтен үлкен қашықтықта бақылауға болады. ЗП топологиясын өзгерте отырып, интерференциялық өрісті басқаруға болады, мысалы интерференция есебінен лазерлік шоқтарды классикалық Эри таралуынан Бессель таралуына өте отырып, сығуға болады. Оптикалық остің бойымен созылған каустиканың элементтері түзу сықтың эталоны ретінде кеңінен қолданыс тапты. Интерферометрлерде ЗП екі қызметті орындай алады: жарықты бөлгіш және сфералық немесе асфералық эталондық толқындық фронтты құрушы ретінде. Көп фокустылық қасиет екі фокустық микроскопта қолданылады.

Қорытынды:

Толқындық фронттың айналуы (ТФА) мәселесі қуатты лазер сәулесін шағын, қозғалыстағы нысандарда фокустау мәселесінен (энергияны тасымалдау, "жұлдызды соғыс", байланыс және т.б.) туындады.

Қойылған мәселе жарықты жақсы шағылдыратын, беті оған түсетін толқын фронтының формасын қабылдайтын айналар (ТФА-айналар) жасалған жағдайда шешілетін еді. Бұл жағдайда нысананы сәулелену бағытының диаграммасы кең салыстырмалы әлсіз жарық көзімен сәулелендіруге болатын еді.

УДК 621.371.39:62-50

РАЗРАБОТКА, МОНТАЖ И ИССЛЕДОВАНИЕ МАКЕТА СИСТЕМЫ АВТОМАТИЗАЦИИ ЖИЛОГО ЗДАНИЯ

Осербай А., Тлемисов Б.Б.

Умный дом (SMART VILLA) Дом с разумом – это комплекс решений для автоматизации повседневных действий, который избавит вас от рутины. Тут и бытовая техника - от роботов-пылесосов до приборов,

управляемых со смартфона, - и системы, контролирующие всё, что происходит в доме. По сути, это история об улучшении качества жизни. Комфорт состоит из мелочей, а умный дом возьмёт все мелочи на себя. Если вы проснулись ночью и пошли на кухню за стаканом воды, не придётся пробираться по тёмному коридору в поисках выключателя: свет загорится автоматически. Волновались ли вы когда-нибудь, что не выключили утюг или телевизор? Долой тревожные мысли: достаточно послать со смартфона команду умной розетке, а она отключит прибор, который от неё питается.

Зачем вообще он нужен? Всё очевидно: чтобы сделать вашу жизнь проще и лучше. Умный дом - это спокойствие и существенная экономия.

Начнём со спокойствия. Если переживания обо всём на свете для вас обычное дело, умный дом поможет избавиться, хотя бы от тех тревог, что связаны с вашей квартирой. Не выключили утюг? Не беда, отправьте команду умной розетке, а живо его обесточит. Бойтесь, что запущенная перед уходом из дома стиральная машинка вышла из строя и устроила соседям снизу аквапарк? Ничего страшного. Если она действительно подтекает, вам об этом моментально сообщит датчик протечек.

Что в итоге: вы меньше тревожитесь из-за несуществующих проблем и освобождаете мозг от лишних размышлений. Проверить, как дела дома, можно в любой момент с помощью смартфона.

Рисунок 1. Пример управления умным домом через WI-FI.

Теперь об экономии. Многим это преимущество умного дома наверняка покажется сомнительным. Дескать, какая ещё экономия, когда надо купить несколько датчиков, розеток и видеокамеру? Поверьте, ощутимая. Взять ту же умную розетку – она умеет отслеживать, сколько энергии потребляет подключённое к ней устройство. В итоге вы можете вычислить самые прожорливые приборы и прилично сэкономить на оплате счетов. А сколько денег вы сэкономите, если датчик протечки вовремя сообщит о начинающемся потопе, и представить сложно.

В общем, умный дом – затея, которая полностью себя оправдывает. Жизнь без лишних тревог стоит куда дороже, чем несколько датчиков и розеток.

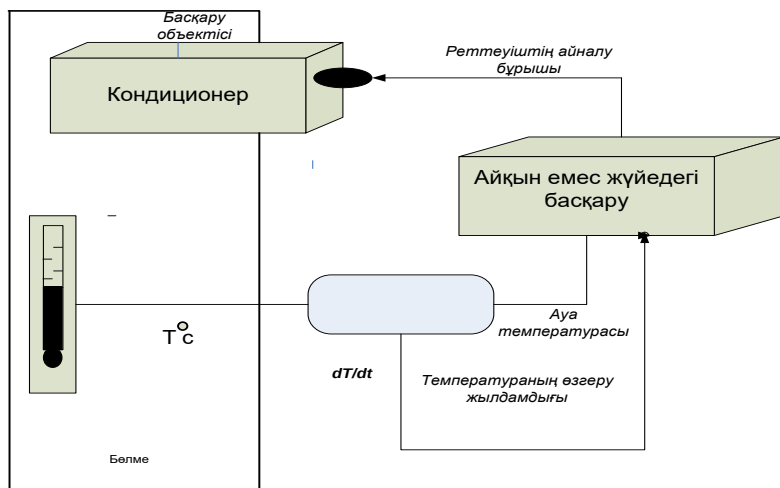
УДК 004.896

ЖАСАНДЫ ИНТТЕЛЕКТ КӨМЕГІМЕН ҒИМАРАТ ІШІНДЕГІ АУАНЫ КОНДИЦИОНЕРМЕН АВТОМАТТЫ БАСҚАРУДЫҢ АЙҚЫН ЕМЕС МОДЕЛДЕРІН ҚҰРУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ

Аким Н., Сугурова Л.А.

Бөлмедегі ауаны салқындатып немесе жылытып тұратын күнделікті кондиционер орнатылған. Бөлмеде ең ыңғайлы жағдай ауа температурасы тұрақты болғанда туындайды. Бөлме сыртындағы ауаның температурасы күн сайын өзгеріп отыратындықтан және ол ішкі ауа райына байланысты болатындықтан, ол бөлмедегі ауаның бірқалыпты күйіне кері әсер етеді, күнделікті кондиционерді қолмен басқару қажеттігіне әкеліп соғады. Тапсырма бөлмедегі ауаны тұрақты ұстап тұру үшін кондиционерді автоматты түрде басқарылатындай етуден тұрады (1-сурет).

Айқын емес айтқанда, “салқындату” режимін қосқан кезде салқын ауаны көшіру басталады да, бөлмедегі ауа біртіндеп төмендей бастайды. Бірақ сөндірген кезде де температура белгілі уақыт арасында белгілі мөлшерге дейін төмендей береді. Ол “жылы” режимін қосып және сөндіргенде көрінеді. Қолданылып отырған модельдер тұрақтағышты солға бұрғанда кондиционер сөнеді, ал “жылы” режимін қосу тұрақтағышты оңға бұрғанда жүзеге асады деп қарастырайық.

Сурет 1. Айқын емес басқару моделін бөлмедегі ауаны кондиционерімен байланыстыру.

Айқын емес қорытынды жүйесінің айнымалыларын құру үшін, кіріс және шығыс лингвистикалық айнымалыларын қайтадан қарап шығу керек. Бір кіріс лингвистикалық айнымалысы ретінде бөлмедегі ауа температурасын қолдану керек екені белгілі: β_1 - "ауа температурасы", ал екінші кіріс лингвистикалық айнымалысы β_2 - "ауаның температурасын өзгерту жылдамдығы". Шығыс лингвистикалық айнымалысы ретінде кондиционерді «салқын» және «жылы» қосу режимі реттегішінің бұру бұрышы: β_3 - "реттегіштің бұрылу бұрышы".

Айқын емес қорытынды жүйесін берілген беткейі шығыс айнымалысы мәндерінің кондиционермен басқару жүйесінің айқын емес үлгісінің кіріс айнымалысының мәндеріне тәуелділігін орнықтыруға рұқсат береді. Бұл тәуелділік шешім кестесі үлгісіндегі сәйкес айқын емес басқару алгоритмінің аппаратты айқын емес ауының және контроллерді бағдарламалау үшін негізгі қызметін атқарады.

ӨОЖ 534.1

ТҮЗУ СТЕРЖЕНДЕРДІҢ КӨЛБЕУ ТЕРБЕЛІСТЕРІ

Боранбай А., Жақаш Ә.Т.

Стержендердің көлбеу тербелісінің теңдеуін құрғанда, стерженнің серпімді осі түзу болады деп есептейміз. Бұл сызықты осьті, координаттық x осі ретінде аламыз. Ары қарай, ось нүктелерінің ауытқуы көлбеу тербелістер арқылы сол жазықтықта қалады және олар шағын ауытқулар болып табылады. Сонымен қатар, бастапқы қалпына келтіру күштері пропорционал шектерде қалады деген мағынада жоримыз. Ось нүктелерінің ауытқуы көлбеу тербелістер арқылы, яғни екі айнымалы функциясының x жөнәт уақыт координатасының бірегей функциясы арқылы анықталады:

$$y = y(x, t).$$

Ал $\mu(x)$ арқылы стерженнің ұзындығының массасын белгілейміз ($\text{кг/сек}^2/\text{см}^2$).

Эйлердің теңдеуін функционалдық түрге келтіре отырып, стерженнің көлденең тербелісінің теңдеуін аламыз

$$\mu(x) \frac{\partial^2 y}{\partial t^2} + \frac{\partial^2}{\partial x^2} \left(EJ \frac{\partial^2 y}{\partial x^2} \right) - \frac{\partial}{\partial x} \left(P \frac{\partial y}{\partial x} \right) - f(x, t) y + \frac{\partial^2}{\partial x \partial t} \left(J_0 \frac{\partial^2 y}{\partial x \partial t} \right) = 0.$$

Шекаралық және бастапқы жағдайларда: стерженнің соңы бос; осыған сәйкес иілу сәті мен көлденең күш нөлге тең болады, яғни $\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} = 0$,

$\frac{\partial^3 y}{\partial x^3} = 0$; стерженнің соңы қатты бекітілген; бұл ретте бұрылыс және

айналу бұрышы нөлге тең, яғни $u = 0$, $\frac{\partial y}{\partial x} = 0$; нөлдік деформация және

иілу сәттері нөлге тең: $y = 0$, $\frac{\partial^2 y}{\partial x^2} = 0$. Стерженнің еркін тербелістері

теңдеуінің қарапайым мерзімді шешімі $\frac{\partial^2 y}{\partial t^2} + c^2 \frac{\partial^4 y}{\partial x^4} = 0$ гармоникалық

заңға сәйкес уақыт бойынша өзгеріп отыратын негізгі осцилляция деп аталады. Типтік жағдайдағы стерженнің ось нүктелерінің максималды ауытқуын, бөлу туралы заңды белгілейтін функция $\varphi(x)$ функциясы негізгі осцилляцияның нысаны немесе оның өз нысаны деп аталады. Кәдімгі жағдайларда шекаралық шарттардың саны ерікті тұрақты мәндер санына тең. Олардың барлығы келесі төрт мөлшердің екі нөліне тең:

$$\varphi(x), \varphi'(x), \varphi''(x), \varphi'''(x),$$

пропорционалды бұрылу, бұрылу бұрышы, иілу сәті және кернеу күші $x = 0$ немесе $x = l$ нүктелерінде сәйкес келеді. Осы шарттарды орындау арқылы біз төрт біртекті теңдеуді аламыз, оның ішінде А, В, С, D тұрақты мәндерінің және жүйенің табиғи жиіліктерін анықтауға арналған теңдеуді табамыз.

Көптеген жағдайларда теңдеудің нақты шешімінің келесі жүйесі ыңғайлы

$$\text{болып келеді: } \begin{cases} S(x) = \frac{1}{2}(ch kx + \cos kx), \\ T(x) = \frac{1}{2}(sh kx + \sin kx), \\ U(x) = \frac{1}{2}(ch kx - \cos kx), \\ V(x) = \frac{1}{2}(sh kx - \sin kx). \end{cases}$$

S , T , U , V функциялары А.Н. Крылов функциялары деп аталады. Осы функциялар мен олардың туындыларының мәнін kx аргументі бойынша үшінші ретіне дейін анықтаймыз.

$$\begin{cases} S(0) = 1, S'(0) = 0, S''(0) = 0, S'''(0) = 0, \\ T(0) = 0, T'(0) = 1, T''(0) = 0, T'''(0) = 0, \\ U(0) = 0, U'(0) = 0, U''(0) = 1, U'''(0) = 0, \\ V(0) = 0, V'(0) = 0, V''(0) = 0, V'''(0) = 0, \end{cases}$$

Бұл мәндерден құралған анықтауыш бірге тең. Сондықтан Крылов функциялары кейде бірлік матрицасы бар функциялар деп аталады. Крылов функцияларының артықшылығының бірі функциялардың көмегімен, яғни бірден $x = 0$ соңындағы шарттарды қанағаттандыратын теңдеудің жалпы интегралына арналған өрнекті бірден жаза алады және екінші жағынан шарттардан анықталатын тек екі тұрақты мәннен тұрады, бұл $x = l$.

ӨОЖ 517.43

ШТУРМ-ЛИУВИЛЬ ЕСЕБІНІҢ ЖАЛПЫЛАНҒАН ШЕШІМІНІҢ РЕТІН КӨТЕРУ

Таматай А., Рахимова Г.Қ.

1900 жылы Давид Гильберт Парижде болған Халықаралық математикалық конгрессте оқыған атақты дәрісінде «шешімнің тегістігі» туралы мәселелердің жобасын қалыптастырды. Бұл мәселе математиктерді өте ұзақ уақыт бойы толғандырды. Жалпы бұл мәселені былайша қалыптастыруға болады. Берілген шектік есептердің тегістігі өзімен тегіс әлсіз шешімін ілестіре ме? Сондықтан тегістік сұрағының шешімі көп жылдар бойы теориялық және тәжірибелік қызығушылық танытып келеді. Бұл мәселені енді Штурм – Лиувиль есебі үшін зерттейміз.

$$Lu = y''(x) + q(x)y = f(x), \quad (1)$$

$$y(a) = y(b) = 0. \quad (2)$$

$q(x) \geq 1$ $-[a, b]$ -дағы үздіксіз функция болсын делік, ал $f(x) \in C(a, b)$ -дан берілген функция.

(a, b) интервалында анықталған $y(x)$ функциясын (1) теңдеуінің классикалық шешімі деп айтады, егерде $y(x) \in C^2(a, b)$ және (1) теңдеуі барлық $x \in (a, b)$ үшін орындалатын болса.

Мұндағы енгізіліп отырған классикалық шешім түсінігі бүтіндей табиғи болып келеді. Бірақта, бірден байқауымызға болады, келтіріп отырған болжамдауымыз шылы қатаң. Мысалға, $y(x)$ функциясының екінші ретті туындысының үздіксіздігі деген талап қоя тұрып, олардың бар болуымен – ақ шектелуге, тіпті $f(x)$ функциясының үздіксіздігі деген талапты да қоймауға болады. Сол үшін біз шешімінің басқаша түсінігін, жалпылау түсінігін қарастырамыз.

$y(x) \in W_2^1(a, b)$ функциясын (1) теңдеудің жалпыланған шешімі деп айтамыз, егерде мына интегралдық тепе-теңдік орын алатын болса:

$$\int_a^b (y' v' + q(x) * y * v) dx = \int_a^b f * v * dx, \quad (3)$$

мұндағы $v \in C_0^\infty(a, b)$ -кез келген функция.

Енді кез келген классикалық шешімінің жалпыланған шешім болатындығын көрсетеміз.

$y(x)$ – (1) теңдеуінің классикалық шешімі болсын, онда кез келген $v(x) \in C_0^\infty(a, b)$ функциясы үшін (3) интегралдық тепе-теңдігі орындалады.

$y(x)$ - (1) теңдеудің классикалық шешімі болсын. (1) теңдеуді $v(x) \in C_0^\infty(a, b)$ функциясына көбейтеміз және алынған теңдеуі $\Omega = (a, b)$ облысы бойынша интегралдаймыз:

$$\int_a^b (-y'' + q(x)y)v(x)dx = \int_a^b f(x)v(x)dx \quad (4)$$

Бөліктеп интегралдай отырып (интегралдан тыс мүше жоқ болады),

$$\int_a^b -y''(x)v(x)dx = \int_a^b y'(x)v'(x)dx$$

екендігін аламыз.

Осы алынған қатынасты пайдалана отырып, (4) теңдеуді мына түрде жазамыз:

$$\int_a^b (y'v' + q(x)y^*v)dx = \int_a^b f^*v^*dx \quad (5)$$

Бұл қатынас кез-келген $v \in C_0^\infty(a, b)$ үшін орын алады.

Сонымен, (1) теңдеудің классикалық шешімі жалпыланған шешім болады.

ТАСЫМАЛДАУ ТЕХНИКАСЫ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ. ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ МАШИНАЛАР МЕН ЖАБДЫҚТАР. МҰНАЙ-ГАЗ ІСІ. МАШИНАЖАСАУ

ТРАНСПОРТНАЯ ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЯ. ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ МАШИНЫ И ОБОРУДОВАНИЕ. НЕФТЕГАЗОВОЕ ДЕЛО. МАШИНОСТРОЕНИЕ

ӘОЖ 656.135:338.24

КӨЛІК-ЛОГИСТИКА ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Мұхамед А., Нургазиев А.Н.

Елбасымыздың «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» бағдарламасында автомобиль жолында 2015-2020 жылдарда автожол тармақтарының ұлғаюына байланысты көлік тасымалының күрт өсуі айтылған. Көліктер ағымының өсуі жол жамылғыға өзіндік әсерін тигізері анық. Жол жамылғысы асфальт бетіндегі пайда болған бұзылулар түрлері жолдың пайдалану мерзімін қысқартады.

Деформация дегеніміз – автомобиль жолы өлшемдерінің өзгеруі немесе дене формасының кішірейуі, оның массасы және бір тегістігінің жоғалуы.

- а) Жер төсемесінің отырып кетуі – топырақтардың ылғалдануы және тығыздаудың жетіспеушілігінен пайда болады;
- б) Үйіндінің түсіп кетуі – төселген топырақтың әлсіз болуынан болады (батпақты жерлерде);
- в) Үйіндінің жылжуы – таулы беткейлерде негіздің жылжуға қарсылығының жетіспеушілігінен негіз дұрыс тұрғызылмағандықтан;
- г) Құламаның сырғуы - негізге әлсіз топырақты қолдану және өте көп мөлшерде ылғалдануы және бекітілмегендіктен.

Автокөлік жолдарының деформацияға ұшырауын болдырмаудың шаралары:

1. Автокөлік жолдарының бұзылуы мен деформацияға ұшырауы туралы себептері мен көріністерін қарастыру, тұрмыстық қалдықтар

пластикалық заттарды дұрыс пайдалану арқылы жол салу экологиялық және экономикалық жағынан тиімділігіне талдау жүргізу.

2. Осы материалдарды талдаудың негізіндеғылыми жұмыстың бағыты мен зерттеу әдістері таңдалды.
3. Автокөлік жолдарына пластикалық жол салуының әдістемесі.

Қазіргі кезде елімізде барлық жолдарды ескі тәсілдермен салынады. Осындай тәсілдегі жолдардың салынуы мемлекетіміздің жолдарының сапасын төмендегінің басты себебі болып табылады. Осының себеп салдарынан көптеп қайталанатын жол жөндеу жұмыстары, оған қоса мемлекет қаржысының бөлініп көп жұмсалуды және тағы да басқа мәселелерге әкелуде. Айта кететін жағдай асфальт жамылғы жолдарының кемшіліктері де баршылық. Асфальт зияндылығы температураның ауа райының байланысты зиянды заттардың көп мөлшерде бөлінуі мен температураның жоғарылаған сайын еруі мен өзіндік формасының өзгеру жағдайына алып келеді.

Пластикалық-битумды композитті қосылысты жолдар берік төзімділікке ие болады, стандартты асфальт жолдарға қарағанда. Олар суды өзіне сіңірмейді, жақсы иілгіштікке ие, жол беті тегіс қалады, сынуға әкелмейтін және техникалық жөндеу жұмыстарын аз талап етеді.

Оның артықшылықтары мен тиімділігі:

- Ұзақ жылдар бойы ыдырамай табиғатты ластайтын пластикалық заттардан мемлекетімізді тазарту;
- Пластикадан жасалған жолдарды жолға төселініп жасалынса да, оны жөндеу үшін қайта өңдеп жаңартып, қайтадан жолға төсеуге болады;
- Арзан әрі экологиялық таза;
- Тез салынуы мен тез жиналуы.

Сонымен қатар ұзақ жылдар бойы ыдырамай табиғатты ластайтын пластикалық заттардан мемлекетімізді тазарту. Пластикалық жолдар -40 пен +80градус температура аралығында деформацияға ұшырмай қолдануға болады. Қарапайым асфальт жолдардың орнына композитті битум мен пластикалық қосылыстағы жол салудың өзі өте тиімді.

Бұл жоба барысында жасалатын жұмыстар арқылы қала ішіндегі жол нашарлығынан туындайтын жол кептелісінің болуы азаяды. Ұзақ мерзімді жол салынуының арқасында жөндеу жұмысына бөлінетін қаржы көлемі азайып, жүргіншілерге сапалы жол ұсынылады.

УДК 314.18

ОСОБЕННОСТИ ГАЗИФИКАЦИИ ТОО «ЕВРОХИМ-КАРАТАУ»

Нурметов А., Сексенбай М.Ж.

Нефтегазовая отрасль Республики Казахстан является основой развития экономики и во многом определяет экономическую независимость страны. На сегодняшний день уже общепризнанно, что по крайней мере до конца третьего десятилетия XXI века нефтегазовая отрасль Республики Казахстан будет той единственной движущей силой, которая сможет вывести казахстанскую экономику на передовые рубежи мирового сообщества и обеспечить кардинальные изменения во всех сферах жизни населения республики.

Правительство Казахстана, планирует и в последующем совершенствовать законодательство в отношении нефтегазовой промышленности, геологоразведки и недропользования. Совершенствуя законодательную базу для достижения целей, поставленных правительством Республики Казахстан, по модернизации экономики государства и изменении общей её направленности. За счет использования существующих запасов природных богатств, поднять экономику неразвитых отраслей, обеспечив тем самым процветающее будущее для своей страны, независимое полностью от наличия нефтегазовых ресурсов.

Сегодня в РК существуют более 15 тыс. км. магистральных газопроводов. Основные сети газопроводы РК создавались во времена СССР в составе общесоюзной газотранспортной системы для транспорта природного газа. Газификация производственных объектов и населенных пунктов является актуальной проблемой. Согласно постановлению Правительства РК принято решение газификация ТОО «Еврохим» построенный на территории Сарысуйского района Жамбылской области. Наряду с этим решаются вопросы газификации Сузакского и Байдибекского районов ЮКО и Сарысуйского района Жамбылской области. При проектировании и строительстве газопроводов использованы технические нормы и правила Республики Казахстан и межгосударственные нормы и стандарты.

Проектируемый газопровод-отвод протяженностью $L=75,4$ км, подключается от ПК312 действующего газопровода-отвода от МГ

«Бейнеу-Бозой-Шымкент» на АГРС №18 «Шалдар», на протяжении 51 км прокладывается в северном направлении до КУ-2 по предгорной равнине хребта Каратау в коридоре существующей автодороги КХ-3 «Коксайек-Аксу-Карабулак-Шаян-Мынбулак- Р/д М-32» областного значения. Высотные отметки по данному участку трассы в пределах 360-757 м БС.

Газопровод высокого давления Р-1,2МПа DN426x8мм, протяженностью L=20,3 км, с пропускной способностью 40,0 тыс.м³/час, предназначенный для газоснабжения г.Жанатас и других населенных пунктов Сарысуского района Жамбылской области, а также производственных объектов ТОО «Казфосфат», подключается к выходу №2 АГРС«ЕвроХим».

ТОО «ЕВРОХИМ КАРАТАУ» для всех своих нужд, включая весь производственный процесс потребляет около 426 млн. куб.м. газа, в связи с этим газ поступающий с газопровода «Каратау-Жанатас» не покрывает все потребности и с учетом перспектив на будущее требуется построить отдельный газопровод, который сможет покрыть весь необходимый объём газа для обеспечения бесперебойного функционирования предприятия.

Для прокладки трубопровода с целью обеспечения необходимым объёмом природного газа ТОО «Еврохим Каратау» можно рассмотреть три варианта:

1. МГ «Бейнеу-Бозой-Шымкент»
2. МГ «БГР-ТБА»
3. МГ «Казахстан-Китай»

Из всех существующих вариантов наиболее приемлемым с точки зрения экономической эффективности является вариант прокладки подводящего газопровода от АГРС №18ст.Шалдар, которое находится на магистральном газопроводе «Бейнеу-Бозой-Шымкент». Общая протяженность подводящего газопровода высокого давления будет составлять примерно 76 км., предполагаемый диаметр газопровода 320 мм.

УДК 621.43.038.772

ИССЛЕДОВАНИЕ И РАЗРАБОТКА ФИЛЬТРА- ВОДООТДЕЛИТЕЛЯ ДЛЯ ТОПЛИВОРАЗДАТОЧНЫХ КОЛОНОК АЗС

Коспакова К., Семернин А.Н., Сауытгов О.А.

Эффективность работы быстроходных дизелей, их мощностные показатели и надежность во многом зависят от технического состояния топливной аппаратуры. Одной из главных причин выхода из строя агрегатов и узлов топливной аппаратуры является высокая загрязненность и обводненности дизельного топлива.

В настоящее время существует большое количество различных методов обезвоживания топлив. Однако для обезвоживания дизельных топлив применяют в основном два метода: метод гравитационного отстаивания и фильтрация через пористую перегородку.

С целью определения структурного состава перегородки, обладающей высокими коагулирующими и гидравлическими свойствами при обезвоживании дизельных топлив, были исследованы многослойные перегородки.

Исследование многослойных перегородок проводили в два этапа: на первом этапе исследовали гидравлические характеристики, на втором – коагулирующие свойства. Результаты экспериментов обрабатывались по матрице полного факторного эксперимента (ПФЭ) – 23 и плана В₄.

Анализ уравнений показывает, что наибольшее влияние на коагулирующие свойства перегородки оказывают: толщина, содержание свободной воды в топливе и скорость фильтрации. Степень обжата не оказывает существенного влияния на исследуемый показатель.

В результате обработки экспериментального материала по полученным регрессионным моделям были построены функции отклика от исследуемых факторов. Оптимальная степень обжата перегородки в пределах 2...4, толщина не более 33 мм.

На рисунке 1 изображен фильтр-водоотделитель и принцип очистки топлива.

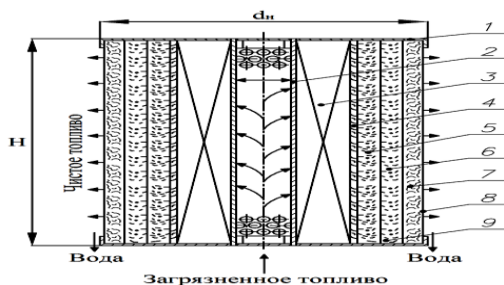

Рисунок 1. Фильтр-водоотделитель.

Принцип работы состоит в следующем: загрязненное топливо сначала проходит фильтрационную ступень, потом коагулирующую ступень. Фильтрационная ступень изготовлена из специальной фильтрационной бумаги, которая задерживает механические примеси с размером до 10 мкм. Бумага является гофрированной и выполнена в виде звездообразной шторы для увеличения поверхности фильтрации. Коагулирующая ступень включает в себя три слоя. Первый слой сделан из стекловолокна с диаметром волокон 1,5 мм. Первый слой сделан из стекловолокна с диаметром волокон 3 мм. Третий слой сделан из пенополиуретана.

Проведены исследования фильтров-водоотделителей различных фирм, показали что наиболее высокую эффективность (от воды 98%, от мех.примесей 96%) имеют водоотделители (ФВ-Т), разработанные по результатам исследований на кафедре «Транспортная техника и технологии».

Данный фильтр может быть встроен в топливозадаточную колонку АЗС, а также может быть встроен в систему питания автомобиля.

УДК 621.313

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОБОРУДОВАНИЯ ПО РЕМОНТУ ТРАНСФОРМАТОРА ЭЛЕКТРОВОЗА ВЛ-80^С

Коспакова К.К., Семернин А.Н., Сауытов О.А.

Тяговый трансформатор ОДЦЭ-5000/25Б, установленный на локомотиве ВЛ-80^С предназначен для понижения напряжения контактной сети до значений, которые приемлемы для питания электродвигателей электровоза, а также для подпитки вспомогательного оборудования электровоза. Работа любого тягового трансформатора основана на явлении взаимной индукции.

Каждый трансформатор состоит из магнитопровода, на котором намотаны первичная и вторичная обмотки, при этом вторичных обмоток может быть несколько.

Трансформатор ОДЦЭ-5000/25Б состоит из активной части, расположенной в баке с трансформаторным маслом и системы охлаждения.

Активная часть – состоит из магнитопровода и трех обмоток. Магнитопровод – состоит из двух горизонтальных ярм и двух вертикальных стержней.

Тяговый трансформатор ремонтируется во время прохождения ТО-8. Основным недостатком в процессе эксплуатации является механические примеси и вода, присутствующие в трансформаторном масле.

На данный момент существуют несколько ведущих стран по производству трансформаторов, в число данных стран входит: Швейцария, Италия, Германия.

Трансформаторное масло получают очисткой дистиллятов, выкипающих при атмосферном давлении при температуре 300-400°С.

Перед тем как залить трансформаторное масло, необходимо проверить его состав в лаборатории. Если характеристики не соответствуют необходимым параметрам, трансформаторное масло подвергают очистке.

В Швейцарии разработана система очистки трансформаторного масла компанией ENCE GmbH. Технология вакуумной дистилляции данной установки обеспечивает удаление воды и механических

примесей из трансформаторного масла, что позволяет обеспечить необходимое охлаждение, изоляцию и антикоррозионную защиту тягового трансформатора.

В России изобретен ФТО-10 (фильтр тонкой очистки), который выполнен в виде металлического цилиндра, внутри которого установлен унифицированный фильтропакет. Фильтропакет изготовлен из трех фторопластовых фильтроэлементов, толщина фильтрации которых — 5 мкм. Фильтр является составной частью установок и технологических схем для обработки электроизоляционных жидкостей.

В результате проведенных исследований, разработан фильтр для очистки трансформаторного масла, он изображен на рисунке 1.

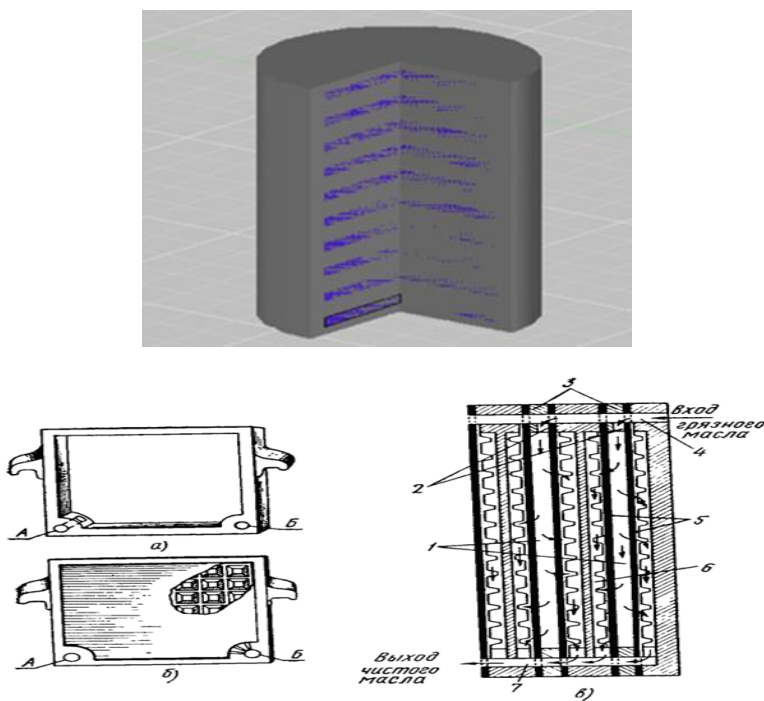

Рисунок 1. Разработанная модель фильтра.

Фильтр состоит из набора чугунных рам, пластин и заложенной между ними фильтровальной бумаги. Пластины и рамы чередуются между собой. Весь комплект вместе с фильтровальной бумагой зажат между двумя массивными плитами винтом. Внутри рам 3 имеются камеры 1 для неочищенного масла. Камеры щелями 2 в углах рам сообщаются с общим сквозным отверстием 4, в которое нагнетается грязное масло. Просочившись сквозь фильтровальную бумагу 5 камер, очищенное масло поступает к решеткам пластин 6.

УДК 620.9 – 697.84.3

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОДЗЕМНОГО ТЕПЛА ДЛЯ НУЖД ДОМА

Шайдархан А., Ибылдаев М.Х.

Поиски альтернативных источников энергии привели к изобретению устройств, которые способны аккумулировать тепло, в большом количестве находящееся в окружающей среде человека. Солнечные лучи, гейзерные источники, грунт – все это в той или иной степени может удовлетворить потребности в нагреве теплоносителя для системы отопления и ГВС.

Хотя геотермальное отопление за счет тепла земли является относительно новым направлением, перспективы такого решения очевидны. Благодаря установке специального оборудования появляется возможность получения дешевого, практически бесконечного типа тепловой энергии.

Земля даже в зимний период времени не промерзает полностью. Этой особенностью пользуются монтажные бригады, прокладывающие трубопровод ниже точки замерзания. Удивительно, но температура этих слоев редко опускается ниже, чем +5 +7°C градусов. Можно ли воспользоваться способностью земли аккумулировать тепло, извлечь его и использовать для нагрева теплоносителя? Конечно! Но чтобы сделать альтернативное отопление частного дома с помощью тепла земли возможным потребуются решить следующие проблемы:

- Получение тепла - понадобится аккумулировать тепловую энергию и направить ее в аккумулирующий резервуар.

- Нагрев теплоносителя. Нагретый антифриз должен передать тепловую энергию жидкости, которая циркулирует в системе отопления и ГВС.
- Остывший антифриз необходимо отвести обратно к теплообменнику для дальнейшего нагрева.

Чтобы решить эти вопросы был разработан геотермальный насос с использованием тепла земли. Геотермальный тепловой насос позволяет извлечь количество тепла, которого более чем достаточно для производства большого количества тепла и использования в зависимости от конструкции и месторасположения дома в качестве основного или дополнительного отопительного оборудования.

Подземное глубинное отопление из земли, это больше не фантастика. Такие установки можно спокойно купить в России. Причем геотермальные установки в состоянии работать как в условиях Севера, так и в южных широтах. Но какой принцип они используют в своей работе?

Еще в прошлом столетии был отмечен факт, что при испарении определенные типы жидкостей способны охлаждать поверхность. Именно это происходит когда протирают спиртом кожу перед уколom или поливают асфальтированную площадку, нагретую под солнцем. Этот принцип был взят в качестве основы для разработки холодильного оборудования.

Дальше возникла идея почему бы не пустить процесс охлаждения в обратную сторону и не получить вместо холодного горячий воздух. Большинство современных кондиционеров в состоянии не только охлаждать воздух в помещении, но и работать на его нагрев. Но недостатком таких устройств является то, что они ограничены температурой окружающей среды. Так, после того как отметка достигает -5 градусов, они прекращают работать. Геотермальные насосы для отопления частных домов от земли полностью лишены такого недостатка, хотя используют принцип, во многом напоминающий работу кондиционера на нагрев помещения.

Как уже отмечалось, геотермальная система отопления из недр земли, во многом напоминает работу кондиционера в режиме нагрева. Что происходит в этот момент?

В нижних слоях грунта, на дне реки или озера устанавливают водяные коллекторы, по которым циркулирует антифриз. Коллекторы поглощают тепло и высвобождают холод.

- Нагретый антифриз с помощью насоса поднимается вверх.
- В буферном баке происходит теплообмен. Нагретый антифриз отдает тепловую энергию теплоносителю или нагревает воду.
- Остывший антифриз поступает обратно к коллекторам.

УДК 693.542

ПУТИ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРОЦЕССА ПРИГОТОВЛЕНИЯ СТРОИТЕЛЬНОЙ СМЕСИ

Оразалы Н., Юсупова К.С.

Предлагаемая бетономешалка отличается от существующих конструкций, повышенной производительностью и качеством строительной смеси, со сниженной потребностью на затраты энергии. Технической задачей предлагаемой конструкции является обеспечение высокой степени однородности приготавливаемых строительных смесей в смесителе, работающем в каскадном режиме. Кроме того, снижается материалоемкость и уменьшается себестоимость конструкции, как в изготовлении, так и в эксплуатации (см.рис.).

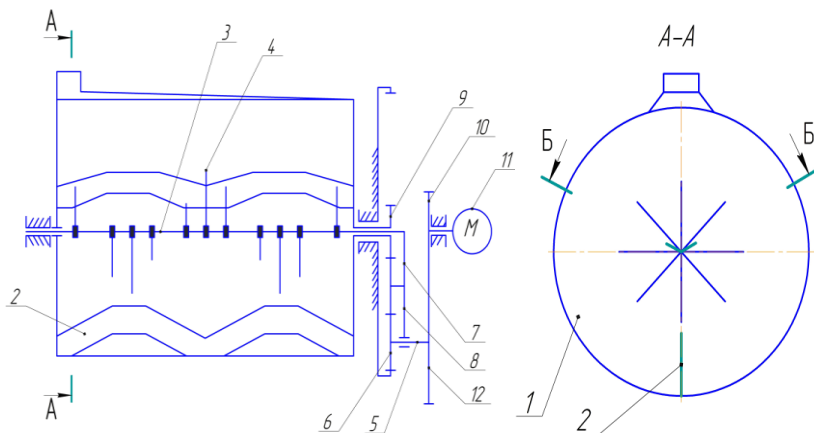

Рисунок 1. Смеситель для приготовления строительных смесей.

Смеситель для приготовления строительной смеси содержит цилиндрический корпус 1 с загрузочно-разгрузочным бункером, установленный на раму (рама не показана). На внутренней поверхности корпуса установлены три равноудаленные фигурные пластины 2, высота которых равна половине радиуса корпуса минус один мм. В центре корпуса 1 расположен вал 3, на котором закреплены стержни 4 по винтовой линии, длины которых равны половине радиуса корпуса минус один мм. При необходимости возможна установка на стержни дополнительных пластин в виде лопаточек. Вращение корпуса и вала в противоположных направлениях осуществляется через редуктор, образованный планетарной и одноступенчатой передачами, связанными между собой через валик 5 сателлита 6 планетарной передачи. Валик 5 свободно вращается на водиле 7. На водило 7 также установлен паразитный сателлит 8, обеспечивающий противоположное вращение водила 7 и солнечной шестерни 9 планетарной передачи. Водило 7 связано с валом 3, а солнечная шестерня 9 – с корпусом 1. Ведущая шестерня 10 одноступенчатой передачи связана с валом двигателя 11, а ее ведомое колесо 12 сидит на валике 5 сателлита 6 планетарной передачи. При необходимости для снижения чисел оборотов до требуемой величины возможно применение клиноременной передачи между редуктором и двигателем.

Смеситель для приготовления строительной смеси работает следующим образом. Через погрузочно-разгрузочный бункер корпуса 1 производят загрузку смесителя необходимыми компонентами строительной смеси, затем включают двигатель 11. При этом происходит интенсивное перемешивание компонентов строительной смеси благодаря противоположному вращению корпуса 1 и вала 3, так как при вращении корпуса реализуется гравитационный метод смешения составляющих компонентов, а вращение вала со стержнями обеспечивает реализацию принудительного метода смешения. Разгрузка смесителя осуществляется путем установки погрузочно-разгрузочного бункера в нижнее положение.

Таким образом, одновременное применение двух различных методов смешения компонентов строительной смеси в предлагаемом смесителе повышает качество строительной смеси и сокращает время приготовления, тем самым обеспечивает повышение производительности.

УДК 539.385

ВЛИЯНИЕ ВИДА НАПРЯЖЕННОГО СОСТОЯНИЯ НА СОПРОТИВЛЕНИЕ УСТАЛОСТИ

Пернебек А., Собитов К., Джакияев Д.К.

Современные расчеты на усталость требуют учета не только вида напряженного состояния и характеристик циклов изменения компонентов напряжений в наиболее опасных точках конструкции, но и характера распределения напряжений во всем объеме, занятом материалом, работающем под напряжением. Вероятность отсутствия разрушения всей конструкции принято устанавливать как произведение вероятности отсутствия разрушения при заданных силовых воздействиях в отдельных элементах объема материала конструкции. Сопротивление усталости конструкции оказывается при этом зависящим от ее абсолютных размеров и градиентов действующих напряжений.

Исследования влияния концентрации напряжений и абсолютных размеров деталей на сопротивление усталости конструкционных материалов, проведенные в разное время, показали, что степень снижения пределов выносливости связана с распределением напряжений в объеме материала вблизи концентратора напряжений. Известно, что некоторая область детали около концентратора напряжений всегда находится в условиях сложного напряженного состояния. Однако, статистические теории усталостного разрушения Афанасьева Н.Н., Фрейдентала А.М., Гумбеля Е.Ж., Когаева В.П., Болотина В.В., Вейбулла В. не учитывают влияния вида напряженного состояния на сопротивление усталости, за исключением статистической теории прочности, разработанной С.Д.Волковым.

В своей работе Н.Н.Афанасьев дает обоснование диаграммы растяжения металлов с точки зрения статистической теории прочности, анализирует условия и вероятность возникновения трещины усталости и формулирует основные положения разработанной им теории усталостной прочности металлов при линейном напряженном состоянии.

В статистической теории подobia усталостного разрушения Когаева В.П., Серенсена С.В., которая гостирована, сложное напряженное состояние, возникающее в некоторой области у концентраторов напряжения, сводят к линейному, пренебрегая влиянием второго и третьего компонентов главных напряжений. В одной из работ Когаева В.П. приводится функция распределения пределов выносливости детали,

записанная с учетом всех компонентов главных напряжений. Однако это соотношение не получило дальнейшего развития, так как критерии подобия, указывающие на равноопасность усталостного разрушения, полученные на основе данного соотношения, оказываются более сложными и поэтому неудобны для практического использования.

Статистическая теория прочности Волкова С.Д. удовлетворительно описывает в рассмотренных частных случаях влияние вида напряженного состояния на сопротивление усталости. Однако условия усталостного разрушения существенно опираются на решение задачи о распределении микроскопических напряжений и деформаций, которое получено при довольно жестких ограничениях. Поэтому приемлемость таких соотношений для описания совокупного влияния различных факторов на сопротивление усталости подлежит проверке путем сопоставления с соответствующими экспериментальными данными. Значительную трудность представляет определение постоянных, входящих в условия усталостного разрушения.

Отметим также, что вид напряженного состояния учитывается принципиально в теории макронапряжений М.Я.Леонова и при определении «технического» коэффициента концентрации по Г.Нейберу. В этих работах предполагается разрушение в условиях статистического нагружения, причем определяющим экспериментальную величину является эффективный коэффициент концентрации при некотором известном распределении локальных напряжений. Очевидно аналогичным образом можно подходить и к явлению усталости, если использовать эффективный коэффициент концентрации напряжений, как отношение пределов выносливости для гладких образцов и образцов с концентраторами напряжений.

УДК 656.56:338; 656.56:658

МУНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНДА ЭНЕРГИЯ ҮНЕМДЕУ МӘСЕЛЕСІ

Назарбаева К., Серікбай Ұ., Манапбаев Б.Ж.

XXI ғасырдың басында, біз үшінші мыңжылдықтың шындығына өзімізге кері санаты беруге тиіспіз. Өкінішке орай, мұнай, газ қоры, көмір шексіз емес. Табиғатқа бұл қорды құру үшін миллион жыл керек еді, олар жүздеген жылда таусылады. Бүгін, әлемде жердегі байлықтың

оңдырмай тонаушылығын болдырмау туралы шындап ойлана бастады. Өйткені, тек осы жағдайда ғана отын қоры ғасырларға жетеді. Өкінішке орай, көптеген мұнай өндіруші елдер бүгінгі күнмен өмір сүріп жатыр. Олар аяусыз, табиғат сыйға берген мұнай қорын жұмсайды. Мұнай мен газдың мекені жойылған соң, не болады, ал ол ерте ме кеш пе бәрібір болады. Отынның әлемдік қоры сарқылуының ықтималдығы, сондай-ақ әлемдегі экологиялық ахуалдың нашарлауына байланысты (мұнайды өңдеу және тасымалдау кезінде өте жиі болатын ахуалдар қоршаған ортаға нақты қауіп-қатер төндіреді) отынның басқа, мұнай мен газды алмастыратын түрлері туралы ойлануға тура келді. Адамзатты энергиямен қамтамасыз етудің бір бөлігін қолға алатындай қазір, әлемде көптеген ғалым инженерлер жаңа дәстүрлі емес энергия көздерін іздеумен айналасады.

Дәстүрлі емес энергия көздерінің ішінде күн энергетикасының алатын орны ерекше. Күн энергетикасын жалумамен қамтамасыз ету саласында қолданыстың кең таралғанын келесі статистикалық көрсеткіштерден байқауға болады. Еуропа одағында орнатылған күн коллекторларының жалпы көлемі 13960000 кв/м жетті, ал әлемде бұл көрсеткіш 150000000 кв/метрден асып түсті. Жыл сайын Еуропадағы күн коллекторларының көлемі орта есеппен алғанда 12 % өсіп келеді, тіпті кей елдерде 20-30% асып түседі. Әр мың адамның басына шаққандағы коллекторлардың саны бойынша әлемде Кипр көш басында, онда үйлердің 90% күн қондырғыларымен жабдықталған (әр мың адам басына 615,7 кв/м көлемінде күн коллекторлары орнатылған), одан кейін Израиль, Греция және Австрия тұр. Орнатылған коллекторлар саны бойынша Еуропада көшбасында Германия - 47%, одан кейін Греция - 14 %, Австрия -12%, Испания – 6%, Италия – 4%, Франция – 3%. Жылумен жабдықтау жүйесінде күн энергиясын қолданудың жаңа технологиясын жасауда Еуропа елдері сөзсіз алда келеді, бірақ жаңа күн қондырғыларын пайдалануға енгізу көлемі жағынан Қытайдан қалып қойды.

Қазақстан 42 және 55 градус арасында Солтүстік ендікте орналасқанына қарамастан, елде күн радиациясының потенциалы маңызды және жылына ол 1300-1800 кВт сағ/м² болып табылады. Континенттік климатқа байланысты, жылына күн сағатының саны 2200-3000 құрайды. Жарық энергиясын Қазақстанда пайдалану экономика жағынан тиімді. Жарық энергиясының потенциалы Қазақстанда жылына 2,5 млрд. кВт сағ. аумағында бағаланады.

Осыларды ескере отырып, біз мұнай-газ саласында энергия үнемдеу мәселесін біршама қарастырдық. Ол үшін мысал ретінде Жамбыл облысындағы «Амангелді» газконденсатты кен орнын алдық.

«Амангелді» газ конденсаты кен орны - Шу-Сарысу шөгінді алабының Мойынқұм ойысындағы газ кенорны. Құрылым 1974 жылы сейсмосбарлаумен іздестіру бұрғылауын жүргізуге дайындалды. 1975 жылы газ бұрқағы атқылап, кен орны ашылған. Кенорын 2003 жылдан игерілуде.

«Амангелді» кен орнындағы энергия шығыны келесідей (сағат,тәулік,айлық): сағатына - 350кВт, тәулігіне - $350 \cdot 24 = 8400$ кВт, айына - $8400 \cdot 30 = 252\,000$ кВт.

Амангелді кен орнындағы энергия шығынын азайту үшін күн панельдерін орнатуды дұрыс деп санадық. Кен орын ашық, алқапты жерде орналасқандықтан, күн панельдерін орнату оңай және олардың тиімділігі арта түседі. Күн панельдерін сатып алу және орналастыру көп шығынды талап етпейді. 1кВт энергия алу үшін - 5 күн панелін орнату қажет екен. 350 кВт энергия алу үшін - 1750 күн панелдерін орнатуға болады. 1 күн панелін орнату бағасы - 62000 тг, яғни кететін барлық шығындар $1750 \cdot 62000 = 108500000$ тг құрайды.

Егер өндірістік мекемелер үшін, біздің жағдайда «Амангелді» кен орнындағы 1 күндік электр энергиясының құны – 178 528 теңге деп алынса, жылдық электр энергиясының шығындары 65 162 720 теңге болады. Бұдан, күн панельдерін орнатуға кеткен күрделі қаржы 2 жылға жетпей өзін-өзі өтеуі мүмкін.

УДК 314.18

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭНЕРГИИ ГАЗОВОГО ПОТОКА ДЛЯ ВЫРАБОТКИ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ

Рахметуллаев Н., Сексенбай М.Ж.

В программах перспективного развития аграрно-промышленного комплекса страны особое место уделяется повышению эффективности использования природных ресурсов. Особое место в этих программах уделяется разработке и внедрению мероприятий по снижению энергозатрат на единицу валового внутреннего продукта (ВВП).

Значительные возможности экономии энергетических ресурсов имеются при их потреблении на большинстве предприятий. При этом вопросы рационального использования вторичных энергоресурсов являются одними из ключевых в программах энергосбережения большинства промышленных предприятий нашей страны.

Транспортировка газа по магистральным и распределительным сетям осуществляется при высоких давлениях газа (до 75 атм). Перед подачей потребителям давление газа на газораспределительных станциях (ГРС) снижается до уровня, требуемого потребителю. При этом потенциальная энергия сжатого газа безвозвратно теряется.

В целях энергосбережения и повышения эффективности общественного производства эту энергию нужно и можно утилизировать с получением положительных эффектов. Идея преобразования энергии сжатия природного газа в электрическую энергию имеет давнюю историю. Смысл ее состоит в том, чтобы рационально использовать перепад давлений природного газа (от 55-75 атм. до 0,1-0,5 атм.) при редуцировании на ГРС (ГРП) на всем пути от газового месторождения к потребителю. Для Казахстана, который является одним из производителей и потребителем природного газа реализация этой идеи имеет особое значение.

Выработка электроэнергии с помощью детандер-генераторных агрегатов (ДГА) на газораспределительных станциях и пунктах при редуцировании газа является одним из высокоэффективных способов энергосбережения в газотранспортной системе страны.

По сценариям экспертов, мировая потребность в газе к 2030 году возрастет по сравнению с нынешним уровнем более чем в два раза. Следовательно, объемы выработки электроэнергии на ГРС с применением ДГА так же могут быть увеличены в 1,3-1,5 раза.

По оценкам специалистов, детандер-генераторные установки мощностью от 2,5 до 30 МВт можно установить более чем на 600 газораспределительных станциях и пунктах газовых сетей Казахстана. Их суммарная мощность превысит 2750 МВт, и они смогут производить около 22 млрд. кВт/ч год, что позволит ежегодно экономить примерно 6 млрд. м³ газа и создавать Единиц Сокращения Выбросов (ЕСВ) в размере около 15 млн. тонн CO₂ эквивалента ДГА состоит из детандера, генератора, теплообменника, системы контроля и регулирования параметров процесса. В детандере энергия газового потока преобразуется в механическую работу, которая в свою очередь, может

быть преобразована в электрическую энергию в соединенном с детандером генераторе. При работе таких установок есть возможность помимо электроэнергии получать теплоту и/или холод. В мировой практике накоплен значительный опыт успешной эксплуатации ДГА. В зарубежной научно-технической периодической литературе дается высокая оценка эффективности ДГА, которая определяется прежде всего меньшими удельными капитальными затратами и удельными расходами топлива на выработку электроэнергии, чем на паротурбинных энергоблоках.

Анализ работы детандер-генераторных агрегатов показал, что ДГА, хотя и позволяют, используя технологические перепады давления транспортируемого природного газа, получать электроэнергию со значительно более высокой экономичностью, чем традиционные паротурбинные и газотурбинные установки, но обеспечение их работы требует наличия большого количества низкопотенциального теплоносителя или сжигания топлива. Это связано с тем, что при работе детандер-генераторных агрегатов происходит значительное понижение температуры газа.

ӘОЖ 621.311.24

МЕТАЛЛ КЕСКІШ СТАНОКТАРҒА АРНАЛҒАН БӨЛШЕКТЕРДІ БЕКІТКІШ САЙМАН ЖОБАЛАУ

Бакиров Б., Романов Н., Есжанов Б., Нусипали Р.Б.

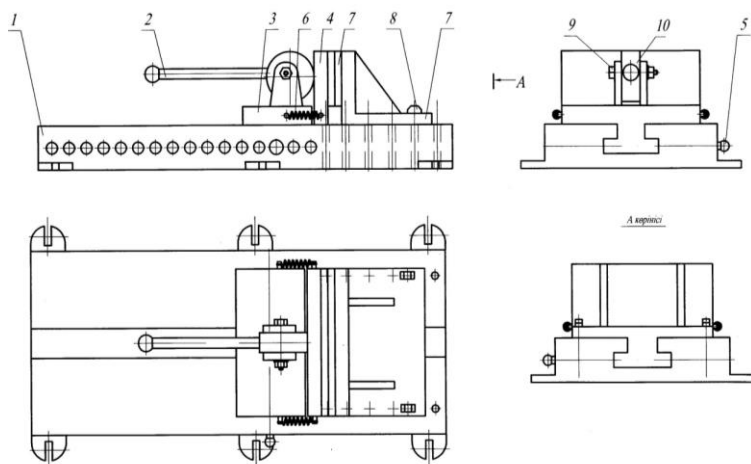
Жұмыста құны арзан, құрылысы қарапайым, қолдануға ыңғайлы, қысатынның қысу механизмі эксцентрик болғандықтан, бөлшекті тез қысатын, жұмысы сенімді, стандартты бөлшектерден жасалған бекіткіш сайман жобаланған.

Дайындаманы тез қысуға арналған сайман жобалаудың мақсаты: құны арзан, құрылысы қарапайым, қолдануға ыңғайлы, бөлшекті тез қысатын, жұмысы сенімді, стандартты бөлшектерден жасалған бекіткіш сайман жобалау болып табылады.

Жобаланатын сайманның құрылысы қарапайым, жұмыс істеу принципі жеңіл, сонымен қатар сериялық өндеу жұмыстарында қолдану өте қолайлы. Сайманның құрылысы стандартты бөлшектерден

жасалынған. Металл кескіш станоктарға арналған бөлшектерді бекіткіш сайманның элементтері 1-суретте көрсетілген. 1- суретте: 1- стол, 2- қолтетік, 3- плита, 4- қысқыш, 5- бекіткіш, 6- серіппе, 7- ауыспалы қысқыштар, 8-бекіткіш, 9- гайка,болт, 10- эксцентрик.

Сурет 1. Металл кескіш станоктарға арналған бөлшектерді бекіткіш сайман.

Жобаланатын тез қысатын сайманның басты жұмысын плитада (3) орналасқан эксцентрик (10) атқарады. Плита (3) Т-тәріздесойдың бойымен жылжып отырады. Плитаны (3) қалаған жерде бекіту үшін бекіткішпен (5) жабдықталған. Кез келген дайындаманы тез қысу үшін ол дайындаманы столға (1) қойып, плитаны (3) ойдың бойымен жүргізіп, бекіткішпен (4) бекітіп, серіппе (6) арқылы плитаға жалғанған қысқышты (4) қолтетіктің (2) көмегімен эксцентрікті (10) іске келтіру арқылы қысу күшін береміз. Дәл сондай өлшемді дайындамаларды сериялық өңдеу керек болса, эксцентрікті (2) қолтетіктің көмегімен босатып, дайындаманы орнатып, қайтып жылдам бекітсек болады. Сонымен қатар екінші плитадағы қысқышты жылжыту керек болған жағдайда, ол плитада қосымша бекіткішпен (8) жабдықталған.

УДК 725.91

ЭКСПО 2017: ИТОГИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Мырзабаев Ф., Семернин А.Н.

Международная специализированная выставка «Астана ЭКСПО-2017» получила высокую оценку среди посетителей и положительные отзывы специалистов из разных стран мира. Тема «Энергия будущего» отвечает мировому тренду о необходимости постепенного перехода к возобновляемым источникам энергии, на ЭКСПО-2017 были успешно продемонстрированы лучшие разработки в области зеленых технологий.

Международный финансовый центр "Астана". Главным объектом в Казахстане в категории "после ЭКСПО-2017" должен стать отечественный финансовый хаб. По признанию управляющего МФЦА Кайрата Келимбетова, именно на базе столичного финцентра и его биржи будет наконец-таки приватизирован холдинг "Самрук-Казына". По крайней мере сам Келимбетов заявил об этом ещё в конце 2016 года.

Международный центр по развитию зелёных технологий и инвестиционных проектов "Энергия будущего". По словам министра энергетики, Международный центр по развитию зелёных технологий и инвестиционных проектов будет работать при поддержке ООН. Он будет осуществлять консультационные услуги, демонстрацию технологий, проведение экспертизы, реализацию проектов по зелёной экономике, обмен и торговлю технологиями. Его деятельность будет сфокусирована в первую очередь на странах Центральной Азии, а также Иране, Афганистане, Монголии и Азербайджане. Он будет сотрудничать с членами Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Европейским союзом, Россией, США, Китаем, Индией и странами Латинской Америки.

Предполагается, что центр расположится в павильоне "Зона лучших практик" на территории прошедшей выставки. На сегодняшний день Минэнерго прорабатывает вопрос запуска и утверждение его организационно-правовой формы. Предварительно известно, что финансирование предполагается как за счет средств республиканского бюджета, так и за счёт средств организаций стран-партнёров. Однако пока в проекте бюджета на 2018-2020 годы этой статьи расходов нет.

Международный технопарк IT-стартапов. Об открытии данного стратегического для республики объекта Нурсултан Назарбаев объявил в своём ежегодном послании 31 января 2017 года. Многие эксперты назвали будущий технопарк IT-стартапов наиболее реальной попыткой Казахстана реализовать свой проект Кремниевой долины по американскому образцу.

"Музей будущего" на базе национального павильона РК "Нур Алем". "Музей будущего", пожалуй, самый готовый из всех вышеперечисленных проектов. Во-первых: для запуска нового национального музея необходимо сделать минимальные усилия. Ещё раз отмуштровать и до того подготовленных гидов. К тому же часть экспозиций интерактивна и вообще не требует сопровождающего лица. Во-вторых, имеющиеся площади необходимо лишь незначительно привести в порядок. Возможно, речь будет идти о косметическом ремонте.

Детский образовательный центр Job World (Центр профессий).

Планами по открытию передового образовательного центра председатель АО "НК "Астана ЭКСПО-2017" Ахметжан Есимов поделился ещё в мае 2017 года. Весной он рассказал журналистам о том, что одним из будущих объектов наследия выставки может стать образовательный центр Job World, где будут готовить профессионалов по различным специальностям.

То, как это будет выглядеть на практике, прекрасно продемонстрировал павильон компании Shell на выставке ЭКСПО-2017. Однако казахстанская сторона намерена всё же сделать из Job World мультиобразовательную площадку. То есть вместе с развлекательно-активной частью будет и практическая.

Вероятно, посетителями образовательного центра мирового класса (как официально заявляется) станут школьники и студенты. Ахметжан Есимов отметил, что детьми в формате Job World будут считаться юные и молодые казахстанцы в возрасте до 24 лет.

СУ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫСТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОДНОГО ХОЗЯЙСТВА И СТРОИТЕЛЬСТВА

ӘОЖ 691.4

ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫ ӨНДІРІСІНДЕ ЭНЕРГИЯ ЖӘНЕ ТАБИҒИ ШИКІЗАТТЫ ҮНЕМДЕУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Абуталипов Е., Сағындықов А.Ә.

ҚР президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері жолдауындағы 10 міндеттің 5-ші міндетінде құрылысқа және коммуналдық секторға жаңа заманауи технологияларды енгізу қарастырылған. Осы міндетті орындау барысында ғимараттардың сапасына, экологиялық тазалығына және энергиялық тиімділігіне жоғары талап қойылады. Осы бағытта Құрылыс және материалдар өндіру кафедрасының зертханасында жергілікті шикізатты және өндіріс қалдықтарын құрылыс материалдарды алу үшін пайдалану бойынша экспериментальдық зерттеулер жүргізілуде.

Керамикалық материалдарды өндіру минералды шикізатты көн пайдаланатын өнеркәсіп болып табылады. Сондықтан отын, шикізат және басқа да материалдық ресурстарды ұтымды пайдалану оның табысты дамуы үшін шешуші фактор болып табылады. Атап айтқанда жылу электр станция күлдерінің құрамында көмірдің жанбай қалған бөлшектері көп мөлшерде кездеседі және ол кірпіштің құрамындағы көмірді үнемдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар жылу бөлгіш қасиеті жоғары өнеркәсіп қалдықтарына көмір өңдеу қалдықтары, мұнай шламдары, газ кендерін игерудегі бұрғылау шламдары, ақаба сулардың тұнбалары жатады.

Қалдықтардың тиімді мөлшерін анықтау үшін керамикалық массалардың реологиялық, кебу күйдіру параметрлері тәжірибе жүзінде алынды. Қоспалар үлгілердің қалыптау, деформациялық, кебу және күйдіру қабілеттігін жақсартатындығы анықталды.

Қалдықтардың тиімді мөлшерін анықтау үшін керамикалық массалардың реологиялық, кебу күйдіру параметрлері тәжірибе жүзінде алынды. Қоспалар үлгілердің қалыптау, деформациялық, кебу және күйдіру қабілеттігін жақсартатындығы анықталды.

Осы қалдықтарды пайдаланып Құрылыс және материалдар өндіру кафедрасының зертханасында керамикалық қабырға материалдарының үлгілері алынды. Бұл үлгіледің беріктігі, жылу сақтағыш қасиеттері жоғары. Орташа тығыздығы $1000-1200 \text{ кг/м}^3$, жылу өткізгіштігі $0,20 \text{ В (м}^\circ \text{С)}$ көп емес. Қалдықтарды керамикалық кірпіш өндірісінде пайдалану келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- кірпіш құрамындағы көмір қоспасын мүлде алып тастау;
- табиғи саздақтың мөлшерін 15-20 пайызға үнемдеу;
- қоршаған ортаға ластағыш заттардың әсерін азайту;
- кірпіштің сапасын жақсарту және өзіндік құнын төмендету;
- ғимараттардың энергия тиімділігін арттыру.

Бархан құмдары кең тараған шикізаттың бірі болып табылады. Сонымен қатар олар жылжу нәтижесінде құнарлы жерлерді жойып, тұрғын жайларға қауіп төндіруде. Бархан құмын керамикалық бұйымдар жасауда пайдалану тиімді, себебі оның құрамында саз балшық, жанғыш, белсендіргіш заттар бар екендігі анықталды.

Бархан құмынан экологияның таза, берік қабырға, өндегіш керамикалық кірпіш технологиясы жасалды. Бұл технология қазіргі пластикалық қалыптау тәсіліне қарағанда әлде қайда үнемді екендігін байқатты.

Бархан құмының мөлшері 65-70 мөлшерді құрайды, ал саздақтың мөлшері 95 пайыздан 25 пайызға төмендетілген. Алынған кірпіштің беріктігі 12,4-15,2 МПа құрайды және бұл көрсеткіш кәдімгі кірпіш беріктігінен әлде қайда жоғары.

Саздақсыз сілтілі қоспаларды пайдаланып бархан ұмы негізінде өндегіш және кәдімгі керамикалық кірпіш құрамдары алынды.

Керамикалық кірпіш өндірісінде Күйік кен орнының тақтатаасы (сланец) негізінде өндегіш керамикалық кірпіш технологиясы жасалды. Беріктігі жоғары кірпіш тұрғын үйлерді безендіруде үлкен сұранысқа ие.

УДК 620.91

ВОЗОБНОВЛЯЕМЫЕ ИСТОЧНИКИ ЭНЕРГИИ

Карабеков Т.А., Байжигитова М.Т.

В современном мире существуют несколько глобальных проблем. Одна из них - истощение природных ресурсов. С каждой минутой в мире используется огромное количество нефти и газа для нужд человека. Поэтому возникает вопрос: на долго ли нам хватит этих ресурсов, если

продолжать их использовать в таком же огромном объеме? По расчетам, запас нефтяных ресурсов планеты исчерпается к концу нынешнего столетия. То есть, нашим внукам и правнукам будет нечего использовать для получения энергии? Звучит пугающе. Также использование традиционных полезных ископаемых плохо влияет на экологическую обстановку мира. Поэтому, человечество сейчас все больше задумывается об альтернативных источниках получения энергии. В этом и состоит актуальность данной работы.

Термин возобновляемые источники энергии применяется по отношению к тем источникам энергии, запасы которых восполняются естественным образом, прежде всего, за счет поступающего на поверхность Земли потока энергии солнечного излучения, и в обозримой перспективе являются практически неисчерпаемыми. Это, в первую очередь, сама солнечная энергия, а также ее производные: энергия ветра, энергия растительной биомассы, энергия водных потоков и т.п. В современном мире существуют несколько глобальных проблем. Одна из них - истощение природных ресурсов. С каждой минутой в мире используется огромное количество нефти и газа для нужд человека. Поэтому возникает вопрос: на долго ли нам хватит этих ресурсов, если продолжать их использовать в таком же огромном объеме? По расчетам, запас нефтяных ресурсов планеты исчерпается к концу нынешнего столетия. То есть, нашим внукам и правнукам будет нечего использовать для получения энергии? Звучит пугающе. Также использование традиционных полезных ископаемых плохо влияет на экологическую обстановку мира. Поэтому, человечество сейчас все больше задумывается об альтернативных источниках получения энергии. В этом и состоит актуальность данной работы. При существующем уровне научно-технического прогресса энергопотребление может быть покрыто лишь за счет использования органического топлива (уголь, нефть, газ), гидроэнергии и атомной энергии на основе тепловых нейтронов. Однако, по результатам многочисленных исследований органическое топливо к 2020 г. может удовлетворить запросы мировой энергетики только частично.

Остальная часть энергопотребности может быть удовлетворена за счет других источников энергии - нетрадиционных и возобновляемых. Возобновляемые источники энергии - это источники на основе постоянно существующих или периодически возникающих в окружающей среде потоков энергии. Возобновляемая энергия не является следствием целенаправленной деятельности человека, и это является ее

отличительным признаком. Невозобновляемые источники энергии - это природные запасы веществ и материалов, которые могут быть использованы человеком для производства энергии. Примером могут служить ядерное топливо, уголь, нефть, газ. Энергия невозобновляемых источников, в отличие от возобновляемых, находится в природе в связанном состоянии и высвобождается в результате целенаправленных действий человека. В соответствии с резолюцией № 33/148 Генеральной Ассамблеи ООН (1978 г) к нетрадиционным и возобновляемым источникам энергии относятся: солнечная, ветровая, геотермальная, энергия морских волн, приливов и океана, энергия биомассы, древесины, древесного угля, торфа, тяглового скота, сланцев, битуминозных песчаников и гидроэнергия больших и малых водотоков.

С этих позиций современные методы получения энергии можно рассматривать как своего рода переходные. Вопрос заключается в том, какова продолжительность этого переходного периода.

УДК:332.334

КАДАСТР И КАДАСТРОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Умирбеков Н., Дубурбаева Г.А.

Кадастр – это систематизированный свод сведений, используемых для различных целей, основой которого является учет.

Объекты Государственного земельного кадастра

- земли в пределах государственной границы Казахстана
- земли в пределах территории административно-территориальных единиц
- ограничения в использовании земель
- земельный участок

Соответственно, кадастровая деятельность связана с понятием учета, оценки состояния и использования природных ресурсов, инженерной деятельности, экологии, и предполагает выделение однородных по своим условиям территориальных границ, их картографирование и описание с использованием количественных и качественных характеристик.

- земельные ресурсы, используемые в различных отраслях и сферах народного хозяйства, их распределение по категориям, землевладениям и землепользованиям;

- правовой режим землепользования, количественная и качественная характеристика земель, управление и контроль за их состоянием и использованием, а также объекты недвижимости, их регистрация, оценка, контроль использования;

Говоря простыми словами, государственный земельный кадастр — это информационная база о всех землях и их целевом назначении в рамках страны. В нем хранятся данные о количественных и качественных земельных характеристиках, а также оценка и распределение между владельцами, история арендных отношений и др.

Главная особенность кадастра — оперативность. Не надо ехать в определенные органы, чтобы получить ту или иную информацию, вся она хранится в открытом доступе. Сведения в этой базе данных вносятся, проверяются, систематизируются и упорядочиваются по единым, четко определенным правилам. В идеале кадастр был создан для того, чтобы гарантировать защиту права собственности на земли.

Работа Кадастра это - управление и организация земельно-кадастровых работ и работ по оценке земли и других объектов недвижимости, землеустроительных, геодезических, и кадастровых работ, государственного контроля использования и охраны земель, изыскательских и обследовательских работ; регистрация и учет земель, отвод земельных участков и оформление право удостоверяющих документов, осуществление мониторинга земель всех категорий, ведение операций с землей и недвижимостью.

Каждый объект недвижимости уникален не только в глазах владельцев, но и с точки зрения государства. Любая недвижимость, будь то загородный дом, склад или земельный участок, должна быть описана и включена в государственный реестр. Для этого существует кадастровый учет. Что представляет собой процедура постановки недвижимости на кадастровый учет.

Кадастровый учет земельных участков и любой другой недвижимости необходим для того, чтобы закрепить право собственности. Если данные о недвижимости внесены в кадастр, государство выступает в роли свидетеля, подтверждающего права на объект и его расположение. Кроме того, кадастровый учет земельных участков необходим для определения размера земельного налога.

Не будь Землеустроителей и Кадастров, был бы «земляной хаос». Земли выдавались беспорядочно, не было бы контроля над каждым участком земли, правильно ли использует человек свой участок. Без проблем бы нарушался земляной кодекс, так как без кадастровой

деятельности других правоохранительные органы бы не управились с такой ёмкой работой. Банальные проблемы с неровным стоящим забором с трудом бы решались.

ӘОЖ 62:626.81

ЖЕЛ ЭНЕРГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Меделбек А.Н., Байжигитова М.Т.

Бірнеше мыңдаған жылдар бойы адамдар желді – энергия көзі ретінде пайдаланған. Жел энергиясын пайдаланып желкен көмегімен жүзген. Жер суландыру кезінде, жел диірмені ретінде дәнді-дақыл өнімдерін ұнтақтау үшін қолданған. Жел энергиясының қоры бүкіл планета өзендерінің гидроэнергиясынан 100 есе асып түседі. Ылғи да және барлық жерде жел соғып тұрады. Жаздың қоңыр салқын самал желін, апат, зардап шығын әкелетін керемет дауылдарды атап өтуге болады. Қалпына келтіретін дәстүрлі емес жел энергиясының келешегі зор, экологиялық таза, қоры ешуақытта сарқылмайды, әрі арзан, тиімді. Бұларды пайдалану табиғат баланстарын бұзбайды. Жел энергиясын қолдану таулы аймақтардың жоғары бөктерінде толқынды теңіз жағалауларында ыңғайлы екені бәрімізге танымал. Жел энергетикасын дамытуға қолайлы аймақтар өте көптеп табылады. Жел күші жер бетінің ойлы-қырлы болуына тікелей байланысты. Мысалы, таулы аймақтың екі бөлігін қарастырайық, Күн көзінің екі бөлікке түскен энергиясы бірдей болғанымен, жердің кедір-бұдыры әр қилы болғандықтан, жел күшінің ықпалы, бағыты да әр түрлі болады. Жел күшінің ықпалы жыл мезгілінің ауысуына, ауа райының өзгеруіне байланысты өзгеріп отырады. Жел күшінен өндірілетін энергия мөлшері желдің тығыздығына, жел турбинасының қалақшаларының ауданына, жел жылдамдығының кубына тәуелді болады

Желтурбинасының қозғалатын бөлігін ротор деп атаймыз. Ротор жел ағының энергиясын көп қамтыса, соғұрлым көп электр энергиясын өндіреді. Ротордың ауданы ротордың диаметрінің ауданының квадратына тура пропорционал, жел- қондырғысының өлшемдерін екі есе арттырып, төрт есе энергия өндіріп алуға болады. Желқондырғысының өлшемдерін өзгерте отырып, энергияны қалағанымызша өндіреміз деп айтуға жеңіл, практикада басқаша.

Айналдыру барысындағы қамтитын қалақшаларының ауданын біртіндеп үлкейту арқылы, біз істейтін жүйеге артық күш, салмақ түсіреміз. Осындай асқын салмақты көтеру үшін жүйенің кейбір механикалық құрамдас бөліктеріне зақым келмеуін ескеру өте маңызды.

Жел жылдамдығы – желқондырғысының энергия өндіруіне әсер ететін маңызды өлшемі болып табылады. Желдің үлкен жылдамдығы ауа массасының ағынының көлемін үлкейтеді. Жел энергиясы жел жылдамдығының кубына тура пропорционал өзгереді. Ендеше, ротордың кинетикалық энергиясы жел жылдамдығын екі есе үлкейткенде 8 есе артады. Мына төмендегі кестеде жел жылдамдығының жел энергиясына тәуелділігі көрсетілген. (құрғақ ауаның тығыздығы – 1.225 кг/м^3 , атмосфералық қысымның шамасы $760 \text{ мм.сын. бағанасы кезіндегі қалыпты жағдай}$).

Желэнергетикасы дамуы, энергия жетіспейтін аудандарға қуаныш әкелгенмен, оның зиянды да әрекеті бар. Желқондырғылардың айналып тұратын қалақшалары, механизмі, айнала ортаға дыбыс шуын шығарады, 40 децибелдан асатын дыбыс толқындары, адам организміне зиянды әрекетін тигізеді. Мысалы шу деңгейінің жоғары болуы дыбыс құлақтың дыбыс қабылдауын нашарлатып, организмнің жүйке-психологиялық әрекетіне зиянын тигізеді. Желқондырғылары бір-бірінен мұнара биіктігімен салыстырғанда 5-10 есе қашықтықта орналасуы тиіс, осы территорияда орналасқан желқондырғылар аймағында ешқандай ғимрат, орман болмауын ескеру қажет. Құстар жоғары кернеу жиіліктері мен антеннамен, ғимрат терезелерімен, кейде автомобиль терезесімен соқтығысып мертгіп жатады. Кейбір желқондырғысы мұнарасының жоғары жағында қонақтайды, бұл бұлардың өміріне қауіп әкеледі. Желқондырғыларын салған кезде құстардың ұшу миграция маршрутын ескеру қажет. Желқондырғысының металл бөліктері айналғанда қуатты дыбыс тербелістерін туғызады, сол маңайдағы радиотолқындармен жұмыс істейтін телевизиялық радио және радарлық құрылғыларға кері әсерін тигізеді. Желэнергетикасының күннен-күнге дамуы қарқындап өсуде. 31 желтоқсан 2005 жылы бүкілдүниежүзілік желэнергетикасының өндірілетін қуаты $58\,982 \text{ МВт}$ болды. Осындай қарқынды өсу сатысында Бүкіләлемдік желэнергетика ассоциациясы 2010 жылы жел энергиясын қуатын $120\,000 \text{ МВт}$ -қа өсіруді жоспарлан отыр.

ӘОЖ 338.43(574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕРДІ ҰТЫМДЫ ЖӘНЕ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Полат А., Ауесбеков Н.Р.

Елбасы ағымдағы жылғы “Жаңа онжылдық–жаңа экономикалық өрлеу–Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” атты Қазақстан халқына Жолдауында, алдағы онжылдықта ел дамуына бағытталған жаңа міндеттерді айқындап берді. Онда ел экономикасының дамуы мен оның бәсекелестікке қабілеттілігін арттырудағы негізгі табыс кілті - ұлттық экономиканы әртараптандыруға баса назар аударылды. Бұл ретте, әрине, ауыл шаруашылығында негізгі өндіріс құралы болып саналатын жер ресурстарын тиімді пайдалану, аталған міндеттерді іске асыруда аса маңызды рөл атқаратыны белгілі.

Ашық нарықтық экономика жағдайында және әлемдік азық-түлік рыногында орын алып отырған үлкен бәсекелестікте ауыл шаруашылығы өндірісінде жетістіктерге жету үшін де жерді тиімді пайдалану басты шарт болып табылады. Қазіргі кезде республикамыздағы ауыл шаруашылығы мақсатында пайдаланылатын жерлердің жалпы көлемі 91,7 млн.га, оның ішінде егістік жерлер - 22,5 млн.га. Сонымен қатар, республика бойынша 2,1 млн. га суармалы жер бар. Қолданыстағы Жер кодексіне сәйкес екі жыл пайдаланбаған жер учаскелері, жерді бақылау инспекциялары тарпынан жазбаша ескерту берілген соң, жер учаскесі тағы да бір жыл пайдаланылмаған жағдайда, сот тәртібінде жер учаскесі оның иесінен мәжбүрлеп алынады.

Ал ауылшаруашылық жерлері оларды пайдалануда жер құнарлылығының едәуір төмендеуіне соғатын болса жер инспекциясының талап арыз беруден үш ай бұрын, заң бұзылуын жою туралы жазбаша ескертуден кейін ғана және осы мерзімде жер иесі заңдардың бұзылуын жоймаған жағдайда сот тәртібімен жер учаскесі мәжбүрлеп алынуы мүмкін. Жерді пайдаланбауына байланысты жер учаскесін алу механизмі өте күрделі және сот процедурасын қоспағанның өзінде, жерді пайдаланбау мерзімі үш жылға дейін созылады. Бұдан басқа жер құнарлылығының төмендеуіне байланысты оларды алып қою тетігі жер құнарлылығының төмендеуінің көрсеткіштері заңнамалармен белгіленбеуіне байланысты бүгінгі күні аталған заң бұзушылық бойынша шара қолдану мүмкін емес. Былтырғы жылдың қорытындысы бойынша көлемі 2,04 млн. га болатын 3,4 мың жер учаскелері иесіз учаскелер ретінде есепке қойылды. Бұдан басқа, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге қатысты инспекция көлемі 1,6 млн. га жерде 1,6 мың тексеріс жүргізіп, жалпы көлемі 416,3 мың га

жерде 894 жер заңнамасы нормаларының бұзылуын анықтады. Тексеріс нәтижелері бойынша 894 субъекті жауапкершілікке тартылды оларға жалпы сомасы 17,9 млн. теңге айыппұл салынды және 119 жағдайда ескерту түрінде әкімшілік шаралар қолданылды. Көлемі 41,1 мың га болатын 9 жер учаскелері бойынша соторгандарына талап-арыздар дайындалды. Келесі шара - ауыл шаруашылығына субсидиялар беруді жүйелендіру. Аталған мәселе бойынша мемлекет саясатының мәні, ол ауыл шаруашылық субъектілеріне берілетін субсидияларды озық технологиялар менсапалы ауыл шаруашылық өнімдерін өндіретін және жер ресурстарын тиімді пайдаланатын субъектілерге басымдылық ретінде беруді жүйелендіру болып табылады.

Қорыта келгенде, қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыру, соның нәтижесінде халықтың тұрмысын, әл - ауқатын жақсарту өндірістің еңбек, материалдық және табиғи қорларын тиімді пайдаланумен тікелей байланысты. Қазіргі кезде және болашақта өндіріс қорларының барлық түрін кешенді, үнемді пайдалану мәселесін шешкенде ғана экономиканың даму қарқынын арттыруға болады. Бұл мәселенің шешімі ең алдымен табиғаттың қалыпты жадайын сақтап, оның ресурстарын тиімді пайдаланумен тығыз байланысты. Өйткені табиғат өндіріс қорының көзі, әрі өндірісті орналастыру ортасы ретінде өндірістің барлық саласына қатысты. Өндірістің даму қарқыны артқан сайын табиғат байлығын пайдалану мөлшері де өсіп келеді. Соған байланысты әсіресе қалпына келмейтін табиғат байлығының тиімді қорының азаюы немесе сапасының төмендеуі қоғамның өндіріске жұмсалатын шығынының артуына кері әсер етті.

ӨОЖ 627.823

ҰРЫЛМА АҒЫСТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ

Қалдыбеков Б., Жұрымбаева Р.А.

Төменгі бьефтегі арна ені кәдімгі жағдайда суағардың алдының енінен үлкендеу болады. Мұндай жағдай төменгі бьефтегі су қозғалысының кеңістіктегі жайылуын көрсетеді. Су қозғалысының кеңістіктегі жағдайының ерекшелігі сонда, яғни төменгі бьеф шегінде судың көлденең ағысын туындататын еркін кеңістікте көлденең еңістер пайда болады.

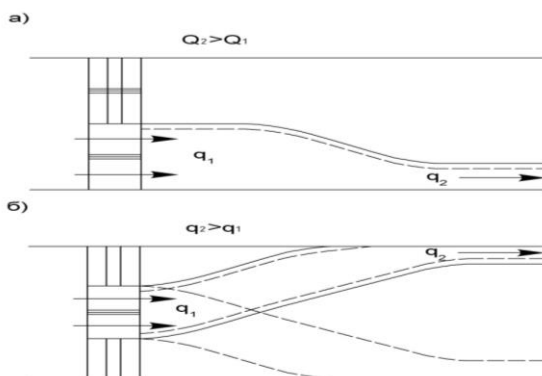
Ең үлкен үлесті су өтімі өткізетін санылаудан соң, төменгі бьефте судың көлденең ағысы ең үлкен өтім бар жерлерге қарай бағытталады. Нәтижесінде санылаудан шыққан салыстырмалы қуатты су ағыны ағын бойымен артады.

Кейбір жағдайларда кеңістіктегі су қозғалысы, егер үлесті өтім салыстырмалы қуатты су ағынына қарағанда, ағын бойымен кемітіндігі кездеседі.

1. Саңылаудан шығатын жеке су ағынының үлесті өтімдері ағыс бойымен артатын жағдай (сурет 1, а).

Суретте көрсетілген екі жағдайда да $q_2 > q_1$, және де саңылаудан шығатын және кең төменгі бьефке түсетін су ағыны, оң немесе сол жағаға жабысуы мүмкін (сурет 1, б).

Сурет 1. Ұрылма ағыстардың пайда болу жағдайлары.

Бұл құбылыс ағыстың ауытқуы деп аталады. Суретте көрінгендей ағыстың ауытқуы q үлесті өтім ағынының динамикалық осі бойымен өсуімен сипатталады, бірақ q шамасының біркелкі емес таралуы ағын ені бойымен артады.

Төменгі бьеф құрылғыларының конструкциялары қолайсыз ұрма ағыстардың туындауынсыз жұмыс істеуі қажет; басқаша болған жағдайда қуатты бекіту құрылғылары соғуға, я болмаса шайылу салдарларымен күресуге бағытталған шаралардың көлемі мен құны айтарлықтай өсе түседі.

Ұрылма ағыстармен күресу үшін шаралардың екі негізгі түрі бар: конструктивтік және пайдаланулық. Мұның екеуі де су ұрма құбылысын толық жою үшін, я болмаса төменгі бьефтің жұмыс режимі мүмкін өзгеруін әлдеқайда шектеуге бағытталған.

Су ағысы режимі бұзылуымен күресу шаралары жауапты жағдайлар үшін, құрылымдардың модельдік гидравликалық зерттеулері кезінде мұқият іріктеп алады.

УДК 624.012

ИССЛЕДОВАНИЕ КОНСТРУКТИВНЫХ РЕШЕНИЙ ШВОВ ЖЕСТКИХ ПОКРЫТИЙ

Баймуратов Р., Усенбаев Б.У., Иманбердиева Ж.Т.

Вопрос исследования конструктивных решений швов жестких покрытий в области дорожного строительства, в частности устройство швов в монолитных железобетонных покрытиях по сей день не имеет надежных и окончательных технологических и конструктивных способов.

В устроенных таким образом швах сжатия, против образования в них уступов между плитами, необходимо устраивать штыревые соединения.

Недостатком этого способа также является необходимость устройства штыревого соединения. Наиболее эффективной конструкцией безарматурного стыкового соединения является шпунт, устроить который в поперечных швах, в свежесуложенном или затвердевшем бетоне существующими методами невозможно.

Наиболее близким к описанной выше разработке по технической сущности но не по достигаемому результату является способ устройства в поперечных швах шпунтовых соединений при бетонировании покрытия дорог с использованием несъемных формообразователей из жестких **круглых металлических** конструкции – шваобразователями остающимися в теле бетона с поверхностной смазкой их специальным составом, препятствующим твердению бетона по линии шваобразователя.

На основе разработанных выше анализов нами предложены варианты разработки моделей экспериментальных исследований и метода расчета прочности жестких покрытий дорог с совершенствованием расчета прочности швов жестких покрытий созданный с использованием модели «пирамиды продавливания» (см. Рис. 1).

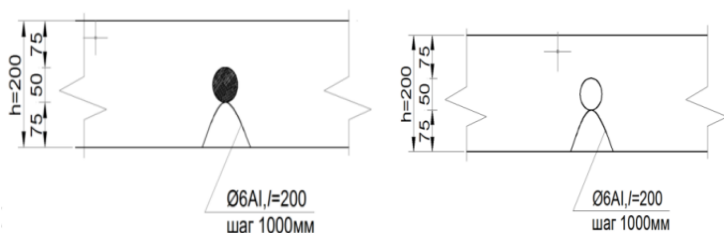

Рисунок 1. Вид моделей после испытания
а) из арматурных стержней, б) из металлических труб.

Эффект предложения определяется повышенной ровностью и долговечностью покрытия, не имеющей уступов в швах, сопротивляемостью поперечному сдвигу, отпадает надобность дорогостоящей ручной заделки швов сжатия традиционным методом, а также высокой сохранностью основания в зоне швов со стыками, экономией металла на штыревом соединении, возможностью применения менее жестких и недорогих оснований из местных материалов и использование при укладке бетона простых бетоноукладочных комплектов машин.

ӨОЖ 332021(574)

ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ, ҚОРДАЙ АУДАНЫ, «САРЫБҰЛАҚ» ӨК АЗЫҚТЫҚ АЛАПТАРЫНЫҢ ТЕРРИТОРИЯСЫН ОРНАЛЫСТЫРУ

Дүйсенова А., Мыңжасаров Н.С.

Жер реформасының жүргізілуіне байланысты шаруашылық етудің әртүрлі формалары қалыптасты және олардың жерлерін бағалау қажеттілігі туады.

Жобаның тақырыбы «Жамбыл облысы, Қордай ауданы, «Сарыбұлақ» ӨК-нің азықтық алаптарының территориясын орналастыру».

Ауылшаруашылық құрылымында егістік жерлерінің жалпы көлемі 1424,7 га құрайды. Көлемі жағынан жоғарғысы үшінші ауыспалы егістік, ал көлемі ең төменгі бірінші ауыспалы егістік.

Өндірістік кооператив территориясында жайылмалы-шалғынды қоңыр тұзданған топырақ басым. Олар механикалық құрамы жағынан сазды және жеңіл сазды болып келеді.

Топырақ құнарлылығын салыстырмалы бағалау үшін бонитеттеу шкала құрылды. Ол ауыспалы егістіктерді топырақ жамылғысының орташа өлшенген балын бағалау үшін пайдаланылды. Бағалаудың жоғарғы балы үшінші ауыспалы егістікте – 18,3, ал ең төменгісі бірінші ауыспалы егістікте – 9 байқалады.

Бонитеттеудің дұрыстығы орташа салмақтанған бал және егістіктегі астықтің орташа көпжылдық өнімділігі арасында байланыстың тығыздығын анықтау жолымен жүргізілді.

Корреляция коэффициенті 0,99-ға тең, бұл жақсы байланысты білдіреді. Бұл бонитеттеу нәтижелері кезекті практикалық мақсатқа, регрессия деңгейін және регрессиядан орташа квадраттық ауытқуды есептеу үшін қолдануға болады дегенді білдіреді.

Жердің өндіру қабілеттігін сипаттау үшін жерлерді экономикалық бағалау жүргізілді. Оның негізгі көрсеткіштері ауылшаруашылық дақылдарының өнімділігі, шығындардың өтелуі, дифференциалды табыс болып табылады. Жаңа кезеңде эрозиялық қауіпті агроландшафттар территориясын ғылыми тұрғыдан негізделген, контурлы мелиоративтік ұйымдастыру арқылы ғана ауылшаруашылық өндірісін дамытуға болады. Табиғи ресурстарды тиімді пайдаланып отырсақ, топырақ құнарлығын сақтауға үйлесімді жол таба аламыз. Жер [аграрлық экономиканы](#) шектеуші фактор болып табылады. Сондықтан жерді пайдалану және жерді иемдену аграрлық қатынастар жүйесінің негізін құрайды. Иемдену деген әлі толық меншік емес. Иемдену қатынастарындағы меншік объектері, тікелей иемденетін объект емес, олар шаруашылық жүргізудің шарты болып табылады. Жерді пайдалану одан да қарапайым қатынас. Бұл екі жағдайдан тұрады: жерді өндіріс құралы ретінде қолдану және жасалған өнімді иемдену. Натуралдық аграрлық өндірістен тауарлыққа көшкенде, меншік формасы шешуші шарт болып табылмайды. Жерге жеке меншік, өндірістің басқа факторларына жеке меншіктен көп кейін қалыптасқан және осы күнге дейін ол жетекші рөл атқармайды.

Территорияның қызметін бағалау, ұйымдастыру негізінде қауіпсіз агроландшафттарды қалыптастыру принциптері топырақ құнарлығын сақтау және көтеру, алаптардың құрамы мен ара қатынасын негіздеу арқылы жердің әрбір учаскесін тиімді пайдалану, жоғары және тұрақты өнім алу, топырақты деградацияланудан қорғау және т.б. мәселелерді шешуді қарастырдық. Жерді бағалау жұмыстары топырақты бонитеттеу мен жерді экономикалық бағалуды қамтиды.

Өнімділіктің ең жоғарғы көрсеткіші 40 ц/га болатын III ауыспалы егіс, жоспарлы өнімділік 39,5-ке тең, озық ауыспалы егіс деңгейінде 40,1 ц/га

өнім аламыз. II ауыспалы егістіктерде нақты өнімділік жоспарлы өнімділікке тең, озық ауыспалы егістік деңгейінде 38,60 ц/га тең.

Өнімділіктің ең төменгі көрсеткіші I ауыспалы егістікте 33 ц/га болса, озық ауыспалы егістік деңгейінде 33,61 ц/га өнім аламыз.

Жұмыста жер бағалау жұмыстарының нәтижелерін қолдану салалары анықталған және егістік жерлерді пайдаланудың талдауы жүргізілген.

Тапсырмада қойылған барлық міндеттер орындалды.

УДК 666.31

ПОДБОР СОСТАВОВ КЕРАМИКИ НА ОСНОВЕ СУГЛИНКА И БУРОВОГО ШЛАМА

Маушет У., Сагындыков А.А.

Одной из актуальных задач промышленности стеновой керамики является производство изделий для несущих и ограждающих конструкций классом по средней плотности не более 1300 кг/м³, которые по теплотехническим характеристикам относятся к группам изделий высокой эффективности с теплопроводностью не более 0,40 Вт/(м · °С).

Цель работы: получение керамических стеновых материалов различного назначения на основе суглинка и добавок бурового шлама.

Буровой шлам - водная суспензия, твердая часть которой состоит из продуктов разрушения горных пород забоя и стенок скважины, продуктов истирания бурового снаряда и обсадных труб, глинистых минералов (при промывке глинистым раствором). Буровые отходы условно можно разделить на амбарную жидкость и буровой шлам.

Оксидный химический состав бурового шлама, мас. %: SiO₂ 56-58; Al₂O₃ 8-10; Fe₂O₃ 5-6 ; CaO 2-3 ; MgO 1-2; R₂O 0,5-1, п.п.л 20-25.

Поэлементный химический состав, проведенный с помощью электронного растрового сканирующего микроскопа Philips 525M, показывает наличие углерода. мас. %: C-17; O-37,9; Si-27,4; Na-0,94; Ca-1,08; Mg-0,84; Al 9,1; Fe-Ti-5,18; S-1,87; K -0,92.

Удельную теплоту сгорания бурового шлама определяли на калориметрической установке. Теплота сгорания бурового шлама составляет -6900-9700 кДж/кг. Огнеупорность -1200°С. Содержание мелких фракций, %, размер частиц, мм > 0,063-12,1; 0,063-0,01мм-12,8; 0,01-0,005мм-15,10,005-0,001-21,3; <0,0001-38,7. Содержание крупных фракции: 40 мм - 10-15%; 30мм-5-10%; 20мм-5-10мм; 10мм-10-15%; 5мм-5-10%; 2,5мм-5-10%.

Влияние добавок на структурно-механические свойства оценивалось с помощью физико-химической механики.

Исходный суглинок характеризуется значительными пластическими деформациями приводящее к свилеобразованию и относится к IV структурно-механическому типу.

Введение шлама приводит уменьшению пластических деформации и увеличению упруго-эластичных деформации позволяющих улучшить формовочные свойства

Добавка бурового шлама приводит к уменьшению периода релаксации и способствует развитию медленных эластических деформации. Введение бурового шлама способствует снижению уровня пластических деформации и получить массы с оптимальными соотношениями всех видов деформации.

Тепловую эффективность использования бурового шлама предлагается оценивать по значению коэффициента использования топлива в керамических смесях с суглинком, применяемой для керамического кирпича.

$$K_{\text{исп}} = Q_{\text{уд}} m_{\text{уд}} / Q^{\text{тр}}_{\text{уд}} \quad (1)$$

где $Q^{\text{тр}}_{\text{уд}}$ требуемая удельная энергоемкость процесса обжига керамического кирпича из глины, кДж/1000 шт (определяется по стандартной методике расчетом);

$Q_{\text{уд}}$ - удельная теплота сгорания бурового шлама кДж/кг (определяется экспериментально);

$m_{\text{уд}}$ - удельное содержание бурового шлама в керамической массе, кг/кг.

Таким образом, рассчитав значение коэффициента использования топлива, $K_{\text{исп}}$, можно рассчитать требуемое количество условного топлива на обжиг керамического кирпича в кг/1 000 шт по формуле (2) с учетом энергоёмкости бурового шлама:

$$P_{\text{расх}} = Q^{\text{тр}}_{\text{уд}} - Q_{\text{уд}} \quad (2)$$

Применение бурового шлама в качестве отошителя и выгорающей добавки в количестве от 10 до 20 % в состав шихты на основе суглинка позволяет получать при обжиге

1000 °С керамический кирпич марок 100 и 125.

Таким образом, получены керамические стеновые материалы на основе отходов топливно-энергетического комплекса и природного традиционного сырья.

ХИМИЯ. ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯ. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

ХИМИЯ. ЭКОЛОГИЯ И БИОЛОГИЯ. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА

ӨОЖ 577.678.541.186.6

ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСЫЛ ХИМИЯЛЫҚ ТӘСІЛМЕН ПОЛИЭЛЕКТРОЛИТ СИНТЕЗДЕУДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨЗЕКТІЛІГІ

Жақсылыкова К., Асанов А.А.

Қазақстан Республикасы Президентінің биылғы жолдауында, адами капитал, ғылым-білімнің өнеркәсіпті дамытудағы маңызына аса зор көңіл аударылған. Бұл тұрғыдан алғанда өнеркәсіпті қазіргі заманғы талапқа сай дамытуда химия ғылымының әсіресе, оның ең соңғы жаңа саласы болып табылатын жасыл химияның әдіс тәсілдерін пайдалану өзекті мәселелердің біріне жатады. Соған байланысты экологиялық залалсыз, экономикалық тиімді әдіс тәсілдермен бұрын белгілі болмаған, шығынды аз талап ететін қосылыстарды синтездеу, оның өнеркәсіпте қолданыс бағыттарын анықтау, сондай-ақ ғылыми тәжірибелік тұрғыдан негіздеу, нақтылауда жасыл химиялық әдіс тәсілдерді пайдалану қазіргі уақыттың өзекті ғылыми тәжірибелік саласына айналды.

Соңғы жылдары кафедрада жасыл химияның әдіс-тәсілдерін пайдаланып, жаңа жоғары молекулалық қосылыстар, суда еритін полимерлер яғни флокулянттар, іріктендіргіштер, топырақтың құрылымдық құрамын реттеушілер, әртүрлі дисперс жүйелерді тұрақтандырғыштық қасиеті бар болған жаңа түрлері синтезделіп олардың өндірістің, шаруашылықтың, тұрмыстың әралуан салаларына енгізуге қаратылған теориялық-тәжірибелік зерттеулер жүргізіліп келеді. Соған сәйкес бұл жұмыста зерттеу өткізу барсында, бастапқы шарт ретінде экологиялық залалсыз, қол жетімді қосылыстарды пайдаланумен бірге, олардың негізінде алынатын жаңа заттарды қарапайым технологиялық әдіспен, яғни жоғары қысым температура, күрделі құрал-

жабдықтар, жарылғыштық, қопарылғыштық, өртке қауіпті қосылыстарды мүмкіндігінше қолданбауға қаратылған.

Тәжірибеде молекуласында иондану константасы әртүрлі цис күйде орналасқан, екі белсенді карбоксид функционалды тобы бар малеин қышқылын (МК) акриламидпен (АА) оңтайлы мольдік арақатынастарында сулы ортада сополимерлеу арқылы, макромолекуласы тізбегінің бойында функционал топтары әркелкі болған малеин қышқылының (МК) аммонийлі, калийлі, магнийлі, кальцийлі немесе барийлі тұз түріндегі буындарымен акриламидтен (АА) түзілген суда еритін полимер (СЕП) үлгілері алынып, олардың химиялық құрамымен физика-химиялық қасиеттерін және қолданыс бағыттарын нақтылауға қаратылған ізденістер жүргізілді.

Жұмыста, жасыл химиялық әдіс-тәсілдермен құрамында пайдалы элементтері болған, экологиялық залалсыз, экономикалық тиімді, жоғары молекулалық суда еритін полимер (СЕП) алуда малеин қышқылы (МК) мен акриламид (АА) сулы ортада сополимерленді. Алынған сополимерлену өнімінің лайлы судың мөлдірленуіне әсері зерттеліп тиімділігі қазіргі уақытта өнеркәсіпте қолданыстағы полиакриламид ПАА және алюминий сульфатының тиімділігімен салыстырылды.

Сараптаулар нәтижелері синтезделген СЕП-тің флокуляциялаушы қабілетімен тиімділігі қазіргі уақытта өндірістік жағдайда лайлы судың мөлдірленуін, тазалығын, өндірістің, шаруашылықтың, тұрмыстың әртүрлі салаларында қолдану талабына сәйкестендіру де пайдаланылатын алюминий сульфатынан ($\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$) 7,5-10,0, ПАА-дан 4,0-6,0 есе артық екендігін көрсетті. СЕП үлгілерінің қатысында лайлы судың фильтрлену жылдамдығының ($U_{\text{сәл}}$) өзгеруі де алюминий сульфаты ($\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$) мен ПАА-ке қарағанда жоғары екендігі байқалды. Мұндай айырмашылықтар осы реагенттердің әртүрлі концентрациясының қатысындағы фильтратының рН көрсеткіші (ΔpH), электрөткізгіштігі ($\Delta\chi$), оптикалық тығыздығының (D) сандық мәндерінің өзгеруінен де көрінеді.

Сонымен жасыл химиялық әдіс-тәсілдермен құрамында пайдалы элементтері болған экологиялық залалсыз, экономикалық тиімді, жоғары молекулалық СЕП алу мүмкіндігі нақтылануымен бір қатарда олардың лайлы судың мөлдірлену үдерісін жеделдету қабілетімен тиімділігі қазіргі уақытта өндірістік жағдайында қолданылатын алюминий сульфаты ($\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$) мен ПАА-дан бірнеше есе тиімді екендігі тәжірибелер нәтижесі арқылы көрсетілді.

ӘОЖ 675. 043 (088.8)

ТИТАНМЫС КЕШЕНІНІҢ ҚҰРАМЫН ИҚ- СПЕКТРОСКОПИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕРМОГРАВИМЕТРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСТЕРІМЕН ЗЕРТТЕУ

Ақназар Ұ., Сейтбекова Г.А.

Адамзат баласының болашағы мен қалыпты дамуы табиғат қорларын толық әрі тиімді пайдалану және қоршаған ортаны қорғау мәселелерімен тығыз байланысты. Елімізде бұл мәселе белгілі дәрежеде – былғары үлбір өндірісі саласының даму деңгейімен анықталады. Жеңіл өнеркәсібінде хром қосылыстары түрлі табиғи былғарыны өндіруде өте кең түрде қолданылады. Дайын былғары сапасы мен ағынды сулардың құрамында хром қосылыстарының болуы көбінесе мынадай факторларға: шикізат түріне, көннің дайындық дәрежесіне, еріткіштің, илегіштің және қосылатын химиялық материалдардың қасиеттеріне, илеу параметрлеріне тәуелді. Былғары өндірісінде хром құрамды қалдықтардың зиянды әрекеттерінен қоршаған ортаны қорғау қажеттілігіне байланысты илегіштердегі, былғарыдағы, өңделген ерітінділердегі және ағынды сулардағы хромды (III) бақылау әлі күнге дейін өзекті мәселе болып отыр. Былғары өнеркәсібінде өндірістің экономиялық тиімділігі мен шығарылатын өнімнің сапасын арттырудың негізгі жолы жаңа химиялық материалдарды қолдану болып табылады.

Хром үнемдейтін технологияның барлық варианттарын үлкен үш топқа бөлуге болады: хром (III) қосылыстарын қолданудан толық бас тарту; оны біртіндеп алмастыру; илеу үрдісінде оларды өте күшті өңдеу есебінен хромның (III) қосылыстарын үнемдеу.

«Титанил сульфаты – мыс сульфаты – су» жүйесіндегі кешенді қосылыстардың түзілуі изотермиялық ерігіштік әдісімен зерттелген. Ерігіштік диаграммасы негізінде құрамы $\text{TiOSO}_4 \cdot \text{CuSO}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ жаңа кешенді қосылысы алынды. Экологиялық залалсыз $\text{TiOSO}_4 \cdot \text{CuSO}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ кешенді қосылысы TiOSO_4 9,0%-дан 19,5%, CuSO_4 4,0%-дан 15,0%-ға дейінгі тиімді концентрацияларда түзіледі. Бұл жұмыс ерігіштік диаграмма негізінде синтездеп алынған гетерополиядролы титанмыс кешенінің құрамын ИҚ-спектроскопиялық және термогравиметриялық талдау әдістерімен зерттеуге арналған.

Титанмыс кешенінің ИҚ-спектрі $500\text{--}4000\text{ см}^{-1}$ интервалының үш аймағында мынадай жұтылу жолақтарының бар болуымен сипатталады: $3000\text{--}3600\text{ см}^{-1}$ интервалы ОН-топтың валенттік тербелістерінің жұтылу аймағына сәйкес келеді. $1600\text{--}1800\text{ см}^{-1}$ интервалы – су молекуласының деформациялық тербелісіне сәйкес келеді. ИҚ-спектрдегі 1320 см^{-1} , 1480 см^{-1}

кезіндегі жолақтар сульфато-топтың валенттік тербелістеріне жатады. Жұтылу жолақтарының таралу сипатына қарап, ішкі координациялық сфераға сульфатотоптың кіретіндігі туралы қорытынды жасауға болады. Титанмыс кешенінің ИҚ-спектрінде су молекуласының валенттік және деформациялық тербеліс жолақтары қатысады. Су молекуласының $\delta(\text{HON})$ деформацияланған тербелісі МКК спектрінде 1660 см^{-1} кезінде байқалады. Кешен құрылысында метал атомдарына координацияланған су молекулаларының және кристалданған судың болуы су молекуласының ОН-байланыстарының валенттік тербеліс жиілігі аймағында көрінеді: 2800 см^{-1} , 3400 см^{-1} кезіндегі жұтылу жолақтары судың мысқа және титанға координацияланған ОН-байланысты валентті тербелістеріне сәйкес келеді.

Титанмыс кешені ыдырау кезінде төмен температуралық диапазон бөлігінде сусызданудың эндотермиялық реакциясын көрсетеді. Сусыздану үрдісі мына сатылар арқылы жүреді: $\Delta m_1=33,75\%$ (H_2O) $40-170^\circ\text{C}$ және $\Delta m_2=14,5\%$ (H_2O). Кешеннің десульфизациялануы $420-630^\circ\text{C}$ ($\Delta m_1=16,00\%$), $630-705^\circ\text{C}$ ($\Delta m_1=8,25\%$), $705-775^\circ\text{C}$ ($\Delta m_1=4,75\%$), $755-910^\circ\text{C}$ ($\Delta m_1=3,50\%$), $910-1000^\circ\text{C}$ ($\Delta m_1=2,25\%$) температура аралығында жүзеге асырылады. Титанмыс кешенінің термолизі дегидратация және күкірттің (VI) тотығының ыдырауымен жүретін айқын эндотермиялық эффекттерімен сипатталады.

Сонымен, гетерополиядролы титанмыс кешенінің термиялық ыдырауында судың бөлінуінің көп сатылы болуы кешеннің құрамында сыртқы сфералық, ішкі сфералық су молекулаларының, сонымен қатар көпіршелі гидроксилдік топтардың болуына байланысты екендігін көрсетеді.

ӘОЖ 542.943

КӨМІРСУТЕКТЕРДІ ЖАРТЫЛАЙ ТОТЫҚТЫРУДЫҢ АЛЬТЕРНАТИВТІ ӘДІСТЕРІ

Сапи А., Ражапова Н., Масалимова Б.К.

Қазақстанда мұнайдың ілеспе газдары мен табиғи газдың қорлары өте көп. Табиғи газдың шығарылатын барланған қоры бойынша Республикамыз әлемде 12 орында екен. Қазақстан табиғи минералдық шикізаттар қорларына да бай. Солардың ішінен адсорбциялық және каталитикалық процестерге қолдануға қолайлы құрамдары әртүрлі және күрделі болып келетін әр региондарда көптеп кездесетін сазбалшықтарды атап айтуға болады.

Өндірістер мен өнеркәсіптерден шығатын зиянды улы заттардан қоршаған ортаны тазарту, мұнай және газ шикізаттарын каталитикалық процестер арқылы жан-жақты өңдеу үшін табиғи сазбалшықтарды кеңінен пайдаланып, оларды зерттеу жұмыстарының ауқымын кеңейтіп, мазмұнын тереңдетіп жүргізсе, экологиялық, экономикалық мәселелерді шешудің әрі тиімді әрі қолайлы бағытына жол бастар еді.

Кейінгі жылдары мұнай химиясы өнеркәсіптерінде альтернативті шикізаттар ретінде газ конденсаты, табиғи және мұнайдың ілеспе газдарынан тиімді өнімдер алу қолға алына бастады. Зерттеушілердің назарлары C_1 - C_4 алкандардан төменгі молекулалы олефиндер, ароматты көмірсутектер, мотор жанармайлары мен басқа да бағалы қосылыстар алуға бағытталды. Осы тұрғыдан алға қойған мақсатты іске асырудың бірден-бір перспективалық жолы метан, этан, пропан-бутан фракцияларын гетерогендік катализаторларда конверсиялық әдістер арқылы өңдеу болып табылады.

Табиғи және мұнай газдары – бағалығы жағынан мұнаймен бәсекелесу мүмкіндігі бар ең маңызды шикізат көздері. Халықаралық эксперттердің есебі бойынша дүние жүзінде табиғи көмірсутектер қоры азаюда. Олар қазіргі деңгейде шығарылса мұнай 48 жылға, ал табиғи газ 60 жылға дейін жетеді екен. Сондықтан газдарды тиімді өңдеп пайдалану ерекше өзекті мәселе болып табылады. Қазақстанда мұнай және газ қоры жеткілікті, яғни барланған баланстағы мұнай мен газ қорының мөлшері: газды конденсат – 0,71 млрд.т., табиғи газ – 1,7-2,53 трлн.м³ құрайды. Қазақстан Республикасы көмірсутек қорының ауқымдылығына қарамастан, олар негізінен тұрмыстық, өнеркәсіптік және мотор отындары ретінде пайдаланады немесе ілеспе шығарылған газ құрамында (факелде) жанады не мұнай шыққан жер астына қайтадан айдалады. Өкінішке орай, Жаңаөзен газөңдеу зауытынан басқа және қазіргі кезде жұмысын қайта бастаған Атырау азот-туқты зауыты мен Ақтаудағы этанды әртүрлі көмірсутектер қоспалары және мұнай фракцияларымен катализдік емес пиролиздеу арқылы этилен алуды есептемегенде, Қазақстанда көмірсутектер негізіндегі органикалық синтез өнеркәсібі жоқ деуге болады. Қазіргі мұнайхимиясы мен химиялық өндіріс инвестициялық және индустриялық саясаттың негізгі басымдық бағыты болу керектігін Қазақстан үкіметі міндеттеп отыр. Бұл жағынан мұнайхимиясының болашақ даму бағытының бірі көмірсутек газдарын өңдеу болып табылады. Осыған байланысты, Қазақстандағы өзекті мәселенің бірі – оттекті органикалық қосылыстар мен олефиндерді алу мақсатында алкандарды тиімді өңдеу болып табылады. Көпсатылы процестерге қарағанда, осы қосылыстарды алкандардан тікелей каталитикалық синтездеп алу ғылымдағы жаңа бағыт және экономикалық жағынан тиімді.

Қазақстанда әр өңірде көптеп кездесетін табиғи саз балшықтарды ғылыми тұрғыдан зерттеп, көмірсутектерді өңдеу процесіне кеңінен пайдалану алдағы тұрған өзекті мәселерінің бірі деп қарауға болады. Осы тұрғыдан пропан-бутан (C₃-C₄) көмірсутектерінің жартылай тотығуын өндірістен шығатын белгілі катализаторлармен қатар, Торғай өңірінде көптеп кездесетін сазбалшықтарды жеке күйінде немесе тасымалдағыш ретінде қолданылу арқылы зерттелді. Табиғи газ жүз жыл көлемінде адамзаттың энергияға және көмірсутекті шикізатқа қажеттілігін қамтамасыз етудегі болашағы зор энергиялық ресурс болып табылады. Көмірсутек ресурстарын тиімді пайдалану – мұнайгаз саласының ең өзекті саласының бірі болып табылады. Соңғы жылдары көптеген зерттеушілер және өнеркәсіпшілерді табиғи газды сұйық химиялық өнімдерге дейін айналдырудың технологиялық процестері қызықтыруда.

УДК 794.8

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НАСТОЛЬНАЯ ИГРА «ECOSTARTUP», СПОСОБСТВУЮЩАЯ РАЗВИТИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ

Иманбекова Ж., Абдраймова А., Мадалиева Э.Б.

В современных условиях стала заметней тенденция к обеднению экологической культуры в РК, в том числе к зарождению и распространению психологии неисчерпаемости природных ресурсов и примитивного потребительства по отношению к природе. Как следствие этого процесса – преобладание в экологическом сознании населения корыстных мотивов, побуждающих многих граждан к незаконному природопользованию, к наживе за счет природы.

В своей статье «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» глава государства отмечает, что начатые масштабные преобразования в стране должны сопровождаться опережающей модернизацией общественного сознания.

Для эффективной реализации государственной программы необходимо формирование у населения основ экологических знаний, воспитание чувств моральной и правовой ответственности в защите окружающей среды, информированность о достижениях науки, знание нормативно-правовых документов.

Также в своей статье глава государства отмечает, что это должна быть абсолютно современная по форме подачи материала методика. Например, это не просто книги, но весь набор мультимедийного

сопровождения. Одним из эффективных практических методов экологического образования и её основных форм необходимо рассматривать игру.

Исходя из всего вышесказанного, нами, как специалистами экологами, было принято решение разработать настольную игру «EcoStartup» с экологическим уклоном, в которую смогут играть не только дети, но и взрослые.

В игре каждый игрок (или команда игроков) становится директором добывающей фирмы, которая растет с каждым ходом. Для того, чтобы минимизировать ущерб окружающей среде, который оказывает фирма игрока, в игре нужно реализовывать экологические инициативы. В нашей игре побеждает успешный бизнесмен, не забывающий заботиться об экологии. Если вы супер-успешный промышленник, но все загадили, или наоборот повернуты на экологию, но ничего не заработали, вы проиграете.

Карточки экологических инициатив рассказывают игрокам о разных мерах и инициативах из реального мира: вторичной переработке, экопросвещении, озеленении территорий, фиторемедиации и парках.

Заработать как можно больше денег и «экологических очков», но стремиться к балансу между доходом и показателем качества окружающей среды. Победные очки в игре складываются не просто из суммы доходов и «экологических очков», но также из равенства этих показателей.

Настольная экологическая игра «EcoStartup» – это новый этап в развитии экологического мышления у населения. В игре представлен оригинальный способ привлечения внимания к самым острым экологическим проблемам современного человечества. Игра захватывает и увлекает, заставляет задумываться над серьезными проблемами и искать пути их решения. Игра носит не только развлекательный, но и обучающий характер. В процессе игры участники усваивают принципы рационального природопользования и экологически ориентированного ведения бизнеса.

«EcoStartup» можно использовать как дополнительное методическое пособие. Игра хорошо подходит для школ, ВУЗов, эко-просветительских центров, центров дополнительного образования.

Миссия «EcoStartup» – привлечение внимания к экологическим проблемам и путям их решения в увлекательной форме. Подача реальных проблем и акцент на возможных решениях эффективнее рассказов как «все плохо».

Увлекательный формат «EcoStartup» сочетает серьезность деловых игр и азартную динамику досуговых настольных игр, являясь оригинальным инструментом для развития навыков и системного мышления.

УДК 502.4:574

ВЛИЯНИЕ НЕОРГАНИЗОВАННЫХ ЗОН ОТДЫХА НА СОСТОЯНИЕ ПРИРОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ

Октябрева Б., Хабашева А.О.

Входящее в десятку крупных озер Казахстана озеро Биликуль в Жуалынском районе Жамбылской области нуждается в срочном спасении. Ежегодно увеличивающаяся антропогенная нагрузка на хрупкие экосистемы пригородных ландшафтов ускорили их деградацию. Одним из интенсивно эксплуатируемых мест в пригородной зоне в целях отдыха и хозяйственной деятельности является озеро Биликуль.

В ходе исследований были выполнены следующие гидрологические анализы воды из озера:

1. Сбор образцов воды.
2. Измерение температуры воды.
3. Измерение содержания растворенного кислорода.
4. Определение кислотности (pH).
5. Определение щелочности.

Для измерения температуры воды использовали следующие приборы: термометр, леска достаточной длины для опускания термометра в воду, резиновое кольцо, листы для ввода данных. Для проведения опыта взявшись за термометр с конца противоположного измерительному наконечнику, встряхнули его несколько раз, чтобы удалить пузырьки воздуха, имеющиеся в жидкости внутри трубки термометра. После данной процедуры, зарегистрировали показания термометра: $+20^{\circ}\text{C}$. Затем погрузили термометр в образец воды на глубину 10 см, оставив в покое, продолжали наблюдать в течение 3-5 мин. Записали показания термометра: $+11^{\circ}\text{C}$. Снова опустили термометр в воду. На этот раз термометр опустили лишь на одну минуту и снова зарегистрировали показание: $+12^{\circ}\text{C}$.

После проведенных измерений рассчитали среднее значение температуры. $11 + 12 = 23; 2 = 11,5^{\circ}\text{C}$. Из исследования видно, что среднее значение температуры воды из озера составила $+11,5^{\circ}\text{C}$. Данный показатель является ниже среднего показателя воды и связан, не только с изменением климата, его потеплением, но и повышением концентрации биогенных веществ, основной причиной которого, по нашему мнению, является бытовой мусор, который вызывает увеличение биологического потребления кислорода и уменьшение содержания растворенного кислорода в воде.

После мы определили растворенность кислорода в воде. Как нам уже известно, температура озера составила + 11,5 °С, следовательно, растворимость кислорода в эталонном образце составляет 11,0 мг/л.

Далее мы определили щелочность воды. Используемые приборы при исследований: индикаторы, химический стакан вместимостью 500 мл, мензурки вместимостью 100 мл (3 шт.), палочка для перемешивания раствора. В мензурку вместимостью 100 мл, налили воды из водоема, предварительно промыв мензурку водой из водоема. Опустили в воду первый индикатор – лакмусовую бумагу. Для получения необходимых результатов подождали 5 минут, так как электропроводность воды оказалась меньше 400 микросименсов и потребовалась еще одна минута. Через 6 минут лакмусовая бумага изменила свой цвет на синий. Индикатор-лакмус изменяет цвет на синий лишь в щелочной среде.

С отфильтрованной водой провели те же опыты, что и с неотфильтрованной водой.

Результаты исследований показали, что при фильтровании почти все индикаторы показали результат равный нейтральному. Отсюда следует, что степень загрязнения воды не так велика, потому что даже при незначительном фильтровании, вода на содержание щелочи нейтрализовалась. Это говорит о том, что еще можно очистить воду, если запретить строительным компаниям, местному населению и отдыхающим выбрасывать строительные и бытовые отходы в воду.

УДК 913/919(574)

САКРАЛДЫ ГЕОГРАФИЯ: ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫНЫҢ ОҢТҮСТІК БАТЫС АУДАНАРЫНДАҒЫ КИЕЛІ ЖЕРЛЕРДІҢ ГЕОГРАФИЯСЫ (ЖАМБЫЛ, ЖУАЛЫ, ТАЛАС, САРЫСУ)

Архабекова А., Тажиева Т.Ч.

«Әулие ата – киелі мекен» атты тарихи этнографиялық, ландшафтық, Жамбыл облысы этностарының тарихын, мәдениетін, тілін және салт-дәстүрлерін зерттеуге арналған экспедиция бағыттары бойынша жалпы сипаттама:

- Жамбыл облысының киелі жерлерінің интерактивтік-тарихи картасын жасауға қажетті тарихи-танымдық деректерді жинау.
- Жамбыл облысы этностарының өз тарихы мен мәдениетін, тілін, салт-дәстүрін анықтау және зерттеу жүргізуге қажетті фольклорлық-диалектологиялық материал алу және сұрыптау;

- Облысқа танылмаған киелі жерлерді анықтау, олардың орналасқан жерлерінің маршрутының сызбасын жасау.
- Киелі орындар орналасқан елді мекендердің табиғат жағдайының жалпы сипаттамасын беру.
- Шығатын туристік маршруттың бағытын, ұзақтығын анықтау.
- Киелі орынның табиғи-территориялық кешеніне талдау жасау, таксономиялық бірліктерге бөлу, карта-сызба құрастыру.
- Киелі жер орналасқан географиялық белдеудің антропогендік игерілуі, оның рекреациялық пайдаланылуын айқындау.
- Киелі жер орналасқан елді мекеннің визуалды-топографиялық жоспарын құрастыру.

«Әулие Ата – киелі мекен» тарихи-этнографиялық экспедициясы алғашқы бағытын 2017 жылдың 15-маусымы күні Жуалы ауданынан бастады. Жуалы ауданында экспедиция мүшелерін өлкетанушы Байдалиев Дәулетжан Жамалбекұлы экспедицияға жолбасшы ретінде ауданның тарихи-мәдени ескерткіштерімен таныстырып, туризмді дамытуға болатын шұрайлы жерлерін көрсетті.

Алғашқы бағытымызды Жуалы ауданынан бастадық. Табиғаты сұлу, ауасы сап алтын, қойнауы тарихқа тұнған Жуалы жерінің әр шоқысы мен қырқасы, сай- саласы шежіреге толы.

Жуалы ауданының шекарасының оңтүстігінде Талас Алатауы мен Қаратау жоталарынан басталып, Боралдай, Құлан, Қошқарата, Бурыл тауларына, теріскейінде Билікөл су айдынына дейін созылып жатқан кең алқап. Мыңбұлақ, Жуалы деп аталған өлкеге халқының жарқын болашағын, кемел келешегін аңсап, желмаймен жортып елі үшін жерұйық мекен іздеген Асан қайғы бабамыз ат басын тірей тұрып: «Шөбің - шүйгін, суың - бал, топырағың - май екен, қадіріңді егін салған ел білер», - деп тамсанған екен. Одан сәл кейіндеу Шәшке (Тәшке) сапар шеккен әйгілі Қытай саяхатшы Сюань-Цзянь да Мыңбұлақ - Жуалыда аз-кем аялдап, көрген-білгенін былайша тебірене қағазға түсіріпті: «Мыңбұлақтың түстік тұсын қар басқан биік мұзды таулар қоршаған. Суы мол, орман- тоғайы тұнып тұр. Көктемнің соңғы айларында жайқалып өскен түрлі-түсті гүлдер шебердің қолынан шыққан әсем кілемдей жайнап, көздің жауын алады. Мұндағы сай-сала мөлдір бұлақтардан аяқ алып жүргісіз. Сондықтан да «Мыңбұлақ» атанған».

Келесі нысан Шақпақ қалашығы, қазіргі Жуалы ауданының Шақпақ - ата елдімекенінен оңтүстікке қарай 50 метрдей жерде Алматы-Ташкент автомобиль жолынан сәл ғана төмен орналасқан. 8-10 ғғ. пайда болған қалашық. 8 мұнарасы болған. "Қалашықтың Шақпақ аталу себебі, бұл жерде Үйсіннің 12-ші ұрпағы Шақпақ әулие мекен еткен", - деп түсіндірді жолбасшымыз. Осы қалашықтың шығыс жағында Шақпақ өзенінің арғы бетіндегі тауда өткен кеткендер зиярат ететін Шақпақ әулиенің үңгірі бар екен. Шақпақ әулие үңгірі түрлі пішіндегі жақпар тастардың етек 25

жағында орналасқан аузы солтүстікке қараған шағын үңгір екен. Оның тереңдігі 6 метр ал биіктігі 2,5 метр болады. Бұл үңгірді жұрт әулие санап ауру - сырқаулар мен тумажан әйелдер басына түнеп зиярат етіп жатады. Үңгір алдындағы шеттікке ырым етіп шүберек байланған.

УДК 34.29.35

ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫНДАҒЫ *ASTERACEAE* ӨКІЛДЕРІНІҢ ИДЕТИФИКАЦИЯСЫ

Джунусалиев Б., Байтелиева А.М.

Алғаш рет Жамбыл облысы флорасындағы *Asteraceae* өкілдерінің түрлерінің, туыстарының анықтап, олардың таксономиялық тізімі жасалынды.. Бетпақдалалық; Мойынқұмдық, Заил.Алатауы, Шу -Іле таулары, Қырғыз Алатауы, Қаратау, Батыс Тянь- Шань флоралық аймақтарында *Centaurea* L. туысы бойынша 14, *Cirsium* Mill. - 14, *Bidens* L.-2, *Helichrysum* Mill.-2, *Inula* L. -8 түрлерінің таксономиялық тізімі жасалынды.

Қолдану аймағы. Жұмыста анықталған мәліметтерді қорғашан ортаны қорғау мекемелері, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану орталығымен қатар, оқу үдерісінде – сарамандық жұмыс ретінде қолдануға болады. *Asteraceae* өкілдері бойынша жасалған зерттеу жұмыстарының нәтижелері өндіріске енгізілді.

Жамбыл облысы флорасының *Asteraceae* тұқымдасы өкілдерінің өсіп- жетілу аудандарында тенестіру «Флора Казахстана», С.К. Черепановтың «Сосудистые растения России и сопредельных государств» (1981) толықтырылған орталық Азияның өсімдіктерінің анықтамасы, сондай-ақ С.А. Абдуллинаның «Список корневых растений Казахстана» (1999) мәліметтері негізінде жүргізілді. Тізімде ақпараттар келесі сызба бойынша орналасқан: латын тілінде, түрдің алғашқы сипаттамасын берген авторлары мен әдеби қайнар көздері, түрлер орыс тілінде, өсіп- жетілудің аудандары келтірілген.

Зерттеу мақсаты. Жамбыл облысы флорасындағы *Asteraceae* тұқымдасының өкілдерінің өсіп - жетілу аудандарымен идентификациясын анықтап және таксономиялық талдау өткізіп, *Bidens tripartita* өкілдерінің морфологиялық ерекшеліктерін зерттеу.

1. Имек И.- *B. semua* L. Sp.pl. (1753) 832; Фл. СССР, XXV (1959) 555; Павл. Фл. Центр. Казахст. III (1938) 236; Крылл. Фл. Зап. Сиб. XI (1949) 2718.- Череда. поникшая. Таралған аумағы : 25. Іле Алатау, 29. Батыс Тянь- Шань.

2. Үштәрмақты И. - В.Tripartita L. Sp.pl. (1753) 832; Фл. СССР, ХХУ (1959) 557 ; Павл. Фл. Центр. Казахст.ІІІ (1939) 237; Қрылл. Фл. Зап Сиб. ХІ (1949) 2716.- Ч. трехраздельная. Таралған аумағы: 25. Іле Алатау.

Bidens tripartita өкілдерінің морфологиялық ерекшеліктері. Тамыры кіндік; сабағы тік, сабағының жоғарғы бөлігі бұтақталған; жапырақтары қарама-қарсы орналасқан; гүлшоғыры – себет, орама жазық, тік ланцет тәрізді; қабыршақты ілмешектерден тұрады; гүлшоғыр табаны қос жынысты, шеткі тілімденген гүлдері - жыныссыз келеді. Гүлінің формуласы $*C_0 C_{(5)} A_{(5)} G_{(2)}$; гүлдің тостағаншалары жетілмеген, жіңішке бокал тәрізді – түтікше, сары түсті; аталығының жіпшесі түксіз. қалақ бағаналары бұрышты; негізі қалың түкті қосымшалардан тұрады, аналығы сына тәрізді немесе 4 қырлы тік цилиндр тәрізді; түксіз немесе түкті; 2-4 қысқа қылтаннан тұрады.

Диаграмма 1. Жамбыл обылысы флорасындағы *Bidens* L. Өкілдерінің өсіп-жетілу аудандарымен идентификациясы.

Сурет 1. Кеппешөп *Bidens tripartita*.

УДК 796. 332

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ЗАНЯТИЙ ФУТБОЛОМ СО СТУДЕНТКАМИ УНИВЕРСИТЕТОВ

Ергашева А., Пикалова Т.В.

Еще недавно считалось, что футбол является сугубо мужским видом спорта. Однако в последнее время женский футбол приобрел огромную популярность. Обучение девочек игре в футбол условно делится на три этапа: 1-начальное обучение (8-12 лет), 2-формирование технико-тактических навыков (13-15 лет), 3-физическое воспитание (16-18 лет).

В работе с девушками тренер должен знать и учитывать:

- морфологические и функциональные изменения в системах организма на разных этапах подготовки;
- педагогическую и психологическую пригодность спортсменок, т.е. интеллектуальные способности футболисток, пригодность их нервной системы к занятиям и соревнованиям;
- тренируемость функциональных систем и органов, определяющих достижения в футболе, приспособляемость организма к повышенным физическим и эмоциональным нагрузкам;
- возрастные особенности занимающихся, которые отличаются друг от друга тем, как формируются у них привычки, как усваиваются знания, приобретаются и совершенствуются умения, навыки.

Занятия с девушками обязывают тренера-преподавателя при подборе упражнений и методики их применения учитывать особенности женского организма.

Средства и методы спортивного совершенствования в спортивных играх у мужчин и женщин одинаковы. При этом объем и интенсивность средств, применяемых в подготовке у женщин, значительно ниже. Соответственно меньшими у женщин должны быть и тренировочные нагрузки при развитии тех же, что и у мужчин, физических качеств.

Установлено, что упражнения, направленные на укрепление мышц брюшного пресса, укрепляют круглые мышцы матки и повышают их тонус. Упражнения для ног развивают внутритазовые мышцы, расположенные на внутренних стенках таза. Во время занятий футболом рекомендуется выполнять различные комбинации дозированных прыжков на мягком грунте (трава, песок, снег).

Психологически отличительная особенность девушек:

- девушки более целеустремленные, прислушиваются к тренеру, психологический настрой зависит от положительной мотивации (одобрение, подбадривание, похвала);

- принимают стратегию, которую предлагает тренер, мышление более конкретное;
- девушки пытаются адаптироваться в социуме согласно соответствующим требованиям, юноши стремятся к выражению своего «Я»;
- девушки более глубоко переживают неудачи;
- юноши способны более точно решать тактические задачи, девушкам нужно более длительное время для принятия решения.

В связи с биологическими особенностями женского организма работоспособность спортсменок ниже, чем у мужчин. При планировании нагрузок следует также учитывать степень их влияния на женский организм во время месячных циклов.

Вывод:

Установлено, что нет абсолютно здоровых людей, до 50 % всех студентов имеют определенные отклонения в состоянии здоровья. Чтобы включить занятия футболом в учебный процесс студенток, необходимо разработать методики, направленные на развитие и совершенствование физических способностей студенток вузов на занятиях футболом.

Принимая во внимание неоднородный контингент обучающихся и материально-техническое обеспечение университета наиболее перспективным и оптимальным является использование занятий футболом во внеучебное время.

Перспективы дальнейших исследований состоят в обосновании эффективных методик проведения занятий футболом, использование которых во внеаудиторное время должно обеспечить повышение уровня здоровья студенток вузов.

УДК 338.482.224

СПОРТИВНЫЙ ТУРИЗМ – ПУТЕШЕСТВИЕ ЗА ЗДОРОВЬЕМ!

Рожкова А., Косырева И.И.

Спортивный туризм - вид спорта, имеющий цель спортивного совершенствования человека в преодолении естественных препятствий.

Он имеет все официальные атрибуты вида спорта (не олимпийского): соревнования со своими правилами, разрядные требования. Люди, занимающиеся спортивным туризмом, так же как спортсмены в других видах спорта, мотивированы к росту своего спортивного мастерства, выполнению разрядных требований и получению соответствующих спортивных разрядов и званий. Но, кроме профессиональной деятельности, это еще и «погружение» в дикую природную среду и открытие ее для себя;

это познание и развитие собственных физических и психических возможностей; это поиск обостренного чувства товарищества, взаимопонимания и взаимопомощи, без которых спортивный туризм немислим. Сама трудность преодоления спортивного маршрута, повышенный риск данной деятельности, первозданная красота окружающей природы обостряют восприятие мира, вызывают эмоции особой силы, глубины. И победа в спортивном туризме особая: часто не над соперником, и даже не над сложными природными препятствиями и условиями. Это победа больше над собой, доказательство своих возросших возможностей (готовясь, тренируясь и планируя, сложный маршрут в результате преодолим).

Спортивное мастерство, при этом, разумеется, имеет свою специфику. Прежде всего, это мастерство владения разнообразной туристской техникой и тактикой, применяемой для успешного преодоления маршрутов походов и дистанций соревнований.

Спортивный туризм имеет разную степень сложности, которая зависит от области похода, возраста участников (походы детских и юношеских групп имеют до трех степеней сложности), от вида препятствий и многих других факторов. При этом каждое направление данного вида спорта подразделяется еще на несколько категорий.

Занятия туристскими видами спорта подразумевают расширение физических и психических возможностей человека, а также планомерное укрепление его здоровья. Существуют определенные факторы оздоровления, которые действенны для спортивного туризма. Мышечная нагрузка здесь, разумеется, не является строго нормативной, но и не несет негативных последствий для здоровья человека. Происходит процесс устранения неблагоприятных последствий «мышечного голода» с тренировкой основных функциональных систем, которые обеспечивают работоспособность организма: сердечно-сосудистой, дыхательной, опорно-двигательной, нервно-эндокринной и др.

Специально подобранные гимнастические упражнения и соответствующие виды спорта помогают развить те или иные физические качества, в первую очередь нужные участнику спортивного туристского соревнования - выносливость и силу. Сила развивается при занятиях туризмом сравнительно медленно, поэтому ее следует развивать с помощью специальной тренировки. Выносливость вырабатывается не только длительной ненатянутой работой (спокойный длительный бег, ходьба), но и многократными повторениями коротких, но более напряженных нагрузок.

Оздоровительным эффектом обладает сама по себе смена обстановки и положительный эмоциональный фон от общения с природой и приятной компанией. «Выход» человека из повседневных, однообразных условий

обеспечивает переключение нервно-эмоциональной сферы на новые объекты.

Любительский статус туристских видов спорта, без видов на заработок, всемирную известность и прочие атрибуты профессионального спорта, таких тренировок на результат, полученный «любой ценой», очевидно, не предусматривает. Следовательно, отсюда можно сделать вывод о том, что данным видом спорта могут также заниматься люди с ограниченными возможностями.

Занятия туризмом занимают особое место в системе физического воспитания, потому что, по сравнению с другими видами спорта, дают широкие возможности для овладения знаниями, умениями и навыками, необходимыми в повседневной жизни каждого человека.

ӘОЖ 796.6:61

ВЕЛОСПОРТ – ДЕНСАУЛЫҚ КЕПІЛІ

Әлмұратова Б., Шарипова Г.К.

Велосипед ([фр. vélocipède](#), шығу тегі [лат. velox](#) – жылдам, жедел және *pes* – аяқ) – адам күшімен қозғалатын көлік түрі.

Бірінші велосипедтер Еуропада [19 ғасыр](#) пайда болып, одан бері әлемге кең тарап, қазіргі дағдылы кейіпінә дейін дамып келген. Велосипедтің жалпы бейнесі, рамасының конфигурациясы, доңғалақтары, педальдары, отырғышы және тұтқасы 1885 жылы алғашқы жасалған шынжырлы нұсқасынан аса көп өзгерген емес. Велосипедтің шығу тарихы мен ойлап шығарған адамы нақты белгілі емес. Ең ықтимал болжам ретінде неміс бароны [Карл Дрездің](#) есімі аталады. К. Дрез өз машинасын 1817 жылы ойлап тауып, [патентін](#) алған. Бұл көлік адамның жерді аяғымен итеру арқылы қозғалған.

Велосипедтің тарихы терең. Кейбір деректерге қарағанда, 1863 жылы Парижде 20 жастағы франциялық өнертапқыш [Пьер Лалман](#) қазіргі велосипедке ұқсайтын ең алғаш көлік құралын жасап шығарған көрінеді. Тағы бір жылдан кейін франциялық инженер [Пьер Мишо](#) бұл көлікке «велосипед» деген атау берген екен. 1866 жылдың қараша айында Пьер Лалман Америкаға барып, өзі жасап шығарған велосипедке патент алды.

Еуропа елдері, Қытай мен Жапонияда велосипед басты көлік құралдарының біріне айналған. Біздің елімізде де велоспорт жақсы дамып, күнделікті жұмыс пен сабаққа велосипедпен барып келетіндердің қатары көбейіп жатыр.

Велосипед – жалғыз экологиялық таза әрі қолжетімді транспорт. Сонымен қатар, ол денеге ауыртпалықты аз мөлшерде түсіріп, салауатты өмір салтын ұстануға көмектеседі. Велоспорт күйзелістен арылу мен жастықты ұзаққа сақтаудың әмбебап жолы. Зерттеулер көрсеткендей, велосипедпен әуестенетіндердің орта жасы басқалармен салыстырғанда 5 жасқа ұзақ екен. 20 жылға жалғасқан бұл зерттеуге велосипедті күнделікті қолданатын 5 мың адам қатысты. Зерттеу нәтижесінде, велосипедті жоғары жылдамдықта айдайтындардың өмір жасы ұзағырақ болатыны дәлелденді. Алайда велосипедті тым тез айдау жүрек аурулары бар, дене жаттығуларына үйренбегендерге зиян болуы мүмкін. Мұндай спорт түрі кимыл-қозғалысында қиындықтары бар, варикозға шалдыққандарға жақсы ем.

Қазақстан 2017 жылы қыркүйек айының соңы мен қазанның басында Алматыда өткен «Алматы туры-2017» көпкүндік веложарысы велоспорт жанкүйерлері үшін үлкен оқиға болды. Әлемнің 17 елінен 20 команда қатысқан бұл додада Astana Pro Team командасының шабандозы жеңіске жетіп, қазақ велоспортының әлеуеті зор екенін көрсетті. Өткен жылдың қазан айында елорданың «жасыл белдеуінде» Велосипедші ережесі Велосипед автокөлік секілді жол-көлік қатынасының бір түрі болғандықтан оны жүргізудің арнайы ережелері бар:

велосипед жолағы жоқ жерлерде мопед пен велосипед жүргізушілері 14 жастан жоғары болса, жолдың оң жақ бөлігінің шетімен және маршруттық көлік құралдарына арналған жолақпен қозғалуына рұқсат етілді. Ал 14 жастан төмен балалар велосипед жолы жоқ жерде жаяу жүргіншілерге қауіп тудырмайтын жағдайда тротуармен қозғала алады. Ал ондай жағдай болмаса көлігін жетектеп жүруі тиіс. Қауіпсіздік сақтауды ұмытпау керек! Денсаулық қашанда бірінші орында.

Сондықтан велосипедке отырғанда сақтық ретінде шлем киюді әдетке айналдырған абзал. Апат айтып келмейді. Ал апатқа ұшыраған жағдайда бас жарақаты өзге дене жарақаттарынан қауіптірек. Шлемнен бөлек велоқолғап киюді ұмытпаған жөн. Адам қанша жерден тершең болмаса да рульді ұстағанда алақаны терлеп, ыңғайсыздық тудырады. Ал арнайы қолғаптар арқылы бұл қиындықтан құтылуға болады. Сондай-ақ, оқыс жағдай орын алып, жығылған кезде велосипедші жерге ең бірінші алақанын тірейді. Міне, осы кезде велоқолғап алақанның қатты жаралануынан сақтайды.

Бұдан өзге екі дөңгелекті көліктің алды-артына жарық түсіретін құрылғылар орнатып алған жөн. Кешкі уақытта өзге жүргізушілер тез байқайтын болады. Бұл сондай-ақ велосипедшіні жол апатынан сақтайды. Сонымен қатар велосипедшінің киімі де ерекше болуы тиіс. Яғни, көлік шамы түскенде шағылысатындай ашық болғаны дұрыс.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Демесбаев Б., Утепбергенова Г.С.	
Білім – адами капитал сапасын жақсартудың негізі	5
Қиғамбек.Н., Мырзаханова.Н.Р.	
Көне түркі жазба ескерткіштерінің зерттелуі.....	6
Жаксыгелди Т., Ахатова Г.А.	
Социально-демографическое развитие немецкой диаспоры в Казахстане в XX вв.	8
Куралбек Д., Биназарова Н.Н.	
Рухани Жаңғыру: модернизация общественного сознания	10
Әкімжан А., Керімбаева Р.К.	
Мінез-құлқында ауытқушылығы бар жеткіншектердің өзіндік сана-сезім ерекшеліктері	11
Айдарова Д., Куненова П.С.	
Латын әліпбиі - тәуелсіз ел ретіндегі еркін таңдауымыз	13
Паримбай Г., Дәуренбекова Ә.К.	
Бастауыш сынып оқушыларының қобалжу деңгейін төмендетудің психологиялық негізі	15
Сәдібек Ұ., Тұрдалиева Ш.Т.	
Толық емес отбасындағы жеткіншектердің психологиялық ерекшеліктері	16
Абдрашитова С., Иманбаев А.А.	
Қазіргі жастардың ашушандық мәселесі	18
Тоқтыбаева Ж., Омаров С.Ә.	
Әл-Фараби философиясының қазіргі жастар үшін тәрбиелік мәні	20
Рыскул Э., Иманбаев А.А.	
Современная проблема однополых отношений: за и против!	21
Сарсенқұлова А., Кульбаева Д.Д.	
Шет елдіктер асырап алған қазақ балаларының жәй-күйі	23
Әбілда Д., Еменова Г.Б.	
Жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі	25
Шаханбай Н., Еменова Г.Б.	
Бұаралық ақпарат құралдарының қоғамның саяси өміріндегі ролі	26

Әлмұратова Б., Спанов М.Ж.	
Болашақ мамандарды адамгершілік құндылықтарға бағдарлау ...	28
Аманжолов А., Спанов М.Ж.	
Хиджаб киюдің жат үлгісі – қазақ қоғамына кері әсері	30
Арынбекова А., Иманбаев А.А.	
Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани Жаңғыру» - еңбегіндегі салт-дәстүр мәселесі	32
Рожкова А., Иманбаев А.А.	
Туризм как один из аспектов духовно – нравственного развития человека	33
Абдикаримов Н., Аккулиева А.Е.	
Әбу Насыр Әл-Фараби «Музыканың үлкен кітабы»	35
Мұхтаров Б., Аккулиева А.Е.	
Бауыржан Момышұлы және патриотизм	37
Қуат А., Аккулиева А.Е.	
Латын әліпбиімен – болашаққа	38
Аширмухамедов К., Иманбекова Г.М.	
Діни және саяси экстремизм: бір бірімен байланыстары және қайшылықтары	40
Русланова А., Омирзакова Д.Д.	
Сыбайлас жемқорлық ХХІ ғ.іргелі мәселелерінің бірі	41
Нұрланұлы Д., Омирзакова Д.Д.	
Саяси қақтығыс бүгінгі күннің жаһандық мәселесі	43
Әбенев З., Еменова Г.Б.	
Қазыбек би және ұлт руханияты	45
Мейрамбай Д., Туленова Г.Д.	
Техника философиясының дамуы	46
Қоңырова Д., Туленова Г.Д.	
Ақпараттық қоғам ерекшеліктері	48
Токтыбаева Ж., Құламанова З.А.	
Қазақ жазуы және термин мәселелері	49
Сабырова Ж., Иматасева А.Ж.	
Қазақ әліпбиін латын графикасына көшірудегі кейбір мәселелер	51
Октябрева Б., Нуралиева А., Новожилова М.В.	
Сокращения в современном английском языке	53
Тимербулатова С., Ечина Е.Г.	
Эпистолярный роман в английской литературе	54
Абдуллаева Н., Оспанова П.А.	
Аббревиатура как лингвистическая особенность on-line общения	56
Иманалиева А., Нұрманбетов Қ.Е.	
Цифрлық ресурстарды дамыту және адами капитал	58

Kemelbekova N., Ermekova G.S. Problems of international legal regulation of international migration of the population	59
Тұрсынбаев Н., Сарымбетов Е.А. Суррогат ананың құқығының құқықтық мәселелері	61
Кенжеғали Ә., Ернішев Қ.А. Қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті реттейтін қылмыстық заң нормаларының жалпы сипаттамасы және оны жетілдіру жолдары	63
Әбіш М., Жумагулова Б.П. Кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстардың себептері мен алдын алу тетіктері	64
Егиснинова Д., Аширмухамедова К.Т. Правовое регулирование иностранных инвестиций	66
Жолдығұлова А., Қадырқұлов А.Ж. Қазақстан Республикасында және шетелдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға арналған заңнамасы бойынша құқықтық реттеудің ерекшеліктері	68
Тұғылшиев Н., Құрманбаев Д.П. Латын әліпбиіне көшудегі қазақ тілінің құқықтық жағдайы	70
Абдрахманов Р., Нуртай М.Н. Цели и задачи совершенствования информатизации судопроизводства РК	71
Альмухамедова Д., Кожахметова А.А. ҚР заңнамасы бойынша әйелдерді зорлық - зомбылықтан қорғау	73
Тұрсыналы Д., Құрманбаев Д.П. Қазақстан Республикасы қарулы күштер қызметін ұйымдастыру мен атқарудың құқықтық мәселелері	75
Абдуллаева Н., Бауберикова А.Б. Динамика и уровень преступности в Казахстане и меры борьбы с ней	76
Беделбай Ж., Бекенова А.Б. ҚР еңбек дауларын шешудің шешудің теориялық және тәжірибелік мәселелері	78
Мун Ф., Аширмухамедова К.Т. Роль интерпола в обеспечении защиты прав человека	80
Сауытбек М., Қадырқұлов А.Ж. Пути совершенствования системы наказаний за нарушение налогового законодательства Республики Казахстан	81

Акимбаева Д., Қадырқұлов А.Ж.	
Қазіргі кездегі халық аралық құқықта босқындардың құқықтық режимі	83
Мухамеджан А., Аширмухамедова К.Т.	
Роль дипломатической службы РК на международной арене	85
Русланова А., Қадырқұлов А.Ж.	
Егеменді Қазақстан Республикасында этносаралық тұрақтылықты кепілдендірудің конституциялық құқықтық негіздері	87

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Аралбаева Д., Назикова Ж.А	
Человеческий капитал как фактор инновационного развития предпринимательства	89
Сулейманова А., Насибуллина А.В.	
Совершенствование форм организации и поддержки инновационной деятельности студенческой молодежи	90
Оспан Н., Теңізбаева Ж.С.	
Қазақстанның сыртқы саудасы және оның мәселелері	92
Исмаилова С., Ткач Е.В.	
Значение европейского союза во внешней торговле Казахстана	94
Бекболатова А., Мусабаева З.Қ.	
Аймақтағы агробизнес дамуының басым бағыттары	95
Чакалова А., Шалдарбекова К.Б.	
Анализ и оценка состояния инновационного предпринимательства в регионе	97
Сметова Қ., Алтаева Г.С.	
Аймақ экономикасының бәсекеге қабілеттілігі мәселелері (Жамбыл облысының материалдары негізінде)	98
Аралбаева Д., Назикова Ж.А.	
Оценка инновационного потенциала Жамбылской области	100
Сәндібай Ж., Нурмухамбетова З.С.	
Аймақтық жобаларды жүзеге асыру мәселелері	102
Ибрагимова Д., Байтиленова Е.С.	
Бренд-менеджмент в XXI веке. Страна, регион, город	103
Абдрахман Ә., Бялова А.К.	
Қазақстандағы нәтижелі жұмыс бастылықты қамтамасыз ету	105

Серик К., Нарматов С.Р. Развитие и управление системой природоохранной деятельности предприятия	107
Құлтай А., Молдабекова А.Ш. Әлеуметтік саланы қаржыландыру мәселелері	108
Жамаш Ж., Игликова А.Н. Экономикалық интеграция жағдайында мемлекеттік аудитті жүргізудің ерекшелігі	110
Нарбаева Д., Есенова М.Ж. ҚР төлем жүргізу жолдары және оның есептеу жүйесіндегі алатын орны	112
Қасым А., Нурманалиева Г.А. Банктің жеке тұлғалармен ресурстарды тарту және несие берудегі қарым-қатынасы	113
Кудайбергенов Ж., Муратова Д.Б. Коммерциялық банктердің шағын және орта бизнесті несиелендіруі: мәселелері және даму перспективалары	115
Әдельбиев М., Айнабекова И.Т. Организация учета обязательств в соответствии с МСФО	117
Икрамова Л., Исакова С.А. Аудит оценки по справедливой стоимости	118
Молдабек А., Молдабекова А.Ш. Тұрғын үй – коммуналдық шаруашылық саласын қаржыландыру мәселелері	120
Штоколова С., Джунусова Д.А. Финансовые риски и способы их минимизации	122
Тоқтамысова Д., Тлеубаева С.А. Әлеуметтік салық пен әлеуметтік аударымдар бойынша бюджет пен есеп айырысу	124
Токтаева И., Тулеева Г.Т. Особенности организации налогового учета и аудита в современной экономике	125
Воробьева А., Баймедетов С.Д. Проблемы развития экологического учета и аудита в Республике Казахстан	127
Жаксыбеков А., Исакова С.А. Совершенствование внутреннего государственного аудита	129

ТАМАҚ ЖӘНЕ ЖЕҢІЛ ӨНЕРКӘСІБІ. СТАНДАРТТАУ. ТУРИЗМ ЖӘНЕ СЕРВИС

ПИЩЕВАЯ И ЛЕГКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ. СТАНДАРТИЗАЦИЯ. ТУРИЗМ И СЕРВИС

Мейрамбай Д., Горбатовская Н.А.

Нан өнімдері өндірісінде жеміс-көкөністі өнеркәсіптрін қалдықтарын қолдану 131

Айкішева А., Умирбекова А.С.

Ашытқысыз өсімдік шикізаттары негізінде дайындалған ашымалды тәтті нан дайындауда қолдану 133

Боркулакова Ж., Баданов К.И.

Исследование колористических эффектов на камуфляжных тканях 134

Рахметбай Д., Жамалбеков Е., Мухамеджанова С.Н.

Сравнительный анализ оборудования поточных линий для приготвления чесальной ленты 136

Мырзакулов К., Келесова У.С.

Әлемдегі экологиялық дизайнның даму ерекшеліктерін талдау ... 138

Тоқтасынова Н., Мукаева А.М.

Аппликация түрлерін талдау негізінде қазіргі заманғы жастар киімін әшекелейтін монокомпозицияларын (аппликацияларын) жасау 140

Досымова Н., Омарбекова М.Т.

Мүмкіндіктері шектеулі әйелдер костюмын талдау негізінде әйелдер жинағын жасау 141

Байдарбек А., Ашимов Б., Мунасипов С.Е.

Табандар өлшемдерін заманауи әдістермен алу жолдарын жетілдіру 143

Улихан Ә., Абутова Р.Д.

Нарықтағы тауық өнімдерінің стандарттарға сәйкестігі 145

Әбдін А., Кембаев Н.А.

Ірімшік өндірісі.салт дәстүрмен инновацияны ұштастыру 147

Бидайбек Д., Аташева Д.О.

Франшиза на рынке туристских услуг 148

Сулейман С., Хажгалиева Д.М.

Экологиялық жаңа форматтағы мейрамхана ісін ұйымдастыру ерекшеліктерін зерттеу 150

Мусинова У., Молдашева А.Б.

Использование аутсорсинговых технологий в гостиничной индустрии 152

Рожкова А., Джоланов Е.Е.

Приоритеты и перспективы развития этнотуризма в

Жамбылской области 153

**АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР, АВТОМАТИКА,
ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА, ФИЗИКА ЖӘНЕ МАТЕМАТИКА**

**ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ, АВТОМАТИКА,
ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА, ФИЗИКА И МАТЕМАТИКА**

Бейшен Е., Тлебаев М.Б.

Создание сайта компьютерного тестирования 156

Сатов Б., Жидекулова Г.Е.

Электронды даус беру жүйесін құру 158

Мурзалиев Р., Сабитбек С., Балтабай Е., Ахметжанова Ш.Е.

Разработка информационного сайта 159

Есенбаев Ж., Дулатбаева С.Ш.

Технология разработки электронных учебников 161

Атажанов Б., Доумчариева Ж.Е.

Visual studio ортасы мен trace mode интегралдаған ортасында
ауызсуды дайындау үрдісін автоматтандыру және басқару 163

Усманов У., Доумчариева Ж.Е.

Web –дизайн көмегімен бағдарламалау тілдерін өз бетінше оқып-
үйренуге арналған web – бағдарлама жасау 164

Қапан С., Айтимбетова Р.С.

Цифровая технология – веление времени 166

Баймагамбетов Т., Әбілдаева А.С.

Atmega 328p микроконтроллер негізінде arduino uno
платформасын пайдаланып жылыжайларды автоматтандыру
жүйесін жасау 168

Крахмалева А., Шевцов А.Н.

Управление роботом с помощью жестов 170

Жиентаев Х., Мынбаева З.Т.

Проект «Умный дом» на базе Wifi - реле для управления
электроприборами через мобильные приложения для Ios и
Android 171

Арынбекова А., Кадиримбетова А.К.

Электромагниттік толқындардың оптикалық облысындағы
дифракция құбылысын зерттеу 173

Осербай А., Тлемисов Б.Б.

Разработка, монтаж и исследование макета системы
автоматизации жилого здания 174

Аким Н., Сугурова Л.А.

Жасанды интеллект көмегімен ғимарат ішіндегі ауаны
кондиционермен автоматты басқарудың айқын емес моделдерін
құру және зерттеу 176

Боранбай А., Жақаш Ә.Т.

Түзу стержендердің көлбеу тербелістері 178

Таматай А., Рахимова Г.Қ.

Штурм-лиувиль есебінің жалпыланған шешімінің ретін көтеру.. 179

**ТАСЫМАЛДАУ ТЕХНИКАСЫ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.
ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ МАШИНАЛАР МЕН ЖАБДЫҚТАР.
МҰНАЙ-ГАЗ ІСІ. МАШИНАЖАСАУ**

**ТРАНСПОРТНАЯ ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЯ.
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ МАШИНЫ И ОБОРУДОВАНИЕ.
НЕФТЕГАЗОВОЕ ДЕЛО. МАШИНОСТРОЕНИЕ**

Мұхамед А., Нуртазаев А.Н.

Көлік-логистика инфрақұрылымының тиімділігін арттырудың
экономикалық маңыздылығы 182

Нурметов А., Сексенбай М.Ж.

Особенности газификации ТОО «Еврохим-Каратау» 184

Коспакова К., Семернин А.Н., Сауытов О.А.

Исследование и разработка фильтра-водоотделителя для
топливораздаточных колонок АЗС 186

Коспакова К.К., Семернин А.Н., Сауытов О.А.

Совершенствование оборудования по ремонту трансформатора
электровоза ВЛ-80° 188

Шайдархан А., Ибылдаев М.Х.

Использование подземного тепла для нужд дома 190

Оразалы Н., Юсупова К.С.

Пути интенсификации процесса приготовления строительной
смеси 192

Пернебек А., Собитов К., Джакияев Д.К.

Влияние вида напряженного состояния на сопротивление
усталости 194

Назарбаева К., Серікбай Ұ., Манапбаев Б.Ж.

Мұнай-газ саласында энергия үнемдеу мәселесі 195

Рахметуллаев Н., Сексенбай М.Ж.

Использование энергии газового потока для выработки
электрической энергии 197

Бакиров Б., Романов Н., Есжанов Б., Нусипали Р.Б.	
Металл кескіш станоктарға арналған бөлшектерді бекіткіш сайман жобалау	199
Мырзабаев Ф., Семернин А.Н.	
ЭКСПО 2017: Итоги и перспективы	201

СУ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫСТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОДНОГО ХОЗЯЙСТВА И СТРОИТЕЛЬСТВА

Абуталипов Е., Сағындықов А.Ә.	
Құрылыс материалдары өндірісінде энергия және табиғи шикізатты үнемдеу технологиялары	203
Карабеков Т., Байжигитова М.Т.	
Возобновляемые источники энергии	204
Умирбеков Н., Дубурбаева Г.А.	
Кадастр и кадастровая деятельность	206
Меделбек А.Н., Байжигитова М.Т.	
Жел энергиясын пайдаланудың тиімділігі	208
Полат А., Ауесбеков Н.Р.	
Қазақстан Республикасындағы жерді ұтымды және тиімді пайдалануды қамтамасыз ету	210
Қалдыбеков Б., Жұрымбаева Р.А.	
Ұрылма ағыстардың пайда болуы	211
Баймуратов Р., Усенбаев Б.У., Иманбердиева Ж.Т.	
Исследование конструктивных решений швов жестких покрытий	213
Дүйсенова А., Мыңжасаров Н.С.	
Жамбыл облысы, Қордай ауданы, «Сарыбұлақ» өк азықтық алаптарының территориясын орналыстыру	214
Маушет У., Сағындықов А.А.	
Подбор составов керамики на основе сутлинка и бурового шлама	216

ХИМИЯ. ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯ. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

ХИМИЯ. ЭКОЛОГИЯ И БИОЛОГИЯ. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА

Жақсылыкова К., Асанов А.А.

Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында жасыл химиялық
тәсілмен полиэлектrolит синтездеудің экологиялық,
экономикалық өзектілігі 218

Ақназар Ұ., Сейтбекова Г.А.

Титанмыс кешенінің құрамын иқ-спектроскопиялық және
термогравиметриялық талдау әдістерімен зерттеу..... 220

Сапи А., Ражапова Н., Масалимова Б.К.

Көмірсутектерді жартылай тотықтырудың альтернативті әдістері 221

Иманбекова Ж., Абдраймова А., Мадалиева Э.Б.

Инновационная эколого-экономическая настольная игра
«Ecostartup», способствующая развитию экологического
образования и культуры населения 223

Октябрева Б., Хабашева А.О.

Влияние неорганизованных зон отдыха на состояние
природных экосистем 225

Архабекова А., Тажиева Т.Ч.

Сакралды география: Жамбыл облысының оңтүстік батыс
аудандарындағы киелі жерлердің географиясы (Жамбыл, Жуалы,
Талас, Сарысу) 226

Джунусалиев Б., Байтелиева А.М.

Жамбыл облысындағы *Asteraceae* өкілдерінің идетификациясы ... 228

Ергашева А., Пикалова Т.В.

Методические особенности проведения занятий футболом со
студентками университетов 230

Рожкова А., Косырева И.И.

Спортивный туризм – путешествие за здоровьем! 231

Әлмұратова Б., Шарипова Г.К.

Велоспорт – денсаулық кепілі 233

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың
«Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың
жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауына
арналған «АДАМИ КАПИТАЛ – ЖАҢҒЫРУ НЕГІЗІ»
тақырыбында өткен жаратылыстану, техникалық,
әлеуметтік-гуманитарлық және экономика ғылымдары
бойынша студенттердің ХХ ғылыми-практикалық
конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

Техникалық редактор
Редактор
Компьютерлік терімі

Б.Ә. Әлімбаев
Г.М. Алдыкеева
Қ.Н. Қошқарбаев

Баспаға 21.06.2018 ж. қол қойылды.
Пішімі 60×80 1/16. Есепті б.т. 13,6. Шартты б.т. 15,3.
Таралымы 500. Тапсырыс 655.

М.Х. Дулати атындағы ТарМУ
«Тараз университеті» баспасы
080000, Тараз қ., Төле би, 60